

TODENMUKAINEN journalismi

HEIKKI KUUTTI

(toim.)

Todenmukainen
journalismi

HEIKKI KUUTTI
(toim.)

Todenmukainen journalismi

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Viestintätieteiden laitos

Kirja perustuu Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamaan Jyväskylän yliopiston tutkimushankkeeseen Todenmukainen journalismi.

© kirjoittajat ja Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos
ISBN 978-951-39-6101-5

Ulkoasu: Elegant Design
Kannen kuvat: iStockphoto

Grano, Jyväskylä 2015

Sisällys

Alkusanat	7
Journalismi ja totuus	10
Journalistinen ”totuus”	10
Objektiivisuuden ihanne	12
Journalistinen toiminta	15
Journalistinen ”totuusprosessi”	20
Faktat	27
”Faktat puhuvat puolestaan”	27
Faktaetiikka	32
Juridiset faktat	37
Kuvankäsittely	39
Lähdekritiikki	43
Mitä lähdekritiikki on	43
Journalistien kriittinen asenne	45
Lähteiden luotettavuus	48
Verkkotieto	55
Tietojen tarkistaminen	57
Tarkistamisen tärkeys ja vaikeus	57
Varmistustekniikat	59
Yleisön tuottama aineisto	65
Politiikan <i>fact-checking</i>	68
FactCheck.org	75
Toimituskäytännöt	81
Toimintaohjeet	81
Tietojen varmistaminen	82

Verkkokäytännöt	84
Ongelmat tietojen tarkistamisessa	88
Virheiden oikaisukäytännöt	92
Journalistinen etiikka ja työmoraali	94
Julkaisukäytännöt	97
Faktojen arviointi	97
Median konventiot	101
Vakuuttava esitystapa	103
Virheet	107
Journalismin paha luotettavuusongelma	107
Oikaisun ja vastineen välttämättömyys	108
Virheiden eettiset tulkinnat	109
Verkkovirheet	114
Virheiden vaikutukset	117
Journalismin luotettavuus	119
Toimitusten tärkein menestystekijä	119
Datajournalismi	125
Plagiaatit ja sepitteet	127
Journalismin läpinäkyvyys	131
Lähteet	133
Erilliskatsaukset	141
Totuus ja sananvapaus. <i>Riitta Ollila</i>	141
Todenmukainen verkkojournalismi. <i>Ville Manninen</i>	177
Verkkovirheet ja niiden korjaaminen. <i>Eero Mäntymaa</i>	202
Vahtikoirien verkkovartijat. <i>Matleena Ylikoski</i>	221
Todenmukainen pr. <i>Markus Mykkänen</i>	239
Liite 1. Virheiden lajeja: Tapaus Helsingin Sanomat	253
Liite 2. Kirjallisuuskatsaus	258

Alkusanat

Kerrottavien tietojen tarkkuus ja paikkansapitävyys on journalismin ehkä olennaisin tekijä mediayleisön toimitustyötä kohtaan tuntemassa luottamuksessa.

Kerrottavien asioiden todenmukaisuus edellyttää toimittajilta vahvaa lähdekriittisyyttä. Heidän on löydettävä ja hyödynnettävä riittävän luotettaviksi arvioimiaan lähteitä ja julkaistava vain riittävän huolellisesti varmistamiaan tietoja. Todenmukaisen kokonaiskuvan rakentaminen edellyttää lisäksi usein, että tiedot ovat käsiteltävän aiheen kannalta olennaisia ja selkeässä asiayhteydessä siihen.

Raportoinnilta edellyttävä faktapohjaisuus erottaakin journalismin monesta muusta viestinnän alueesta. Erityisasemansa säilyttämiseksi toimitusten on tärkeää tehdä pesäero erityisesti sosiaalisessa mediassa tapahtuvaan viestintään ja käytäviin keskusteluihin. Internetissä ylipäättään paikkansapitävä tieto leviää nopeasti, eivätkä toimituksetkaan pysty korjaamaan verkkojuttujensa synnyttämiä virheellisiä käsityksiä riittävän nopeasti ja tehokkaasti. Korjauksista huolimatta osa virheistä jää verkossa usein myös elämään. Julkaisemisen nopeuspaineet tuntuvatkin olevan tietojen tarkkuuden pahin vihollinen.

”Totuuden” löytäminen käsiteltävässä asiassa jää usein vajaaksi, vaikka yksittäisten tietojen paikkansapitävyyden varmistamisessa onnistuttaisiinkin. Käytännössä toimittajien on tasapainoitava tietojen varmistamisen ja välittömän julkaisemisen synnyttämien ristiriitaisten paineiden kesken. Uutistyön hektisyyden ja rajallisten toimitusresurssien vallitessa he elävät epävarmuudessa sen suhteen, kuinka paikkansapitäviksi julkaistavat tiedot ylipäättään voidaan ja kannattaa varmistaa. Kyse on paitsi julkaisemista odottavista tiedoista myös jutun aiheesta ja yleisemmästä merkityksestä. Ainakin joissain tapauksissa tärkeiden ja kiireellisten tietojen julkaisematta jättämisen saatetaan mieltää aiheuttavan

suurempia ongelmia kuin mahdollisten virhetietojen tai virheelisten tulkintojen.

Itsestäänselvästä tarkistusvaatimuksesta huolimatta toimitukset eivät ole kiinnittäneet riittävästi huomiota kertomiensa tietojen paikkansapitävyyteen. Jos tietojen tarkkuus ja varmistaminen ylipäättään olisivat saaneet ansaitsemansa aseman, toimittajat suhtautuisivat nykyistä kriittisemmin käyttämiinsä lähteisiin, myös muualla julkaistuja tietoja tarkistettaisiin pelkän siteeraamisen sijasta ja oikaistavia virheitä julkaistaisiin nykyistä vähemmän.

Tässä kirjassa tarkastellaan ”todenmukaisen journalismin” olemusta ja toteutumisen mahdollisuuksia toimitustyön käytännössä. Käsiteltävinä ovat journalistinen tiedonhankinta sekä tietojen kriittinen arviointi, faktapohjaisuuden varmistaminen ja tietojen julkaisukäytännöt. Erikseen tarkastellaan vaatimuksia virheellisten tietojen korjaamiseksi ja tietojen paikkansapitävyyden merkitystä journalismia kohtaan tunnettavalle luottamukselle. Kirja perustuu Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamaan Jyväskylän yliopiston tutkimushankkeeseen ”Todenmukainen journalismi”.

Kirjaan sisältyvässä viidessä erilliskatsauksessa journalismin todenmukaisuutta tarkastellaan eri näkökulmista. Riitta Ollila arvioi sananvapauden merkitystä tietojen paikkansapitävyyttä koskeville vaatimuksilla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen valossa. Markus Mykkänen tarkastelee omassa artikkelissaan viestintäorganisaatioiden mediayhteistyön luotettavuudelle asetettuja edellytyksiä. Osana tätä tutkimushanketta toteutuneen kolmen journalistiikan pro gradu -työn tuloksista raportoivat Jyväskylän yliopistossa valmistuneet Ville Manninen (”Todenmukainen verkkjournalismi”), Matleena Ylikoski (”Vahतिकoerien verkkovartijat”) ja Eero Mäntymaa (”Verkkovirheet ja niiden korjaaminen”). Ville Manninen on lisäksi kirjoittanut toimituskäytäntöjä koskevan luvun sekä koonnut kirjan aiheeseen liittyvän kirjallisuuskatsauksen. Erilliskiitoksen ansaitsevat myös Jyväskylän yliopiston Viestinnän etiikka ja normit -kurssin opiskelijat Iris Latva-Koivisto, Jasmiina Riikonen, Anni Korhonen, Mari Lahtinen, Loviisa Läärä, Mette Pasanen, Sanni Lahtinen,

Elina Manninen, Aapeli Tourunen, Antti Seppänen ja Micke Suopuro. Heidän ansiokkaita havaintojaan olen hyödyntänyt tietojen paikkansapitävyyteen, virheiden oikaisemiseen ja tietojen lainaamiseen liittyvien Julkisen sanan neuvoston eettisten tulkintojen arvioinnissa.

Jyväskylässä helmikuussa 2015

Heikki Kuutti

Journalismi ja totuus

”Get the truth and print it”.

Sanomalehtikustantaja ja päätoimittaja
John S. Knight (1894–1981)

Journalistinen ”totuus”

Journalismi eroaa monesta muusta viestinnän muodosta sille asetettujen todenmukaisuusvaatimusten pohjalta. Toimittajien on kerättävä ja julkaistava paikkansapitävää tietoa, ja mediayleisö on oikeutettu luottamaan niiden todenmukaisuuteen. Ylipääntään kansalaisten demokraattinen osallistuminen edellyttää, että heillä on asioista paikkansapitävää tietoa. Kun liioitellut väitteet ja puolitotuuksien leviäminen herkästi vääristävät ihmisten asioista saamia käsityksiä, totuuden etsimisestä onkin tullut entistä tärkeämpää myös medialle.

Partasen (2007) mukaan totuutta koskevaan vaatimukseen sekoittuu samanaikaisesti useampi journalistiseen toimintaympäristöön vaikuttava tekijä, kuten median keskinäinen kilpailu, sisältöjen viihteellistyminen, internet ja PR-toiminta. Kilpailun kiristyminen luo toimittajille paineita tehdä myyviä juttua, mahdollisesti jopa totuuden kustannuksella. Journalismin viihteellistyminen tuo mukanaan uusia muodoltaan journalismilta näyttäviä toimijoita, jotka eivät toimi journalististen peruseriaatteiden mukana suhteessaan totuuteen. Mediajulkisuuden merkityksen korostuminen on lisännyt henkilöiden ja organisaatioiden tietoista pyrkimystä vaikuttaa median sisältöihin itselleen edullisella tavalla. Vastaavasti uutiskilpailu internetin kanssa kasvattaa toimittajien kiireitä ja vaikeuttaa lähteiden esittämien väitteiden perusteellista todentamista ennen uutisen julkaisemista. Toisaalta internet lisää journalistien toiminnan valvontaa ja helpottaa tietojen tarkistamista. Tätä kautta se korostaa journalismin perinteistä tarvetta totuudessa pysymisessä.

Journalistit paitsi kuvaavat todellisuutta myös luovat sitä. Kun lopullista totuutta ei ole mahdollista tavoittaa, ainoaksi vaihtoehdoksi jää kertoa siitä yksilöllisiä ja perusteltuja näkemyksiä. Käytännön toimitustyössä faktoihin pohjautuva objektiivisuus ja arvoperusteinen subjektiivisuus kietoutuvatkin yhteen. (ibid.)

Ward (2012) on korostanut, että tiukka sitoutuminen totuuden etsimiseen ja selvittämiseen on ratkaisevan tärkeää ylipäätään journalismin olemassaololle ja journalistien mahdollisuuksille huolehtia työssään julkisesta edusta yksityisten intressien sijasta. Todenmukaisuutta voidaan pitää myös ehkä tärkeimpänä eettisenä periaatteena journalismissa. Journalistit eivät kuitenkaan pohdi filosofien tavoin ”totuutta” omassa työssään. Toimitustyössä onkin enemmänkin kysymys maalaisjärkeen perustuvista yleisemmistä käsityksistä siitä, mikä on totta. Tähän liittyvät journalismin tyypilliset rutiinit faktojen tarkistamisesta ja tietojen hankkimisesta useista lähteistä.

Totuus voidaankin nähdä tarkaksi käsitykseksi ulkoisesta maailmasta. Yksittäinen juttu on totta jos se uskollisesti kuvailee kohdettaan ja asioiden tilaa todellisessa maailmassa ja sillä on selkeä vastaavuus ympäröivän maailman kanssa. Uutisten pohjalla olevat faktat ovat tosiasioita kertomistaan kohteista, tapahtumista tai asioiden tilasta maailmassa, joka on avoin journalistien havainnoille ja tiedonhankinnalle. Faktat onkin eroteltava arvostuksista, arvioinneista ja tulkinnoista. (ibid.)

Vaikka ”täydellistä” totuutta ei voida paljastaa journalistisen toiminnan kautta, sitä voidaan kuitenkin lähestyä karsimalla tiedonhankinnan sekä tietojen arvioinnin ja arvottamisen pohjalta vähemmän todennäköisiä selityksiä tai mahdollisuuksia kerrottavien asioiden todenmukaisuudelle.

Journalistien käsittelemillä asioilla on usein monimutkaisia kytköksiä. Heillä on harvoin mahdollisuuksia kehittää yksittäistä aihetta koskevaa asiantuntemustaan riittävän syvälliseksi. Lisäksi yleisö saattaa karsastaa sitä, että toimittaja tulkitsee jonkin asian todenmukaisemmaksi kuin jonkin toisen. Journalistit mielletään tiedon välittäjiksi, ja tästä roolista poikkeaminen nähdään herkästi yleisön odotusten pettämiseksi. Totuutta koskevia tulkintoja ei saisi siirtää lukijoiden vastuulle, koska he eivät lähtökohtaisesti

oletta, että jutun todenmukaisuudessa olisi jotakin epäselvää. Lukija maksaa journalismista, koska uskoo saavansa tietää paik-kansapitävää informaatiota tai ainakin avoimen selvityksen siitä, miksi toimittaja itse uskoo jonkin asian olevan totta. (Partanen 2007)

Objektiivisuuden ihanne

Partasta (2007) huolestuttaa, että mediassa esitettyjen väitteiden totuusvaatimusta on siirretty väitteen ja todellisuuden välisestä suhteesta väitteen ja sen kuvauksen väliseen suhteeseen. Tämän pohjalta journalisti ei voi taata esimerkiksi esitetyn väitteen olevan totta, vaan ainoastaan sen, että väite on sellaiseksi sanottu. Siirtymistä ”todentamisjournalismista” ”väitejournalismiin” ovat edesauttaneet journalismin nopeutunut toimintarytmi, media-julkisuuden merkityksen korostuminen, ilmiöiden käsittelyn henkilöityminen, uutisaiheiden kansainvälistyminen, journalismin taloudellinen kilpailu ja sitä seuranneet toimitusresurssien leikkaukset.

Vaikka totuutta koskevat vaatimukset ovat jääneet vähäiselle keskustelulle itse alan sisällä, journalistinen totuus tuntuu toimivan käytännössä. Huolimatta siitä, että totuus on vaikeasti hahmoteltava, käsitteellistettävä ja analysoitava ilmiö, journalistit ovat kehittäneet strategioita ja työvälineitä, joiden avulla he voivat elää totuuden huteran perustan kanssa. Tämäntapaisia normeiksi vakiintuneita keinoja ovat objektiivisuuden ihanne, tieteellisen metodin matkiminen, läpinäkyvyyteen pyrkiminen sekä kahden tai useamman lähteen vaatimus tietojen tarkistamiseksi. (ibid.)

”Journalistisella totuudella” onkin selkeitä yhtymäkohtia objektiiviseen joukkoviestintään, jossa journalistit pyrkivät raportoimaan asioista ilman henkilökohtaisia subjektiivisia kytkentöjä, näkemyksiä tai asenteita. Kysymys on siitä, miten todenmukaisesti, yleispätevästi, asiallisesti, puolueettomasti tai ei-värittyneesti journalistit ylipäätään pystyvät kertomaan ympäröivästä todellisuudesta. Esimerkiksi Westerståhl (1983) on jakanut objektiivisuuden joukkoviestinnässä yhtäältä asiallisuuteen eli kerrottavien tietojen todenmukaisuuteen ja olennaisuuteen ja toisaalta puo-

lueettomuuteen, jossa tiedot esitetään tasapainoisesti ja neutraalisti. Todenmukaisuudella tarkoitetaan uutisvälityksen sisällön ja todellisuuden vastaavuutta, joka Westerståhlin mukaan on kuitenkin jotakin muuta kuin sen antama todellisuuden vaikutelma. Olennaisuus merkitsee keskittymistä todellisuuden tärkeimpien eli olennaisimpien puolien kertomiseen tyytymättä mielivaltaisesti tai tarkoitushakuisesti valitsemaan joitakin sinänsä todenmukaisia yksityiskohtia.

Objektiivisuuden olemus ja sen toteutumismahdollisuudet ovat kuitenkin edelleenkin mediatutkimuksen kiistanalaisia kysymyksiä. Totuus mielletään alan käytännöissä jatkuvaksi neuvottelun kohteeksi ja päämääräksi, jota ei sen kangastusluonteen takia kuitenkaan koskaan tavoiteta. Totuuteen pyrkimisen sijasta toimittajia ohjeistaankin tavoittelemaan työssään faktuaalisuutta tarkistamalla tietoja ja eliminoimalla niiden keskinäisiä ristiriitoja. (Partanen 2007)

Dunwoody (2005) on kritisoinut journalismin objektiivisuuspyrkimystä siitä, että toimittajat joka tapauksessa vain toistavat jutuissaan käyttämiensä lähteiden näkemyksiä. Kun journalisti ei voi kertoa mikä on totta, hän pystyy vain taltioimaan tarkasti totuutta koskevia väitteitä. Tämäntapainen toimintamalli pohjautuu tarkkuutta koskeviin standardeihin ja vapauttaa toimittajan selvittämästä totuutta. Validiteetti on korjattu toimittajan hyväntahtoisuudella siitä, kuinka hän saa lähteen kertoman tiedon sovitetuksi juttuunsa. Toimittajan nähdään toimineen riittävän hyvin jos hän on uskollisesti pystynyt ottamaan vastaan lähteen asialleen esittämän merkityksen.

Toimittajat ratkaisevat työnsä totuusongelmia varmistamalla, että kaikki mahdolliset totuutta koskevat väitteet sisällytetään juttuun. Näinkin menetellen heidän olisi kuitenkin pyrittävä arvioimaan, kuka puhuu totta ja kuka ei. Sisällyttämällä juttuunsa valikoiman erilaisia näkökohtia toimittajat kuitenkin vain julistavat totuuden olevan ”tuolla jossakin”. Erilaisten näkökantojen lobbaiminen julkisessa keskustelussa nähdään kuitenkin sopivan hyvin ”ideoiden markkinapaikkana” toimivaan yhteiskuntaan. (ibid.)

Uutiskäsittely legitimoii käsiteltävän asian yleisön silmissä ja näin ollen asia mielletään tärkeäksi jo pelkästään saamansa

julkisuuden pohjalta. Voimakas medianäkyvyys tekee esitetyistä asiasta tärkeän ja usein myös todenmukaisen jopa asian paikkansapitävyyttä muutoin epäilevien keskuudessa. Journalisti saattaa kuitenkin johtaa mediayleisöä harhaan jos hän saa ihmiset ajattelemaan, että lähteen asiassa esittämä kanta on tärkeä ja potentiaalisesti todenmukainen. Myös kahden vastakkaisen näkökannan sisällyttäminen juttuun voi johtaa yleisöä petollisen yksinkertaiseen tulkintaan asiasta. Ongelmia aiheutuu myös siitä, että yleisö ei ymmärrä tämäntapaista tasapainotusta. Yleisö tulkitsee juttua siten, että ”kukaan ei tiedä totuutta asiasta”. (ibid.)

Dunwoodyn (ibid.) kehittelemässä ”näytön puntarointiin perustuvassa raportoinnissa” journalistit eivät päätä, mikä on totta käsiteltävässä asiassa. Tämän sijasta he pyrkivät löytämään ja kertomaan yleisölle, missä kohdin eräänlaista ”totuuden jatkumoa” sijaitsee valtaosa asiasta kerätyistä näytöistä ja asiantuntijoiden näkemyksistä. Näinkin toimiessaan toimittajat ovat vastuullisia raportoimaan tarkasti asiaan liittyvistä näkökohdista ja tuomaan esiin niiden eroja. Lisäksi yleisölle on kerrottava, mikä käsityksistä on saanut eniten kannatusta asiantuntijoiden keskuudessa eli tietoa siitä, missä totuuden arvioidaan olevan kyseisenä hetkenä. Käsitys totuudesta nimittäin saattaa vaihdella ajan kuluessa.

Erityisesti sosiaalinen media on muuttanut käsityksiä journalistisesta totuudesta. Kun aiemmin toimittajat olivat niukkahkon tiedonmäärän vartijoita ja tietoa tarjottiin tietyinä ajankohtana passiiviselle yleisölle, nyt he hallinnoivat laajoja journalistisia sisältöjä, joiden paikkansapitävyyttä varmistetaan yhteistyössä aktiivisten verkkoyhteisöjen kanssa. Koskaan aiemmin journalismin historiassa niin moni ihminen ja organisaatio ei ole osallistunut julkaistujen tietojen tarkistamiseen ja varmistamiseen. Myöskään koskaan aiemmin virheen paljastuminen ei ole ollut niin helppoa kuin nyt. Journalistiselta toiminnalta edellytetäänkin voimakasta itsekuria ja julkaistavien tietojen varmistamisen nostamista ehkä tärkeimmäksi journalismin arvoksi ja käytännöksi. (Silverman 2012a)

Sosiaalisessa mediassa huhut ja virheelliset tiedot leviävät kuitenkin vähintään yhtä nopeasti kuin paikkansapitävät tiedot. Lisäksi ne ovat usein näitä mukaansatempaavampia ja vakuutta-

vampia. Se että jokin asia on totta, ei kuitenkaan tarkoita, että sitä olisi sen takia helppo uskoa, eivätkä faktat yksistään riitä vakuuttamaan ihmisiä tai muuttamaan heidän käsityksiään kerrotuista asioista. Epätotuuksien kertojilla on usein enemmän rahaa ja osaamista, ja he tietävät enemmän epätotuuksien synnyttämisestä ja levittämisestä kuin niiden kumoajat. Tällaiset kertojat ovat myös luovempia eikä heidän toimintojaan rajoita paikkansapitävyyden eettiset vaatimukset. Tätä hyödynnetään erityisesti poliittisen disinformaation jakamisessa. (ibid.)

Paikkansapitävän tiedon jakamiseksi on olennaista, että tietoa julkaistuista virheistä saadaan levitettyä mahdollisimman laajalti. Tämä edellyttää, että tietojen tarkistamisen tärkeys ja osaaminen onnistutaan sisällyttämään osaksi journalistisia käytäntöjä. Yleisö, joka pystyy huomaamaan huijaussivuston, lavastetun valokuvan tai arviomaan käytettyjä tiedon lähteitä on paremmin informoitu. Tällainen yleisö voi osallistua tietojen tarkistamiseen sen sijasta että pelkästään seuraa sivusta asian käsittelyä. (ibid.)

Journalistinen toiminta

Kuinka todenmukaista journalistinen toiminta ylipäätään voi olla käytännössä? Asian hahmottamiseksi voidaan tarkastella joitakin toimitusten ulkopuolisia, joukkoviestinnässä vaikuttavia ilmiöitä ja toimijoita ja niiden suhdetta journalistiseen toimintaan.

Yksi tällaisista toimintamuodoista on propaganda, jonka pyrkimyksenä on muokata yleistä mielipidettä ja ajatuksia harjoittajansa tavoitteiden mukaisesti. Propagandalle on tyypillistä arvosidonnainen ajattelutapa, vastakkaisten näkemysten ja tulosten salaaminen vastaanottajalta sekä pyrkimys yhdenmukaistaa vastaanottajan uskomuksia, arvoja ja käyttäytymistä. Viestinnän tunneperäisyydellä pyritään vaimentamaan asian loogista ajattelua. Propagandan keinoja ovat mustamaalaus, yleistyksset, perustelemattomat väitteet, vastakkainasettelu, vastaanottajan imartelu, oman maineen korostaminen, vastaanottajaan samaistuminen ja vastustajien leimaaminen. Esimerkiksi konfliktitilanteiden raportoinnissa ihmiset haluavat herkästi etsiä ja uskoa nimenomaan omia näkemyksiään ja tavoitteitaan tukevia viestejä. ”Omien”

levittämä propaganda mielletään vastapuolen levittämää uskotavammaksi, koska se on samalla myös itselle turvallisempaa. Vastaavasti vastapuolen levittämä propaganda mielletään herkästi vihamieliseksi tulkittavaksi tiedoksi. Ajankohtainen esimerkki tästä on Ukrainan ja Venäjän välinen kriisi Krimin niemimaan liittämisestä Venäjään 2014 ja tätä seurannut sota Itä-Ukrainassa, jotka antoivat sysäyksen voimakkaalle propagandasodalle. Törnäyskursilla olivat venäjänkieliset ja -mieliset mediat, ukrainalaiset tiedotusvälineet sekä länsimaiset uutistoimistot ja -välineet, joiden tekemät näkökulma- ja lähdevalinnat painottivat omia intressejä. Tapahtumat synnyttivät myös oman kansainväliselle yleisölle suunnatun faktojen tarkistussivuston *StopFaken* journalistien ja alan opiskelijoiden toimesta. Myöhemmin mukaan liittyi toimittajien ohella markkinoinnin asiantuntijoita, ohjelmoijia ja kääntäjiä. Sivusto ilmoitti päämääräkseen tarkistaa ja varmistaa tapahtumista kerrottuja faktoja ja kumota vääristettyjä tietoja ja propagandaa mediassa käsitellyistä tapahtumista.

Yleisön manipuloinnin kannalta propagandaa vaarallisempaa voi olla sitä muistuttava *disinformaatio*, jossa väärentämällä synnytetään ja levitetään julkisuuteen tarkoituksellisesti harhaanjohtavaa tietoa. Usein disinformaatio ujutetaan huomaamattomasti hyväuskoisiin tiedotusvälineisiin naamioimalla se luotettavan vaikutelman antavaksi uutiseksi.

Propagandan ja disinformaation ohella todenmukaista tiedonvälitystä vaarantaa organisaatioiden erimuotoinen pr-toiminta, jossa journalistiseen muotoon verhoilluilla viesteillä tuetaan perusteettomasti ja kritiikittömästi jutun käsittelemää tahoa, esimerkiksi yritystä, tuotetta, palvelua, yksityistä henkilöä, yhteisöä tai viranomaista. Taustalla saattaa olla mainoskytkentä tai suhteiden ylläpitäminen. Viestien uskottavuus paranee nimenomaan sillä, että ne saadaan osaksi median journalistisia sisältöjä.

Ulkopuolelta annetun näkökulman säilyminen läpi juttuprosessin voi olla vaarallista tietojen paikkansapitävyyden kannalta, jos toimitus ei edes pyri arvioimaan mahdollisia vaihtoehtoisia näkökulmia, jotka olisivat olennaisempia ja antaisivat käsiteltävästä asiasta paikkansapitävämmän kokonaiskuvan. Näkökulman valinta vaikuttaa voimakkaasti asian käsittelemiseksi

etsittäviin ja hyödynnettäviin lähteisiin. Jos näkökulma ja siihen pohjautuva lähdevalinta on jossain määrin epäonnistunut paikkansapitävyyden kannalta, edes lähteiden tarkka siteeraaminen ei auta paikkansapitävyyden tavoittelemisessa.

Toimittaja-kirjailija Nick Daviesin mukaan totuuden kertomista journalismissa vaikeuttaa puute ajasta, resursseista ja työnantajan tuesta. Juttujen paikkansapitävyyden tai tärkeyden sijasta olennaiseksi mielletään hyvä ja myyvä tarina. Sen sijaan että toimittajat pystyisivät tarkistamaan, ovatko heille kerrotut tiedot paikkansapitäviä, he joutuvat luottamaan uutistoimistoihin, PR- materiaaliin ja mihin lähteisiin. Taloudelliset paineet näkyvät paitsi siinä, että toimittajilla ei anneta aikaa tarkistaa faktoja tai etsiä omia jutunaiheita. He ovat entistä alttiimpia pr:lle, jossa viranomaiset ja muut toimitusten ulkopuoliset organisaatiot valitsevat uutisoinnin kohteet ja jopa kirjoittavat itse omat uutisensa. (Aro 2011)

Utusiin sisältyykin herkästi virheellistä tietoa, jos toimittajilla ei ole riittävästi aikaa tarkistaa saamiensa tietojen tai kerrottujen asioiden paikkansapitävyyttä. Esimerkiksi ”postikonttorijournalismissa” toimituksiin tulevaa informaatiota välitetään passiivisesti eteenpäin ilman tietojen erillistä selvittämistä tai analysointia. Ongelma on, että lähteisiin luotetaan usein liikaa. Esimerkiksi toimituksille toimitettujen tiedotusaineistojen journalistisessa käsittelyssä ei välttämättä erikseen tarkastella sitä mahdollisuutta, että tiedotusaineistoja tuottamalla viranomaiset ja yritykset pystyvät käytännössä itse laatimaan itseään koskevia uutisia. Kun tietojen ja tietoaineistojen alkuperäinen lähde häivytetään jutusta ja tiedot julkaistaan toimituksen omana tuotantona ja jopa toimittajan omissa nimissä, lukijoiden käsitys tietojen alkuperäisestä tuottajasta hämärtyy. Vaikka jutussa siteerataankin nimellä mainittua lähdeä, taustalla vaikuttaneiden aiheen, näkökulman ja käytetyn lähteen *valinnasta* ja julkaistujen tietojen arvottamisesta ei käytännössä mainita mitään. Mediayleisö kuitenkin olettaa, että julkaisutavat tiedot olisivat käyneet läpi toimituksellisen arviointiprosessin ja että niiden paikkansapitävyys olisi erikseen tarkistettu. Pr-toiminnan voimakkaasta laajentumisesta ja nimenomaan median hyödyntämisestä käyvätkin hyvinä esimerkkeinä erilaiset organi-

saatioiden itsensä järjestämät mediatapahtumat. Kyse on varta vasten jonkin asian julkisuutta varten järjestetystä tilaisuudesta tai tapahtumasta, jota ei toteutettaisi ilman erillistä median läsnäoloa. Journalistisen toiminnan luotettavuuden ulkopuolinen arviointi edellyttäisi toiminnalta läpinäkyvyyttä, jossa toimitus toisi juttukohtaisesti esiin asiassa tekemänsä journalistiset ratkaisut.

Reunasan (2014) haastattelemat suomalaistoimittajat pitävät totuutta enemmänkin tavoiteltavana ideaalina kuin kokoelmana helposti esitettäviä faktoja. Tehtävänä on totuuden selvittäminen ja ”kokonaiskuvan” luominen salailun ja monenlaisten puolistuuksien paineessa. Tämä edellyttää, että toimittajat täydentävät lähteittensä kertomia osatotuuksia muista lähteistä hankituilla tiedoilla, selittävät asioita ymmärrettävästi, löytävät myös tuttuun asiaan uusia ja yllättäviä näkökulmia, etsivät todisteita lähteiden sanomisten tueksi ja hahmottavat asioiden syitä ja ennakoivat seurauksia.

Reunanen (ibid.) korostaa, että totuudet eivät ole tarjolla valmiina, vaan toimittajien on suhteutettava tietoja toisiinsa ja arvioitava erikseen niiden pätevyyttä. Tämä taas edellyttää riittävää tuntemusta käsittelevistä asioista ja ymmärrystä siitä, mitä kirjoitetaan. Lähteiden esiintuomia olennaisia asioita saatetaan sivuttaa ja keskittyä vatvomaan epäolennaisuuksia tai vihjailemaan jotakin asioiden tilasta. Tärkeisiin asioihin ei välttämättä tartuta jos niiden todenmukaisuuden varmistaminen ja osoittaminen edellyttää liikaa perehtymistä ja työtä. Käytännössä kriittisyyden edellyttämä kyseenalaistaminen ja vaihtoehtoisten tulkintojen etsiminen jää rajalliseksi.

Toimittajat eivät halua sanella ihmisille, mitä heidän kertomistaan asioista pitäisi ajatella. Omien tulkintojen sijasta toimittajat pyrkivät luomaan asiasta kokonaiskuvan ja jättämään johtopäätökset yleisön omaan harkintaan. Asioiden yksinkertaistaminen ja ymmärrettäväksi tekeminen voi muuttaa ne kuitenkin epämääräisiksi ja käsittämättömiksi. Reunanen ehdottaakin (ibid.) journalismin totuudellisuuden mieltämistä nykyistä enemmän totuuksien esittämisen sijasta totuuksien etsimiseksi. Tällöin totuuksia punnittaisiin erilaisten intressien ja äänten dialogissa, jota toimittajan ei tarvitsisi yksin hallita.

Virallisten tietojen ja lähteiden lisäksi media haluaa käyttää myös epävirallisia tietoja epävirallisista lähteistä. Varmistettujen faktojen ohella kaivataan mahdollisia, todennäköisiä tietoja. Tarjotut ”osatotuudet” eivät kuitenkaan riitä medialle, joka pyrkii kerromaan ”koko totuuden”.

Journalistisessa toiminnassa olisi vältettävä poleemisuutta ja asioita pitäisi selvittää ”järkiperaisesti” monipuolisen lähdekäytännön ja kriittisen tarkastelun avulla. Esimerkiksi Ettema ja Glasser (1993,1998) ovat kritisoineet journalisteja välittömän yhteyden ja riittämättömän empirian puuttumisesta kerrottaviin asioihin. Niiden todenmukaisuutta pyritään varmistamaan tutkimalla olemassa olevia selvityksiä ja tuottamalla uusia. Näin meneteltynä vastaavuus ei kuitenkaan rakennu todellisuuden ja sitä koskevien selvitysten vaan eri selvitysten välille. Kun tietojen ja niiden rakennetun jutun muotoileminen perustuu näiden vuoro-vaikutukseen, jutut sekä rakentuvat tiedoista että synnyttävät niitä.

Keskenään ristiriitaisia tietoja käsitellessään journalistit eivät analysoi tietoja yksittäin, vaan etsivät niille keskinäistä vastaavuutta. Totuuden suhteen ongelmaksi jää, mitkä ovat ne tiedot, joiden on vastattava toisiaan ja millaista tällaisen vastaavuuden on oltava. Sen sijaan että jutun totuusarvoa vahvistettaisiin lähteiden lopputuloksena tuottamina yhdenmukaisina tietoina, erilaisia tietoja sovitetaan yhdenmukaiseksi jutuksi. Tällöin eri lähteet eivät toista samaa tietoa, vaan paremminkin tuottavat sarjan erillisiä toisiinsa jossakin suhteessa olevia tietoja. Yhteensopivat tiedot oikeuttavat kuvaukseen siitä mitä on tapahtunut. Totuuden näkeminen palapelinä johtaa kuitenkin siihen, että palaset on jo ennakolta määritelty kooltaan ja määrältään niin, että niistä saadaan muodostettua vain yksi ja todenmukainen kuva. Jutun sisäisten ristiriitaisuuksien huomioimatta jättämistä perustellaan sillä, että toiset selvitykset ovat luotettavampia kuin toiset. Kun yhtä versiota todellisuudesta ei voida osoittaa, turvaudutaan perinteiseen journalistiseen käytäntöön kertomalla kiistanalaisesta asiasta eri näkökannat ja jättämällä johtopäätösten tekeminen yleisölle. (ibid.)

Toimitustyössä ei ole mitään yleistä toimintamallia sille, kuinka selviytyä huhujen, juurujen, virheellisten muistikuvien ja

manipulaation keskellä. Tietojen paikkansapitävyuden varmistamiseksi ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota esimerkiksi toimitajakoulutuksessa, ja journalistisessa toiminnassakin käytännöt vaihtelevat. Kyse on ollut enemmänkin Kovachin ja Rosenstielin (2007) kuvailemasta journalistien ”yksilöllisestä varmistamisen kurista”. Tähän liittyy mahdollisimman monen lähteen käyttö ja useiden eri tahojen mahdollisuus kommentoida selvitettävänä olevaa asiaa. Journalismissa on entistä tärkeämpää ymmärtää periaatteet ja metodit, joilla eri asioista voidaan kertoa todenmukaisesti. Toisaalta on myös keksittävä keinot, joilla tällaisten varmistusmenetelmien käytöstä voidaan kertoa mediayleisölle. Epämääräinen objektivisuuden käsite olisi korvattava journalistisissa perusteellisuuksella, tarkkuudella, rehellisyydellä ja läpinäkyvyydellä. (ibid.)

Esimerkiksi internet on muuttanut faktat hyödykkeiksi, joita on vaivatonta hankkia, muokata ja käyttää vaihteleviin tarpeisiin. Sen sijaan että journalistit yrittäisivät itsenäisesti etsiä uutta tietoa ja varmistaa sen paikkansapitävyyttä, he käyttävät entistä enemmän aikaa etsiäkseen niitä koskevia tulkintoja tai jotakin uutta lisättävää jo julkaistuihin uutisiin. Internet valtavine tietovarastoineen muuttaa toimittajat passiivisiksi tietojen vastaanottajiksi ja eteenpäin välittäjiksi sen sijaan, että keräisivät ja arvioisivat niitä itse. (ibid.)

Journalismin todenmukaisuuteen ja paikkansapitävän kokonaiskuvan välittämiseen ihmisten elinympäristöstä vaikuttavat omalta osaltaan pitkälti myös journalistiset aihevalinnat. Toimitajien tekemä uutistyö keskittyy pitkälti näkyvien tai yllättävien tilanteiden raportointiin samalla kun heikommin esillä olevat tai hitaammat prosessit jäävät mediassa vähemmälle käsittelylle tai unohdetaan kokonaan.

Journalistinen ”totuusprosessi”

”Journalistinen totuus” voidaankin nähdä prosessiksi, jossa faktojen keräämisen ja varmistamisen ohella selvitetään niiden merkitystä. Toimittajan on oltava työssään mahdollisimman läpinäkyvä, jotta lukijat voivat itse arvioida kerrottavia tietoja. Kerrot-

tavien tietojen tarkkuuteen perustuu ylipäättään kaikki journalistinen toiminta: tietojen analysointi, asiayhteyksien rakentaminen sekä asioista esitettävät tulkinnat, kommentit, kritiikki ja debatti. (PEW 2014)

Journalistien on testattava keräämiään tietoja karsimalla niistä henkilökohtaiset ja kulttuuriset sidokset. Toimittajan itsensä ei tarvitse olla objektiivinen, jos hänen käyttämänsä työmetodi on sellainen. Lähteiden olisi oltava monipuolisia ja niiden taustat olisi oltava selvillä. Vastaavasti journalistisen toiminnan luotettavuutta heikentävät olennaisten asioiden kertomatta jättäminen, stereotyyptit ja merkitysten paisuttelu. (ibid.)

Toimittajan työstämä juttu selvittää enemmän tai vähemmän puutteellisesti käsittelemäänsä aihetta, kun työprosessin aikana toteutetut valinnat johtavat samalla vaihtoehtoisesti käytettävissä olevien tietojen karsintaan. Tietojen valintaan ja karsintaan vaikuttavat useat tekijät, kuten jutun käsittelemä teema, siihen liittyvä aihe ja aiheen käsittelyn näkökulma, jutussa hyödynnettävät lähteet, lähteille esitettävät kysymykset ja niistä saadut vastaukset, vastausten kytkeminen toisiinsa ja liittäminen osaksi juttua sekä joidenkin tietojen painottaminen jutussa joidenkin toisten kustannuksella. Työprosessi voidaan mieltää eräänlaiseksi täsmennyväksi kohdevaloksi, joka kohdistuessaan toteutettavaan juttuun ja siihen sisältyviin tietoihin jättää samalla karsimisen seurauksena pimentoon suuren määrän erimuotoista vaihtoehtoista tietoa-

Viimeistellyn jutun todenmukaisuus riippuukin merkittävästi siitä, mikä on juttuun lopulta sisällytettyjen tietojen suhde jutun ulkopuolelle karsittuihin tietoihin. Jotta juttu kuvailisi mahdollisimman onnistuneesti sen käsittelemää aihetta, valittujen tietojen on oltava sekä paikkansapitäviä että olennaisia käsiteltävän aiheen kannalta ja siihen riittävässä asiayhteydessä.

Vaihtoehtoisten tietojen valintaan ja karsintaan vaikuttavat useat journalistiset toiminnot:

- Yksittäisen joukkoviestimen toimituspolitiikan pohjalta journalistiseen käsittelyyn hyväksyttävät ja vastaavasti käsittelyn ulkopuolelle rajatut teemat ja aiheet.

- Valittua näkökulmaa rajaavat journalistien ennakkokäsitykset käsittelyyn otetun aiheen olemuksesta ja journalistisesti hedelmällisimmästä käsittelytavasta.
- Journalistien arviot potentiaalisten lähteiden uskottavuudesta ja luotettavuudesta sekä lähteiden tavoitettavuus ja hyödynnettävyys käytännössä.
- Journalistien ammattitaito löytää ja selvittää lähdetietojen pohjalta käsiteltävän aiheen tärkeimmät, olennaisimmat ja journalistisesti merkittävimmät piirteet.
- Journalistien ammattitaito ymmärtää käsittelemänsä aiheen kokonaisuus, selvitettyjen tietojen asiayhteydet ja kytkökset käsiteltävään aiheeseen.
- Journalistien ammattitaito korostaa valitsemiensa tietojen avulla aiheen olennaisimpia piirteitä jutun editoinnissa.

Jokainen näistä osavaiheista kaventaa aina seuraavaan osavaiheeseen sisällytettävää tietoaineista. Jutun tietomateriaali on sitä luotettavampi ”takuutuote” mitä enemmän lähteistä kerättyjä tietoja on arvioitu kriittisesti ja tarvittaessa hylätty paikkansapitämättöminä. Tietomateriaalin paikkansapitävyys ei kuitenkaan yksin takaa sitä, että valmis juttu antaisi riittävän todenmukaisen kuvan käsittelemästään aiheesta. Joidenkin tietojen korostaminen ja toistaminen ja joidenkin toisten jättäminen vähemmälle huomiolle tai jopa kokonaan käsittelyn ulkopuolelle saattaa synnyttää mediayleisön keskuudessa käsityksen ”väärin tietojen” valitsemisesta juttuun. Juttuun valittuja tietoja saatetaan myös värittää ja niiden merkitystä liioitella. Yleisölle käsitellystä asiasta syntyvään mielikuvaan vaikuttavat myös toimittajien asioista tekemät tulokset ja juttuun sisällytetyt subjektiiviset arviot.

Yleisön luottamus median toimintaan voi olla perusteltua tai perusteetonta. Jutun synnyttämä luottamus perustuu yleisölle tarjottavaan mahdollisuuteen verrata jutun käsittelemää aihetta sitä koskevaan omaan tietämykseen, kokemukseen tai käsitykseen.

On kaksi perussyötä, joiden takia journalistinen juttu ei välttämättä ole totuudenmukainen. Näin voi käydä jos juttuun sisältyy paikkansapitämätöntä tietoa tai juttukokonaisuus antaa eri syistä virheellisen kokonaiskuvan käsittelemästään aiheesta. Paikkansa-

pitämätön tieto voi näkyä jutussa virheellisenä tai asian todellista merkitystä ylikorostavana, värittäväenä, kärjistävänä tai provosoiavana tietona. Lisäksi mielipide tai näkemys jostakin asiasta voidaan käsittää faktaväittäväksi, joka todellisuudessa on perätön tai johtua siitä, että toimittaja on tehnyt virheellisen tulkinnan myös jutun paikkansapitävistä tiedoista. Vastaavasti juttukokonaisuus voi olla totuudenvastainen virheellisen asiayhteytensä pohjalta jos juttuun sisältyy käsiteltävään aiheeseen kuulumattomia tietoja, jutusta puuttuu aiheen kannalta olennaisia tietoja, tietoja painotetaan virheellisesti korostamalla kokonaisuuden kannalta vähemmän tärkeitä merkittävien kustannuksella tai keskenään vertailukelvottomia tietoja rinnastetaan tai verrataan toisiinsa. Lisäksi jutussa käsiteltäville asioille saatetaan synnyttää epätodellista kausaliteettia tai toimittaja tekee virheellisiä tulkintoja aiheen synnyttämästä kokonaiskuvasta.

Julkaistun jutun todenmukaisuuteen vaikuttavat valitun aiheen ja valmiin jutun väliin sijoittuvat tietojen hankinta, arviointi ja käyttö. Jokainen näistä työvaiheista kohtaa omat ongelmansa, jotka rajoittavat paikkansapitävyyden saavuttamista. Monessa tapauksessa lähteet jo sinällään ohjaavat asioiden journalistista selvittämistä ja jopa toimittajien tekemiä aihevalintoja. Kaikkia aiheita ei voida tietojen puuttuessa käsitellä jos tarvittavia lähteitä ei ole olemassa tai niitä ei tavoiteta. Vaikka lähteisiin saataisiinkin yhteys, journalistiseksi ongelmaksi jää, pystytäänkö niiden kautta hankkimaan vastaukset aiheen selvittämiseksi tarvittaviin kysymyksiin.

Tietojen hankinnalle ongelmia aiheutuu jos:

- Lähtökohta on huonosti valittu asian selvittämiseksi. Valittu näkökulma ei paras mahdollinen.
- Toimittajalla on puutteellinen tai virheellinen käsitys valitun aiheen käsittelemiseksi tarvittavista lähteistä ja tiedoista.
- Lähteiden mahdollisesta olemassaolosta ei ole tietoa.
- Lähteiden olemassaolo tiedetään, mutta niitä ei löydetä.
- Lähteet löydetään, mutta niitä ei ole mahdollista hyödyntää, koska ne eivät sisällä julkista tietoa, ko. aineistoja ole mahdollista hankkia tietovuotoina, aineistot eivät ole käyttökelpoisia

laajuutensa tai strukturoimattomuutensa seurauksena, jotta aiheen kannalta olennainen tieto löydettäisiin.

Eri lähteistä toteutetun tiedonhankinnan jälkeinen *tietojen arviointi* vaikeutuu jos:

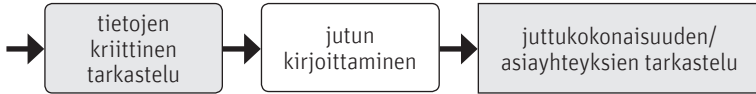
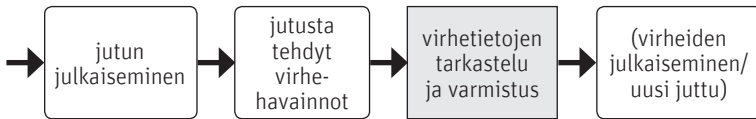
- Lähdekritiikki (niin dokumenttipohjaisten kuin henkilölähteidenkin kohdalla) on puutteellista tai epäonnistuu toimittajan luottaessa perusteettomasti lähteiden kertomiin tietoihin
- Tietojen lähdesidonnaista puolueellisuutta ei havaita.
- Tiedot ovat monitulkintaisia. Tietojen merkityksen arvioinnissa voidaan epäonnistua.
- Lähteet itse korostavat jutun kannalta epäolennaisia tietoja.

Tietojen käyttämistä itse jutussa vaikeuttaa jos:

- Tiedot ovat olennaisilta osiltaan puutteellisia aiheen käsittelyn kannalta.
- Tiedot ovat värittyneitä ja antavat yksipuolisen kuvan käsiteltävästä aiheesta.
- Tietojen julkaisemista ohjaa perusteetonta tasapuolisuutta korostava *false balance* -vaatimus.
- Kokonaisuuden paikkansapitävyyttä hankaloittavat tietojen virheelliset asiayhteydet, virheelliset kytkennät toisiinsa sekä liioitteleva ja provosoiva esitystapa.
- Virheelliset tulkinnat tietojen merkityksestä siirtyvät tietojen arvioinnin pohjalta myös itse juttuun.

Tietojen paikkansapitävyyden arvioimiseksi ja varmistamiseksi olennaisia osavaiheita edellisten huomioiden pohjalta rakentuvassa ”journalistisessa totuusprosessissa” ovat lähdekritiikki, tietojen kriittinen tarkastelu, juttukokonaisuuden ja asiayhteyksien tarkastelu sekä mahdollinen julkaisemisen jälkeinen virhetietojen tarkastelu ja tietojen varmistus ennen niiden mahdollista oikaisemista.

Lähdekartoituksen pohjalta valittujen lähteiden lähdekriittisessä tarkastelussa kiinnitetään huomiota lähteiden merkittävyyteen, olennaisuuteen, riippumattomuuteen, asiantuntemukseen ja tiedontasoon. Journalistisen tiedonhankinnan kohteiksi ja juttu-

Tiedonhankinta**Jutun rakentaminen****Jutun julkaiseminen****Journalistinen ”totuusprosessi”**

aiheen käsittelyssä tarvittaviksi lähteiksi valitaan lähteistä riittävän luotettaviksi arvioitua. Tiedonhankintaa seuraavassa selvitettyjen tietojen kriittisessä tarkastelussa kiinnitetään huomiota mm. tietojen laatuun, täsmällisyyteen, tarkkuuteen ja todistusvoimaan. Tietoja hyödynnetään niiden sisällön tai muiden ominaisuuksien pohjalta jutun fakta-aineistona tai vakuuttavana näyttönä tulkintojen pohjalta esiin nostetuista huomioista. Juttukokonaisuuden ja asiayhteyksien tarkastelussa olennaisia arvioinnin kohteita ovat juttuun sisällytettyjen tietojen asiayhteydet, riittävyys ja puutteet, keskinäiset painotukset, esitysmuoto sekä tulkintojen ja argumentoinnin pohjalla oleva näyttö. Julkaistua juttua mahdollisesti koskevien virhetietojen tarkastelussa ja varmistamisessa selvitetään julkaistujen tietojen lopullinen paikkansapitävyys ja luonne. Asiavirheiden sijasta kysymys voi olla esimerkiksi toimittajan tai haastateltavan mielipiteestä tai tulkinnasta, johon ei useinkaan ole tarvetta puuttua jälkikäteen.

Käytännön toimitustyössä näihin työprosessin osakokonaisuuksiin ei välttämättä kiinnitetä huomiota jokaisen jutun kohdalla. Esimerkiksi lähteitä saatetaan valita niiden vaivattoman saatavuuden tai aikaisemmasta yhteystyöstä saatujen myönteisten kokemusten pohjalta tai jopa sattumanvaraisesti. Edelleen toimittajan hankkimien tietojen paikkansapitävyyttä ei välttämättä epäillä, ja hän voi tyytyä pelkästään lähteiden tarkkaan siteeraamiseen jutussa. Vastaavasti juttukokonaisuuden tarkastelu voi pohjautua lähteiden monipuoliseen käyttöön ja niiden tarkkaan siteeraamisen varsinaisen tietojen paikkansapitävyyden tarkastelun sijasta. Tietojen paikkansapitävyys voi tällöin kuitenkin vaarantua.

Faktat

”Faktat puhuvat puolestaan”

Journalistisesti fakta on jotakin, jonka oletetaan olevan totta. Esimerkiksi oikeiksi todistetut faktat ovat yleisesti hyväksytyjä totuuksia, vaikka voisivatkin ajan kuluessa muuttua. Sitä vastoin todennäköiset faktat sisältävät tietoja, joiden todeksi uskominen on järkevää, vaikka toimittaja ei itse pystyisikään todistamaan niiden paikkansapitävyyttä. Hänellä ei ole pääsyä informaatioon tai aikaa tutkia tiedon paikkansapitävyyttä tarkemmin. Tällaisiin faktoihin kuuluvat esimerkiksi lausunnot luotettavilta henkilöiltä, joille on asemansa pohjalta kertynyt tietoa käsiteltävästä asiasta, eikä heiltä ole ilmeistä syytä johtaa toimittajaa harhaan. Tieto saattaa kuitenkin olla jostakin syystä paikkansapitämätöntä. Jotkut tiedot voivat vaikuttaa päällisin puolin paikkansapitämättömiltä, mutta saattavat silti olla totta. Tämäntapaisten tietoja kertominen edellyttää niiden vahvistamista etukäteen. Tällöin ne muuttuvat todistetuiksi faktoiksi, jotka eivät edellytä lähdeviittausta. (Ingram et al. 2008)

Journalismi voidaan nähdä pyrkimyksenä hallita faktoja. Journalismin ongelmana on usein kuitenkin faktojen puute tai vähäisyys, joka usein johtaa perustelemattomien mielipiteiden ja näkemysten esittämiseen. Esimerkiksi jutussa haastateltu henkilölähte pystyy määrittelemään sanomisensa tai sen, mitä jättää sanomatta, miten tulkitsee kertomiaan asioita tai millaisia näkemyksiä ja ajatuksia haluaa nostaa esiin kertomastaan asiasta. Jos sanomia ei kyseenalaisteta tai niitä toistetaan samansisältöisinä riittävän usein, ne voivat muuttua yleisön mielissä todistetuiksi faktoiksi. Onkin tärkeää, että henkilölähteen sanomisia ei automaattisesti tulkita faktoiksi. Esimerkiksi lähteen henkilökohtainen tulkinta tai mielipide jostakin asiasta ei sama kuin faktatieto, eikä näin tuotettu lausumana välttämättä merkitse, että asia oikeasti olisi kerrotun kaltainen.

Journalistinen ”totuus” mielletään usein faktojen keräämiseksi ja niiden paikkansapitävyyden varmistamiseksi, vaikka journalistit eivät itsekään tunnista faktoja tai sitä, mitkä niistä olisivat relevantteja itse käsiteltävän aiheen kannalta. Forde (2012) onkin nähnyt faktat ihmisten tekemiksi määritelmiksi maailmasta ja eräänlaisiksi ”matalantason tulkinallisiksi yksiköiksi”, joita voidaan aina arvioida uudelleen, hylätä ja korvata uusilla faktoilla. Lisäksi joidenkin faktojen totuusarvo on suurempi kuin joidenkin toisten. Vastakkaisen näytön puuttuessa olennaistenkaan faktojen tarkkuutta ei voida määrittää, ja osa faktoista on tavoittamattomissa. Joissakin tilanteissa vain osa tiedoista voidaan varmistaa faktoiksi. Journalismin kannalta ongelmana voi olla myös toimittajan virheellinen faktojen tulkinta. Kun hänellä on pääsy vain osaan jutun kannalta relevantteihin faktoihin, tulkinta ei voi kohdistua puuttuviin faktoihin. Lisäksi joissakin tilanteissa varmistettavat faktat ja niiden asiayhteydet ovat niin monimutkaisia, että se tekee todenmukaisen merkityksen löytämisen käsiteltävälle asialle käytännössä mahdottomaksi.

Esimerkiksi Kovach ja Rosenthal (2007) korostavat tietojen paikkansapitävyyden arvioinnissa sitä, missä määrin esitetyillä tiedoilla on vastaavuutta todellisuuden kanssa ja kuinka yhdenmukaiseksi tällainen vastaavuus lopulta osoittautuu. Median oman uskottavuuden parantamiseksi valtavirtaa oleva ”väittämäjournalisismi” pitäisikin heidän mukaansa korvata ”varmistusjournalismissa”. Tasapuolisuus ja objektiivisuus asioiden käsittelyssä voivat olla välineitä totuuden saavuttamiseksi, vaikka eivät olisi-kaan sellaisenaan mitään tavoitteita.

Hanson et al.(2001) korostavat faktojen monipuolista merkitystä journalistisessa toiminnassa. Faktoja lisäämällä toimittajat saavat selville laajemman totuuden, faktat auttavat vähentämään journalistin omaa tunnepohjaista asennoitumista juttuaihettaan kohtaan ja lisäksi varmistettujen faktojen avulla jutusta tulee vaikutukseltaan kouriintuntuvampi.

Journalistinen toiminta on yleisesti mielletty yksittäisten tapahtumien ja asioiden kertomiseksi. Toimintamalli johtaa herkästi siihen, että hankittu tieto jää sirpaleiseksi, tietoja ei arvoteta ja julkaistun tiedon laatukin voi vaihdella melkoisesti. Mediassa

julkaistut tiedot jäävät usein enemmänkin ”ideoiksi”, joille vain annetaan mahdollisuus kilpailla julkisuudessa toistensa kanssa.

Se mikä on jutun kannalta olennaista faktaa tai miten faktoja tulkitaan voi vaihdella yhdestä näkökulmasta toiseen tai yhteisöstä toiseen. Journalistin oma henkilökohtainen arvomaailmaa määrittelee asioiden totuusarvoja, ja joissakin tilanteissa toimittajalla on vaikeaa erottaa omat henkilökohtaiset arvonsa faktojen tulkinassa. Objektiivisuutta, tasapuolisuutta tai puolueettomuutta ei epämääräisinä ja monitulkintaisina käsitteinä voida pitää kovinkaan olennaisena faktojen arvioinnin näkökulmasta. Näitä suurempi merkitys onkin monipuolisella lähdevalinnalla ja valittujen lähteiden edustavuudella. Jos olennaisia tietoja tai riittävää asiayhteyttä kerrottaville asioille ei jutussa kerrota, vastaanottajille jää asiasta herkästi valheellinen käsitys ja kokonaiskuva. Toimitukset saattavat esittää asiasta osatotuuden ja kertoa hyvinkin yksityiskohtaisia faktoja samalla kun osa niistä jätetään kertomatta.

Tämäntapaisella kerrottujen faktojen valikoitumisella on oma kytkentänsä median itesesensuuriin, jossa tietoja jätetään kertomatta, jos kertomisen pelätään aiheuttavan julkaisijalle taloudellisia, juridisia tai sosiaalisia ongelmia. Toisaalta hankkiakseen itselleen taloudellisia tai muita etuja toimitukset saattavat julkaista perusteettomasti jutun kohteelle myönteisiä tietoja. Journalistinen totuus riippuu merkittävästi siitä, kuinka itsenäinen ja riippumaton toimitus on ja kuinka merkittäväksi se mieltää yleisönsä tiedontarpeen kerrottavissa asioissa. Media voi kohdata omissa työssään esimerkiksi kaupallisista kytköksistä johtuvia intressiristiriitoja, jolloin joitakin asioita saatetaan painottaa tai käsitellä puutteellisesti tai jättää kokonaan käsittelemättä.

Kerrottavien tietojen paikkansapitävyys osoittautui Raivion mukaan (2011, 2012) ainoaksi kiistattomaksi ominaisuudeksi korkeatasoiselle journalismille. Journalismista ei kuitenkaan tee korkeatasoista yksistään tietojen pitäminen paikkansa (*getting the facts right*) jos tietojen asiayhteys, näkökulma tai taustoitus on puutteellista. Paikkansapitävyyden merkitystä korostaa kuitenkin se, että kyse ei voi olla laatujournalismista, jos kerrotut tiedot eivät pidä paikkaansa. Näkemys korostaa klassista journalismin toimintamallia, jossa toimittajan selvittämästään asiasta tekemät johto-

päätökset perustuvat hänen keräämiinsä faktoihin. Selvitystyö ei saisi käynnistyä ennakolta valmiiksi hahmotelluista johtopäätöksistä, jolle etsitään niitä tukevia faktoja.

Ilman faktojen riittävää asiayhteyttä kerrottavaan asiaan yleisö ei voi tehdä sen suhteen tiedollista päätöstä ja tulee herkästi harhaanjohtetuksi. Faktojen asiayhteys on erityisen tärkeää siteerattaessa kriittisiä väitteitä esittäviä lähteitä. Asioita on tarkasteltava myös riittävän laaja-alaisesti esimerkiksi tuomalla esiin vastakkaisia näkemyksiä kiistanalaisissa asioissa. Kerrottujen asiayhteyksien ja -kokonaisuuksien hahmottuminen vaikeutuu jos aihetta tarkastellaan yksittäisessä jutussa vain yhdestä näkökulmasta, vaikka saman aiheen käsittelyä jatkettaisiinkin myöhemmissä jatkojutuissa. Tällaisessa tilanteessa mediayleisön edellytetään itse kokoavan käsiteltävästä aiheesta riittävän kokonaisvaltaisen käsityksen esimerkiksi arkistotietojen pohjalta.

Median yleisenä tavoitteena on synnyttää jännitteitä ja vastakkainasettelua käsittelemiensä asioihin ja tätä kautta lisätä yleisön mielenkiintoa niiden seuraamiseksi. Vallitsevia näkemyksiä vastustavat ja asioista eri mieltä olevat saavat näkemyksensä helposti läpi mediassa ja niiden levittämiseksi myös tilaa ja näkyvyyttä. Yhden merkittävän ongelman asioiden paikkansapitävyyden arvioimisessa aiheuttaa ns. median tasapuolisuusharha (*false balance*) kun asioista esiintuodut näkemykset ovatkin asenteellisia mielipiteitä vailla todellisuuspohjaa. Tasapuolisuus osoittautuikin näennäiseksi ja vääristää todellisuutta, kun tasapuolisesti käsiteltävillä asioilla ja ilmiöillä ei edes ole tasapuolisuusongelmaa.

Asioiden tasapuolista käsittelemistä vastakkaisten näkemysten pohjalta vaativassa *he-said-she-said* -journalismissa lähtökohtana on totuuden löytyminen jostakin näkemysten välistä. Ongelmia aiheutuu kuitenkin siitä, että näkemykset eivät voi olla painoarvoltaan tasapuolisia. Joissakin tapauksissa vastakkaisten näkemysten sisällyttäminen juttuun perusteettomasti vesittää sille kilpailevia, vahvoja perusteita sisältäviä näkemyksiä. Medialla onkin usein voimakas ennakoasenne kerrottavaan asiaan, ja toimittajat esittävät sen olevan enemmän tasapainoinen vastakkaisten näkemysten suhteen, vaikka asiassa ei olisikaan löydetty tätä tukevaa näyttöä. Säilyttääkseen asian käsittelyssä tämäntapaisen tasa-

painon toimittajat herkästi korostavat jotakin toista näkemystä tukevaa tietoa tai vastaavasti jättävät kertomatta toista näkemystä heikentävää tietoa. (Greenhouse 2012)

Onkin journalistisesti virheellinen lähtökohta, että kaikkiin kiistakysymyksiin voitaisiin etsiä vastakkaiset, yhtä validit mielipiteet. Erityisen suureksi ongelmaksi tämäntapainen toimintamalli muodostuu tiedejournalismissa, jossa pitäisi olla kysymys tutkitun tiedon julkaisemisesta. Klassisena esimerkkinä tämäntapaisesta ilmiöstä käy ilmastonmuutosta koskeva raportointi. Siinä skeptikoiden näkemykset saavat näyttävää julkisuutta, vaikka ilmaston muutoksesta on olemassa poikkeuksellisen vahvaa ja yhteneväistä tieteellistä näyttöä.

Hiilamon (2014) mielestä väitettä ei ylipäättään pitäisi hyväksyä sen vuoksi, että sen esittäjä olisi nerokas henkilö tai että esittäjiä olisi suuri joukko. Aitojen tiedekiistojen rinnalle pyrkiikin usein livah-tamaan manipuloituja tiedekiistoja, joissa ”toisinajattelijat” pyrkivät horjuttamaan julkisuuden kautta yleisiä käsityksiä tiedeyhteisöjen hyväksymistä tosiasioista ja tasapuolisuuteen vetoamalla ajamaan omaa tai taustayhteisönsä etuja. Erilaisten mielipiteiden tasapuolinen kohtelu ei Hiilamon mukaan kuitenkaan sovellu tieteeseen, jossa on kysymys mielipiteiden sijasta faktoista. Tieteessä faktat selvitetään hitaasti havaintojen, kokeiden ja kumuloitavan näytön avulla, ei nopeina uutisina. Mediassa tutkimuksena voidaan pitää niin ajatushautomon muutamassa päivässä kyhäämää raporttia kuin kansainvälisessä vertaisarvioidussa tiedejulkaisussa ilmestynyttä artikkelia, jota on työstetty vuosia. Hiilamo varoittaakin toimittajia sekoittamasta toisiinsa tieteellistä ja manipuloitua kiistaa. Heidän olisi oltava tarkkana sen suhteen, ohjaavatko raportointia näyttöä enemmän etukäteisuskomukset. Tietojen paikkansapitävyttä koskevia epäluuloja ruokkivat myös epätavalliset tai vastaperustetut tutkimuksen rahoittajat, joiden taustoja ei voida selvittää. Lisäksi tutkija voi olla aloittelija tai hän on saattanut hankkia kokemuksensa kokonaan muulta alalta, jolla on tosiasiaa vain vähän yhtymäkohtia tutkittuun aiheeseen (ibid.)

Virtasen (2014) mielestä journalismissa ei pidä kuitenkaan pitäytyä edes epäilyttävien väitteiden tarkastelusta. Mitä tahansa asiaa voidaan käsitellä ”fiksusti” julkisuudessa ja kaikkea yleisöä

kiinnostavaa ja myös huuhaa-tietoa, voidaan tarkastella antamalla puheaikaa myös toisinajattelijoille. Jos toimittajat selvittävät ja tarkastelevat asioita kriittisesti, myös yleisöllä on hyvät mahdollisuudet arvioida niiden asianmukaisuutta. Vaikka toimittajat eivät itse arvioisikaan heille esitettyjen väitteiden sisältöjä, heillä on ammattinsa perusteella velvoite vaatia väitteiden esittäjiltä argumentoituja perusteluja näkemyksilleen. Perustelemattomien väitteiden tai näkemysten ei tarvitse ylittää uutiskynnystä.

Oman tulkintaongelmansa tietojen paikkansapitävyydelle aiheutuu ns. *kontrafaktuaalisesta* ”spekulaatiojournalismista”. Siinä ennakoidaan tai ennustellaan mahdollisia tulevia vaihtoehtoisia tilanteita tai ongelmia, joiden toteutumisesta ei kuitenkaan ole minkäänlaista konkreettista näyttöä. Jutut voivat käsitellä esimerkiksi seurauksia, joita jokin ajankohtainen ulkomailla sattunut onnettomuus voisi aiheuttaa kotimaassa tai sitä, kuinka kansanedustajien poliittinen kokoonpano muuttuisi jos eduskuntavaalit pidettäisiin samanaikaisesti juuri toteutuneiden kunnallisvaalien kanssa. Spekulaatiojournalismissa tapahtumien kuvailu voi olla hyvinkin yksityiskohtaista ja pohjautua analysoituun tietoon. Ainoa ongelma vain on se, että tapahtuma ei ole totta!

Faktaetiikka

Tietojen paikkansapitävyys vaikuttaa monella tavalla mediaa kohtaan tunnettavaan luotettavuuteen ja on tässä mielessä erittäin olennainen tekijä myös journalistisen toiminnan eettisessä arvioinnissa. Tasapainoilu tiedon totuudenmukaisen välityksen ja muiden journalististen toimintojen välillä voi kuitenkin osoittautua vaativaksi tehtäväksi. Tietojen paikkansapitävyyttä edellyttävä vaatimus liittyy käytännössä useampaan Journalistin ohjeiden (JO 2013) kohtaan. Tietojen todenmukaisuuden ohella kyse voi olla esimerkiksi kiellosta johtaa yleisöä harhaan, olla loukkaamatta tunnistettavien henkilöiden kunniaa ja yksityisyyttä tai velvoitteesta oikaista julkaistut virheet. Todenmukaisuutta koskevien kanteluiden taustalla onkin nähtävissä neljä toistuvaa teemaa: tietojen virheellisyys, jutun yksipuolisuus, jutussa käytetyt tietolähteet tai kielteisen julkisuuden asianosasella aiheuttama haitta.

Toimituksilla on oikeus valita sekä käsiteltäväksi valitsemaansa aiheen tarkastelukulma että työssään käyttämät lähteet. Eettisesti riittää, että kerrottavat tiedot pitävät paikkansa ilman että niiden välttämättä tarvitsisi olla aiheen käsittelyn kannalta olennaisia tai monipuolisia. Selvitettyjä asioita voidaan myös painottaa jutussa toimituksen harkitsemalla tavalla. Tietojen ei tarvitse olla tyhjenteitä, vaan juttua voidaan täydentää käsittelystä aiheesta puuttumaan jääneillä palasilla sitä mukaa kun asiasta saadaan lisää tai tarkempaa tietoa. Erityistä velvoitetta ei ole myöskään kertoa jutussa, mitä tietoa siitä mahdollisesti puuttuu. Toimitustyössä hyväksytään tietyissä rajoissa myös kärjistyksen ja kansantajuistamiset. Myös tietojen tulkinnanvapaus on suuri, ja samoista faktoista voidaan tehdä vaihtelevia tulkintoja. Tosiasiat, mielipiteet ja sepitteet on kuitenkin eroteltava toisistaan. Kuitenkin myös aiemmin julkaistut tiedot pitäisi tarkistaa ennen niiden omaa julkaisemista, vaikka kiireisessä uutistyyössä tätä velvoitetta joudutaankin usein rikkomaan.

Virheellisten tietojen kohdalla Julkisen sanana neuvostossa on arvioitu virheen olennaisuutta, toimituksen nopeutta ilmoitetun virheen korjaamisessa ja korjauksen riittävyttä. Kriitikkä on synnyttänyt myös se, jos korjaus on ollut sisällöltään niin epämääräinen, ettei se ole riittänyt korjaamaan alkuperäisen jutun aiheuttamaa mielipahaa. Asioiden yksipuolisessa esittämisessä on kritisoitu tietyn näkökulman valintaa ja tilan antamista ainoastaan jutun toiselle osapuolelle. Journalistisen päätösvallan perusteella ei saa rikkoa muita eettisiä periaatteita. Käytettyjen tietolähteiden kohdalla kantelut ovat liittyneet lähteiden saatavuuteen, luotettavuuteen ja puolueellisuuteen. Kriittinen suhtautuminen on ymmärretty neuvostossa tärkeäksi erityisesti kiistanalaisten asioiden raportoinnissa, joissa lähteellä on voinut olla hyötymis- tai vahingoittamistarkoitus. Tämäntapainen mahdollisuus olisi tuotava lukijoille esiin itse jutussa. Vahingoittamis- ja leimaamistarkoituksessa tehtyjä juttuja koskevissa kanteluissa on kiinnitetty huomiota kantelijalle annettuun mahdollisuuden kommentoida kerrottavaa asiaa tai tehdä siitä vastine. Vaikka jutun kohteen olisikin siedettävä tavallista enemmän kriittistä julkisuutta, tärkeäksi nähtiin myös yleisön oikeus kuulla tämän asiassa esittämiä näkemyksiä.

Julkisen sanan neuvoston käsittelemissä, tietojen oikeellisuuteen liittyneissä kanteluissa toimitukset ovat usein perustelleet toimintojaan käsittelemänsä aiheen yhteiskunnallisella merkittävyydellä ja julkisuuden henkilöiden velvoitteella kestää julkista arvosteluaan. Kielteinen julkisuus myös luotettavasta lähteestä hankitun tiedon pohjalta edellyttää JSN:n mukaan kuitenkin jutun kohteen samanaikaista kuulemista. Toiminnan eettisyyden arvioinnissa on ollut olennaista se, onko juttujen käsittelemillä henkilöille tarjottu mahdollisuutta esittää asiassa oma kannanotto tai oikaista itseään koskevia virheellisiä tietoja. Jos henkilö ei ole halunnut käyttää tätä mahdollisuutta edes tarjottuna, toimituksen menettelyssä ei pääsääntöisesti ole nähty eettisiä ongelmia.

Julkaistavilla tiedoilla on kuitenkin eettinen tarkistamisveloite. Vaatimusta on arvioitu neuvostossa tapauskohtaisesti, sillä toimituksille ei ole voitu määrittää yksiselitteistä käytäntöä kerrottavien tietojen paikkansapitävyyden varmistamiseksi ennakolta. Oma merkityksensä toiminnan eettisessä arvioinnissa on ollut myös virheen suuruudella ja sillä, kuinka merkittävää haittaa tarkistamattoman ja virheellisen tiedon julkaisemisesta on todellisuudessa aiheutunut. Erityisen ongelmallisiksi on nähty tilanteet, joissa puutteellisina julkaistujen tietojen tarkoituksena on ollut ei-hyväksyttävän lisäarvon, kuten juoruihin pohjautuvan sensaation, synnyttäminen.

Toimitukset ovat perustelleet tietojen puutteellista tarkistamista sillä, että toteutettu juttu on ollut luonteeltaan ”neutraali” ja ”kiihkoton”, eikä lehden saamia lähdetietoja, kuten esimerkiksi silmänäkijöiden lausuntoja ole ollut syytä epäillä. Haastateltavien antamien kommenttien sisältöjen todenperäisyyden tarkistaminen on mielletty toimituksissa usein myös mahdottomaksi, eivätkä toimitukset ole halunneet ottaa vastuuta haastattelemiensa lähteiden mielipiteiden todenmukaisuudesta.

Rajallisten tietojen julkaisemisessa lieventäväksi tekijäksi on neuvoston ratkaisuihin nähty kantelijan mahdollisuus kiistää samanaikaisesti jutussa kerrottavat tiedot. Kannanoton julkaisemisessa on arvioitu myös sitä, missä määrin toimitus on yrittänyt tavoittaa asianosaisia lisätietojen saamiseksi. Usein ongelmia on aiheutunut siitä, että toimitus ei yrityksistään huolimatta ole

onnistunut saamaan jutun kohteelta kommenttia kertomaansa asiaan.

Paikkansapitävyyden eettisessä tarkastelussa on arvioitu usein sitä, mitkä ovat käsiteltävän aiheen kannalta riittävän luotettavia tietolähteitä ja kuinka niitä on tiedonhankinnassa käytetty. Lähteet vaikuttavat merkittävästi siihen, kuinka monipuolisesti ja tasapuolisesti asiaa käsitellään ja millaisia vaihtoehtoisista näkökulmista asiaa on mahdollista tarkastella. Tämän arvioimisessa ratkaisevaa usein on selvitetävän tiedon tärkeys ja yhteiskunnallinen merkittävyys sekä mediayleisön informointi asiassa. Juttuaiheen tärkeydellä voidaan perustella myös vaatimusta aiheen yksityiskohtaiselle tarkastelulle. Toimituksilla on nähty olevan erityinen velvollisuus lähdekritiikkiin tapauksissa, joissa eri osapuolen esittämät näkökulmat ovat poikenneet toisistaan. Toimitukset ovat voineet perustella omaa tiedonhankintaansa ja tietojen hyödyntämistä sillä, että tieto on ollut jo ennestään esillä ja löydettävissä julkisista lähteistä. Vastaavasti esitettyjen tietojen tarkkuuden riittävyttä on voitu arvioida sen pohjalta, kuinka avoimesti niiden alkuperä on tuotu jutussa esille. Kriittinen suhtautuminen tietolähteisiin on aiheuttanut toimituksille ongelmia erityisesti piilomainontaan liittyvissä kanteluissa.

Toiminnan eettisessä arvioinnissa ratkaisevaa on usein ollut, missä määrin epävarmoina julkaistut ja paikkansapitämättömiksi osoittautuneet tiedot ovat viitanneet tunnistettavissa olevan henkilöön. Vastaavasti toimitusten vastuu haastateltaviensa esittämien mielipiteiden todenmukaisuudesta riippuu merkittävästi siitä, millaiseen haastateltavan tietämykseen esitettyjen mielipiteiden on arvioitu perustuvan. Ristiriitaisia tietoja sisältäviä juttuja on arvioitu sen perusteella, missä määrin lukijoille on annettu mahdollisuus arvioida jutussa esitettyjen väitteiden paikkansapitävyyttä ja mahdollisia virheitä.

Neuvoston ja toimitusten väliset käsitykset ovat saattaneet vaihdella sen pohjalta, onko aiheen käsittelyssä ollut kyse hyötymis- tai vahingoittamistarkoituksesta ja missä määrin tätä on tapahtunut. Aiheen käsittelyssä on voinut olla tärkeää kertoa asiasta ”koko totuus” huolimatta lukuisten yksityiskohtien mahdollisesti aiheuttamasta julkisuushaitasta. Esimerkiksi yhdelle

”syylliselle” osapuolelle aiheutuvalle vahingolla on saatettu suojella jutun ”viattomia” tahoja. Hyötymis- tai vahingoittamistarkoitus ei kuitenkaan ole aina ollut selvää edes jutun kirjoittaneelle toimittajalle, vaikka hänen ajattelunsa onkin vaikuttanut julkaistun tekstin sisältöön. Eettistä menettelyä Julkisen sanan neuvoston mielestä tukisikin se, jos jutussa kerrottaisiin taustatietoja mahdollisen hyötymis- tai vahingoittamistarkoituksen omaavasta tietolähteestä, jotta yleisö voisi itse arvioida kriittisesti käytetyn tietolähteen pätevyyttä ja puolueettomuutta.

Vanhentuneet tiedot eivät ole pääsääntöisesti eettinen ongelma jos tietoja päivitetään jatko- tai täydennysjutuilla. Epäselvyyttä neuvostossa on kuitenkin aiheuttanut se, kuinka nopeasti vanhentuneeksi muuttuneita tietoja olisi päivitettävä ja täydennettävä. Moitteita on synnyttänyt esimerkiksi tietojen päivittämättä jättäminen toimituksen verkkosivuilla, vaikka tapauksen uusista käänteistä on kerrottu muualla. Oma ongelma voi kuitenkin aiheutua siitä, että rajallisten tietojen pohjalta rakennetussa uutisessa kerrottaville tiedoille ei aseteta erityisiä olennaisuusvaatimuksia.

Otsikointi voi antaa lukijalle heti ensisilmäyksellä virheellisen kuvan jutun käsittelemästä asiasta. Jo pelkkä jutun virheellinen otsikointi voi leimata jutussa käsiteltäviä ihmisiä tai ihmisjoukkoja. Jutun otsikolta ja ingressiltä edellytetäänkin selkeää katetta itse jutun sisällölle. Ratkaisevaa asian eettisessä tarkastelussa on paitsi juttuaiheen merkittävyys myös tapa, jolla otsikko johtaa lukijaa harhaan ja missä määrin jutun sisältö vastaa otsikon lupauksia. Etiikkaa on rikottu jos otsikko ei ole selkeästi lunastanut lupauksiaan itse tekstissä. Neuvoston tämänsuuntaisella tulkinalla on ollut tärkeä merkitys erityisesti lukijoita houkuttelevien verkkojuttujen otsikoinnissa. Monet lukevat vain jutun otsikon ja ingressin, joiden pohjalta jutun sisällön ja oikeiden tietojen on hahmotuttava nopeasti lukijoille. Yleisön olisi saatava asiasta todenmukainen käsitys myös lööppien pohjalta, vaikka itse juttuja ei luettaisikaan. Toimitukset ovat perustelleet omaa toimintaansa usein sillä, että otsikoinnin puutteista huolimatta itse juttujen tiedot ovat pitäneet paikkansa. Lisäksi lukijat ovat saattaneet tulkita juttujen otsikoita virheellisesti vastoin toimituksen omaa tarkoitusta. Riittävän laajan kokonaiskuvan syntymistä on voinut

haitata myös se, että osittain paikkansapitävässä otsikossa on viitattu vain osaan jutun käsittelemästä asiasta.

Yleisradion ohjelmatoiminnan ja sisältöjen eettisissä ohjeissa (YLE n.d.) tiedonvälitykseltä edellytetään totuudenmukaisuutta, olennaisuutta ja monipuolisuutta. Ylen edellytetään tarjoavan rakennusaineita ”oikeisiin tietoihin ja tosiasioihin sekä mahdollisimman tarkkoihin havaintoihin perustuvalla maailmankuvalla”. Ohjeissa korostetaan yleisölle tarjottavaa mahdollisuutta erottaa sekä tosiasiat että niiden taustoittaminen mielipide- ja sepitteellisestä aineistosta. Kuvaa tai ääntä ei saa käyttää faktasisällöissä tapahtumia tai tietoja vääristävällä tavalla. Kun faktamateriaalia muokataan sepitteelliseen suuntaan, muokkauksen on käytävä ilmi asiayhteydestä tai materiaalin käyttötavasta.

Asioiden kysyminen ja kyseenalaistaminen nähdään Yleisradiossa olennaisiksi journalistiksi toiminnoiksi. Tämä edellyttää tiedonhankinnalta monipuolisuutta, ennakkoluulottomuutta ja perustumista luotettaviin ja tarvittaessa todennettavissa oleviin lähteisiin. Tiedonhankinnassa on lisäksi otettava huomioon oleelliset tosiseikat ja erilaiset näkökulmat. Myös aiemmin julkaistu tieto on tarkistettava, ja se on sitä tärkeämpää mitä merkityksellisemmästä tiedosta on kysymys. Varsinkin mahdollinen loukkaava materiaali on tarkistettava huolellisesti ja mahdollisuuksien mukaan useasta lähteestä. Nimettömät lähteet hyväksytään vain poikkeuksellisissa tilanteissa. Arkistomateriaalin käytössä on otettava huomioon se, että ajan kuluessa lausunnon merkitys tai sävy on voinut muuttua. (ibid.)

Juridiset faktat

Eettisten vaatimusten ohella todenmukaisessa journalismissa on kyse myös ”juridisista faktoista” eli lainsäädännön asettamista vaatimuksista julkaistavien tietojen paikkansapitävyydelle. Yksi keskeisimpiä lainkohtia tässä suhteessa on kunnianloukkausta koskeva rikoslain 9. pykälä. Sen mukaan kunnianloukkauksesta on tuomittava se, joka esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa,

taikka muuten halventaa toista. Samansisältöinen 10. pykälä koskee median toiminnan seurauksena syntyvää törkeää kunnialoukkausta, jossa aiheutettu kärsimys ja vahinkoa on suurta tai erityisen suurta. (RL 1889)

Se missä menee laillisen ja lainvastaisen viestin raja on määriteltävyys lainsäädännössä ”hyväksyttävyyden ylittämisenä”. Kunnianloukkauksena ei pidetä arvostelua, joka kohdistuu toisen menettelyyn politiikassa, elinkeinoelämässä, julkisessa virassa tai tehtävässä, tieteessä, taiteessa taikka näihin rinnastettavassa julkisessa toiminnassa ja joka ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä. Kunnianloukkauksena ei myöskään pidetä yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseksi esitettyä ilmaisua, jos sen esittäminen, huomioon ottaen sen sisältö, toisten oikeudet ja muut olosuhteet, ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä. (ibid.)

Tällaiset erityisesti journalistisen toiminnan kannalta merkitykselliset vapausasteet antavat medialle mahdollisuuden erehtyä julkaisemaan käsittelemistään henkilöistä myös virheellisiä ja loukkaavia tietoja, mikäli niiden esittämiselle voidaan osoittaa riittävät perusteet. Näin ollen oikeudenkäynnin tuloksena syntyvällä ”juridisella totuudella” voidaan kumota toimitustyön tuloksena syntynyt ”journalistinen totuus” ilman että medialle välttämättä aiheutuisi seuraamuksia virheellisestä raportoinnistaan. Medialta kuitenkin edellytetään kriittistä ennakoarviointia jonkinasteista varmistamista julkaistavien tietojen tai väitteiden todenperäisyydestä. Toimittajien on arvioitava, missä määrin heidän julkaisemiaan tietoja tai tietolähteitään voidaan pitääärkevin perustein luotettavina suhteessa esitettyjen väitteiden luonteeseen ja vakavuuteen. Kerrotusta asiasta on hankittava kerättyjen tietojen pohjalta ”riittävä näyttö”, jotta toimittajien voidaan perustellusti olettaa tulleen vakuuttuneiksi kertomiensa asioiden paikkansapitävyydestä. Vastaavasti juridinen totuus viittaa ”täyteen” tai ”lopulliseen” näyttöön eli siihen, millaiseen oikeudenkäynnin pohjalta syntyvään todistusvoimaan jonkin asian todenmukaisuus pohjautuu.

Kunnianloukkauksessa on kyse tunnistettavaan henkilön liitetystä tapahtumasta tai teosta, jonka paikkansapitävyys on mahdollista tarkistaa viimeistään jälkikäteen. Journalistisen toiminnan

kannalta ratkaisevaa on perusteiden riittävyden ohella myös hyväksyttävä tavoite. Ratkaisevaa lainmukaisuuden arvioinnissa on julkaistavien tietojen yhteys yhteiskunnallisesti merkittävään keskusteluun, kuten poliittiseen tai taloudelliseen vallankäyttöön ja sen valvomiseen. Pelkän yleisen uteliaisuuden tyydyttämisen sijasta kyseessä olisi oltava yleisesti merkittävän asian kertominen. Toinen merkittävä seikka on, että kunniansuojaa ei ole organisaatioilla tai viranomaisilla, ja ollakseen rangaistavaa median esittämän kritiikin on kohdistuttava niissä työskenteleviin luonnollisiin henkilöihin tai riittävän rajattuun ryhmään. Epäluotettavaksi osoittautuva lähde ei poista teon tahallisuutta tai lainvastaisuutta. Myöskään asian aiempi kielteinen julkisuus ei vapauta yksittäistä toimitusten omasta vastuustaan asian jatkokäsittelyssä. Toimitusten kohderyhmien ja levikkien vaihdellessa ongelmalliset tiedot voivat herkästi levitä aiempaa laajemmalle.

Myös pakinoiden kohdalla toimitusten on pysyttävä totuudessa, vaikka värikäs kielenkäyttö asioiden esittämiseksi on sinällään sallittua. Toisaalta selkeästi kepeätyyliseksi ja liioitteleviksi todettavien pakinoiden kohdalla totuudenmukaisuutta ei voida ratkaista, koska sitä ei ole esitystyylin pohjalta mielekästä edes arvioida.

Kuvankäsittely

Ihmisten toimintaympäristö on muuttunut entistä visuaalisemmaksi, ja todellisuutta pyritään väärentämään myös kuvien ja kuvituksen kautta. Esimerkiksi valokuvia voidaan manipuloida poistamalla siitä ei-toivottuja henkilöitä tai lisäämällä toivottuja yksityiskohtia.

Kun uutiskuvien tekninen manipulointi saattaa paljastua helposti, käytännöllisempi menetelmä todellisuuden vääristämiseksi onkin kuvaustilanteiden lavastaminen, esimerkiksi yksittäisen sotilaan näytösluonteinen aseiden käyttö kriisitilanteiden uutisoinnissa. Tällöin tilanne valehtelee vaikka kuva sinänsä olisikin aito ja käsittelemätön. Todellisuutta voidaan vääristää myös kuvaan liitettävällä harhaanjohtavalla kuvatekstillä. Kuvan saattaa kertoa esimerkiksi tapahtumasta, johon sillä ei ole suoraa asiayhteyttä.

Journalistin ohjeissa (JO 2011) kielletään kuvan tai äänen harhaanjohtava käyttäminen. Kuvankäsittelyä sinällään ei ole kiellettyä, mikäli kuvan aitoudesta tai asiayhteydestä ei samalla synnytetä virheellistä vaikutelmaa. Vastuu vaikutelman syntyemisestä on julkaisijalla, ja vähänkin tulkinnanvaraiseksi mielletävissä tilanteissa käsittelystä tai uudesta asiayhteydestä on kerrottava itse jutussa. Toisaalta selkeästi manipuloiduksi havaittavan kuvan muokkauksesta ei tarvitse ilmoittaa. Myöskään kuvaa rajaamalla sen olennaista sisältöä ei saa muuttaa niin, että kuvan kertomasta tapahtumasta syntyy harhaanjohtava tai puutteellinen käsitys.

Mäenpään (2008) mukaan kuvankäsittelylle ei ole suomalaisissa lehdissä yhdenmukaista linjaa, vaan käytännön ratkaisut ovat sidoksissa kuvan asiayhteyteen ja kuvajournalistiseen työprosessiin. Käsittelyyn vaikuttavat ratkaisevasti kuva- ja juttutyyppi. Esimerkiksi feature- ja kuvituskuville sallitaan käsittelyä uutis- ja reportaasikuvia enemmän. Kuvasta ei saisi poistaa mitä vanhaa tai lisätä mitään uutta. Kuvien käsittely teknisen laadun parantamiseksi ei kuitenkaan ole välttämättä kiellettyä, mikäli kuvan sisältöön ei puututa. Keskeistä on viestin vastaanottajan oma tietoisuus kuvan muokkaamisesta. Esimerkiksi muotikuvien *photoshoppaamista* ei nähdä välttämättä ongelmana.

Kuvan todenmukaisuus riippuu pitkälti juttuyhteydestä ja siitä, miten selkeästi, täsmällisesti ja tasapuolisesti se liittyy jutussa kerrottavaan asiaan. Tarpeeton kuvankäsittely uhkaakin Mäenpään (ibid.) mukaan herkästi kuvajournalismin uskottavuutta, jos kuvaan suhtaudutaan faktan sijasta pelkkänä taitollisena elementtinä. Teknisillä muutoksilla kuvassa olevan informaation esittämistapa muuttuu, vaikka kuvan sisäinen rakenne pysyisikin ennallaan. Etenkin digitaalisen kuvakäsittelyn kautta toteutettavat muutokset ovat omiaan vaarantamaan kuvan todenmukaisuutta.

Suomalaiset toimitukset suhtautuvat sisällöllisiin ja kuvan rakennetta muuttavaan muutoksiin hyvin kontekstisidonnaisesti. Tällöin kuvan elementtejä on lisätty, poistettu, siirretty tai korvattu toisilla elementeillä. Kuvan esittämän tilanteen tai tapahtuman todenmukaisuuden kannalta on kuitenkin eri asia, jos esimerkiksi liitutaulun sauma poistetaan henkilön pään takaa häiritsevänä elementtinä kuin jos siviilejä poistettaisiin sotilasparaatin taustalta.

Myöskään ”ilman poistamista” kuvan keskeltä osana taitollisia toimenpiteitä tilapuutteen vuoksi ei mielletä riittävänä perusteena kuvankäsittelylle. Erityisesti kuvan sisältöihin liittyvät muutokset mielletään ongelmallisiksi, kun vastaavasti pienimuotoiset tekniset muutokset sävyn, kontrastin tai kirkkauden korjaamiseksi mielletään usein osaksi valokuvausta. Uuden sommitelman rakentamiseen kuvaa käsittelemällä suhtaudutaan erittäin kriittisesti. Kuvia saatetaan esimerkiksi yhdistellä taustan kanssa niin, että henkilöiden keskinäiset suhteet muuttuvat ja kuvan sanoma vääristyy. Käsitteilyn hyväksyttävyyteen vaikuttaa jos esimerkiksi kuvassa olevat henkilöt olisivat voineet oikeasti tavata toisena, vaikka kuvaa ei tuolloin saatukaan otetuksi. (ibid.)

Käytännössä rajanveto hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän kuvankäsittely välillä on Mäenpään (ibid.) mukaan vaikeaa tai mahdotonta. Esimerkiksi urheilukuvissa arkisten tuotemerkkien ja logojen poistaminen on liioittelua ja jopa turhaa. Päinvastoin kuvan yksityiskohdat voivat kertoa jotakin tärkeää jutunteko paikan ympäristöstä. Asian arvioinnissa onkin olennaista, voiko manipuloidun kuvan esittämä tilanne olla oikeasti totta. Riittävän pitkälle menevää ja näkyvää liioittelua voidaan usein pitää hyväksyttävänä ”totuuden venyttämisenä”. (ibid.)

Erityisesti videomateriaalin todenmukaisuutta voidaan arvioida useasta näkökohdasta. Kuvattu tapahtuma voi olla raportoitavan kokonaisuuden kannalta olennainen tai epäolennainen. Kuvauskohteiden kannalta on tärkeää tarkastella paitsi kuvatun materiaalin sisältöjä myös kuvaamisen ulkopuolelle jääneitä tapahtumia, jotka voivat olla pääteltävissä esimerkiksi kuvattujen henkilöiden liikkeiden tai katseiden suunnasta tai taustaanistista. Videotallenteen pohjalta arvioitavia seikkoja ovat kuvauksen ajankohta, kuvauspaikka, kuvatut henkilöt, toimintojen eteneminen ja kuvattujen tapahtumien taustaselostus. Aineisto on saatettu kuvata samanaikaisesti reaaliajassa etenevinä tapahtumina tai kyse voi olla kuvatulle aineistolle tehdystä jälkiredusoinnista, jonka pohjalta on pystytty vaikuttamaan tapahtumien esittämisjärjestykseen. Vastaavasti kuvauspaikan suhteen on eroa sillä, onko aineisto kuvattu sen kertomassa autenttisessa paikassa vai jossakin muualla. Kuvatut ihmiset saattavat olla tapahtumaan

todellisuudessa osallistuneita henkilöitä tai heitä esittäviä näyttelijöitä. Tärkeä arvioinnin kohde ovat myös kuvatun toiminnan johdonmukaisuus ja eteneminen, ts. missä määrin tapahtumat tuntuvat etenevän ilman ulkopuolista vaikutusta ja missä määrin videomateriaali vaikuttaa leikatulta, jolloin tapahtumia on poistettu, lisätty tai niiden järjestystä muutettu. Kuvattujen tapahtumien taustaselostus saattaa olla autenttista ja tallennettu samanaikaisesti kuvaamisen yhteydessä tai käsikirjoitukseksi muokattu selostus on saatettu lisätä siihen jälkikäteen.

Historiallisista tapahtumista kertovissa dokumenttielokuvissa hyödynnetään usein aikakauden tallenteita, joiden alkuperäinen tarkoitus ei kuitenkaan ole ollut tapahtumien puolueeton tallentaminen. Esimerkiksi Natsi-Saksan propagandakomppania seurasi toisen maailmasodan aikana saksalaisten käymiä taisteluja ja sodan tapahtumia tarkoituksenaan levittää kuvien kautta natsi-ideologiaa. Materiaalin pohjalta jälkeempään rakennetuissa esityksissä historiallinen totuus onkin saattanut väistyä propagandan tieltä. Oman ongelmansa muodostavat myös historia-aiheisissa dokumenttielokuvissa yleistyneet ”lavastetut tilanteet”, joissa tapahtumia ja henkilöiden toimintoja kuvitetaan näyttelijöiden avulla.

Lähdekritiikki

”If your mother says she loves you, check it out”.

Tutkivien journalistien periaate

Mitä lähdekritiikki on

Epävarmuustekijät ovat journalismissa arkipäivää, ja käytännössä toimittajien on työskenneltävä aina jossain määrin epävarmojen tietojen varassa. Tietolähteiden luotettavuuden arviointi onkin erittäin keskeinen osa journalistista ammattitaitoa. Ongelmia aiheuttavat varsinkin juttuihin sisällytettävät poikkeukselliset väitteet, joiden julkaiseminen edellyttää tavallista vakuuttavampaa näyttöä niiden todenmukaisuudesta.

Lähdekritiikki antaa toimittajille mahdollisuuden arvioida tiedonlähteittensä käyttökelpoisuutta, tarkoitusperiä ja luotettavuutta. Se pitääkö jokin kerrottu asia paikkansa riippuu merkittävästi toimittajien käyttämistä lähteistä ja niiden luotettavuudesta. Lähteen olemassaolon ja tietojen syntymisen ohella on selvitettävä myös lähteen tavoitteet kerrottavassa asiassa. Olennaista on myös se, liittyykö lähde riittävän kiinteästi käsiteltävään juttuaiheeseen ja kuinka merkityksellisiä ja tarkoituksenmukaisia lähteestä saatavat tiedot ovat aiheen käsittelyn kannalta. Tietolähdettä pidetään yleensä sitä luotettavampana mitä lähempänä se on kuvailemaansa tilannetta. Alkuperäistä primäärlähteeseen pohjautuvaa tietoa pidetään luotettavampana kuin sekundääristä, toisen käden jostakin selville saamaa tai jonkun tulkintaan pohjautuvaa tietoa. Olennaista tiedon julkistamisen suhteen on, voidaanko kerrottava tieto arvioida paikkansapitäväksi sen julkaisuhetkellä.

Erityisesti sosiaalisessa mediassa tapahtuvan tiedon leviämisen seurauksena käsiteltävän asian lähtökohdat hämärtyvät. Suomessa laajaa mediajulkisuutta kerännyt koulukiusatun *Enkeli-Elisan* itsemurhaa käsitellyt tapaus käy hyvänä esimerkkinä siitä, millaisiin tietojen luotettavuusongelmiin puutteellinen lähdekritiikki

ja lähteiden kyseenalaistamatta jättäminen voi johtaa. Tässäkin tapauksessa vakavaa yhteiskunnallista ongelmaa pyrittiin henkiloittämään ja tarkastelemaan yksilön kokemuksenä. Kun lopulta kävi ilmi, ettei jutuissa käsitelty ”Elisa” ei ollut edes olemassa, heräsi kysymyksiä siitä, kuinka todellinen on koko kiusaamisongelma. Tapaus muistuttaa journalisteja suoran yhteyden saamisesta ensikäden primäärilähteeseen. Se on esimerkki myös ongelmista, jotka aiheutuvat tiedotusvälineiden siteeratessa toisiaan tietämättä kuitenkin, millaiseen näyttöön julkaistut tiedot perustuvat. (Kuutti & Manninen 2013)

Jos media joutuu tiedonhankinnassaan huijatuksi, toimitus saa syyttää vain itseään puutteellisesta lähdekritiikistä. Median harhaanjohtaminen ei sellaisenaan ole lainvastainen teko, mikäli virheellisen tiedon levittämisen avulla ei pyritä hankkimaan esimerkiksi taloudellista etua. Toimitukset voivatkin vähentää vaaraa joutumisesta manipuloinnin kohteeksi epäilevällä ja tietojen paikkansapitävyyttä kyseenalaistavalla asenteella. Toimitustyössä onkin tärkeää aiheita koskevien näkökohtien ja näkökulmien monipuolinen ja tasapuolinen tarkastelu. Lisäksi toimittajien on etsittävä tietoaukkoja ja puuttuvia näkökohtia ja löydettävä lähteitä puutteiden korjaamiseksi.

Tieto on sitä luotettavampi mitä enemmän itsenäisiä lähteitä vahvistaa sen ja mitä vähemmän lähteellä on suoraa intressiä kertomassaan asiassa. Esimerkiksi henkilölähteen omat intressit tiedon kertomiselle olisi minimoitava ja täydennettävä vastakkaisiin tavoitteisiin pohjautuvilla tiedoilla. Taloussanomien toimituspäällikön Petri Korhosen mukaan nopeassa uutistilanteessa on vaikeaa selvittää haastateltavan suorina siteerauksina tahattomasti kertomia virheellisiä väitteitä, varsinkin jos haastateltava on mielletty yleensä luotettavaksi lähteeksi ja jos tällä ei epäillä olevan epätarkkuuksiin esimerkiksi poliittisia motiiveja. Talousjournalismin yleisenä ongelmana on yritystiedotteiden *copy-paste* -tyylin julkaiseminen, jossa yrityksen itsensä valitsema näkökulma siirtyy toimituksen työstämään juttuun. Ongelmana tämäntapaisessa tilanteessa on, että media legitimoii yritysten väittämät asenteellisetkin faktat ja luovuttaa näin journalistista päätösvaltaansa tiedotteen laatijalle. (Muraja 2014)

Pietiläinen (2012) on korostanut lukijoiden oikeutta tietää, miten tiedot juttua varten on hankittu ja erityisesti millaisissa olosuhteissa ja millaisessa mahdollisessa tiedontuottajan kontrollissa tiedonhankinta on tapahtunut. Pietiläiselle itselleen onkin kertynyt kokemuksia haastattelutilanteisiin organisaation edustajana osallistuvista viestintävelhoista (*spin doctor*), joiden tehtävänä on vahtia haastateltavien sanomisia ja estää heitä puhumasta ohi suunsa. Tilanteessa kohdattujen ongelmien kertomatta jättäminen jutun yhteydessä voi antaa virheellisen kuvan toimittajan tiedonhankinnasta ja sen onnistumisesta. Myös sovittujen kysymysten luovuttaminen haastateltavalle ennakoon voi rajata voimakkaasti asiaan liittyviä jatkokysymyksiä ja niihin vastaamista. Haastateltavan vastauksiin reagoivat täydentävät kysymykset ovatkin usein erittäin olennaisia selvitetävän asian todenmukaisuuden selvittämisessä. Pietiläinen korostaa toimitusten viimekäden ratkaisuvaltaa siitä, mitä julkaistaan ja mitä ei julkaista. Tällaiset rajoitukset eivät tietenkään rajoita jutun jälkikäteen synnyttämää keskustelua ja totuuden tavoittelemista sen avulla esimerkiksi median verkkokeskustelussa.

Journalistien kriittinen asenne

Jos toimittajat eivät erikseen varmistu tietojen paikkansapitävyydestä tai kyseenalaista lähteittensä kertomisintressejä, kriittikötömän siteerausten seurauksena näiden kertomat tiedot, näkemykset ja mielipiteet mielletään herkästi yleisön keskuudessa perusteettomasti faktoiksi. Jos vastaavasti juttu rakentuu pelkästään toimitukselle lähetetyn tiedotteen varaan, kerrottavaa asiaa ei taustoiteta uusilla lisätiedoilla. Molemmissa vaihtoehdoissa juttujen kohteille tarjoutuu hyvät mahdollisuudet hallita omaa mediajulkisuuttaan. Omiin viesteihin pohjautuva tiedote onkin houkutteleva vaihtoehto tiedotustilaisuudelle, jos lähde ei halua jostakin syystä kertoa toimittajille asiasta enempää tai vastailla tiedotustilaisuudessa mahdollisesti esiin nouseviin toimittajien ikäviin kysymyksiin.

Erityisesti tiede- ja ympäristöaiheiden käsittelyssä ongelmia ovat Laitisen (2004) mukaan tuottaneet toimittajien riippuvuus

tutkijoista ja tutkimustulosten epävarmuus. Tyypillisesti tutkimustulokset julkaistaan totuuksina ja pysyvinä faktoina, vaikka toimitustyössä olisi eksplikoitava epävarmuudet, vältettävä asioiden liiallista yksinkertaistamista ja hahmotettava mediaa seuraavalle yleisölle myös tieteenalan ajallista jatkumoa. Journalistin kriittinen ote myös haastaisi lukijat pohtimaan tietojen tarkkuutta ja paikkansapitävyyttä. Tutkimusten tuloksista laaditut tiedotteet kuvaavat sitä, millaista tietoa toimijat haluavat välittää itsestään ulospäin ja millaista retoriikkaa käyttäen. Teetettyjen selvitysten taustalla voi olla kuitenkin kätkeytyjä motiiveja, joista ei kerrota erikseen.

Käsiteltävänä olevaan asiaan liittyvillä taustatiedoilla onkin suuri merkitys jutun paikkansapitävyyden kannalta. Mitä enemmän toimittaja tietää kertomastaan aiheesta myös ennakolta, sitä paremmin hän pystyy tunnistamaan siihen liittyvää omaa tiedonpuutettaan ja lisätietojen tarvetta. Parhaimmillaan lähdekritiikki mahdollistaa myös tietojen suhteuttamisen toisiinsa. Tietojen paikkansapitävyys sinällään ei vielä takaa sitä, etteikö juttu voisi olla kokonaisuudessaan virheellinen. Kokonaisuuden todenmukaisuutta heikentää puuttuvien tietojen ohella tietojen virheellinen yhdistely, arvottaminen ja painottaminen sekä toimittajien asiasta tekemät tulkinnat ja johtopäätökset.

Tietojen paikkansapitävyydelle ongelmia aiheutuu myös mediajulkisuudesta, joka herkästi muokkaa julkisuudessa olleen asian jatkouteisointia. Totuutta etsivä media voikin tuottaa asiaa käsitellessään tahtomattaan uusia huhuja. Yhtenä esimerkkinä tästä käy Jaakkosen (2007) mukaan paikallinen huhu jatkosodan aikana teloitettujen sotilaskarkureiden joukkohauoista Lappeenrannan Huhtiniemessä. Monet uskoivat, että teloitukset pitävät paikkansa pelkästään mediajuttujen perusteella joukkoviestimien tuottaessa teloituksista uusia kertomuksia ja synnyttäessä näin itse itseään ruokkivan huhujen kehän. Jutuissa haastatellun anonyymin ”syväkurkun” väitteitä esitettiin tosiasioina, vaikka toimittajat eivät todellisuudessa tienneet tietojen alkuperää. Samaan aiheeseen liittyviä veteraanien silminnäkökertomuksia ja käsityksiä saattoivat muokata julkisuudessa aikaisemmin esitetyt teloituksuutiset. Jaakkosen (ibid.) mukaan onkin tavanomaista, että ihmisten mieli

pyrkii muokkaamaan tapahtumista jäsentyneemmän kokonaisuuden kuin mihin esimerkiksi silminnäkijöillä olisi asemansa puolesta edellytyksiä päätyä. Lappalainen (2012) on korostanut huhujen olemusta uutisten rinnakkaisilmiönä. Huhu ei itsessään ole uutinen, mutta on oikein suhteutettuna osa uutisen taustaa. Hänen mukaansa olennaista ei ole se, kenestä huhu kertoo, vaan miten ja keiden toimesta sitä levitellään. Poliitikassa perättömiä väitteitä voidaankin laskea jopa tahallaan liikkeelle tietyn päämäärän saavuttamiseksi.

Lähdekontrollin suhteen ongelmia voi syntyä varsinkin jos kerrottavan asian todenperäisyys jää vain yksittäisen tietolähteen varaan. Toimittaja Tuomo Pietiläisen mukaan poikkeukselliset väitteet vaativat poikkeuksellisia todisteita eli tavallista parempaa näyttöä. Nimettömiä lähteitä siteeratessa ei yksi lähde riitä, vaan tapahtumista pitää olla ainakin kaksi toisistaan riippumatonta kertomusta. Toimittaja Susanna Reinboth kuitenkin uskoo yhden luotettavan lähteen riittävän jos tapahtumia on riittävästi yksilöity ja yksityiskohtat pitävät paikkansa. Yksityiskohtien ohella asia vaatii esimerkiksi asiakirjapohjaista näyttöä. (Lahdenmäki 2009). Partasen (2007) mukaan usean lähteen varmistaminenkaan ei välttämättä aina kuitenkaan toimi. Lähteet voivat erehtyä tai valehdella eivätkä myöskään aina ole olleet tai eivät ole toimittajan yhteen lähteeseen tekemän yhteydenoton jälkeen enää toisistaan riippumattomia.

Nagel (1989) on nähnyt lähdekriittiseksi ongelmaksi asioiden annettavan yhdenmukaisen painoarvon julkisuudessa. Vastakaisten osapuolten nähdään olevan yksittäisessä asiassa yhtä oikeassa ja yhtä valideja käsiteltävän asian suhteen, vaikka niiden esittämät väitteet olisivat toistensa poissulkevia. Tämäntapaisen ajattelun taustalla on objektiivisuutta ja puolueettomuutta korostava journalismin tavoite saada ”faktat puhumaan puolestaan”. Toimintamalli jättää käytännössä kuitenkin yleisön itsensä päätettäväksi uutisjutun merkityksen ja arvon. Yksittäistä juttua koskevilla faktoilla saattaa kuitenkin olla vain yksi erityinen merkitysten kokonaisuus. Tällaisessa tilanteessa journalistien olisikin määriteltävä, mitkä faktat sisältyvät tähän joukkoon ja vastaavasti mitkä jäävät uskomuksina sen ulkopuolelle. Journalistit syyllistyvät

laiminlyönteihin jättäessään jutuistaan pois todenmukaisista faktoista kerättyä olennaista tietoa. Yleisö voisikin päätyä toisenlaiseen lopputulokseen toimittajan kertomassa asiassa jos sillä olisi käytettävissään kaikki jutusta pois jätetty tieto.

Pyrkiessään objektiivisuuteen journalisti saattaakin Nagelin (ibid.) mukaan epäonnistua pyrkiessään poistamaan keräämiensä todenmukaisten faktojen joukosta suosittuja tai laajalle levinneitä epätosia väitteitä ja uskomuksia. Sekaannusta synnyttää tämän seurauksena yleisön asiasta tekemiin johtopäätöksiin vaikuttava tietojen joukko, johon sisältyy myös epätosia mahdollisuuksia. Tämäntapaisen Nagelin ”harhaiseksi tarkasteluksi” (*view from nowhere*) kutsuman journalistisen käytännön seurauksena todenmukaisten mahdollisuuksien joukko virheellisine sisältöineen tulee vahvistetuksi aina uudestaan. Se johtaa mediayleisön tekemään virheellisiä päätelmiä käsitellyistä asioista.

Lähteiden luotettavuus

Luotettavuuden hierarkia

Journalismissa hyödynnettävien lähteiden yleistä luotettavuutta voidaan karkeasti arvioida neliportaisena hierarkiana. Luotettavimman lähdeaineiston muodostaa autenttinen tilanteen dokumentointi esimerkiksi videolle, ääninauhalle tai valokuvaan edellyttäen, että tapahtumaa ei ole ohjailtu ulkopuolelta. Hieman tätä vähemmän luotettavana aineistona voidaan pitää välillisesti tapahtumaa selostavia dokumentteja kuten virallisia asiakirjoja tai tutkimusraportteja. Henkilölähteiden kohdalla luotettavaa lähdeaineistoa ovat paikan päällä olleiden silminnäkijöiden tekemät (vaikkakin muistinvaraiset) havainnot. Tätä kriittisempää suhtautumista edellyttävät ulkopuolisten riippumattomien asiantuntijoiden tai tapahtumaa tutkivien viranomaisten asiasta antamat lausunnot. Journalistisen luotettavuuden näkökulmasta tämän hierarkian alapuolelle jäävillä asianosaislähteillä on selkeämpi intressi tai motiivi värittää kertomiaan tietoja. (Kuutti 2001)

Lähteiden todistusvoimaa voidaan arvioida myös vaihtoehtoisten selitysten ja jutun todistusvoimaa heikentävän vasta-

näytön avulla. Kun kaikki mahdollinen jutun vääräksi osoittava aineisto on onnistuttu journalistisessa tarkastelussa kumoamaan, alkuperäiset tulkinnat ovat mitä ilmeisimmin totta. Todenmukaisuuden arvioimiseksi on kuitenkin tärkeää, että ennakkokäsityksille asian sisällöstä ja luonteesta on annettu yhtäläinen mahdollisuus osoittautua joko vääräksi tai oikeaksi. Toimittajat eivät saisi suosia omia ennakkokäsityksiään tai tulkita saamansa näyttöä ”kotiin päin vetäen”. (Kuutti 2001)

Journalistisen riippumattomuuden on nähty joutuvan koetukselle *shekkivihkojournalismissa* toimitusten maksaessa saamistaan tiedoista ja vihjeistä. Rahallisen arvon määrittäminen jutun tiedoille voikin motivoida tietolähteitä värittämään kertomiaan asioita ja välittämään toimittajille sellaisia paikkansapitämättömiä tietoja, joiden he uskovat olevan journalistisesti käyttökelpoisia. Toisaalta tiedoista maksamista voidaan perustella niiden yleisellä merkityksellä. Tietojen erillisen hinnoittelamisen sijasta eettisesti kestävämpi vaihtoehto olisi kuitenkin tietojen kertomisesta aiheutuvien kulujen, kuten asiakirjakopioiden korvaaminen tietolähteelle.

Dokumenttiaineistojen luotettavuus

Dokumenttipohjaisten asiakirja-aineistojen etuna on niiden usein sisältämä suuri määrä yksityiskohtaista tietoa. Edes tiedon ikä ei ole saatavuuden kannalta ongelmana sen oltua usein arkistoituna pitkän aikaa. Tietojen ohella dokumentit voivat sisältävät viittauksia toisiin dokumentteihin ja auttavat näin myös havaitsemaan asioiden välisiä yhteyksiä.

Kirjallisia dokumentteja pidetään varsin yleisesti luotettavana lähdeaineistoina. Asiakirjojen luotettavuutta lisää tietojen säilyvyys ja ”journalistinen kestävyys” kun dokumentit eivät unohda tai muista väärin asioita tai muuta mieltään henkilölähteiden tavoin. Tämäntapaisten aineistojen etuna on lisäksi niiden lähes reaaliaikainen laatiminen kerrottavien tapahtumien kanssa muistioihin tai pöytäkirjoihin. Luotettavuutta lisää myös asiakirjamuotoon tallennettujen tietojen virallisuus ja tältä pohjalta viranomaistoinnille syntynyt velvoite tietojen paikkansapitävyydestä. Tärkeä luotettavuutta parantava piirre on myös se, että dokumenttiedot

syntyvät erillään toimittajien tiedontarpeesta. Kun aineistoja ei ole laadittu niiden mahdollista journalistista hyödyntämistä varten, tallennettuihin tietoihin ei pääsääntöisesti sisälly pr-ulottuvuutta. (Kuutti 2001)

Dokumentin sisältö ei välttämättä kuitenkaan ole kovin kattava, ja tiedot voivat olla puutteellisia vaikka eivät olisikaan sinällään virheellisiä. Toisaalta vaikka dokumentti olisikin aito, se ei välttämättä ole autenttinen ja voi antaa virheellisen kokonaiskuvan käsittelemästään asiasta. Dokumenttilähteiden luotettavuutta arvioitaessa onkin otettava huomioon esimerkiksi dokumentin laatimistilanne ja käyttötarkoitus, dokumentin laatijan sidokset dokumentin käsittelemään asiaan sekä ylipäätään hänen kykynsä ja mahdollisuutensa sen laatimiseksi. Usein vain hallinnollisiin tarpeisiin laadittu dokumentti ei välttämättä valota riittävän syvällisesti tai monipuolisesti käsittelemäänsä asiaa vaan rakentuu tarkoitushakuisesti valikoiduista, ennalta määritellyistä ja tiettyyn esitysmuotoon puetuista tiedoista. Ongelmia dokumenttien luotettavuudelle aiheutuukin usein siitä, että ne eivät kuvaile käsittelemäänsä asioita niiden ”oikeilla nimillä”, vaan kerrottavia asioita voidaan kaunistella syystä tai toisesta. Esimerkiksi viranomaisten sisäisissä tarkastuksissa havaittuja ongelmia ja korjaamisvaatimuksia saatetaan kuvailla epäselvällä byrokraattisella kielellä. (ibid.)

Useissa tapauksissa asiakirjat ovat julkisia ja ne ovat luovutettava julkisuuslain pohjalta niitä pyytäneelle. Tämä on merkittävä etu verrattuna henkilölähteisiin, joiden kohdalla tiedonsaanti voi estyä henkilölähteiden pidättyvyyden tai salailuhalun seurauksena. Asiakirjatietojen saamista voi helpottaa se, että kaivattu tieto voi olla useassa eri paikassa tai asiakirjassa jos tiedonsaanti ei onnistu ensimmäisenä yritetystä kohteesta. (ibid.)

Henkilölähteiden luotettavuus

Henkilölähteiden luotettavuutta voidaan arvioida esimerkiksi henkilön aseman, tietämyksen, asiantuntemuksen pohjalta. Toimittajan on selvitettävä, onko lähde esimerkiksi tapahtuman silminnäkijä tai onko hänellä jonkinlainen muunlainen pääsy kertomiinsa tietoihin. Toimittajan on selvitettävä ja arvioitava, millä perusteilla henkilölähde voi tietää kysytystä asiasta ja miksi

hän haluaa kertoa siitä. Olennaista onkin tarkastella sitä, kerroo henkilölähde omista havainnoistaan ja kokemuksistaan vai toisen käden tietoja ja mikä on hänen suhteensa kerrotta-
viin asioihin (esimerkiksi onko hän osallinen vai ulkopuolinen). Lähteen omaan riippumattomuuteen vaikuttaa se, onko lähteellä asiassa jokin henkilökohtainen intressi, esimerkiksi taloudellinen, poliittinen, tunnepohjainen tai ammatillinen. Kertomismotiivit voivat värittää lähteen kertomia tietoja ja toimittajan on tiedotettava tätä koskeva vaara etukäteen, jotta hän pystyisi arvioimaan kriittisesti niiden mahdollista vaikutusta tietojen luotettavuuteen. Lähteen motiivina voi olla puhdas tärkeän tiedon julkistaminen ja pyrkimys korjata ongelma julkisuuden avulla, henkilökohtaisen medianäkyvyyden hankkiminen tai jopa kosto jutussa kielteiseen valoon joutuvaa tahoja kohtaan. Näistä kosto voi vaikuttaa raadolliselta motiivilta, mutta se voi silti olla käyttökelpoinen, mikäli se ei vääristä lähteen kertomia asioita. (Kuutti 2001)

Henkilölähteen kautta saatava tieto voi olla muistitietoa, käsiteltävästä asiasta tehtyjä havaintoja tai tulkintoja, omia kokemuksia tai journalistin muualta hankkimien tietojen vahvistamisesta. Vaikka haastateltavat eivät huijaisikaan toimittajia, he saattavat tietää tai muistaa kertomiaan asioita väärin tai luulla niiden pitävän paikkansa. Lisäksi tieto voi olla vanhentunutta. Luotettava henkilölähde ei välttämättä aina kerro luotettavia tietoja, mutta yleisesti epäluotettavaksi mielletyn henkilön kertomus saattaa tilanteesta riippuen olla totta. (ibid.)

Tutkiva journalisti Bob Steele (2002) korostaa journalistien tarvetta selvittää, kuinka edustava lähteen näkökanta kerrottavassa asiassa on, mitä lähteellä on voitettavanaan tai menetettävänä asian julkistamisessa ja millaiselta tietojen julkaiseminen saa lähteen vaikuttamaan mediayleisön silmissä. Myös toimittajan itse-reflektio on tärkeää henkilölähteen luotettavuuden arvioimisessa. Toimittajan on kysyttävä itsellään, manipuloiko lähde toimittajaa, miksi hän ylipäättään käyttää kyseistä lähdettä, johtuuko tämä kii-reestä jutun julkaisemiseksi, lähteen antamista maukkaista sitaa-teista vai toimittajan henkilökohtaisesta suhteesta lähteeseen.

Yksi lähdekriittinen vaara liittyy jutun tarkistamiseen haastateltavan toiveesta. Juttu saattaa muuttua tarkistamisen

seurauksena pelkästään (toisiin ajatuksen jälkikäteen tulleen) haastateltavan toiveiden mukaisesti sen sijaan että se tapahtuisi tietojen tarkistamisen seurauksena. Tämä johtaa klassiseen dilemmaan siitä, kumpi toimittaja vai haastateltava on juttuaiheen käsittelyssä (vähintäänkin enemmän) oikeassa. Journalistin ohjeet (JO 2013) korostaa tarkistamisoikeuden koskevan vain haastateltavan omiin lausumiin sisältyviä asiatietoja. Edes tarkistamisen yhteydessä journalistista päätösvaltaa, kuten juttuun sisällytettäviä tietoja tai ratkaisua jutun sävystä ei saa luovuttaa toimituksen ulkopuolelle.

Havainnoinnin luotettavuus

Journalistin omaan tilanteiden tarkkailuun perustuva tiedonhankinta on dokumentti- ja henkilölähteitä harvinaisempi lähdekäytännön muoto. Silti se saattaa joissakin tapauksissa olla ainoa keino selvittää asioita, kuten esimerkiksi henkilöiden tilannekäyttäytymistä. Havainnoimalla kerättyjen tietojen paikkansapitävyttä vahvistaa se, että tarkkailusta tietämätön kohde saattaa toimia rehellisemmin kun ei tiedä olevansa tarkkailun kohteena tai esimerkiksi tekemisissä toimittajan kanssa. (Kuutti 2001)

Journalistin oma havainnointikyky voi kuitenkin olla rajallinen. Siihen vaikuttaa toimittajan oma kokemus ja ennakkotietämys tarkkailtavana olevasta asiasta. Toisaalta tilanteen synnyttämä ensivaikutelma, toimittajan omat ennako-odotukset, kaavoittuneet käsitykset ja havaintotulosten perusteettomat yleistämiset herkästi ohjaavat sekä jatkohavaintojen tekemistä että toimittajan asiasta tekemiä tulkintoja. Toimittaja saattaa lisäksi tahottomattaan ohjailla tai häiritä tarkkailtavaa tilannetta tai keskittyä tarkkailussaan tiedonhankinnan kannalta väärin tai epäolennaisiin kohteisiin ja niihin liittyviä asioihin. (ibid.)

Journalistisessa perinteessä havainnointia on pidetty spon-taanina ja ongelmakeskeisenä tiedonhankinnan muotona, ja tästä syystä toimittajan omia kokemuksia ja läsnäoloa on haluttu karsia itse juttujen sisällöissä. Juutilainen (2010) kuitenkin näkee havainnointiin kuuluvan avoimen subjektiivisuuden palvelevan lukijaa sillä perusteella, että tekstiin kirjattujen havaintojen avulla lukija pääsee osalliseksi niitä tehneen toimittajaa hetkeen.

Anonyymilähteet

Erityisen ongelmallista lähdetietojen todenmukaisuuden arvioinnissa on nimettömien henkilölähteiden hyödyntäminen. Näin hankittujen tietojen pohjalta ei välttämättä pystytäkään kertomaan mitä on tapahtunut, vaan mitä lähde sanoo tapahtuneen tai tapahtuvaksi. Kun toimittaja itse ei ole kertomassaan asiassa ensikäden silminnäkijä, hänen täytyy suodattaa kertomiaan asioita lähteittensä kautta. (Swain & Robertson 1995)

Vastuu anonyymilähteiden kertomien tietojen paikkansapitävyydestä kohdistuu yksin toimittajaan ja jutun julkaisseeseen mediaan. Kun anonyymilähteitä siteeraava toimittaja ei voi siirtää edes osaa tällaisesta vastuusta lähteelleen, hänestä tulee herkästi ”lähteensä vanki” varsinkin jos jutussa ei ole mahdollista hyödyntää muita lähteitä. Nimellään esiintyvä lähde onkin enemmän tilinvelvollinen sanomistaan ja tätä kautta usein luotettavampi myös tietojen kertojana. (Kuutti 1995)

Yleisö ei pysty arvioimaan sen paremmin anonyymilähteen kuin tämän esittämien väitteiden tai kertomien tietojen luotettavuutta. Partasen (2007) mukaan anonymiteetti helpottaa ainakin joissakin tilanteissa henkilölähteen mahdollisuuksia valehdella kertomiaan tietoja. Lähteen luotettavuuden arvioimisessa vastakain asettuvatkin yhtäältä toimittajan halu uskoa juttuun sopivia väitteitä ja toisaalta velvollisuus kertoa totuus käsiteltävässä asiassa. Toimituksessa on neuvoteltava tällaisesta kiusallisesta tasapainosta jokaisen jutun yhteydessä tapaus kerrallaan.

Kovach ja Rosenstiel (2007) ovat korostaneet anonyymilähteiden luotettavuuden arvioimista sen pohjalta, kuinka paljon lähteellä on suoraa, välitöntä tietoa kertomastaan asiasta tai tapahtumasta ja toisaalta millaisia motiiveja (jos lainkaan) lähteellä voisi olla johtaakseen toimitusta harhaan. Lähde saattaa myös jättää kertomatta sellaisia tärkeitä faktoja, joilla voisi olla vaikutusta toimituksen saamaan vaikutelmaan lähteen kertomasta informaatiosta.

On varsin yleistä, että voidakseen siteerata anonyymiä lähdetä jutussaan, toimittajan on paljastettava tämän henkilöllisyys omalle esimiehelle, jota kuitenkin sitoo vastaavanlainen luottamuksellisuuden vaatimus kuin toimittajaa. Tämäntapainen toimituksen sisäinen yhteistyö mahdollistaakin lähteen luotettavuuden

ja hyödyntämisen laajemman arvioinnin. Luottamuksellisuuden pitäisi koskea toimittajan ohella myös itse lähde. Sopimuksen peruuttaminen saattaisikin olla eettisesti perusteltua, jos lähde paljastuu antaneensa tietoisesti virheellisiä tietoja ja johtaneensa näin toimitusta harhaan. Toisaalta toimituksella voidaan nähdä olevan eettinen velvoite tarkistaa myös anonymien lähteittensä kertomia tietoja ja olevan näin yksinomaisessa vastuussa niiden paikkansapitävyydestä.

Juridisesti anonymilähteen paljastaminen ei ole sinällään lainvastaista. Sanavapauslaki (SVL 2003) ainoastaan tarjoaa toimittajille mahdollisuuden olla paljastamatta jutuissa käyttämiään lähteitä, mutta ei velvoita heitä niiden salaamiseen päinvastoin kuin eettisessä harkinnassa, jossa luottamuksellisuuden säilyttäminen on ehdoton vaatimus. Oikeustapauksissa median on kuitenkin pystyttävä osoittamaan, miten myös anonymilähteen kertomien tietojen paikkansapitävyys on pyritty varmistamaan etukäteen. Luotettavaksi arvioidun lähteen kertomien tietojen tai ylipäättään lähteen olemassaolon osoittaminen voi tosin olla vaikeaa jos lähde ei mahdollista nimetä luottamuksellisuussopimuksen takia.

Yleisö saattaa epäillä paitsi tietojen paikkansapitävyyttä myös nimettömän henkilölähteen todellisuutta. Journalistisen tietolähteen suoja koskee nimittäin myös olemattomia lähteitä! Yleisön luottamuksen säilyttämiseksi toimituksen pitäisikin pystyä perustelevaan jollakin tavalla anonymilähteensä käyttämistä ja luotettavuutta. Tärkeää olisi kuvailla sekä toimituksen omia että sen käyttämän lähteen tavoitteita ja toimintoja tietojen kertomisessa. Journalistin ohjeissa (JO 2013) edellytetäänkin erityistä avoimuutta anonymilähteiden hyödyntämisessä ja niiden kertomien tietojen luotettavuuden varmistamisessa: ”Jos yhteiskunnallisesti merkittävien tietojen julkaisusta aiheutuu erittäin kielteistä julkisuutta, toimituksen on suotavaa avata yleisölle, miten nimettömän lähteen ja siltä hankittujen tietojen luotettavuus on varmistettu.”

Suhtautuminen anonymilähteisiin on yleisön keskuudessa ristiriitaista. Yhtäältä ymmärretään, että lähdesuoja mahdollistaa sellaisten henkilölähteiden tavoittamisen ja tietojen käyttämisen, joita ei olisi mahdollista hankkia perinteisillä tiedonhankinnan menetelmillä. Toisaalta nimettömien lähteiden käyttämistä

pitäisi välttää jo periaatteellisista syistä ja oman journalistisen uskottavuuden ylläpitämiseksi. Yhdysvaltalaisen Pew Centerin (PEW 2005) toteuttamassa tutkimuksessa puolet mediayleisöstä hyväksyi anonyymilähteiden hyödyntämisen ja puolet suhtautui siihen kielteisesti. Vastustajat pitivät anonyymilähteitä liian riskialttiina lähdekäytäntönä, koska käytäntö voi johtaa herkästi virheellisten tietojen levittämiseen. Toinen puoli vastaajista näki nimettömien lähteiden kuitenkin mahdollistavan ainutlaatuisten tietojen saamisen. Lähteiden keräämä suosio on keskimääräistä suurempi koulutettujen ja vanhemman väestön keskuudessa.

Verkkotieto

Erityisiä haasteita tietojen lähdekriittiselle tarkastelulle on tuonut internet, jossa kuka tahansa voi tuottaa ja jakaa sisältöjä. Julkaiseminen internetissä ei kuitenkaan merkitse mitään tietojen luotettavuuden kannalta. Niiden sisältöjä ei useimmiten kontrolloida lainkaan, ja yksittäinen sivusto voi olla täysin yhden asialle omistautuneen organisaation tai henkilön hallinnassa. Virheellisen tiedon jakelu verkkoyhteisöjen sisällä voi olla myös tahatonta.

Jackson ja Jamieson (2007) näkevätkin internetin puhtaaksi anarkiaksi. Entistä enemmän tietoa on saatavilla, mutta sen levittämiseksi ei ole olemassa sääntelyä tai standardeja eikä verkkotietojen huolimaton käyttö aiheuta seuraamuksia niiden alkuperäiselle levittäjälle. Esimerkiksi blogi on ylläpitäjänsä henkilökohtainen, joskin kaikille tarjolla oleva päiväkirja, jollaisen voi perustaa kuka tahansa. Usein blogitietojen paikkansapitävyyttä varmistetaan linkitysten avulla, mutta nekin voivat johtaa toisiin blogikirjoituksiin, joissa ei ole ilmaistu käytettyjä lähteitä. Viitatus lähteen tietoja saatetaan myös vääristellä omien tietojen luotettavuuden lisäämiseksi. Paikkansapitämättömiä tietoja levittävä kirjoittaja pyrkii näin ratsastamaan viittaamansa uskottavan lähteen luotettavuudella.

E erityisen ongelmallista on toimitusten ulkopuolisten toimijoiden internetiin tuottaman teksti- ja kuva-aineiston hyödyntäminen tai siteeraaminen mediassa jos tiedon alkuperää tai aineiston luotettavuutta ei ole erikseen varmistettu. Esimerkiksi

Klinenbergin (2005) mukaan merkittävä osa verkossa olevasta tiedosta on jollakin tapaa puolueellista, puutteellista tai virheellistä, ja myös monet toimittajat ovat erehtyneet käyttämään tällaista tietoa. Verkkotiedon yhteydessä ei useinkaan kerrota sen tuottajasta, ja vaikka tästä kerrotaisiinkin, ilmoitus voi olla valheellinen. Tietolähteen asiantuntemus tai vaikuttimet jäävätkin usein pimentoon.

Verkkolähteen luotettavuuteen vaikuttavat maininta tiedon alkuperästä ja tarjoajasta sekä tämän fyysisestä sijainnista ja mahdollisuudesta saada tähän tarvittaessa yhteys. Lisäksi tiedon käyttäjän on tärkeää pystyä tunnistamaan, onko sisällön tuottajalla vakiintunut asema, viranomaistyyppinen tiedotusvelvollisuus tai vaihtoehtoisia, kuten painettuja julkaisukanavia. Verkkotiedon käyttäjän on tärkeää myös pystyä arvioimaan, missä määrin tieto on jalostettua ja mitkä tahot ovat voineet arvioida sisältöjen laatua ja uskottavuutta, missä määrin käytettyjä lähteitä on tuotu julki ja kuinka syvällistä ja yksityiskohtaista julkistettu tieto on. Myös viestien laatimisen ajankohdalla ja tietojen päivittämisellä on oma merkityksensä. (Anttila 2003).

Journalismille ongelmia aiheutuu siitä, että internet ja erityisesti sosiaalinen media on muuttunut eräänlaiseksi takaportiksi perinteiseen mediaan pääsulle. Toimitusten julkaisukynnystä verkossa ovat mataloittaneet ylikierroksilla käyvä mediakilpailu ja *deadlinen* muututtua *onlineksi*. Juntusen (2011) mukaan tietokoneittensa ääreen sidottujen verkkotoimittajien on tartuttava niihin lähteisiin, jotka ovat kaikkein nopeimmin ja helpoimmin saatavissa. Tällaisia ovat esimerkiksi verkkolähteet. Ongelmalta ei pelasta edes tiedon alkuperäisen julkaisijan mainitseminen, sillä keskittymätön median käyttäjä arvioi lukemansa tiedon luotettavuutta sen ensisijaisen lähteen, ei niinkään alkuperäisen lähteen perusteella. Hyödyntäessään jutussaan muiden keräämä tietoja toimitus luovuttaa mahdolliselle uutisankalle oman arvovaltansa. Tarkistamattoman verkkotiedon levittäminen tuottaa toimituksille herkästi kielteistä palautetta virheen löytäneeltä yleisöltä. Paikkansapitämättömän tiedon aiheuttama kielteinen julkisuus voi muuttua moninkertaiseksi verrattuna muualla kuin verkossa julkaistuun virheeseen. (Manninen 2013; Kang et al. 2011).

Tietojen tarkistaminen

*“You are entitled to your opinion,
but you are not entitled to your own facts”.*

Senaattori Daniel Patrick Moynihan, New York

Tarkistamisen tärkeys ja vaikeus

Journalismin todenmukaisuuden kannalta olennaista on, kuinka toimittajat pystyisivät varmistamaan jutuissa käyttämiensä tietojen paikkansapitävyyden. Merkityksestään huolimatta varmistuskäytäntöistä on kertynyt vain niukanlaisesti kokemuksia. Toimintoja ei käsitellä merkittävästi edes journalistikoulutuksessa. Kaikki toimittajat eivät arvioi ja käsittele keräämiään tietoja yhdenmukaisella. Myöskään niiden paikkansapitävyyden varmistamiseksi ei ole yhdenmukaisia käytäntöjä.

Mikäli jokainen yksittäinen julkaistavaksi suunniteltu tieto pyrittäisiin varmistamaan yksityiskohtaisesti, vaarana olisi journalistisen toiminnan ”halvaantuminen”. Silverman (2012a) onkin todennut, että journalistit eivät miellä itseään tiedemiehiksi eikä toimitustyössä vaadita, että toimitusten selvitysten tulosten olisi oltava samalla tavalla toistettavissa kuten tieteellisissä tutkimuksissa. Ennemminkin toimittajat voidaan nähdä taiteilijoina, joilla on deadline omaan työhön. Vaikka journalisteille onkin tärkeää kerrottavien tietojen tarkkuus ja todenmukaisuus, heiltä puuttuvat standardisoidut toimintamallit ja intellektuaalinen koulutus työnsä huolelliseksi hoitamiseksi. Siltä osin kun varmistusrutiineita toteutetaan omassa työssä, ne ovat yksilöllisiä ja tilannekohtaisia.

Tietojen tarkistaminen jää herkästi toteuttamatta varsinkin toimitusten lainatessa toistensa tuottamia sisältöjä omiin juttuihinsa. Tiedot olisi kuitenkin tarkistettava sitä huolellisemmin ja laajemmin, mitä kiistanalaisemmilta ne vaikuttavat ulospäin. Merkittävä journalismin todenmukaisuutta heikentävä ongelma onkin alkuperäisten virhetietojen kritiikitön sisällyttäminen

uusiin juttuihin muiden medioiden käsitellessä samaa aihetta omissa välineissään. Virheen välttäminen edellyttäisi, että myös aiheen jatkokäsittelyssä päästäisiin tutustumaan alkuperäiseen lähteeseen.

Faktojen varmistaminen edellyttää usein asiaa koskevien kysymysten esittämistä, käytettyjen tietolähteiden jäljittämistä ja niiden sisältämien tietojen vertaamista muihin lähdetietoihin tai toisiinsa. Faktapohjalta esitettyjen väitteiden tarkistaminen liittyykin sekä itse tietoihin että niiden selvittämiseksi käytettäviin lähteisiin.

Lähteen tunnistaminen. Kuka on tuottanut esitetyn informaation? Onko lähteellä laajaa hyväksyntää ja asiantuntemusta? Millaista on ollut lähteen aiempi käyttö ja millaisia siitä saadut kokemukset?

Lobbarirolli. Voiko tietoa tuottaneella lähteellä olla salattuja tavoitteita informaationsa esittämiseksi? Sinällään paikkansapitävät väitteet voivat olla yksipuolista ja tuloksiltaan harhaanjohdavia, ja tietoja olisikin verrattava muista lähteistä hankittaviin tietoihin.

Paikkansapitävyyttä koskeva näyttö. Millaisilla menetelmillä lähde on tuottanut kertomansa informaation? Missä määrin kerrottuihin tietoihin sisältyy niiden todenmukaisuuden arvailua? Miten selvitettyjä tuloksia on tulkittu?

Hyödynnetty tieto. Kuinka ajankohtaista on informaation taustalla oleva tietoaines? Miten aineiston otanta on toteutettu, onko käytössä ollut vertailuryhmää, voidaanko tulokset uusia ja sisältyykö niihin keskinäisiä ristiriitaisuuksia? Millaisia ennakkoletuksia informaation kokoajilla on saattanut olla keräämästään informaatiosta? (Jackson & Jamieson 2007)

Ylipäätään tietojen tarkistamisen merkitys journalistisessa toiminnassa korostuu kun toimitustyössä hyödynnettävät lähteet lisääntyvät ja niihin pääsy helpottuu internetin kautta. Myös koveneva mediakilpailu edellyttää tarkistustekniikoiden entistä laajempaa hyödyntämistä osana toimitustyötä. Tarkistuskäytäntöjen laaja-alainen omaksuminen edellyttää kuitenkin toimitus-

käytäntöjen muuttamista nykyisestä. Esimerkiksi verkon kautta tapahtuvaan tietojen tarkistamiseen tarvitaan perehdyttämistä, ja toimittajien on myös päivitettävä hankkimaansa osaamista. (Vehkoo 2014b)

Toimitustyössä tarvitaan entistä enemmän kriittistä ajattelua. Vehkoon (ibid.) mielestä mediassa julkaistaan tällä hetkellä liikaa sellaisia tietoja, joiden paikkansapitävyyden suhteen toimitusten pitäisi olla varuillaan. Toimittajat eivät kysy riittävästi esimerkiksi lähteiden perään samaan aikaan kuin pr-toiminta on muuttunut entistä markkinointivetoisemmaksi. Organisaatiot kertovat entistä enemmän asioita oman alan liepeiltä, ja taustalla olevia sponsorit häivytetään itse viesteistä. Journalismin uskottavuudelle onkin entistä tärkeämpää läpinäkyvyys ja kerrottavien tietojen lähteittäminen. Lähteiden osoittamisen lisäksi jutuista on käytävä ilmi, miten julkaistuja tietoja on arvioitu ja millaisin perustein toimitus on arvottanut juttuihin sisällyttämiään tietoja. Lähdekritiikin harjoittamiselle journalismissa onkin syntynyt Vehkoon (ibid.) mielestä eräänlainen osaamiskuilu, kun kritiikin merkitys on kasvanut, mutta sen tarpeeseen ei ole reagoitu riittävästi.

Varmistustekniikat

Julkaistaviksi tarkoitettujen tietojen tarkistaminen ylipäättään vaatii syvällistä asiantuntemusta tietojen aihepiiristä ja käytettävistä lähteistä. Merkittävä esimerkki aikakauslehden faktantarkastuksesta on saksalainen *Der Spiegel* ja sen 80-henkinen ”dokumentaatio-osasto”. Toimintamallina on tietojen ennakoiva tarkistaminen, jossa käsiteltäväksi otetun aiheen asiantuntijoita konsultoidaan ennen kuin juttua edes ryhdytään suunnittelemaan. Tämäntapainen toiminta poikkeaa esimerkiksi yhdysvaltalaisten toimitusten käytännöistä, joissa faktojen tarkistaminen alkaa yleensä vasta jälkikäteen kun kirjoitettu juttu jo odottaa julkaisemistaan. Ennakoiva faktantarkastus muistuttaa enemmänkin tutkimustyötä, jossa tarkistajat ovat osa yhteistä juttutiimiä. Vastaavasti jälkikäteen tapahtuvassa faktojen tarkistamisessa toimittajien ja tarkistajien suhde perustuu enemmän vastakkainasetteluun. Ennakoivassa tarkastuksessa pyritään

selvittämään laajemmin kaikkea aiheeseen liittyvää tietoa, kun valmiin jutun kohdalla faktantarkistajan työtä ohjaa pelkästään juttuun jo sisällytetty tietoinen. Kyseenalaistamalla kaikkea mahdollista ”dokumentaatioimittajat” ovatkin juttujaan kirjoittavien journalistien rankimpia kriitikkoja. (Silverman 2010a, Valkama 2013)

Julkaistavasta jutusta olisi käytävä ilmi seuraavia asioita: (Silverman 2010a)

- Onko jutun ingressillä riittävästi sitä tukevaa juttusisältöä
- Vaatiko jutun täydellinen ymmärtäminen erillisen taustamateriaalin julkaisemista.
- Ovatko jutussa käsiteltävät eri osapuolet tunnistettavissa ja onko niiden edustajille annettu mahdollisuus olla mukana jutussa.
- Tukevatko selvitettyt faktat jutun lähtökohtia, sisältyykö juttuun lähteitä riittävän monipuolisesti kiistanalaisten faktojen esittämiseksi.
- Onko kaikkiin jutussa esitettyjen tietojen lähteisiin viitattu ja onko lähteitä riittävästi dokumentoitu.
- Onko sitaattien sisältö tarkistettu riittävän huolellisesti.
- Onko juttu puolueeton tai sisältääkö se hienovaraisia arvolausauksia.
- Pitävätkö jotkut lukijat tästä jutusta tästä syystä enemmän kuin heidän pitäisi pitää pelkkien julkaistavien tietojen pohjalta.

Spiegelin dokumentaatio-osaston tarkistajat saavat tarkasteltavakseen jutun lähdemateriaalin useimmiten artikkelin kirjoittajalta. Lehden ohjeistuksen mukaan epäilyttävät ja varmistamatta jäävät tiedot jätetään käyttämättä jutussa. Jos kaikkea materiaalia ei ehditä käydä läpi, tarkistamista priorisoidaan ja keskitytään jutun kriittisimpiin kohtiin, vaikka riski virheiden jäämisestä juttuun jäisikin elämään. Jutun julkaisemista kuitenkin myöhennettään jos virheiden merkitys arvioidaan liian suureksi. (ibid.)

Juttuihin sisältyvät virheet saavat alkunsa siitä, että toimittajat eivät itse näe työssään ongelmia, eivätkä ymmärrä pyytää apua

tietojen tarkistamisessa. Osa heistä on sitä mieltä, että jutun tietojen ei tarvitse olla täysin paikkansapitäviä, mikäli tarkoitus on parantaa maailmaa kirjoittamalla ”oikeista asioista”. Kuitenkin merkittävät ja dramaattiset paljastukset ja väitteet olisi tarkistettava erityisen tarkasti. Tekstien kriittistä tarkastelua helpottaa jos juttuun otetaan etäisyyttä ja kiinnitetään erityistä huomiota jutun avainväitteisiin, itsestään selviksi miellettyihin ilmaisuihin, sitaatien täsmällisyyteen ja asiayhteyteen ja tekstin mahdollisiin sisäisiin ristiriitoihin. (ibid.)

Tietojen varmistaminen edellyttää toimituksilta usein sisäisen toimintakulttuurin muuttamista. Työstettävän jutun sisällöstä on pystyttävä esittämään kysymyksiä, ilman että kysyminen jo sinällään loukkaisi jutun toimittajaa. Avoimesta dialogista pitäisi tehdä osa toimituksen ilmapiiriä ja keskusteluja olisi käytävä organisaation jokaisella tasolla. Parhaat onnistumisen edellytykset tietojen tarkistamiselle syntyvätkin jos toimittajat mieltävät faktojen tarkistajien olevan heidän puolellaan. Tämä ei ole Smithin (2009) mukaan aina itsestään selvää, sillä faktojen tarkistajien yhteistyö toimittajien kanssa on loputonta rajanvetoa hienovaraisen suostuttelun, määrätietoisten vaatimusten ja kompromissien etsimisen välillä.

Tarkistajan intuitiivinen näkemys auttaa havaitsemaan epäuskottavia ja lisätarkistuksia vaativia tietoja. Tarkistamiselle ei ole kuitenkaan loputtomasti aikaa, vaan työtä on tarvittaessa priorisoitava. Faktojen tarkistajat voivat puuttua myös toimittajan asioista esittämiin tulkintoihin, vaikka se saattaisikin johtaa erimielisyyksiin toimituksen kanssa. Tulkintojen tarkistuksissa on eroteltava tulkinnot, joihin liittyy faktoja niistä tulkinnoista, joilla tällaista kytkentää ei ole. Tarkistaminen edellyttää jutussa hyödynnettävien lähteiden tunnistamista ja tapahtumien jäljittämistä niiden alkuperäisille lähteille. Alkuperäisten lähteiden tavoittamisella pyritään välttämään ns. *chinese whispers* -ilmiötä, jossa alkuperäisen viestin sisältö muuttuu sitä enemmän, mitä useamman henkilön kautta se välittyy eteenpäin. (Schäfer 2011)

Tiedon sisällön ohella tärkeää on myös tietolähteen varmistaminen. Erityisen huolellinen olisi oltava kun varmistetaan silminnäköjien ja uhrien kertomia tapahtumatietoja. Heidän kauttaan

saatavat ensikäden tilannekuvaukset voivat olla epätarkkoja ja manipuloivia, ja niitä voivat ohjata tunteet, rajoittuneet näkökulmat ja virheelliset muistitiedot. (Silverman 2014)

Tarkistamisessa on tärkeää huomata, että erilaisia faktoja voidaan varmistaa erilaisilla menetelmillä ja vaihtelevilla vaatimustasoilla. Shapiro et al. (2013) kuvailevat tietojen varmistamista eräänlaiseksi ”kurinalaiseksi kompromissiksi”. Kanadalaisjournalistien keskuudessa toteutetussa selvityksessä tietojen varmistamiskäytäntöjen todettiin vaihtelevan merkittävästi. Niihin sisältyi piirteitä yhteiskuntatieteellisistä tutkimusmetodeista, toimittajien oman toiminnan refleksiivisyydestä, kriittisestä asenteesta omaa työtä kohtaan sekä tietoisuudesta omista rajoitteista ja työn sokeista pisteistä. Selvitykseen osallistuneet toimittajat korostivat tietojen varmistamisen tärkeyttä, mutta toivat samalla esiin useita käytäntöön sovellettavia ”pragmaattisia kompromisseja”. Niiden mukaan varmistettaviksi valitaan erityyppisiä faktoja. Nimet, numerot ja muut konkreettisesti verifioitavat tiedot varmistetaan huolellisemmin kuin haastateltavien jopa faktoina esittämät lausunnot, joita toimittajat ovat valmiita siteeraamaan lähde mainitsemalla tai ilman lähdettä. Toimittajat eivät ylipäättäen miellä varmistuskäytäntöjä johdonmukaisesti omaksi journalistiseksi työvaiheekseen. Enemminkin toimitustyön ja tietojen varmistamisen suhde nähtiin kehämäiseksi, jossa varmistaminen pohjautui toimittajan aiemmissa jutuissaan hankkimaan tietoon.

Tietojen paikkansapitävyyden tarkistamista ei saisi jättää miksikään muodolliseksi jutun loppusilaukseksi. Katches (2010) onkin korostanut tietojen tarkistamisen käynnistämistä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa jo heti juttuaiheesta päätettäessä. Tarkistamista olisi tehtävä tiedonhankinnan yhteydessä, juttua kirjoitettaessa, editoitaessa ja julkaisemisesta päätettäessä. Tiedonhankinnassa on pohdittava, kuinka pitkältä ajanjaksolta tietoja tarvitaan, mitä seikkoja on otettava huomioon riittävän asia-yhteyden hankkimiseksi ja millaisia olisivat jutun avainlähteet. Jo tässä vaiheessa on tärkeää selvittää ns. ”paholaisen asianajat”, kuten jutun kohteen kollegat, sukulaiset tai ystävät, jotka pystyisivät haastamaan toimittajan omia käsityksiä ja tulkintoja jutussa käsitellyssä asiassa. (ibid.)

Tärkeää on myös se, että toimittaja ei sisällytä juttuunsa ”syrjäisiä ääriesimerkkejä”, vaan että käsiteltävät tapaukset ovat edustavia selvittettävän asian suhteen. Lisäksi toimittajan olisi oltava avoin kaikille mahdollisille, myös omia tulkintoja vesittäville asiahaaroille. Avoin lähestymistapa pienentää riskiä tehdä virheellisiä päätelmiä liian aikaisessa vaiheessa. Vastaavasti toimittajan omaa uskottavuutta lisää jos hän pystyy tunnustamaan, mitä ei tiedä käsittelemästään asiasta. Virheiden vältteleminen ei saa olla osoitus aiheen arastelevasta käsittelytavasta, vaan asiasta on pystyttävä esittämään tarvittaessa koviakin kysymyksiä. Omat tiedonhankinnan toimintatavat (”kuinka juttu tehtiin”) kannattaa kirjata ylös ja antaa tarvittaessa päällikkötoimittajien tarkasteltavaksi. Ylipäätään on tärkeää, että omien esimiesten kanssa jaetaan jutun kriittistä tietoaineistoa, varsinkin jos siihen sisältyy merkitysvivahteita tai ”harmaita alueita”. Varsinkin epätavanomaisista tiedonhankinnan menetelmistä on käytävä etukäteen keskustelua. (ibid.)

Kovach ja Rosenstiel (2007) ovat kuvanneet tietojen tarkistamista ”syyttäjämäiseksi” editoinniksi, jossa jutun julkaisemista koskevat arviot on tehtävä rivi riviltä. Juttujen paikkansapitävyyttä voidaankin arvioida sen pohjalta, millaisia toimittajien omia etukäteisolettamuksia käsiteltävästä asiasta sisältyy kuhunkin yksittäiseen jutun virkkeeseen.

Amazeen (2012) on korostanut sekä varovaisuutta tietojen tarkistamisessa että puolueettomuutta valittaessa tarkasteltavia väitteitä. Toimituksen sisällä on neuvoteltava ja arvioitava, millaista näyttöä niiden todenmukaisuuden arvioiminen edellyttää. Tarkistamisessa ylipäätään olisi vältettävä tarkastelemasta sellaisia henkilöiden antamia lausuntoja, joiden paikkansapitävyyttä ei voida faktuaalisesti varmistaa. Amazeenin (ibid.) mukaan parhaat käytännöt tietojen paikkansapitävyyden tarkistamiseksi liittyvät tunnettujen tosiasioiden läpikäymiseen, luotettavien lähteiden hyödyntämiseen ja tietojen riittävän asiayhteyden esiintuomiseen lukijoille. Käytännön toimitustyössä tietojen tarkistaminen olisi integroitava osaksi kaikkia journalistisia toimintoja. Tietojen tarkistajien ja uutistoimittajan tehtävät olisi eroteltava toisistaan ja mahdolliset virheelliset tiedot olisi tuotava esiin myös yleisölle.

Tarkistamisessa olisi otettava huomioon seuraavia seikkoja:

Tunnetut tosiasiat. Tietoja tarkistamisessa on erotettava toisistaan faktoja sisältävät lausunnot ja väitteet normatiivisista, mielipiteisiin liittyvistä tai ideologisista näkemyksistä. Esimerkiksi poliittisia uskomuksia tai näkemyksiä siitä, kuinka asioiden olisi oltava ei voida osoittaa paikkansapitäviksi tosiasiaperusteisiin liitettyjen ennako-oletusten takia.

Yleisesti luotettavat lähteet. Tietojen tarkistamisessa on selvitettävä ja arvioitava sekä tietojen tuottaneen yksittäisen organisaation asiantuntemusta että tuotetun informaation merkitystä sen tuottajalle itselleen. Se että organisaatio hyötyy tai menettää jotakin tietojen tuottamisessa ei kuitenkaan automaattisesti sulje pois tietolähteen journalistista käyttöä. Lähteitä olisi hyödynnettävä *on the record* -pohjalta, jotta myös ulkopuoliset tahot pystyisivät arvioimaan tiedon luotettavuutta.

Riittävä asiayhteys. Tarkistamisessa on selvitettävä tietojen asiayhteydet ja keskinäiset kytkennät, jotta voitaisiin arvioida, mistä jossakin lähtökohtaisesti epätarkassa tai harhaanjohtavassa väitteessä saattaisi olla kysymys. Tarkistamisessa on tuotava esiin, onko lähde epätarkka, jättääkö hän huomioimatta jonkin olennaisen asiayhteyden tai tulkitseeko hän virheellisesti tai liian suoraviivaisesti asiaan liitettyä näyttöä. Esimerkiksi poliittisten toimijoiden lausumia tarkistavan *PolitiFactin* verkkosivuilla organisaatio kuvaa toimintaansa seuraavasti: ”On tutkittava väitettä sen täydellisessä asiayhteydessään, sekä väitettä edeltäviä että sen jälkeen syntyneitä kommentteja, kysymystä, johon väite perustuu sekä tarkoitusta, johon väitteen esittäjä pyrkii.”

Tarkistamisen integrointi toimitustyöhön. Etenkin uutistoiminnassa on tärkeää, että julkaistava juttu saadaan kerralla paikkansapitäväksi, sillä jo julkisuuteen levinneiden virheellisten tietojen korjaaminen jälkikäteen on erityisen vaikeaa. Toimittajien on tiedettävä faktantarkistajien ongelmista ja ponnisteluista, jotta tarkistettuja väitteitä osataan käsitellä uutistystyössä asianmukaisesti.

Tietojen tarkistaminen ja uutistyo. Tietojen tarkistaminen on erotettava toimitustyössä omaksi journalistiseksi erityis-

tehtäväkseen sen sijasta, että toimittajat tekisivät sitä osa-aikaisesti oman työnsä ohella. Työtehtävien eriyttäminen vähentää kirjoittavien toimittajien aikataulupaineita. Se myös suojelee heitä heidän huolimattoman tarkistamisen synnyttämältä kritiikiltä ja oman tiedonsaannin vaikeutumiselta jatkossa.

Omien tarkistusvirheiden tunnustaminen. Faktat saattavat ajan kuluessa muuttua. Tietojen tarkistajien onkin arvioitava uudelleen selvittämiään asioita niistä saamansa uuden informaation seurauksena ja oikaistava mahdollisia virhearvioitaan. Tämäntapainen avoimuus myös omia korjauksia kohtaan auttaa säilyttämään luotettavuuden lukijoiden keskuudessa.

Yleisön tuottama aineisto

Toimitukset käyttävät entistä enemmän yleisön tuottamia aineistoja omien juttujensa lähteinä. Tällaiset aineistot aiheuttavat omat ongelmansa julkaistavien tietojen luotettavuudelle.

Aineistojen kohdalla on tärkeää tunnistaa sisältöjen alkuperän ohella niiden tuottaja, tallennuspaikka ja tallennuksen ajankohta. Aineiston verkkoon lataajasta on tärkeää varmistaa tämän rooli esimerkiksi kerrotun tapahtuman uhrina, silminnäkijänä tai muunlaisena sisällön tuottajana. Sisällön alkuperää voidaan jäljittää selvittämällä vastaavan sisällön esiintymistä muualla internetissä, sisällön ensimmäisen version lataamisen ja jakamisen ajankohta, sisällön verkkolinkitykset sekä sisällön lataajan ja jakajan henkilöllisyys ja tavoitettavuus. Henkilöllisyyden lisäksi lähteestä on selvitettävä tämän aiempi toiminta ja kontaktit sosiaalisessa mediassa ja vaihtoehtoiset tilitiedot verkossa. (Silverman 2014)

Myös yleisön tuottaman video- ja kuva-aineiston korostunut merkitys ja hyödyntäminen journalistisena lähdeaineistona on synnyttänyt oman ongelmansa tietojen paikkansapitävyyden varmistamisessa. Kun journalistisesti hyödynnettävää kuva-aineistoa on yleensä niukalti, sosiaalisessa mediassa leviävien ja sota- tai kriisialueilta tulevien materiaalien hyödyntäminen on medialle houkuttelevaa. Turner (2013) onkin korostanut, ettei mediayleisön tuottaman aineiston todenmukaisuuden arvioiminen ja varmistaminen ole enää journalistisen toiminnan sivutuote,

vaan osa toimitusten ”työkalupakkia” perinteisten uutistoimistojen tuottamien aineistojen ja raporttien ohella. Esimerkiksi brittiläinen BBC korostaa yhteyden saamista viestin postanneeseen henkilöön. Yhteydensaaminen on jo sellaisenaan yksi mittari luotettavuuden arvioinnissa, ellei lähteen anonymiteettiä hyväksytä poikkeukseksi tiedontuottajan oman turvallisuuden ja toiminnan jatkuvuuden takia.

Myös hankittujen aineistojen julkaisemisessa on oltava har-kitsevainen. Toimitus voi esimerkiksi syyllistyä poliittisen puolen valintaan jos se julkaisee propagandasävytteistä kuva-aineistoa. Aktivistit haluavat kannatusta omalle asialleen nimenomaan perinteisen median kautta hankittavan julkisuuden avulla. Siitä huolimatta että teknologian merkitys on korostunut ja esimerkiksi verkossa julkaistavien kuva-aineistojen aiemman käytön jäljittäminen on mahdollista, tietojen varmistaminen ja todenmukaisen kuvan selvittäminen riippuu kuitenkin enemmän ”journalis-tisesta vaistosta”. Tietojen paikkansapitävyyden arvioimisessa onkin tärkeää journalistien kyky osata kysyä oikeita perustason kysymyksiä. Yleisön tuottamien aineistojen varmistamisessa läh-tökohtana kannattaakin pitää sitä, että niiden sisällöt ovat olleet alunperinkin puutteellisia ja epätarkkoja ja että niitä on hankittu, paloiteltu, kopioitu ja välitetty verkossa eteenpäin vaihtelevissa asiayhteyksissä. (Silverman 2014)

BBC on omassa toiminnassaan ohjeistanut tietojen varmista-mista seuraavasti (Turner 2013):

- Pyri tavoittamaan aineiston alkuperäinen tuottaja, mikäli tällä ei ole ehdotonta ja hyväksyttävää tarvetta pysyä anonyyminä oman turvallisuutensa pohjalta. Yhteyden saamisen pohjalta on mahdollista hankkia hyvinkin nopeasti oma käsitys siitä, puhuuko henkilö totta.
- Ole skeptinen jos saatu materiaali tuntuu liian hyvältä ollak-seen totta. Tarkastele aineistoa kuitenkin avoimin mielin.
- Yritä selvittää ajankohta, milloin materiaalia on julkaistu verkossa aiemmin. Tämä voi ohjata tunnistamaan aineiston tuottaneen henkilön ja auttaa tämän motiivien selvittämi- sessä.

- Hyödynnä asiantuntijoita ja heidän paikallista osaamistaan kuvauspaikkojen tunnistamisessa ja videolla puhuneiden henkilöiden aksenttien aitouden arvioimisessa.
- Käytä apuna teknologiaa (esimerkiksi Google Earth, TinEye) mutta älä oman journalistisen vaistosin kustannuksella.
- Tarkista esimerkiksi Twitterissä, mitä muut aineistojen varmistamista yrittäneet ovat saaneet asiasta selville.

Paikkansapitävyyden ongelmia voitaisiin vähentää eräänlaisella ”toisen vaiheen tarkistuksella”, jossa kilpailevat mediat varmistaisivat itse jo julkaistuja tietoja. Tältä pohjalta tietojen journalistista tarkistamista ei sälytettäisi vain yksittäisille toimituksille ja niiden julkaisemiin tietoihin. Ray (2009) näkeekin medialle tärkeäksi puuttua laajemmin tapahtuneeseen mediajulkisuuteen ja tarkistaa jälkikäteen myös kilpailevissa välineissä kerrottujen tietojen ja esitettyjen väitteiden paikkansapitävyyttä. Mitä merkittävämmästä väitteestä on kysymys, mitä yksityiskohdaisemmin sitä olisi tarkasteltava riippumatta siitä, esiintyykö väitteen esittänyt henkilö nimellään tai anonyymisti.

Yleisön tuottamien aineistojen varmistaminen on synnyttänyt toimitusten ulkopuolista liiketoimintaa. Esimerkiksi irlantilaisesta Storyfulista etsii sosiaalisesta verkosta kiinnostaviin uutistapahtumiin liittyvää kuvamateriaalia, jäljittää sen tuottajan ja sopii tämän kanssa tarkistamansa kuva-aineiston eteenpäin välittämistä perinteisen median käyttöön. Aineiston todentamiseksi selvitetään julkaisuajankohdan, tallennuspaikan ja julkaisijan henkilön kautta. Toiminnassa käytetään apuna yhdistelemällä digitaalisia työkaluja, kuten kartta- ja satelliittipalveluja, sää- ja geolokaatiopalveluja, valokuvien metatietoja ja sosiaalisen median profiileja. Faktojen tarkistuksessa apuna käytetään myös selvittävän asian ammattilaisia ja asiantuntijoita. Joskus paikkansapitämättömäksi osoittautuva juttu joudutaan pysäyttämään sen levittämisen sijasta. Storyfulin perustaja Mark Little kuvailee työtään olennaisten tietojen siivilöimiseksi valtavasta informaatiotulvasta. Hän uskoo vastakkainasettelun vanhan ja uuden media välillä häviävän kun kaikesta mediasta tulee teknisen kehityksen myötä sosiaalista. (Vehkoo 2014a)

Politiikan *fact-checking*

Elämme ”spinnauksen” maailmassa. Tällainen nimensä mukainen ”silmänkääntäminen” voidaan mieltää huijaamiseksi, jossa tietoisesti annetaan todellisuudesta valheellinen kuva faktoja taivuttele-malla, sanomisia uudelleen muokkaamalla ja olemalla välittämättä esitettyihin asioihin liittyvästä vastakkaisesta näytöstä. Toiminta on voimakasta mediajulkisuuden ja julkisuuden puheenaiheiden ennakointia ja hallintaa. Medialle pyritään tarjoamaan juttujen aiheiksi itselle tärkeitä teemoja valmiine näkökulmineen.

Jacksonin ja Jamiesonin (2007) mukaan esimerkiksi poliittiselle keskustelulle on tyypillistä se, että poliitikot eivät välitä toisensa esittämistä perusteluista, mikäli ne ovat ristiriidassa omien näkökantojen kanssa. Itseen kohdistuvia vakavia ongelmia vältellään ja toivotaan, etteivät äänestäjät huomaisi niitä. Myös mainonta antaa laajat mahdollisuudet valheellisten illuusoiden tuottamisena Yhdysvalloissa. Esimerkiksi harhaanjohtaminen hyväksytään kaupallisessa mainonnassa, jos esitetyt väitteet ovat sanatarkasti todenmukaisia. Poliittisen mainonnan todenmukaisuutta ei sää-dellä juridisesti lainkaan perustuslain myös poliitikoille turvaaman sananvapauden ja ilmaisunvapauden perusteella. (ibid.)

Ihmiset eivät useinkaan tee omia ratkaisijaan loogisesti ja järki-peräisesti faktoihin perustuen, vaan heidän toimintansa pohjautuu asioiden toiveikkaaseen ajatteluun. Asioista voi kuitenkin saada väärän käsityksen jos esimerkiksi jokin tapahtuma mielletään seuraukseksi jostakin sitä edeltäneestä tapahtumasta. Tyypillisiä ovat erilaiset yleistyksiset joidenkin yksittäisten voimakkaita tapahtumien pohjalta. Esimerkiksi yksittäisen lento-onnettomuusuu-tisoinnin seurauksena halutaan välttää lentämistä, vaikka kaikki muut koneet nousevat ja laskeutuvat turvallisesti. Syy- ja seuraus-suhteiden esittäminen edellyttääkin sitä, että käytettävillä faktoilla on oikeasti jokin yhteys toisiinsa. (Jackson & Jamieson 2007)

Jackson ja Jamieson (ibid.) ovatkin koonneet muutamia ”varoitussignaaleja” poliittisen manipuloinnin havaitsemiseksi.

Pelottelu. Tulevaisuuden ongelmia koskevien pelotteluviestien tarkoitus on lisätä epävarmuutta ja poliitikkojen omaa uskottavuutta tulevien ongelmien ratkaisijoina. Esitettyjen uhkien

todellisuudesta tai todennäköisyydestä ei kuitenkaan ole usein minkäänlaista näyttöä.

Katteettomat lupaukset. Useimmiten poliitikkojen lupaukset vaikuttavat liian hyviltä ollakseen totta. Niiden toteuttamisen mahdollisuuksista onkin pystyttävä saamaan perusteltua näyttöä.

Perusteettomat vertailut. Poliitikot korostavat painottamiaan asioita erilaisilla vertailuihin pohjautuvilla väitteillä, kuten ”paremmin”, ”nopeammin”, ”tehokkaammin” tai ”enemmän”. Samalla he kuitenkin jättävät kertomatta mihin tai millaiseen tilanteeseen asioita itse asiassa verrataan.

Superlatiivijymäytys. Kuten perusteettomien vertailujenkin kohdalla, myös poliitikkojen superlatiiviset ilmaisut heidän esittämistään ”parhaimmista” ja kilpailevien vastapuolten ”huonoimmista” vaihtoehtoista jäävät usein vaille todellisuus pohjaa vertailuaineiston puuttuessa.

”Maksaminen joskus myöhemmin”. Poliitikot lupaavat monia asioita, mutta jättävät samalla kertomatta, millaisia ongelmia lupauksen toteutumisesta voisi seurata. Esimerkiksi lupaukset sosiaalipalvelujen parantamisesta edellyttävät verotuksen kiristämistä lisäkustannusten kattamiseksi. Vastaavasti verotuksen alentaminen tehtyjen lupauksen pohjalta johtaa säästötoimiin ja nykyisten palvelujen leikkaamiseen.

Syylittäminen. Poliitikot usein peittävät omien perustelujensa heikkouksia syyttämällä poliittisia vastustajiaan. Syylittäminen politiikassa on usein refleksiivistä eikä siinä kunnioiteta faktoja. Yksipuolisesti esitettyjä väitteitä olisikin arvioitava suhteessa niiden kohteeksi joutuneen vastapuolen näkemyksiin asiassa.

Yleistäminen. Poliitikot viittaavat puheissaan usein käyttökelpoisiin, joskin tarkoitukseltaan epämääräisiksi tai monitulkintaisiksi jääviin käsitteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi ”perhearvot”, ”vapaus”, ”arvokkuus” ja (taloudellinen tai sosiaalinen) ”oikeudenmukaisuus”. Tukea omille näkemyksille haetaan käytännössä yhtä epämääräisestä ”keskiluokasta”, johon monet haluavat samaistua.

Politiikan journalismin paikkansapitävyyttä vaarantaa se, että toimittajat työstävät juttujaan pelkästään siteeraamalla poliitikkojen

väitteitä ja muita sanomisia. He eivät selvitä politiikan taustoja tai poliittisten ratkaisujen logiikkaa eivätkä täydennä aiheensa käsittelyä riittävillä asyayhteyksillä. Poliitikkojen julkisuudessa esittämien väitteiden totuusarvon selvittämistä vaikeuttaa se, että he usein sisällyttävät faktapohjalta esittämiinsä väitteisiin omia poliittisia kannanottojaan. ”Puhtaita” mielipiteitä ei ole mahdollista arvioida paikkansapitävyyden näkökulmasta, vaikka niiden taustalla olisikin paikkansapitämätöntä faktaa. Erityisesti tällaisissa tilanteissa faktat ja mielipiteet olisi pystyttävä erottelemaan ja käsittelemään toisistaan erillään. Medialla on syntynyt paineita arvioida ja kritisoida poliitikkojen sanomisia myös viestinnän teknisen kehityksen seurauksena. Se on antanut poliitikoille mahdollisuuden viestiä kansalaisille ja äänestäjille suoraan internetin, blogien ja sosiaalisen median kautta ilman perinteisiä journalistisia suodattimia ja toimittajien portinvartijan roolia.

Spivakin (2011) mielestä yksittäisten sanojen tai lauseiden läpivalaisemisen sijasta toimittajien olisikin keskityttävä tarkastelemaan kokonaisvaltaisemmin poliitikkojen väitteitä ja sanomisia pyöritteleviä esitystapoja. Pelkästään yksittäisiä sanontoja arvioimalla menetetään herkästi laajempi näkemys siitä, mihin poliitikot itse asiassa ovat pyrkinet antamallaan lausunnoilla. Pieniä valheita metsästettäessä isommat jäävät havaitsematta, jos esimerkiksi ehdokkaan aiemmin antamaa lupauستا jonkin uudistuksen toteuttamisesta ei tarkastella jälkikäteen todistettavissa olevana faktana.

Uscinski ja Butler (2013) ovat vastaavasti nähneet poliittisten väitteiden faktapohjalta tapahtuvan tarkastelun jo lähtöasetelmaltaan ongelmalliseksi. Faktoista ei ole mahdollista käydä aitoa poliittista keskustelua, koska ne ovat yksiselitteisiä ja tulkinnan ulottumattomissa. Tämäntapaisesta virheellisestä lähtökohdasta seuraa, että faktojen tarkistajat mieltävät valheiksi myös kaikki ne mustavalkoisina näyttävät faktat, jotka ovat ristiriidassa poliitikkojen esittämien väitteiden kanssa. Lisäksi samanaikaisesti useampia faktoja sisältäviä poliitikkojen lausuntoja arvioidaan yksittäisenä faktana ja vasta tulevia tapahtumia koskevat poliitikkojen arviot ja ennusteet luokitellaan joko paikkansapitäviksi tai paikkansapitämättömiksi.

Borowski (2012) onkin kehittänyt joitakin journalistisesti käyttökelpoisia menetelmiä vaalikampanjoissa esitettyjen väitteiden paikkansapitävyyden tarkistamiseksi.

- Poimi ehdokkailta vain selkeästi ilmaistut lausunnot. Selvitä kuinka olennaisia ja ajankohtaisia ne ovat keskusteltavan teeman kannalta.
- Vältä arvioimasta mielipiteitä, ennustuksia tai poliittisia lupauksia, joiden paikkansapitävyyttä ei voida varmistaa faktojen tarkastelun pohjalta.
- Ota huomioon väitteisiin liittyvät asiayhteydet, kuten teemat, jotka ovat olleet esillä ennen nykyisten lausuntojen antamista ja niiden jälkeen.
- Etsi omiksi lähteiksi riippumattomia ja luotettavia henkilöitä ja yhteisöjä, joilla ei ole omaa roolia tarkasteltavassa poliittisessa kampanjassa.
- Toimi läpinäkyvästi ja tuo esiin hyödyntämäsi lähteet, jotta ulkopuoliset lukijat voivat itse tarkastella arvioissa käytettyjä faktoja. Kuvaile käyttämiesi lähteiden mahdollisia tunnistamattomia kytkentöjä käynnissä olevaan kampanjaan.
- Tarkista ehdokkaiden omaa äänestyskäyttäytymistä ja tavoitteita, joiden puolesta he ovat poliittisesti toimineet.
- Huolehdi omien tulkintojesi ja johtopäätötesi oikeudenmukaisuudesta ja vältä erotuomarin roolia.
- Tarkista myös päivittäisessä uutistyössä keräämäsi faktat ja vältä toisaalta-ja-toisaalta -tyylistä esitystapaa poliitikkojen toimintojen arvioissa.

Oman ongelmansa synnyttää epävarmuus virheellisten käsitysten korjaamisesta ja se, ettei se välttämättä jää vaikutuksiltaan pitkäkestoiseksi. Poliitiikan tutkijoiden Nyhanin ja Reiflerin (2012) mukaan esimerkiksi äänestäjät arvioivat saamaansa uutta tietoa pitkälti omien uskomustensa pohjalta. Omia näkemyksiä haastavat uutiset herättävät osassa äänestäjiä herkästi vastareaktion, jolla kompensoidaan itselle epämiellyttäviä tietoja. Poliittiset uskomukset ovat syvällä, ja järjen sijasta ihmisiä hallinnoi tunne. Vaikka lähteillä onkin tulkinnoissa oma merkityksensä, ihmiset

luottavat enemmän sellaisiin lähteisiin, joilla on heidän kanssaan yhteisiä arvoja. Mieltäessään esitetyt korjaukset kontrolloivaksi uhkaksi, ihmiset voivat olla herkempiä hyväksymään jopa virheelisiä käsityksiä, jotka myös leviävät nopeasti ja säilyvät pitkään.

Toimitusten rajalliset resurssit poliittisten väitteiden todenmukaisuuden arvioimiseksi aiheuttavat omat journalistiset ongelmansa poliitikkojen toimien arvioinnille. Esimerkiksi Yhdysvalloissa poliitikkojen väitteitä ja muita sanomisia tarkistavatkin useat voittoa tuottamattomat ”totuuksien tarkistusorganisaatiot”, kuten Annenberg Public Policy Centerin *FactCheck*, Tampa Bays Timesin *PolitiFact*, Seattle Timesin *Truth Needle*, *News Trust*, *AZ Fact Check*, *Truth Squad* ja *FactCheckEd*. Yksittäisistä journalisteista esimerkkejä ovat *Regret the Error* -blogisti Craig Silverman ja Washington Postin *FactChecker* Ron Kellner.

Fact checking -tyylisten tarkistusorganisaatioiden perustamista on edesauttanut yhdysvaltalaisen lehdistön roolin suuntautuminen perinteisestä portinvartijasta tietoa välittäväksi erotuomariksi. Perinteisen uutisvälityksen ohien medialle on syntynyt paineita tuoda esiin poliitikkojen paikkansapitämättömiä ja harhaanjohtavia väitteitä ja niihin kytkeytyviä poliittisia tarkoituksia. Kun valtaosa toimituksista ei tarkista riittävän huolellisesti juttujensa faktoja, poliitikkojen on helppo käyttää tilannetta hyväkseen ja laukoa julkisuuteen puolitotuuksia tai valheita. Tarkistuskäytäntöjen ulkoistaminen toimitusten ulkopuoliseksi toiminnaksi voi kuitenkin johtaa siihen, että toimitukset lopulta hyväksyvät itsekkin tietojen tarkistamisen muiden kuin itsensä tehtäväksi. Tässä mielessä tällaiset erilliset ”totuusorganisaatiot” voivat aiheuttaa vakavia ongelmia journalistiselle lähdekritiikille.

PolitiFact-sivuston perustaja Bill Adairin onkin kritisoinut amerikkalaista journalismia toimimisesta pelkkänä informaation välittäjänä, jolloin poliitikon sana muuttuu median sanaksi. Pelkän asioiden raportoinnin sijasta toimittajien olisikin kyseenalaistettava poliitikkojen esittämiä asioita. Kriittistä suhtautumista kuitenkin haittaa toimittajien pelko siitä, että haastaessaan poliitikkojen puheita he synnyttäisivät epäilyjä omasta puolueellisuudesta ja tasapuolisuuden unohtamisesta. Median ongelmana on lisäksi tekohengittämällä tapahtuva dialogin ylläpitäminen. Asiaan on

vaikuttanut amerikkalaisessa politiikassa käytävä jatkuva taistelua puheenaiheiden valinnasta ja pääsemisestä mediajulkisuuteen napakoilla ja tarttuvilla lausunnoilla, jotka kuitenkin vain harvoin synnyttävät varsinaista poliittista keskustelua. (Vehkoo 2011)

Washington Postin *FactChecker* Glenn Kessler (n.d.) kertoo tavoitteeksi paitsi selvittää lukijoilleen poliittisen retoriikan paikansapitävyyttä myös selittää politiikan ”vaikeita asioita” lisäämällä niihin julkisesta keskustelusta puuttuvia asiayhteyksiä. Hän myös pyrkii avaamaan poliittista koodisanastoa, jonka avulla poliitikot pyrkivät vaikeuttamaan ulkopuolisia arvioita sanomistensa todenmukaisuudesta. Mielipiteiden sijasta Kesslerin luotettavuusarvioinnin kohteina ovat todistettavissa olevat faktat, vaikka osalla faktoista voikin olla juurensa poliittisessa retoriikassa.

Washington Postin *Pinokkio*-testissä väitteitä arvioidaan neljässä sarjassa. Joidenkin väitteiden tarkoituksiksi nähdään faktojen häivyttäminen ja valikoitu totuuden kertominen, joissakin toisissa kyse on merkittävästä liioittelusta tai aukkokohtien jättämisestä tehdyissä väitteissä ja osa väitteistä sisältää merkittäviä faktavirheitä tai ristiriitaisuuksia. Voimakkain Kesslerin kritiikki kohdistuu kuitenkin ”emävalheiksi” tulkittaviin poliittisiin väitteisiin. Kessler myöntää, että osa käsiteltävistä tapauksista on siinä määrin monimutkaisia, että esitetyille väitteille on mahdollista esittää painokkaita perusteluja sekä puolesta että vastaan. Tällöin väitteiden luotettavuutta ei voida arvioida ilman lisätietoja. Tapauksiin liittyvää polemiikkaa pyritään kuitenkin kuvailemaan mahdollisimman kattavasti. (ibid.)

Poliittiseen toimintaan liittyvien faktojen tarkistaminen ”totuuden löytämiseksi” osoittautuu yleensä vaikeaksi. Faktojen tarkistamiseen liittyy kuten toimitustyöhön laajemminkin runsaasti subjektiivisia ratkaisuja. Äänestäjien onkin lopulta itse arvioitava, mihin esitetyistä faktoihin he haluavat luottaa. Esimerkiksi Yhdysvaltain presidentinvaaleihin liittyvässä tutkimuksessa 2012 arvioitiin 152 faktoiksi tulkittavaa väitettä ja poliittista mainosta. Näitä arvioineet *PolitiFact* ja *FactChecker* olivat lukuisten väitteiden kohdalla vastakkaista mieltä siitä, kumpi kahdesta valta- puolueesta, demokraateista vai republikaaneista, oli valehdellut eniten. (CMPA 2012)

Tietojen tarkistamisella on kaksijakoinen tavoite. Yhtäältä sen avulla pyritään pitämään viranomaiset ja poliitikot vastuullisina julkisuudessa esittämistään väitteistä. Toisaalta tarkistamisen avulla kansalaiset ja äänestäjät saavat selkeämmän näkemyksen poliitikkojen lausunnoista ja poliittisessa mainonnassa esitettyjen väitteiden paikkansapitävyydestä. Väitteitä esittävien poliitikkojen onkin tärkeää tietää, että heidän sanomisiinsa voidaan puuttua sekä vaalikampanjan yhteydessä että niiden jälkeisessä poliittisessa toiminnassa. (Nyhan & Reifler 2013) Myös Amazeenin (2013) mukaan faktojen tarkistajat ovat tietoisia omasta vaikuttavuudestaan journalisteihin ja poliittisiin toimijoihin. Tarkistamispalvelujen laajeneminen saattaa ainakin jossain tapauksissa kannustaa myös poliittisia toimijoita tarkkuuteen väitteiden esittämisessä. Tätä voimakkaammin tarkistamisen uskotaan vaikuttavan kuitenkin journalistisiin käytäntöihin suuntaamalla toimittajien huomio poliittisen vallankäytön seurantaan, jolloin poliitikkojenkin uskotaan muuttuvan aiempaa vastuullisemmiksi omassa toiminnassaan. Kuinka voimakkaasti tietojen tarkistaminen vaikuttaa äänestäjiin, poliitikkoihin ja journalisteihin itseensä riippuu kuitenkin siitä, kuinka laajalti faktojen tarkistamista ja sen tuloksia halutaan hyödyntää journalistisessa toiminnassa. (ibid.)

Suomessa poliittinen faktan tarkistaminen on ollut varsin harvinaisia. Verkossa toimiva *Faktabaari* on poliittisesti sitoutumaton ja vapaaehtois pohjalta toimiva kansalaispalvelu. Faktabaari on tarkastellut mm. vuoden 2014 EU:n parlamenttivaaleja ja sitä, missä määrin kampanjointia käytiin tosiasiapohjalta. (www.faktabaari.fi) Tätä aiemmin toimineessa *Suomen Kuvalehden Totuuspuutarissa* arvioitiin vuoden 2011 eduskuntavaalien ehdokkaiden väitteitä. Päällisin puolin melko selviltä näyttäneet väitteet paljastuivat tarkemmissa selvityksissä moniselitteisiksi ja tulkinnanvaraisiksi. Moni ehdokkaista pystyi esittämään asiansa niin, että väitteisiin jäi useita selitysmahdollisuuksia ja osatoituksia. Väitteillä saatettiin haluta ”antaa ymmärtää” jotain sanomatta asiaa kuitenkaan suoraan. (Salminen 2011, Ukkola 2013)

FactCheck.org

Yksi merkittävä tietojen tarkistamisorganisaatiosta on Annenberg Public Policy Centerin yhteydessä Philadelphiassa toimiva *FactCheck*. Tämän kirjan toimittaja haastatteli keväällä 2014 Philadelphiassa *FactCheck*in johtajaa Eugene Kielyä ja analyytikko Gore D'Angeloa heidän näkemyksistään ja kokemuksistaan poliittisesta faktantarkistamisesta. Seuraavassa on tiivis yhteenveto käydyistä keskusteluista.

Toiminnan yleinen kuvaus

Poliitikkojen ja poliittisten ehdokkaiden esittämien väitteiden todenmukaisuuden tarkistaminen mielletään *FactCheck*issä eräänlaiseksi ”kuluttajien asianajotyöksi” (*consumer advocate*). Tavoitteena on pitää kansalaiset tietoisina poliittisen toiminnan taustalla tapahtuvista erimuotoisista ”vedätyksistä” ja tosiasioiden vääristelystä. Arvioinnin kohteina ovat sellaiset poliittiset väitteet ja lausunnot, joihin liitetyille tiedoille on mahdollista etsiä faktopohjaista, ulkopuolista näyttöä ja vertailtavaa tosiasiatietoa. Tarkistajat saavat amerikkalaisyleisöltä viikoittain runsaasti vinkkejä, joita käytetään selvitysten lähdemateriaalina tarkistajien poliittisistä keskusteluista tekemien omien havaintojen ohella.

Selvityksen kohteena ollut paikkansapitämätön poliittinen väite voi lopulta osoittautua virheelliseksi, harhaanjohtavaksi, vääristeleväksi tai asiayhteydestään irrotetuksi. *FactCheck* näkee tehtäväkseen tiedon levittämisen havaitsemistaan epätarkkuuksista mahdollisimman laajalti omien verkkosivujen ja selvityksiä siteeraavan perinteisen median kautta. Faktojen tarkistamisessa tavoitteena ei ole pelkästään yksittäisten virheiden etsiminen, vaan tarkasteltavina ovat myös asiat, joista media ei ole raportoinut esimerkiksi poliitikkojen puhelilaisuuksissa, väittelyissä, poliittisissa tv-mainoksissa tai *talk show* -ohjelmissä.

FactCheck keskittyy poliittiseen analyysiin, ja elinkeinoelämä jätetään pääsääntöisesti selvitysten ulkopuolelle, ellei sillä ole selkeää omaa intressiä ja kytköstä poliitikkojen esittämiin lausuntoihin. Myös poliittinen mainonta on merkittävä osa *FactCheck*in faktojen tarkistustoimintaa. Poliittisen mainonnan kohderyhmänä on laaja yleisö, ja mainontaan on käytettävissä paljon rahaa.

Mainoksille on kuitenkin niukasti lähetysaikaa ja monta samanaikaista viestiä kerrottavana. Jotta katsojat saisivat nopean käsityksen mainoksissa esitetyistä väitteistä, viestien on oltava tiiviitä ja niiden asiayhteyksiä pakostikin karsitaan.

FactCheck pyrkii tarkistustoiminnallaan siihen, että poliitikot harkitsisivat jatkossa tarkemmin omia sanomisiaan ja välttäisivät näin virheellisten käsitysten synnyttämistä. Selvitystulosten vaikuttavuutta kuitenkin heikentää poliittisesti kahtia jakautunut äänestäjäkunta, joka ei välttämättä arvioi kriittisesti poliittisen viestinnän paikkansapitävyyttä. Demokraattien ja republikaanien kannattajat seuraavatkin usein vain omia ennakkokäsityksiään tukevia uutisvälineitä. Faktantarkistuksen esiin nostamista epätarkkuuksista ei välttämättä välitetä, jos arvioinnin kohteina olleet poliitikon ensimmäiset viestit ovat menneet hyvin perille. Tarkistusten kriittisiin huomioihin ei uskota, jos ne tulkitaan vastapuolen poliittiseksi manipulaatioksi. Tämäntapaisia epäilyjä ruokkivat esimerkiksi poliittiset verkkopalvelut *Media Matters for America*, joka keskittyy tarkkailemaan, analysoimaan ja korjaamaan konservatiivisessa mediassa välitettyä informaatiota ja *Media Research Center*, jonka esittämän kritiikin kohteena on liberaalin lehdistön mediasisältö. Poliitikot eivät myöskään välttämättä halua viestiä asioista tarkasti huomattuaan joidenkin kertomiensa näkökohtien vetoavan hyvin omaan kuulijakuntaan. Faktantarkistusten julkistetuista tuloksistakaan ei välitetä jos poliitikot huomaavat, että niillä ei ole vaikutusta omaan äänestäjäkuntaan.

Mediayhteistyö

FactCheck on solminut yhteistyösopimuksia useiden mediatalojen kanssa tarkistusmateriaalin hyödyntämisestä uutistyydessä. Toimitukset voivat julkaista selvitysten tuloksia sellaisenaan tai käyttää niitä omien juttujensa lähdeaineistona. *FactCheckin* journalistista merkitystä korostaa se, että 24/7 -toimintaympäristössä työskentelevillä toimittajilla itsellään ei ole järin suuria mahdollisuuksia perehtyä poliitikkojen sanomisiin. Heitä siteerataan ilman retorista analyysia. Toimituksilla ei ole pääsääntöisesti myöskään tietojen tarkistamiseen keskittyviä yksiköitä. Esimerkiksi *copy-editorit* keskittyvät vain tekstien kieliasuun, eivätkä lähteiden luo-

tettavuuden arviointiin. Poliitikkojen lausunnoissaan esittämät näkökulmat muotoutuvatkin usein myös toimitusten valinnoiksi. Medialla on täysi oikeus valita käsiteltävien asioiden näkökulmat sekä jutuissa hyödynnettävät lähteet ja faktat. Esimerkiksi poliittiset puoluelehdet ylläpitävät nimenomaan näin toimimalla omaa yleisösuhdettaan.

Vaikka *FactCheck* arvioi lausuntoja, jotka media on julkaissut poliitikkojen sanomisina, sen työhön ei kuulu mediakritiikkiä eikä journalistisen työprosessin tai päätöksenteon arviointia, kuten esimerkiksi tehtyjä aihevalintoja ja tietojen painotuksia. Olennaista ei ole esimerkiksi virheen syntymisen selvittäminen vaan sen arvioiminen, millä tarkkuudella toimituksen olisi pitänyt varmistaa julkaisemiensa tietojen paikkansapitävyys.

Etukäteen ei voida tietää, onko poliitikko antanut mahdollisesti virheelliseksi osoittautuvan lausuntonsa tarkoituksella vai tahattomasti. Tapahtunutta virhettä ei voida tarkastella myöskään sen pohjalta, mitä poliitikko itse asiassa oli tarkoittanut sanomisellaan. Sitä vastoin median virheelliseen raportointiin voidaan puuttua, jos poliitikko käyttää median julkaisemaa virheellistä tietoa omissa puheissaan harhaanjohtavasti omaksi edukseen. Hän voi esimerkiksi jatkaa median tekemien virheiden jakamista eteenpäin, jos siitä on hänelle itselleen hyötyä.

Median virheelliset siteeraukset ovatkin yksi syy sille, että poliitikkojen väitettyjä sanomisia ei voida automaattisesti tulkita heidän tekemiksi valheiksi, kun niiden taustalla vaikuttaneita motiiveja ei pystytä varmistamaan.

Toimintatapa

Poliittisten lausumien tarkistamisessa pyritään hankkimaan lisäinformaatiota siitä, mitä poliitikot ovat itse asiassa sanoneet tai pyrkineet sanomaan ja mistä syystä. Selvitystyö keskittyy pitkälti siihen, millaista näyttöä sanomisten tueksi on mahdollista hankkia. Paikkansapitävyuden varmistaminen edellyttää asioiden käsittelyä riittävän tarkassa ja laajassa asiayhteydessä.

Vaikka poliitikkojen omat ”viestintävelhot” (*spin doctors*) ovat eräänlainen vastavoima tietojen tarkistamisessa, heitä voidaan hyödyntää myös tärkeänä yhteistyökumppanina päämiestensä

toiminnan arvioimisessa. Viestinnän ammattilaisten avulla pyritään selvittämään, millaista taustamateriaalia poliitikon esittämille väitteille on ollut olemassa ja miten sitä on hyödynnetty esitetyissä lausunnoissa. Hankittu taustamateriaali voi osoittaa esitetyt väitteet ja tulkinnat oikeiksi tai vääriksi. Tämänlaatuista yhteistyötä pidetään tärkeänä jo heti alkuvaiheessaan, koska useinkaan ei tiedetä, millaista tietoa voi olla poliitikkojen väitteiden pohjalla. Joskus tuloksena onkin tieto siitä, mitä poliitikko on pyrkinyt sanomaan vaikka hän onkin esittänyt asiansa epäselvästi.

*FactCheck*illä ei yleensä ole deadlinea tietojen tarkistamisessa päinvastoin kuin medialla, jonka pitäisi tarkistaa tietoja jo ennen niiden julkaisemista. *FactCheck* voi kuitenkin kiristää tarkistustyönsä aikataulua, jos se tietää jo ennakolta jonkin merkittävää aihetta käsittelevän jutun julkaisemisesta. Tarkistusten kiirehtimisellä pyritään siihen, että mahdolliset virheet eivät ehtisi levitä laajemmin.

Arvioinnin pohjalla käytettävän lähdeaineiston on oltava pääsääntöisesti julkista, koska muunlaisia aineistoja ei välttämättä pystytä hankkimaan. Tärkeitä lähdeaineistoja ovatkin viralliset tilastot, joiden viranomaistietoja pystytään vertaamaan poliitikkojen itsensä esiin tuomiin tietoihin. Poliitikot voivat kuitenkin käyttää yksittäisiä tilastotietoja omaksi edukseen ja jättää samalla tarkoituksella huomioimatta tilastojen pohjalta rakennettavissa olevan laajemman, itselle vähemmän edullisen kokonaiskuvan. Väitteiden asiayhteyksistä jää puuttumaan faktoja, jotka eivät tue poliitikon esittämiä väitteitä tai tulkintoja. Tämänlaisista yksisilmäisistä sanomisista voidaan julkistaa esimerkiksi toteamalla, että lausunto pitää paikkansa, mutta sen yhteydessä on jätetty mainitsematta siihen olennaisesti liittyviä seikkoja, jotka luetaan raportissa erikseen.

Paikkansapitävyyden arvioiminen

Jokainen faktojen tarkistamistapaus on ainutlaatuinen ja sisältää erilaisia yksityiskohtia. Työ käynnistyy käymällä läpi esitettyjen väitteiden tarkkoja sisältöjä, esittäjiä sekä esittämisen ajankohtia ja tilanteita. Väitteissä esiintuoduista perusteluista ja muusta sisällystä selvitetään käytetyt lähteet ja niiden alkuperä. Väitteisiin

sisältyviä faktoja käydään läpi erikseen ja pyritään varmistamaan, missä määrin niillä pystytään tukemaan politiikon esittämiä väitteitä. Lisäksi väitteistä etsitään asiaan liittyvää olennaista informaatiota tai asiayhteyksiä, joita poliitikko on jättänyt lausunnoissaan huomioimatta tietoisesti tai epähuomiossa.

Tarkistamisissa yleensä kiinnitetään huomiota siihen, missä määrin yksittäiset faktat nousevat esiin poliitikkojen mielipiteissä tai sanavalinnoissa. Vaikka mielipiteiden oikeellisuutta ei voida arvioida kovinkaan tarkasti, mielipiteissä viitattavia faktoja voidaan tarkastella todenmukaisuuden näkökulmasta. Faktoina voidaan arvioida esimerkiksi, mihin poliitikot sanovat puheissaan uskovansa, millaisia perusteluja tämäntapaiselle ajatukselle voidaan esittää ja onko niille löydettävissä näyttöä. Lisäksi mielipiteissä referoituja tietoja voidaan suhteuttaa ja antaa niille perspektiiviä.

Erityisen ongelmallisia selvitysten kohteita ovat kuitenkin poliitikkojen lausunnot asioista, joiden he uskovat tapahtuvan vasta tulevaisuudessa samoin kuin lupaukset omista tavoitteista ja asioiden muuttumisesta valituksi tulemisensa jälkeen. Lupausten toteutumista ei voida lähtökohtaisesti arvioida muuten kuin tarkastelemalla niiden toteutumisen mahdollistavia faktoja. Esimerkiksi politiikon vallankäytön rajat tulevassa tehtävässä asettavat omat esteensä annettujen lupausten toteuttamiselle, vaikka tahtoa hänellä tähän silloin löytyisikin. Ehdokkaan antamien lupausten noudattaminen tämän mahdollisen myöhemmän valinnan jälkeen ei kuulu faktatarkistuksen piiriin, vaan jää perinteisen politiikan journalismin tehtäväksi. Myöskään politiikon henkilökohdasta halukkuutta täyttää antamiaan lupauksia ei voida mitata tai arvioida ennakkoon. Faktana varmistettavissa olevaa tietoa on kuitenkin historiatieto, kuten se mitä poliitikko sanoo tehneensä aiemmin.

Poliitikkojen esittämät tavoitteet jäävät usein epämääräisiksi jos esitettyihin väitteisiin sisältyy samanaikaisesti sekä todenmukaisia että paikkansapitämättömiä tietoja. Paikkansapitävyyden kokonaisvaltainen arviointi edellyttää väitteisiin sisällytetyn informaation paloittelamista ja jokaisen palan erillistä tarkastelua. Epämääräisiin ilmaisuihin ylipäätään on vaikea tarttua. Faktojen

tarkistaminen onkin sitä helpompaa mitä yksityiskohtaisempia ovat niistä koostuvat väitteet. Poliitikot voivat karsia sanomistensa asiayhteyksiä esimerkiksi vertaamalla keskenään toisistaan riippumattomia asioita tai jättämällä käsittelemättä joitakin laajempia asioiden välisiä yhteyksiä.

Faktojen tarkistamisesta laaditaan raportti jos poliitikon esittämistä väitteistä löytyy epätarkkuuksia tai jos ne osoittautuvat harhaanjohtaviksi tai vääristeleviksi. Vastaavasti selvitysten tulokset jätetään raportoimatta, jos mitään ongelmallista poliitikon esittämistä väitteistä ei löydetä. *FactCheck* tekeekin paljon työtä, josta ei kerrota julkisuuteen.

Ennen oman arvionsa julkistamista *FactCheck* on yhteydessä tarkastelun kohteena olleeseen poliitikkoon ja esittelee tälle selvityksensä tuloksia. Jos poliitikko pystyy esittämään selvitetystä asiasta hyviä vasta-argumentteja, niiden paikkansapitävyys tarkistetaan erikseen. Joissakin tapauksilla ne saattavat kumota *FactCheckin* alunperin valmistelemat arviot.

Tarvittaessa *FactCheck* muokkaa selvitystensä tuloksia jälkikäteen jos asiasta saadaan sellaista tarkempaa näyttöä, joka muuttaa aiemmin tehtyjä arvioita. Joskus luotettavuusarvioinnin kohteena on ollut väite, jota kyseisellä hetkellä saatu näyttö ei tukenut, mutta jota onnistuttiin hankkimaan myöhemmin. Tämäntapaisessa tilanteessa joudutaan tunnustamaan virhearvio ja päivittämään asiasta aiemmin tehtyä ratkaisua. Näin voi käydä myös silloin kun tarkasteltuun tapaukseen liittyviä faktoja saadaan selvitettyksi vasta myöhemmin ja niistä käy ilmi sellaista uutta tietoa, jota alkuperin ei ymmärretty ottaa huomioon arvioinnissa. Tämäntapaisten takaisinvetojen kohdalla kerrotaan sekä tehty virhearvio että syy siihen päätymiseen.

Toimituskäytännöt

Toimintaohjeet

Ammattimaisen journalismin arvo syntyy tiettyjen työtapojen varmistamasta luotettavuudesta ja vaatii aikaa, vaivaa ja ammattitaitoa. Tietojen luovutettavuutta ja faktojen pätevyyttä on kuitenkin vaikea arvioida kun sanomalehtien, radio- ja televisio- uutisten tai internetin uutissivujen taustalla olevat työtavat ovat suurelta yleisöltä suljettuja. Millaisia toimitusten työtavat ovat ja kuinka ne varmistavat julkaisemiensa tietojen todenmukaisuuden? Asiaa selvitettiin tätä lukua varten yhdessätoista suomalaisessa toimituksessa (ks. lähteet).

Kirjallisia toimintaohjeita tietojen varmistamiseksi osoittautui olevan vain toimitusten vähemmistöllä. Tapauskohtainen harkinta on ensisijaista, ja toimittajien henkilökohtaiseen ammattitaitoon luotetaan voimakkaasti. Journalistin ohjeiden 10. kohdan rikkominen on pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Verkkouutisten tiedot tarkistetaan yleensä muiden uutisten tietojen heikommin, ja toisinaan jutut julkaistaan verkossa kokonaan ilman tietojen tarkistamista. Verkossa mutkia oiotaan nopeuden tavoittelemiseksi. Yleisesti tietojen tarkistamiseen suhtaudutaan kuitenkin hyvin vakavasti jo ennen julkaisua. Journalistin ohjeita ja niiden arvoja kunnioitetaan, vaikka toisinaan ohjeita ei noudateta ja vaikka toisinaan niitä noudatetaan vastoin omaa harkintaa.

Haastattelujen perusteella journalistien toiminta sosiaalisessa mediassa on käytännöiltään hyvin vaihtelevaa. Osa toimituksista on valmis julkaisemaan somesta hankkimiaan, myös varmistamattomia tietoja. Ratkaisut tehdään tilannekohtaisen harkinnan perusteella, eikä useimmilla toimituksilla ole yksiselitteisiä ohjeita päätöstensä tueksi. Sekaannus kytkeytyy yleiseen, internetin aiheuttamaan murrokseen journalistisessa toiminnassa. Vanhat ja uudet journalismin tuottamisen ja kuluttamisen tavat kohtaavat.

Toimituksissa vallitsee haastateltujen journalistien mukaan vahva pyrkimys yleisön palvelemiseen ja journalistisen etiikan ylläpitämiseen. Käytännöt, joilla niihin pyritään, ovat kuitenkin erilaisia etenkin verkkotoiminnan osalta. Tämä heikentää yleisön kykyä arvioida oikein sitä epävarmuutta, joka väistämättä liittyy kaikkeen journalismiin.

Selvitykseen osallistuneilla toimituksilla on käytössään vaihtelevasti ohjeita julkaistavien tietojen varmistamiseksi. Ylipäättään toimitustyötä koskevia, kirjallisia yleisohjeita on tutkituista toimituksista vain Yleisradiolla, STT-Lehtikuvalla, Helsingin Sanomilla ja Turun Sanomilla. Toimintaohjeista kahdet ovat yksityiskohtaiset ja käytännönläheiset ja ne esimerkiksi määrittelevät tietolähteet, joita toimitus seuraa säännöllisesti, mitä haastatteluissa tulisi kysyä tai kertoa ja kuinka tulee toimia jos lähde ei tavoiteta. Kolmannet ohjeet koskevat vain joitakin yksittäisiä toimitustyön alueita, kuten sosiaalisessa mediassa toimimista tai virheiden oikaisemista. Neljäs ohjekokoelma on näitä suurpiirteisempi ja luonteeltaan lähinnä eettinen. Sen ohjeet painottavat yleisiä journalistisia arvoja, kuten riippumattomuutta ja objektiivisuutta, ja yksityiskohtaisia tietoja ne sisältävät lähinnä journalistista toimintaa rajoittavista laeista. Vastaavat arvolausumat sisältävät myös muihin ohjekirjoihin.

Valtaosalla toimituksia ei joko ole omia kirjallisia ohjeita tai niitä ei tunneta. Lähes poikkeuksetta ohjeettomien toimitusten edustajat viittasivat Journalistin ohjeisiin ja tapauskohtaisen harjunnan ensisijaisuuteen. He myös painottivat työssä oppimisen ja ammatillisen kokemuksen merkitystä yksityiskohtaisten ennako-ohjeiden sijaan. Toimituksissa, joissa ohjeita on, niitä pidetään tarpeellisina käytäntöjen standardoimiseksi ja perusteluksi vaikeissa toimituksellisissa päätöksissä.

Tietojen varmistaminen

Haastattelujen perusteella tietojen tarkistamisen peruskaava on jokaisessa toimituksessa kutakuinkin sama: saatu tieto tarkastetaan vähintään kahdesta (erään haastatellun mukaan kolmesta) eri lähteestä. Haastatellut kuitenkin viittasivat tähän ohjeeseen

”perinteisenä tapana”, jonka voidaan ajatella olevan toimituksissa pikemminkin harkinnan lähtökohta kuin ehdoton vaatimus. Vastaavina nyrkkisääntöinä haastatteluissa mainittiin, että lähteiden tulisi olla sekä toisistaan erillisiä että jutun aiheena olevassa asiassa puolueettomia ja että kiistakysymyksissä tulisi ainakin yrittää kuulla kaikkia osapuolia. Esimerkkeinä kelvottomista lähteistä muutamit haastatteluista mainitsivat *Wikipedian*, sähköpostiviestin tai sosiaalisessa mediassa leviävän huhun.

Tietojen lainaamista kilpailevista välineistä ilman siihen erikseen oikeuttavaa vaihto- tai ostosopimusta pidettiin yleisesti huonona vaihtoehtona. Suurin osa haastatteluista suhtautui näihin tietoihin kuten mihin tahansa vinkkitietoon, eli suositteli niiden varmistamista muista lähteistä. Tällaisia tietoja haastatellut olivat valmiita käyttämään vain poikkeustapauksissa ja lähdeä selkeästi siteeraten. Yksi haastatteluista poikkesi tästä linjasta ja totesi muun median tietojen olevan yleisesti käyttökelpoisia myös tarkistamattomina, mikäli medialähteet tunnetaan entuudestaan luotettaviksi.

Tietojen varmistamisen selkäydinrefleksistä voidaan poiketa joissain tilanteissa. Esimerkiksi kolme haastateltavaa kertoi varmistamattoman viranomaistiedon olevan tai voivan olla julkaisukelpoista sellaisenaan. Luottamuksen ehdot ja syyt kuitenkin vaihtelevat. Yksi haastateltu sanoi viranomaislähteen olevan luki-joille perusteltavissa, toinen luotti virkavelvollisuuden sitovan viranomaiset rehellisyyteen sekä huolellisuuteen, ja kolmas oli valmis luottamaan aidoksi varmistettuun dokumenttilähteeseen. Eräs haastateltava mainitsi myös pörssiyhtiöiden tiedotteet oletusarvoisesti luotettaviksi lähteiksi ja piti niiden virheellisyyttä epätodennäköisenä alaa sitovien lakien vuoksi.

Yleisesti ja säännönmukaisesti tarkistamatta jätetään omasta arkistosta, uutistoimistoilta tai kumppanitoimituksilta hankitut jutut ja tiedot. Suurin osa haastatteluista kertoi, että tällaisia tietoja tarkistetaan vain jos niiden luotettavuutta on erityistä syytä epäillä. Luottamus toimittajakollegoiden ammattitaitoon on siis varsin korkea riippumatta siitä työskentelevätkö he samassa toimituksessa vai eivät. Haastatellut olivat silti varsin yksimielisiä siitä, että näidenkin tietojen järjestelmällinen tarkastaminen on hyvä joskin käytännössä mahdoton ihanne, koska järjestelmällinen

tarkistaminen veisi liikaa aikaa ja vaivaa. Muutama haastateltu muisti tapauksia, joissa arkistojutun virhe toistui sitä lähteenään käyttävissä jutuissa. Ongelmaan on ainakin kolmessa toimituksessa puututtu ohjeella korjata kaikki havaitut virheet myös aihetta käsitteleviin arkistojuttuihin tai linkittämällä niihin myöhemmin julkaistut oikaisut. Suurin osa haastatelluista ei kuitenkaan pitänyt uutistoimistojen ja kumppanilehtien juttujen tarkastamatta jättämistä varsinaisena ongelmana.

Yleisesti haastatellut pitivät varmistamattomien tietojen julkaisemista poikkeustapauksena. Siihen päädyttäisiin vain, jos varmistusta ei ole mahdollista saada, mutta aihe katsotaan silti tärkeäksi ja kiireelliseksi. Laaja yksimielisyys koskee myös yleisön tarvetta tietää jutun kapeasta lähdepohjasta, vaikka tämän nyrkkisäännön rajauksissa on eroja. Osassa toimituksia katsotaan aiheelliseksi varoittaa lukijaa aina kun jutussa on käytetty vain yhtä lähdettä, esimerkiksi painottamalla tapahtumakuvauksen olevan peräisin joltain tietyltä taholta. Osassa toimituksia lähteitä painotetaan vasta jos toimitus itse epäilee tietojen paikkansapitävyyttä, esimerkiksi toteamalla, ettei tietoja ole pystytty varmistamaan ulkopuolisista lähteistä. Tietoja, jotka ovat sekä varmistamattomia että epäilyttäviä ollaan valmiita julkaisemaan vaihtelevasti. Haastattelujen perusteella muutama toimitus julkaisee niitä erittäin tärkeiksi koetuissa asioissa, osa ei ollenkaan. Rajanveto on tilanteessa selvästikin vaikeaa. Esimerkiksi STT-Lehtikuvan kirjalliset ohjeet sekä neuvovat kertomaan jutussa, mikäli tiedot ovat epävarmoja että jättämään julkaisematta asiat, joista ei ole varmuutta. Kaikissa tapauksissa haastatellut painottivat, että poikkeustapauksissa päätökset on tehtävä aina yhdessä toimituksen johdon kanssa.

Verkkokäytännöt

Haastattelujen perusteella verkkotoimitusten käytännöt julkaisemista edeltävässä tietojen varmistamisessa poikkeavat usein muusta toimituksesta. Verkkouutisia tuotetaan lyhyemmässä ajassa kuin perinteisessä mediassa julkaistavia uutisia, ja kiirehtiminen tapahtuu usein tietojen tarkistamisen kustannuksella. Ero koskee lähinnä ensijulkaisua. Kun ensimmäiset tiedot on saatu jul-

kaistua verkossa, aiheen käsittely usein jatkuu tavanomaisella huolellisuudella. Tietoja saatetaan päivittää ensimmäiseen juttuun tai julkaista jatkojuttuja sitä mukaa kun toimitus saa hankittua uutta tietoa. Käytäntö uhkaa journalismin todenmukaisuutta lähinnä tilanteissa, joissa lukija ei malta seurata aihetta ensimmäistä juttua pidemmälle. On kuitenkin todennäköistä, että tärkeiden asioiden kohdalla suurin osa lukijoista kiinnostuu seuraamaan aihetta ensitietoja pidemmälle. Toisaalta vähämerkityksisemmälläkin jutulla on vaikutusta yleisön maailmankuvan muodostumiseen, joten kiireellä tapahtuvaa julkaisemista kannattaisi käyttää mahdollisimman harvoin.

Muutama haastateltava myönsi, että verkossa julkaistavia uutisia voidaan kiireessä perustaa pelkkiin tiedotteisiin tai sosiaalisen median päivityksiin. Osa heistä piti juttujen perustamista näihin lähteisiin ongelmana, vaikka verkkouutisia on helppo korjata ja päivittää. Myös usea muu haastateltu myönsi, että ensijulkaisua edeltävä tarkastusseula on verkkouutisten kohdalla ainakin hieman perinteisiä julkaisukanavia harvempi. Kaksi haastateltua totesi, että lohdullisesti vähin tarkistuksin julkaistavat verkkojutut ovat yleensä ”kevyempää tavaraa” eli lähtökohtaisestikin uutisarvoltaan toissijaisia. Yleisesti haastatellut kuitenkin sanoivat samojen journalististen ihanteiden ja ohjeiden pätevän myös verkkotoimituksissa. Eräs haastatelluista painotti erityisesti, että ”koko toimitus on verkkotoimitusta”. Hän siis piti ajatusta verkkotoiminnan eriytyneisyydestä auttamattoman vanhanaikaisena. Suhtautuminen verkkojournalismiin vaihteli selvästi haastateltujen välillä.

Haastatellut olivat varsin yksimielisiä siitä, että sosiaalisen median merkitys journalistisessa työssä on kasvanut ja kasvaa edelleen. Myös sosiaaliseen mediaan suhtautuminen vaikuttaisi olevan toimituksissa vielä sekalaista, osin epävarmaakin. Tavat ja käytännöt vaihtelevat toimitusten välillä ja jopa sisällä. Osalla toimituksia sosiaalista mediaa koskevat varsin yksityiskohtaiset ohjeet, jotka opastavat niin toimittajan omaa esiintymistä sosiaalisessa mediassa kuin sosiaalisesta mediasta saatujen tietojen tarkistamistakin. Osassa toimituksista toimittajat työskentelevät ilman eri ohjetta tai lähimmän esimiehensä tapauskohtaisten päätösten ohjaamina. Vaikka kaikki pyrkisivätkin journalismin perusarvojen

toteuttamiseen, voivat toimintatavat vaihdella huomattavasti vuorossa olevan esimiehen tai jopa yksittäisen toimittajan mukaan. Muutama haastatelluista arveli toimituksensa tarvitsevan tarkempia ohjeita. Eräs oletti tilanteen helpottuvan ajan myötä kun sekä toimittajat että yleisö sopeutuvat uuteen ympäristöön.

Lähes kaikki haastateltavat painottivat sosiaalisen median merkitystä juttuideoiden lähteenä. Suurin osa toimituksista haluaa varmistaa sieltä saamansa vinkit perinteisistä lähteistä, kuten viranomaisilta. Osa toimituksista on kuitenkin valmis käyttämään sosiaalisessa mediassa julkaistuja tietoja sellaisenaan, ainakin ensi hädässä. Yleensä toimintatapa tulee kyseeseen poliitikkojen ja muiden julkisuuden henkilöiden kohdalla. Tällöin tietolähteen henkilöllisyydestä on oltava varmuus.

Eräs haastatelluista kertoi tiettyjen sosiaalisen median käyttäjätilien olevan toimituksessaan jatkuvassa seurannassa ja että tilien omistajien henkilöllisyys on selvitetty ”perinteisin menetelmin” heti seurantaa aloitettaessa. Näin tileillä julkaistavaa tietoa voidaan tarvittaessa käyttää kyseisen henkilön sitaattina, joskin some-konteksti aina mainiten. Lisäksi mielenkiintoisilta vaikuttavien tilien käyttäytymistä saatetaan seurata kauan ennen kuin niiden julkaisemia tietoja aletaan käyttää. Toisessa toimituksessa sosiaalisessa mediassa julkaistun viestin sisältöä verrataan väitetyin lähettäjän aiempaan toimintaan ja luotetaan sellaisiin vakiintuneisiin sosiaalisen median lähteisiin, joita on ennenkin käytetty ilman ongelmia. Kolmannessa käyttäjätilin autenttisuutta arvioidaan seuraajamäärän perusteella – joskin haastateltu mainitsi puhelinvarmistuksen olevan aina suositeltavaa.

Toimitukset ovat hyvin haluttomia käyttämään niin kutsuttujen tavallisten kansalaisten some-päivityksiä tietolähteinä. Vain yksi haastateltava mainitsi, että äärimmäisissä poikkeustilanteissa ne saattavat olla käyttökelpoisia. Tällöin kyseessä ovat hyvin äkilliset tapahtumat, joista viranomaisilta ei vielä ole saatavissa tietoa. Esimerkkeiksi haastateltu mainitsi kouluampumistapaukset ja Kaakkois-Aasian *tsunamin* tapaninpäivänä 2004. Lisäksi julkisesti julkaistuja sosiaalisen median päivityksiä voidaan joidenkin juttujen yhteydessä käyttää esimerkkinä yleisön reaktioista kyseeseen aiheeseen – ei siis kuitenkaan varsinaisina tietolähteinä.

Sosiaalisessa mediassa kiertää paljon kuulopuheita, joiden perusteella toimituksia toisinaan pyydetään tekemään juttuja. Toimitukset ovat yleensä haluttomia sekaantumaan varmuudeltaan ja alkuperältään epäilyttäviin tietoihin. Jotkut toimitukset kuitenkin tarttuvat myös huhuihin, kertoakseen niistä ilmiöinä tai kumotakseen perättömiä väitteitä. Eräs haastatelluista perusteli linjasta toteamalla, että yksi journalismin tehtävistä on kertoa myös yleisöä kiinnostavista ja puhuttavista aiheista.

Sosiaalisen median käyttö on toimituksille selvästi ajankohdainen aihe, ja haastattelujen perusteella siitä keskustellaan toimituksissa usein. Vaikka toimitukset ovat joissain asioissa päätyneet vaihteleviin ratkaisuihin, muutama toimintamalli yhdistää käytännössä niitä kaikkia. Ensiksikin haastatellut painottivat pyrkivänsä aina hankkimaan sosiaalisesta mediasta nostettuihin aiheisiin lisätietoja myös muista lähteistä. Toinen laajan yksimielisyyden aihe on suljetuissa sosiaalisen median ryhmissä julkaistujen tietojen käyttökelvottomuus. Jos tietoa ei voida varmistaa julkaisijalta itseltään, suurin osa toimituksista ei ole valmis käyttämään sitä. Eräs haastateltu kuitenkin mainitsi tällaisissakin tilanteissa olevan varaa harkinnalle. Takaportin auki pitäminen on ymmärrettävää, koska muuten yksilö ei voisi joutua mediassa vastuuseen rajatulle yleisölle julkaisemistaan viesteistä.

Painetussa mediassa jutut kulkevat useamman silmäparin ohi jo taitollisista syistä, mutta myös Yleisradion kirjallisissa ohjeissa mainitaan erikseen vaatimus siitä, että jokaisen julkaistun jutun on käynyt läpi toimittajan itsensä lisäksi ainakin yksi toinen henkilö. Myös muutamien muiden toimitusten edustajat mainitsivat käytännöstä. Kaksi haastateltua kertoi toimituksensa esimiesten saattavan puuttua toimitusjärjestelmään lisätyissä jutuissa havaitsemiinsa virheisiin, eikä ole syytä olettaa, ettei samoin toimittaisi muissakin toimituksissa. Lisäksi lähes kaikki haastatellut kertoivat toimittajien keskustelevan tyyliseikoista myös aloitteellisesti. Haastattelujen perusteella tällaisen tarkkailun aktiivisuutta ei kuitenkaan voida arvioida.

Edellä kuvailtu valvonta kohdistuu lähinnä otsikoinnin houkuttelevuuteen ja oikeellisuuteen, alatyylisten sitaattien muotoiluun, yleiseen oikeakielisyyteen, hienotunteisuuteen rikos- ja

onnettomuusasioissa, näkökulman neutraaliuteen ja jutun rakenteeseen ja logiikkaan. *Helsingin Sanomat* otti vuoden 2014 alusta käyttöön *Päivän lehti* -osastoksi kutsumansa editointiosaston, joka vastaa muun muassa edellä kuvailtujen asioiden valvonnasta. Toimitusten valtaosassa tarkkailu on pienimuotoisempaa, mutta luonteeltaan ja tarkoitukseltaan samanlaista. Luonnollisesti tässä yhteydessä puututaan myös sattumalta havaittuihin asiavirheisiin, mutta kaiken tuotannon kattavaa faktantarkistusta ei yhdessäkään haastattelussa mainittu. Eräässä toimituksessa on kuitenkin käytössä erillinen tarkastuslinja niille jutuille, joiden katsotaan olevan aiheeltaan herkkiä. Lisäksi Yleisradio ilmoitti syksyllä 2014 perustavansa journalististen standardien ja etiikan päällikön tehtävän, jonka toimenkuvaan kuuluu kuitenkin lähinnä yleinen laadun- tarkkailu ja siihen liittyvien ohjeiden laatiminen.

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että toimituksen omien juttujen asiasisällön valvontaan suhtaudutaan hieman samoin kuin uutistoimiston myymien tietojen tarkistamiseen eli turhana päällekkäisenä työnä. Tietojen tarkistaminen on toimitajan työtä ja sen teettäminen uudelleen kollegoilla on resurssien haaskuuta. Niinpä juttujen asiasisällön varmistaminen jätetään yleisesti yksittäisten toimittajien vastuulle. Haastatellut olivat selvästikin vakuuttuneita toimittajien ammattitaidosta ja eettisestä selkärangasta. Eräs haastateltava painottikin esimiesten luottamusta toimittajiin.

Ongelmat tietojen tarkistamisessa

Toimitukset joutuvat vaikeaan tilanteeseen, kun niiden saamaa tietoa ei ole mahdollista varmistaa virallisesti. Haastateltavat viittasivat tilanteisiin, joissa toimitus on saanut ”varman tiedon”, jota ei kuitenkaan ole kyetty hankkimaan julkaisukelpoisesta lähteestä. Kyse voi olla yhdestä, erittäin luotettavana pidetystä mutta nimettömänä pysyttelevästä lähteestä tai vuodetusta asiakirjasta. Toimitus on myös voinut saada samasta asiasta useita uskottavalta vaikuttavista vihjeistä, mutta ei esimerkiksi asianomaisen tai viranomaisen vahvistusta.

Tilanteen niin salliessa juttuja lykätään varmistuksen hankkimiseksi, mutta toimitukset ovat valmiita julkaisemaan myös epävarmoja tietoja, jos aihe koetaan yhteiskunnallisesti merkittäväksi. Mahdollisuutta käytetään kuitenkin hyvin säästeliäästi. Muutamana haastatellun arvioiden mukaan noin puolessa harkintatilanteista toimitus päättyy hylkäämään jutun kokonaan. Näin toimitaan, jos tieto on liian epävarmaa, sen yhteiskunnallinen merkitys liian kevyt tai julkaisemiseen liittyvä kunnianloukkauksen riski liian suuri jotta juttu kannattaisi julkaista ilman tiedon vahvistamista.

Haastatteluissa nousi esiin muutamia ongelmia, joihin toimitukset useimmiten törmäävät yrittäessään varmistaa saamiaan tietoja. Haastateltavat kuitenkin muistuttivat aiheellisesti, että lähes minkä tahansa aiheen käsittely saattaa osoittautua ennakoitua hankalammaksi. Niinpä ennalta vakiintuneita toimintamalleja on vain vähän. Tapauskohtainen harkinta ja keskustelut esimiesten ja kollegoiden kanssa on ensisijainen tapa päättää jutun julkaisemisesta, lykkäämisestä tai hylkäämisestä.

Yleisin mainittu ongelmarypäs liittyi riita-asioihin, joissa ei ole tapahtunut tai todettu rikosta. Virallisten dokumenttien puuttuessa totuutta on vaikea selvittää, ja jopa tapauksen uutisarvon arviointi voi olla vaikeaa. Yritykset johtaa toimitusta tahallisesti harhaan ovat haastattelujen perusteella harvinaisia, mutta vilpittömästäkin annettu tieto voi olla väritynyttä. Usein jokin kiistan osapuoli toivoo tai uskoo saavansa toimitukselta tukea oman kantansa edistämiseen.

Jos kiistan toinen osapuoli on vaitelias tai peräti vaitiolo-velvollinen, toimitus on vaarassa liukua kiistassa sen äänekämmän osapuolen kannattajaksi. Esimerkkeinä tällaisista tilanteista mainittiin tapaukset sosiaalihuollon väitetyistä väärinkäytöksistä. Haastatellut olivat syystäkin haluttomia sekaantumaan tällaisiin tilanteisiin. Joskus juttu kuitenkin nähtiin aiheelliseksi julkaista, vaikka kiistan toinen osapuoli ei haluaisikaan kommentoida tapausta. Eräs haastateltava kertoi toimituksensa tällöin hankkivan juttuun myös riidan ulkopuolista näkemystä, jotta toinen riidan osapuolista ei pääse täysin määrittelemään myös toimituksen näkökulmaa.

Hieman edellisen kaltainen ongelmajoukko liittyy ulkomaiisiin kriiseihin. Niiden osapuolet pyrkivät aggressiivisesti levittämään omaa näkemystään, eikä toimituksilla ole aina resursseja lähettää paikalle omia toimittajiaan. Olosuhteet journalistiselle työlle voivat näillä alueilla olla vaikeita, ja ongelmat voivat vaihdella tietoyhteyksien ongelmista suoranaiseen toimittajan hengenvaaraan. Silloinkin kun paikan päälle saadaan oma toimittaja, hän ei useinkaan pysty viipymään alueella niin pitkään tai tutkimaan asioita niin laajasti, että toimitus vapautuisi riippuvaisuudesta toisen käden lähteisiin.

Muutamit haastateltavat myönsivätkin, että ulkomaan tapahtumista saatavaa tietoa on käytännössä mahdotonta varmistaa täydellisesti. Tällöin toimitukset pyrkivät käyttämään mahdollisimman useaa eri lähdettä ja tuomaan jutuissaan esille erilaisia näkökantoja. Myös tietolähteiden selkeä mainitseminen nähtiin tärkeäksi. Tasa-puolisuudella ja avoimuudella yleisölle pyritään antamaan mahdollisuus tehdä omat tulkintansa tilanteesta, jota toimitus itse ei ole kyennyt selvittämään. Vaikka käytäntö on perusteltu, se on samalla myös ongelmallinen ja tarjoaa myös täysin valheellisille väitteille julkisuutta vakavasti otettavina tulkintavaihtoehtoina.

Viranomaiset aiheuttavat haastateltujen edustamille toimituksille kahdenlaisia tiedon varmistamisen ongelmia. Toinen niistä johtuu vaiteliasuudesta, joka ei aina perustu vaitiolovelvollisuu-teen vaan yleiseen varovaisuuteen. Haastattelujen perusteella viranomaisasioista tiedottaminen on usein tarpeettoman niukkaa. Eräs haastateltava mainitsi ongelman koskevan myös kunnallista päätöksentekoa, vaikka vaikenijat eivät olisikaan varsinaisia viranhaltijoita. Tämä ongelma ei välttämättä näy yleisölle asti, koska tiedon puute johtaa yleisimmin jutun lykkäämiseen tai kaatumiseen. Toinen ongelmista ei johdu viranomaisten toiminnasta, vaan heidän ominaisluonteestaan monen asian suvereenina asiantuntijana. Esimerkiksi rikosasioissa tietoa voi olla hyvin vaikea saada muualta kuin poliisiin tai syyttäjänviraston tiedotteista. Vaikka viranomainen olisikin vakuuttava ja vilpitön, sen näkemys ei välttämättä ole oikea. Silti viranomaiset usein koetaan vaistonvaraisesti luotettaviksi lähteiksi. Kaksi haastateltavaa myönsi, että toimittajien saattaa olla vaikea suhtautua kriittisesti etenkin poliisiin

antamiin tietoihin. Tämä johtuu sekä edellä mainitusta tietomonopolista että suomalaisessa kulttuurissa vahvasta kunnioituksesta poliisia kohtaan. Osassa toimituksia asiaan oli puututtu joko suullisella tai kirjallisella muistutuksella siitä, että viranomainen ei ole aina oikeassa, eikä kaikkiin viranomaisen pyyntöihin tietojen julkaisemisesta tai julkaisematta jättämisestä ole syytä suostua.

Internet yleisesti ja sosiaalinen media erityisesti on lisännyt sekä toimitusten mahdollisuuksia että ongelmia tiedonhankinnassa. Huhuja, vihjeitä ja tiedotteita sataa toimituksen syliin hellymättömänä virtana ja lisäksi niiden alkuperän selvittäminen ja varmistaminen on entistä monimutkaisempaa. Oman hankaluutensa tuo sosiaalisen median monimuotoisuus ja jatkuva muutos, jossa toimittajien on vaikea pysytellä mukana – ainakin pelkän ammatillisen mielenkiinnon voimalla.

Sosiaalisessa mediassa leviävä huhu on toisinaan vaikea jäljittää alkulähteelleen, koska välikäsiä saattaa kertyä valtava määrä. Alkuperäinen viesti voi olla peräisin ulkopuolisilta suljetusta ryhmästä ja sen lähettäjän henkilöllisyys piilotettu. Vaikka alkuperäinen lähde löytyisikin, se voi kieltäytyä yhteistyöstä jolloin lähteen henkilöllisyys tai ylipäänsä osallisuus tapaukseen jää vahvistamatta. Tällöin jopa jokin yksittäinen laajaa some-julkisuutta saanut tapaus saattaa jäädä ilman perinteisen uutismedian huomiota. Muutamien laajaa huomiota saaneiden huijausten takia toimitukset ovat varsin haluttomia luottamaan sosiaalisessa mediassa julkaistuihin tietoihin ilman esimerkiksi puhelinsoitolla tehtyä varmistusta.

Yleisesti sosiaalista mediaa yritetään hyödyntää toimituksissa pikemminkin idea- kuin tietolähteenä. Yleisö ei kuitenkaan aina suhtaudu some-tietoihin yhtä varauksellisesti, ja se saattaa suoranaisesti vaatia toimituksen huomiota tietyille tapauksille. Asiaa ei suinkaan helpota se, että sosiaalisessa mediassa paljon huomiota saaneet aiheet herättävät usein voimakkaita tunteita. Vaikka ongelma ei suoranaisesti liity julkaistun tiedon todenmukaisuuteen, sillä voi olla oma vaikutuksensa toimituksen uskottavuuteen. Toimituksen haluttomuus osallistua julkiseen keskusteluun yleisöä puhuttavista tapahtumista voi näyttäytyä epäluotettavuutena ja yleisön arvomaailmasta irtautumisena.

Virheiden oikaisukäytännöt

Suurella osalla toimituksia on olemassa yksityiskohtaiset ohjeet virheiden korjaamiseen. Ne esimerkiksi määrittelevät korjausta vaativien virheiden muodot, korjaustavat, julkaisukanavat, muodon ja sisällön. Tämä on merkittävä poikkeus muuten niukasta ohjeistuslinjasta, ja asiaan tuntuu vaikuttaneen Journalistin ohjeisiin vuoden 2014 alussa tehtyjen tarkennusten.

Journalistin ohjeiden mukaisesti toimitukset korjaavat ”olenaiset asiavirheet” seuraavassa lehdessä tai lähetyksessään sekä verkossa heti. Kun digitaalisten juttujen korjaaminen on nopeaa, verkkouutisten pienetkin virheet voidaan korjata aina välimerkeistä lähtien, Haastatellut kertoivat johdonmukaisesti noudattavansa ohjetta merkitä verkkouutisiin tehdyt muutokset jutun yhteyteen. Vastineet ja jatkojutut ovat nekin mahdollisia virheen korjaamisen muotoja, mutta haastattelujen perusteella niitä käytetään harvoin. Useimmat virheet ovat inhimillisiä, ja niistä selvittää oikaisulla. Haastattelujen perusteella suuri enemmistö oikaisuun johtavista virheistä on yksinkertaisia nimi-, titteli- ja numerovirheitä.

Moni haastateltava kertoi oikaisukäytäntöjen olevan toimituksessaan usein keskustelun ja ohjauksen aiheena. Ohjeita ja niiden tarkennuksia on toisinaan jaettu myös kirjallisina. Suurin osa haastatelluista sanoi toimituksensa noudattavan tarkalleen Journalistin ohjeita. Eräs haastateltu totesi toimituksensa tekevän ohjeiden mukaiset oikaisut jopa tapauksissa, joissa toimitus itse katsoo, ettei oikaisun sisällöllä olisi lukijan kannalta merkitystä. Haastattelujen perusteella myös yleisö vaikuttaisi huomanneen ohjeiden tarkentamisesta aiheutuneen oikaisumäärien nousun, toisinaan tulkiten sen tarkoittavan myös virheiden lisääntymistä. Saamastaan kritiikistä huolimatta moni haastatelluista painotti herkän oikaisemisen olevan lopulta hyväksi niin toimituksen maineelle kuin toimittajien työmoraalille.

Toisinaan jutuista vedetään virheellisiä johtopäätöksiä, joiden oikaisemista asianomainen saattaa vaatia toimitukselta. Haastattelujen perusteella vaatimukset liittyvät yleensä poliittisiin aiheisiin, mutta toisinaan myös arkisempiin asioihin. Eräs haastateltu kertoi tilanteesta, jossa lehti uutisoi tietyssä paikassa avattavasta, uudesta

liikkeestä. Muutamat lukijat muistivat paikassa olevan vain yhden, jo käytössä olevan liiketilän ja olettivat siten aikaisemman yrityksen sulkevan toimipisteensä. Päätelmä ei pitänyt paikkaansa, ja yrittäjä vaati toimitusta oikaisemaan harhaluulon lehdessä.

Haastattelujen perusteella toimitukset ovat haluttomia ottamaan vastuuta yleisönsä virhepäätelmistä, ja usea haastateltava totesikin yksiselitteisesti toimituksensa tekevän ”täsmennysten” sijasta vain ”oikaisuja”. Täsmennyksillä tarkoitetaan jälkikäteisiä huomautuksia, jotka saattavat esittää aiemmassa jutussa jo esitetyn asian helppotajuisemmin tai lisätä siihen jutusta puuttuneita yksityiskohtia. Haastatelluille täsmennykset vaikuttaisivat näyttävän olemattoman virheen myöntämisenä tai tarpeettomana palaamisena epäolennaiseen. Myös edellä kuvaillussa tapauksessa vaadittu oikaisu päätettiin jättää tekemättä. Sen sijaan asianomaisille yleensä tarjotaan mahdollisuutta esittää oma kantansa yleisönosastolla. Yksi haastatelluista kertoi toimituksensa julkaisevan täsmennyksiä, mikäli toimitus toteaa jutun olleen alun perin epäselvästi muotoiltu, ja samoin neuvotaan myös *STT-Lehtikuvan* kirjallisissa ohjeissa. Lisäksi *Yleisradion* kirjallisissa ohjeissa painotetaan yleisellä tasolla vastuuta jutun ymmärrettävyydestä ja ilmaisujen täsmällisyyden tärkeyttä.

Varsinaisten virheiden suhteen haastatellut kertoivat toimituksensa olevan melko nöyriä. Suurin osa kertoi korjaavansa aina omaehtoisesti pienetkin virheet, kuten yhden merkin nimi- tai numerovirheet tai väärät tittelit. Eräs haastateltu kuitenkin kertoi toimituksensa korjaavan nimivirheet vain jos asianomainen sitä erikseen pyytää. Toinen haastateltu puolestaan sanoi, että virheiden korjaamisesta päätetään tapauskohtaisesti ja että oikaisuvaatimukseen johtaneisiin virheisiin suhtaudutaan muita vakavammin. Yleisin suhtautuminen on kuitenkin ”yliherkkä” oikaisu tapa. Esimerkiksi eräs haastateltava kertoi toimituksensa tekevän kaikki siltä vaaditut oikaisut, virheiden merkityksellisyydestä riippumatta. Tyypillisesti vain selvät, asiasisältöön vaikuttamattomat kirjoitusvirheet jätettiin oikaisematta. Suhtautuminen voidaan nähdä varman päälle pelaamiseksi tilanteissa, joissa Journalistin ohjeissa mainittu ”olennainen asiavirhe” on vaikea määrittellä. Eräs haastatelluista totesikin, että virheen olennaisuutta on

turha jäädä pohtimaan – helpointa ja nopeinta on korjata kaikki virheet.

Journalistinen etiikka ja työmoraali

Kaikki haastatellut kuvailivat toimituksensa työkulttuuria eettisesti korkeatasoiseksi. Vain muutama haastatelluista myönsi toimituksensa työtavoissa olevan jotain parantamisen varaa, yleisimmin verkkojuttujen tietojen huolimattomassa tai olemattomassa tarkistamisessa. Puutteiden katsotaan johtuvan lähinnä käytännön syistä, ei niinkään tietämättömyydestä tai heikosta moraalista johtuviksi. Toimittajien ammattitaitoa ja työkokemusta kuvailtiin laajaksi. Ongelmat näyttäisivät johtuvan lähinnä lähteiden vastahankaisuudesta tai tavoittamattomuudesta, kiireestä tai työvoiman puutteesta. Esimerkiksi muutama haastatelluista mainitsi, että pienempien rikosjuttujen tai muiden pitkien prosessien seuraaminen saattaa jäädä toimitukselta kesken, jos toimittajia ei riitä erikoistumaan tiettyihin aiheisiin tai alueisiin, tai jos tällaiset erikoistuneet toimittajat poistuvat toimituksen työvoimasta ilman seuraajaa.

Journalistin ohjeet vaikuttavat nauttivan toimituksissa korkeaa arvostusta ja niiden asettamat raamit laajaa hyväksyntää. Toisaalta ohjeiden koskemattomuus saattaa joiltain osin olla näennäistä. Haastatellut puhuivat ohjeiden puolesta silloinkin, kun toimitus yksiselitteisesti rikkoi niitä. Näin tapahtui etenkin 10. ohjekohdassa: yksikään tutkituista toimituksista ei johdonmukaisesti tarkista kaikkia jo aikaisemmin julkaistuja tietoja. Silti suurin osa haastatelluista piti kyseistä ohjetta hyvänä. Sen noudattamatta jättämisen seuraukset olivat ilmeisiä myös haastatelluille itselleen. Kerran julkaistu, väärä tieto voi levitä nopeasti ja laajalle, varsinkin jos se ei ensivilkaisulla herätä muiden toimittajien huomiota. Myös syy ohjeen noudattamatta jättämiseen on selvä. Yhdelläkään toimituksella ei olisi siihen resursseja, ei ainakaan ilman merkittävää tuotantomäärän supistamista. Eräs haastatelluista totesikin ohjeen ”mielekkääksi kun se tulkitaan mielekkäästi”.

Haastattelujen perusteella Journalistin ohjeiden ja toimistusten ihanteiden välillä ei kuitenkaan ole mainittavaa ideologista

kuilua. Journalistisen työn ihanne näyttäisi olevan sama myös toimituksesta toiseen. Selvä poikkeama on kuitenkin havaittavissa toimitusten sisällä, verkkouutisia koskevissa normeissa. Osa haastatelluista vaikuttaa soveltavan niihin samaa mittapuuta kuin sanomalehti-, televisio- ja radiouutisiin, kun osa on valmis eriyttämään niille asetetut vaatimukset perinteisistä. Uuden teknologian tuomat haasteet ja mahdollisuudet on otettu vastaan eri tavoin, ja verkkotoiminnassa yksittäiset työkäytännöt ovat vaihtelevampia.

Verkkjournalismilta vaaditaan nopeutta, interaktiivisuutta ja jatkuvaa päivittämistä. Osa haastatelluista piti verkkouutisten prosessimaista luonnetta ikävänä poikkeamana muuten perinteisiä laatustandardeja noudattavassa journalismissa. Toiset taas ajattelivat sen olevan luonteva ja nykyaikainen tapa hyödyntää uutta teknologiaa yleisön hyväksi. Verkkjournalismin työtapa koskevien näkemysten välinen ristiriita näkyy esimerkiksi *Yleisradion* kirjallisissa ohjeissa, jotka yhtäältä korostavat verkkouutisilta odotettavaa erityistä nopeutta, mutta toisaalta painottavat sitä, ettei nopeutta tulisi lunastaa luotettavuuden kustannuksella.

Kumpaakaan edellä kuvaillusta suhtautumisesta ei voi pitää yksiselitteisesti vääränä. Kumpikin perustuu yleisön palvelemiseen, eikä ainakaan haastattelujen perusteella yhtäkään toimituksista voida syyttää haluttomuudesta pyrkiä mahdollisimman hyvään palveluun. Käytäntöjen ristiriita saattaa kuitenkin aiheuttaa ongelmia tiedonvälityksen todenmukaisuudelle, jos sekä toimittajien työtavat että yleisön odotukset niistä ovat vaihtelevia. Verkkouutisten prosessimaisuuteen tottunut lukija ei aina osaa arvostaa hitaasti tuotettuun lehtijuttuun käytettyä vaivaa, eikä kerran päivässä sanomalehtensä lukemaan oppinut välttämättä hahmota verkossa julkaistun totuuden tilapäisyyttä. Toinen näytätyy lopputuloksen odotettuun varmuuteen nähden hitaana, toinen epäluotettavana.

Mainittavin toimitusten työkäytäntöihin liittyvä riski journalismin todenmukaisuudelle on haastattelujen perusteella verkkotoimintaan liittyvien käytäntöjen vaihtelevuus ja epäjohtonmukaisuus. Journalistiseen työhön liittyy aina virheen tai harhaan johdetuksi tuleminen mahdollisuus, mutta mikään haastatteluissa esiin tullut, yksittäinen työkäytäntö ei tunnu lisäävän tätä koskevaa

riskiä huomattavasti. Yleisö saattaa kuitenkin hahmottaa väärin journalistiseen tuotteeseen liittyvän epävarmuuden tason. Vaara kasvaa sitä suuremmaksi, mitä vaihtelevammiksi toimitusten työkäytännöt muuttuvat. Haastattelujen perusteella internetiin niin julkaisukanavana kuin tiedonhankinnan välineenä liittyvät käytännöt ovat toistaiseksi vaihtelevampia kuin journalismin perinteisiin osa-alueisiin liittyvät.

Julkaisukäytännöt

Faktojen arviointi

Juttuun kerätyt tiedot voivat herkästi jäädä irrallisiksi ja sirpalemaisiksi. Todenmukaisen kokonaiskuvan rakentamiseksi faktojen kertominen sellaisenaan ei useinkaan riitä, vaan toimittajien on pystyttävä arvioimaan ja tulkitsemaan mitä faktat merkitsevät itse käsiteltävän aiheen ja asian kannalta. Tiedoille voidaan hakea todistusvoimaa esimerkiksi etsimällä niille keskinäistä yhteensopivuutta ja pyrkimällä sovittamaan niitä yhteen aiempien tietojen ja journalistin asiasta jo aiemmin muotoileman käsityksen kanssa. Yksittäiset tiedot voidaan mieltää sitä luotettavammiksi mitä paremmin ne nivoutuvat yhteen ja mitä yhtenäisempi ja selkeämpi kokonaiskäsitys selvitettävästä asiasta on mahdollista rakentaa tietojen pohjalta. (Kuutti 2001)

Paikkansapitävyyden näkökulmasta toimitustyössä arvioitavat tiedot voidaan luokitella varmennettuihin faktoihin, päällisin puolin uskottaviin joskin (ainakin vielä arvioinnin hetkellä) varmentamattomiin tietoihin, todistettavasti virheellisiin tietoihin ja muuhun journalistin keräämään aineistoon. Tiedot mielletään yleensä varmennetuiksi jos niiden paikkansapitävyys on pystytty vahvistamaan useasta toisistaan riippumattomasta lähteestä. Pelkästään henkilölähteitä hyödynnettäessä tämännapaisen keskinäisen riippumattomuuden varmistaminen voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia. (ibid.)

Uskottavat, mutta varmentamattomat tiedot ovat eräänlaisia ”mahdollisia tosiasioita” ja liittyvät tiedonhankinnan ”harmaisiin aukkoihin” esimerkiksi selvitettäessä tapahtumien tai tekojen syy-seuraussuhteita. Jos tietojen varmistamisessa ei ole onnistuttu, ne voidaan esittää perusteltuina tulkintoina tai vaihtoehtoisina johtopäätöksinä selvitettävien asioiden tilasta. Esitysmuodon suhteen on kuitenkin oltava huolellinen, jottei yleisölle synny

virheellistä kuvaa tietojen varmistamisesta. Todistettavasti virheellisten tietojen todenmukaisuuden olemuksen toimittaja on onnistunut selvittämään luotettavimmista lähteistään. Vaikka tietoja ei hyödynnettäisikään sellaisenaan itse jutussa, ne saattavat opastaa toimittajaa uusille tietolähteille jos hän onnistuu selvittämään valheellisten tietojen syntytaustat ja henkilölähteiden motiivit tämän tapaisten tietojen levittämiseksi. Muu journalistin keräämä tietoaaineisto saattaa ensi alkuun tarkasteltuna vaikuttaa hyödyttömältä käsiteltävän aiheen kannalta. Asia saattaa kuitenkin muuttua jos toimittajan muista lähteistä keräämällä uudella tiedolla osoittautuukin olevan yhtymäkohtia tai kytkentöjä tämäntapaiseen tietoon. (ibid.)

Paikkansapitävyyden varmistamiseksi on tärkeää, että tarvittaessa tietoja myös kyseenalaistetaan olemalla avoimia vaihtoehdolle ja vaihtoehtoisille selityksille. Toimittajan on käytävä läpi kaikki asian mahdolliset ulottuvuudet ja selitysmallit. Keskenään ristiriitaiset tiedot voivat olla arvokkaita, jos ne auttavat toimittajaa suuntamaan työtään ristiriitojen osoittamiin yksityiskohtiin. Vastaavasti ristiriidoille ja niiden syille on haettava loogista selitystä. Vaihtoehtoisten selitysten ja vastanäytön kautta voidaan etsiä syitä sille, mistä syystä kerätyt tiedot eivät pidäkään paikkansa. Vastaavasti paikkansapitävyyttä voidaan vahvistaa pyrkimällä kumoamaan tietojen paikkansapitämättömyyteen liittyviä epäilyjä negaation kautta. Näin menetellen journalisti ei saisi kuitenkaan tulkita näyttöä omia käsityksiään suosivasti, vaan kerätyille tiedoille on annettava yhtäläinen mahdollisuus osoittautua joko paikkansapitäviksi tai paikkansapitämättömiksi. Juttuun ei saa myöskään sisällyttää pelkästään sellaisia tietoja, jotka toimittaja on valinnut mukaan vain pönkittämään omia ennakkoluulojaan.

Faktat ja arvolatauksia sisältävät väitteet on eroteltava tarkasti toisistaan, koska ne voivat sekoittua herkästi toisiinsa journalistisen käsittelyn aikana. Ettema ja Glasser (1998) ovatkin kritisoineet journalisteja siitä, että he mieltävät totuuden etsimisen osaksi palapelä, jossa tosiasioita ja journalistien omia arvoja pyritään nivomaan toisiinsa. Kuitenkin faktat, joiden väitetään sopivan vakuuttavasti osaksi juttua, voivat olla alunperin tuon jutun muok-

kaamia. Kun journalistit tarkastelevat selvittämäänsä asioita oman arvomaailmansa värittämänä, he näkevät totuuden sen pohjalta, miten hyvin heidän omat käsityksensä asioista sopivat totuuden kanssa yhteen ja miten uudet faktat ja ajatukset istuvat vanhoihin kehyksiin.

Virheiden välttämiseksi journalismissa on tärkeää eräänlainen ”syyttäjätyylinen editointi”. Journalistien olisi oltava ainakin josain määrin skeptisiä juttujensa paikkansapitävyyden suhteen ja tuntea olonsa levottomaksi ennen juttujen julkaisemista. Heidän olisi myös hyvä pohtia jo edeltä käsin sitä, miten he perustelisivat omaa tiedonhankintaansa, siinä tekemiään ratkaisuja ja valitsemiansa tietojen painottamista jutussa. (McLellan 2001)

Juttua rakentaessaan toimittajan on arvioitava, mitä kaikkia jutun aiheeseen liitettäviä seikkoja lähteet voivat tuoda esiin ja arvioida. Samalla hänen on varmistettava, että jutun mahdolliset tietoaukot tulevat tukituiksi lisätutkimuksilla. Kirjoitusvaiheessa toimittajan on myös laadittava yksityiskohtaiset viitteet kaikista julkaistavista faktoista. Tämä auttaa selvittämään jutun mahdollisia epäselvyyksiä jos julkaisemisen jälkeen siihen vaaditaan korjauksia. Ennen jutun julkaisemista jutun kohteille on annettava mahdollisuus kommentoida kaikkia toimittajan jutussaan esiintuomia löydöksiä. Esimerkiksi Katches (2010) on korostanut toimittajien rohkeutta tuoda esiin mahdolliset epäilynsä tietojen paikkansapitävyyden suhteen. Jutun julkaisemiseksi ei saa kii-rehtiä jos toimittajan oma luottamus tietojen paikkansapitävyyden suhteen ei ole riittävän korkea.

Yksi epävarmojen tietojen julkaisemista koskeva ongelma liittyy ns. kiistämisjournalismiin. Kun toimituksella ei ole riittävää näyttöä kertomastaan asiasta, sitä koskevia tietoja esitetään yhden asiaan liittyvän osapuolen väittämänä ja annetaan kilpailevan osapuolen kiistää niitä selventämättä kuitenkaan kiistämisen perusteita. Jutun sisällön rakentuminen pelkästään vastakkaisten väitteiden esittämiseen varaan kuitenkin sekoittaa asian ymmärtämistä ja johtaa lopulta siihen, ettei mediayleisökään tiedä, kumpi osapuoli kiistassa on uskottavampi. Journalismin tasapuolisuus *he said, she said* -käytäntöä on kritisoitu siitä, ettei toimittajilla ole tällaisissa tilanteissa käytössään mitään kolmatta lähdettä, jolla

olisi kiistan osapuolia objektiivisempi näkemys käsiteltävästä asiasta. (Kovach & Rosenstiel 2007)

Juttuun ei saa keräillä sattumanvaraisesti tietoja eri lähteistä, laittaa ristiriitaisia tietoja riitelemään keskenään eikä jättää lukijoiden päätettäväksi, mistä jutun kertomassa asiassa loppujen lopuksi on kysymys. Tasapainottamisvaatimuksen seurauksena äänekäs vähemmistö mielipiteineen saa herkästi näkyvämpää julkisuutta kuin mitä se ansaitsisi. Journalismiin sisällytetty oikeudenmukaisuuden vaatimus ymmärretäänkin usein väärin pelkästään jutun tavoitteeksi. Oikeudenmukaisuuden pitäisi liittyä siihen, kuinka toimittaja suhtautuu käsittelemänsä asiaan liittyviin faktoihin ja yleisön sitä koskevaan tiedontarpeeseen. Oikeudenmukaisuus on subjektiivinen lähtökohta, ja journalisti voi olla oikeudenmukainen omassa toiminnassaan, vaikka itse juttu ei näyttäisikään oikeudenmukaiselta. (ibid.)

Journalistin ennakoasenne vaikuttaa hänen tekemiinsä ratkaisuihin, arviointeihin ja uskomuksiin. Asennetta ei voida poistaa, mutta sen vaikutus juttuun on tiedostettava. Omaa ennakoasennetta pystytään vähentämään tai välttämään täysin myös oman toiminnan läpinäkyvyyden kautta. Selvittäessään yleisöilleen tekemiään ratkaisuja journalistit joutuvat samalla itse arvioimaan ja jopa uudelleen harkitsemaan tekemisiään. Samalla voidaan purkaa sellaisia yleisön ennakkoluuloja, joiden pohjalta se voisi epäillä journalistien tai toimitusten motiiveja aiheiden käsittelyssä. (Kovach & Rosenstiel 2007).

Journalistin tekemän virheellisen tulkinnan taustalla on usein halu etsiä selityksiä jutun havaituille aukkokohdille. Tämäntapaisissa tilanteissa lukijoille on kuitenkin kerrottava, että kyse on vaihtoehtoista, joiden paikkansapitävyyttä ei ole onnistuttu varmistamaan. Voidaankin sanoa, että jos toimittaja ei tunne riittävän hyvin käsittelemänsä asiaa, häntä ei voida syyttää tämän tunnustamisesta. Päinvastoin tämäntapainen avoimuus voi lisätä toimittajan omaa uskottavuutta. Toimittajan onkin oltava yhtä lailla skeptinen sen suhteen mitä näkee tai kuulee, kuin mitkä ovat hänen mahdollisuutensa saada tietää selvittämästään asiasta. Journalistia voidaan pitää sitä luotettavampana, mitä rehellisempi hän on yleisölleen myös asioista, joista ei tiedä.

Hanson *et al.* (2001) korostavat sen arvioimista, onko julkaistava juttu tasapuolinen vai yksipuolinen, puuttuko siitä jotakin olennaista tietoa ja onko kerrottaville asioille vaihtoehtoisia selityksiä, joita toimittajan olisi erikseen selvitettävä. Tietoja varmistamalla journalisti pystyy tunnistamaan keräämiään virhetietoja, mikä voi muuttaa myös jutulle alkuperin suunniteltua rakennetta.

Vaikka jutun täydentäminen uudella tiedolla on yleinen journalistinen käytäntö, toimittajan on tärkeää arvioida, kuinka varma hänen on oltava kertomastaan asiasta ennen jutun (ensimmäisen version) julkaisemista. Tämä auttaa selvittämään sitä, mikä on minimivaatimus täydentämisestä sitä tarvitseville tiedoille ennen jutun julkaisemista. Toimittajan mahdollisuus täydentää jo julkaisemiaan tietoja ei näin ollen poista hänen veloitettaan huolehtia jo aiemmin julkaistujen tietojen paikkansapitävyydestä. Julkaisemisen jälkeinen jutun virheiden korjaaminen on eri asia kuin jutusta puuttuvien tietojen täydentäminen.

Median konventiot

Julkaistavien tietojen paikkansapitävyyttä ja sen ulkopuolista arvioimista vaikeuttavat osaltaan useat journalismin sisäiset konventiot. Tuchmanin (1978) journalismin ”strategisiksi rituaaleiksi” kuvailemien toimintamallien avulla journalistit pystyvät rakentamaan juttunsa niin, että ne vaikuttavat (ainakin näennäisesti) objektiivisilta. Heidän toimintansa pohjautuu tällöin keskenään ristiriitaisten, toisistaan poikkeavien näkökantojen tasapuoliseen esittämiseen ottamatta niihin kantaa. Tämä synnyttää vaikutelman siitä, että lähteet ovat valittu kattavasti ja riittävän monipuolisesti. Journalistit myös poimivat ja valitsevat sisältöä tukevia faktoja juttuunsa ”antamalla tosiasioiden puhua puolestaan” sen sijaan, että ”he itse puhuisivat tosiasioiden puolesta” (*sic!*). Käyttäessään jutussaan henkilölähteiden sitaatteja journalistit jättävät vastuun sanotusta lähteelle itselleen. Uutinen pystytään rakentamaan helposti todistettavien faktojen varaan vastaamalla jutussa kysymyksiin mitä, missä, milloin, miten, miksi ja kuka. Uutisten tuoreutta ja luotettavuuden ominaisvaikutelmaa korostetaan erottelemalla ne joukkoviestimen muusta (so. vähemmän

objektiivisuutta korostavalta) aineistosta kuten pääkirjoituksista, kolumneista ja kritiikistä.

Juttuun sisältyviä faktoja, sitaatteja ja kommentteja valitaan usein sen pohjalta, miten hyvä ne mahtuvat toimittajan omien tulkintojen sisään tai tukevat niitä. Samalla jutun ulkopuolelle jätetään aiheeseen liittyviä ristiriitaisia elementtejä. Jopa asian kannalta olennaisia piirteitä saatetaan jättää käsittelemättä tietojen käsittelyjärjestyksen tai keskinäisten painotusten takia tai tarttumalla johonkin asiaan liittyvään sivujuoneen. Ettema ja Glasser (1986) ovat nähneet journalistiselle toiminnalle tärkeäksi eräänlaisen ”moraalisen varmuustestin”, jossa jutun faktasisältö yhdistetään julkaisemisen eettisiin ratkaisuihin. Journalistien pitäisikin tuoda esiin omia tulkintojaan vesittäviä kiistämisiä ja kommentteja, vaikka he olisivatkin vakuuttuneita kertoimiensa tietojen paikkansapitävyydestä. Tämäntapaisia kiistämisiä ei tarvitse toimitustyössä hyväksyä ”totuuksina”, vaan ne voidaan nähdä yhden lajin ristiriitaisina, joskin aiheen käsittelyn tasapuolisuuden kannalta tarpeellisena ulottuvuutena.

Kerrottavien tietojen paikkansapitävyyttä heikentää se että media ei välitä ”puhdasta” tietoa, vaan tämän sijasta se enemmänkin tuo esiin asioista erilaisia näkökulmia. Esimerkiksi rinnastamalla toisiinsa käsiteltävään aiheeseen liitettävissä olevia teemoja asioille voidaan rakentaa jopa mielikuvituksellisia kytköksiä, esimerkiksi vertaamalla keskenään toisistaan riippumattomien viranomaiskäsittelyjen kustannuksia. Ulkopuolisten tekemiä arvioita julkisuuteen nostettujen asioiden todellisesta merkityksestä vaikeuttaa se, että jutuissa sisällytetyt kytkennät ovat median itsensä päättämiä ja ne tarjoillaan valmiina.

Rakentamalla tekemistään yksittäisistä havainnoista laajempia merkityskokonaisuuksia media pyrkiikin kasvattamaan käsittelemänsä aiheen tärkeyttä. Faktojen ohella juttuihin sisällytetään usein toimittajan tekemiä arvioita, tulkintoja ja johtopäätöksiä, jotka eivät välttämättä ole todenmukaisia. Toimittajat tukeutuvat usein omiin tulkintoihinsa epäillessään keräämiensä tietojen riittävyyttä tai niiden puutteellista sisältöä.

Medialle on tyypillistä kärjistää, yksinkertaistaa, yleistää ja paisutella kertomiaan asioita ja niiden merkityksiä. Esimerkiksi

joillekin asian piirteille saatetaan antaa niiden todellista olemusta suurempi ja joillekin toisille vähemmän merkityksellinen painoarvo. Tämäntapaisessa tilanteessa kerrottavat tiedot pitävätkin paikkansa vain tietyssä laajuudessa ja suhteessa. Varsinkin kielteisiä piirteitä on helppoa korostaa, jos jutun aihe on lähtökohtaisesti kielteinen.

Esimerkiksi asioiden salailu on tärkeä journalistinen valintaperuste. Median asiaan liittämän ylimääräisen ”salailulisän” seurauksena paljastunut epäkohta mielletään julkisuudessa herkästi sen todellista merkitystä suuremmaksi. Vastuu omassa työssä kohdatuista tiedonhankinnan ongelmista säilytetään herkästi yhteistyöhaluttomille lähteille. Esimerkiksi Heikkinen (2013) on kritisoinut toimittajia siitä, että epäonnistuttuaan saamaan vastauksia selvittämiinsä asioihin, he herkästi mieltävät tietoja salailtavan. Median suuri ongelma ei kuitenkaan ole myöhästyminen ensimmäisenä tiedon kertojana, vaan ylipäättään kyvyttömyys selvittää ja selittää asioita.

Vakuuttava esitystapa

Käsiteltävästä aiheesta olisi tuotava yksittäisten faktojen esittämisen sijasta riittävän laaja kokonaisuus. Juttuun sisällytetyille faktoille ja jutun kokonaisuudelle olisi löydettävä jonkinasteinen keskinäinen tasapaino. Liiallinen määrä (myös vähämerkityksellisiä) faktoja johtaa siihen, että kokonaiskuva selvitetystä asiasta (ts. siitä, mistä jutussa loppujen lopuksi on kysymys) jää yleisöltä herkästi hahmottumatta. Vastaavasti yleisö ei riittävän näytön puuttuessa pysty vakuuttumaan kerrottavien tietojen paikkansapitävyydestä jos asioita tarkastellaan liian kokonaisvaltaisesti perustelematta tehtyjä johtopäätöksiä riittävän yksityiskohtaisilla faktoilla.

Rakentaessaan selvittämästään asiasta kokonaiskuvaa toimittajan olisikin kysyttävä itseltään, kuinka tarkkoja ja yksityiskohtaisia kerätyt tiedot ovat, onko hän suhteuttanut asioita toisiinsa oikein, väittääkö hän asioista liikaa, kuinka johdonmukainen on työssään ollut ja kuinka hyvin hän pystyy perustelemaan asiassa esittämiään tulkintoja. (Kuutti 2001)

Spark (1999) kehottaa toimittajia antamaan faktojen puhua itse puolestaan ja välttämään väljiä tai liioittelevia mielipideilmaisuja. Faktojen on oltava täsmällisiä ja lähdeviittausten näkyviä. Tärkeää vastakkaista faktapohjaista näyttöä ei saa jättää jutusta pois. Jotta juttu olisi yleisön silmissä vakuuttava, siihen on sisällytettävä mahdolliset kriittiset kohdat, vaikka ne haastaisivatkin jutun paikkansapitävyyttä. Lähteiden kautta voidaan täsmentää tietojen sisältöjä ja mahdollisia tulkinnanvaraisia kohtia.

Journalistit myös herkästi luonnehtivat selvittämiään asioita erilaisilla laatusanoilla. Todenmukaisuuden näkökulmasta parempi vaihtoehto olisi kuitenkin asioiden ja tapahtumien objektiivisempi, ”viileä” kuvaileminen niiden ominaisuuksien perusteella. Varsinkin erilaiset ”latautuneet ilmaisut” ohjailevat lukijoita omaksumaan juttujen sisältöjä halutulla tavalla. Esimerkiksi lailisen hallituksen vastustajia saatetaan kutsua opposition edustajiksi, terroristeiksi, kapinallisiksi tai vapaustaistelijoiksi tai irtisanomista potkuiksi, säästötoimiksi, toiminnan tervehdyttämiseksi tai kilpailukyvyyn parantamiseksi.

Yksi julkaistavien tietojen paikkansapitävyyttä koskeva ongelma henkilölähteiden kohdalla liittyy siihen, missä määrin haastateltavan voidaan antaa muokata itseään koskevaa juttua ennen julkaisemista. Haastateltavan kertomien tietojen ennakkotarkistus ei saa olla tälle suojautumiskeino itseä koskevien kielteisten tietojen julkaisemiselta, vaan tavoitteena on lisätä tiedonvälityksen todenmukaisuutta. Tarkistaminen voikin koskea vain jutun asiatietoja ja sitaatteja, eikä esimerkiksi jutun aihetta, näkökulmaa, sävyä tai jutussa esitettyjä toimituksellisia arvioita. (JO 2013)

Ennakkotarkistaminen voi kuitenkin synnyttää toimittajan ja haastateltavan välille vastakkaista tulkintaa siitä, mikä jutussa ylipäätään on paikkansapitävää tietoa ja mikä ei. Jutun rakenne, valittu näkökulma, korostetut asiat, kielteinen tai puutteellinen sisältö ja toimittajan omat tulkinnat kerrotuista tiedoista saattavat aiheuttaa haastateltavalle ikävän yllätyksen. Haastateltavan muutostarpeet saattavatkin olla ristiriidassa journalistisen julkaisuvaapauden kanssa.

Vastaavasti tiedotteeseen pohjautuvien tietojen uutisoinnissa on oltava tarkkana, jotta tiedotteen laatijan julkisuuteen tarjoama

asia tai sitä koskeva näkökulma eivät muutu journalistisen julkisuusprosessin kautta automaattisesti totuudeksi. Jutussa olisikin tuotava selkeästi esiin, kenen tuottamaan tietoon uutinen pohjautuu ja esimerkiksi lupausten julkaisemisen kohdalla se, että ne eivät ole konkretisoituneet. Tietoja julkistettaessa on tärkeää pitää erillään esimerkiksi se, mitä tiedotteen laatija on tehnyt ja mitä (ainakin vielä toistaiseksi) toteutumattomia suunnitelmia sillä on.

Toimittajalla on esitystavallisesti hyvät mahdollisuudet sisällyttää juttuunsa kerrottavien tietojen mahdollinen epävarmuus. Jos haastateltava ei pysty esittämään näyttöä sanomisistaan, sitaatti voidaan julkaista ylimääräisissä lainausmerkeissä. Näin menetellen toimittaja kertoo, mitä lähde on tarkalleen sanonut, mutta varoittaa samalla lukijoita siitä, että lähteen sanomiset eivät välttämättä pidä paikkaansa. Haastateltavan sanomisten paikkansapitävyyden epävarmuutta voidaan korostaa myös käyttämällä ”sanoo” tai ”toteaa” -ilmaisujen sijasta esimerkiksi verbejä ”väittää” tai ”vakuuttaa”. Toimittaja voi myös julkaista jutussaan oman näkemyksensä tai tulkintansa haastateltavan kertomista kiistanalaisista tiedoista.

Tämäntapaisella sanomisten haastamisella pitäisi kuitenkin olla erityisen vahvaa näyttöä, jotta lähteen esittämät väitteet tulisivat kyseenalaistetuiksi myös yleisön silmissä. Epävarmoiksi jäävät jutun tiedot pitäisi yksilöidä erikseen. Menettelyä ei saisi korvata epämääräisellä maininnalla siitä, että juttu sisältää tietoja, joiden paikkansapitävyyttä ei ole (vielä) onnistuttu varmistamaan.

Tietojen todenmukaisuuden tarkastelun näkökulmasta yksi kiistanalainen journalismin muoto on *nonfiktio*, jossa kertojen subjekti on vahvasti läsnä esimerkiksi kohtauksissa, dialogissa, eläytymisessä ja tajunnanvirran kuvauksissa. Päinvastoin kuin uutinen, joka kirjoitetaan ikään kuin ainoana mahdollisena tulkintana kerrottavista tapahtumista, nonfiktio purkaa illuusiota siitä, että toimittaja voisi peilin lailla heijastaa todellisuuden lukijoille. Lassilan (2001) mukaan nonfiktiivisessä kerronnassa dialogin käyttöä vaikeuttaa kuitenkin se, että kyse on faktasta, eikä toimittaja voi vaikuttaa dialogiin. Sen sijaan kerronta ja

kuvaus ovat toimittajan vallassa olevia esitysmuotoja. Kerrottavien asioiden paikkansapitävyyttä vaarantavaa keksimistä ovat sitä vastoin dialogin uudelleen rakentaminen, hahmojen yhdistäminen toisiinsa, tapahtumien tiivistäminen ja henkilöiden ajallinen liikuttaminen.

Virheet

”Toisin kuin tiistaina 26. marraskuuta sivulla A8 kirjoitettiin, Aurinko ei tiistaina noussut eikä laskenut Utsjoella”.

Oikaisu Helsingin Sanomissa 27.11.2013

Journalismin paha luotettavuusongelma

Juttujen paikkansapitämättömien tietojen voidaan sanoa aiheuttavan yhden suurimmista luotettavuusongelmista journalismille. Virheellinen käsitys kerrottavien asioiden paikkansapitävyydestä voi syntyä esimerkiksi käsiteltävään asiaan liittyvästä numeerisesta tai muusta faktavirheestä, jutusta puuttuvasta olennaisesta tiedosta tai puutteellista tai täysin virheellisestä asiayhteydestä.

Toistuvina virheet herkästi muuttavat yleisön terveen skeptisyyden kyynisyydeksi ja toimituksen jutut yhdentekeviksi. Virheiden medianäkyvyys korostuu varsinkin skuupin muuttuessa uutisankaksi. (Smith 2009)

Virheiden myöntäminen voi olla toimituksille vaikeaa virheisiin liitettävän kielteisen leiman takia. Oikaisujen kielteistä merkitystä saatetaan kuitenkin herkästi ylikorostaa tai olettaa, että virheitä ei ole tosiasiaassa tehty jos lukijat eivät huomauttele niistä. Virheistä ei kuitenkaan pitäisi tehdä isoa numeroa, jotta niiden korjaamisestakaan ei tulisi sellaista. (Hart 2003) Ahlmen-Laihon (2013) mukaan kuitenkin kaikki tekevät välillä virheitä, ja suoraselkäinen toiminta niiden korjaamisessa voisi jopa lisätä yleisön luottamusta median toimintaan. Lisäksi palautteen asiallinen ja lukijaa arvostava käsittely vähentäisivät yleisön tarvetta kannella Julkisen sanan neuvostoon toimituksen tekemistä virheistä. Toimituksen kiireet, annetun palautteen katoaminen bittiavaruuteen, lomalla ollut IT-osasto tai oikaisun esittäneen persoona eivät ole hyviä selityksiä jättää virhe korjaamatta.

Journalistiliiton puheenjohtajan Arto Niemisen mukaan yleisön oppiminen entistä kriittisemmäksi selittää myös virheiden

kasvanutta määrää. Media on luotettavuusbisnestä ja virheiden välttäminen on ainoa edellytys, jolla media jotenkin lunastaa itselleen kuluttajien luottamuksen. Virheiden korjaamisessa on kyse pitkälti myös siitä, että lukijoiden joukossa on runsaasti asiantuntijoita, jotka tuntevat toimittajan käsittelemän asian tätä paremmin. Toisaalta toimitukset eivät välttämättä edes itse tiedosta tekemiään virheitä ilman ulkopuolisten asiasta tekemää ilmoitusta. Toisaalta virheitä ovat omiaan lisäämään toimitusten henkilökunnan supistaminen ja lisääntyneet työmäärät. Asioiden hallinta ja käsittelyn tarkkuus ovat omiaan heikkenemään kun erikoistumisesta tingitään (Taipale 2014b).

Vähäinen oikaisujen määrä ei välttämättä kerro virheiden puuttumisesta. Se voi kertoa myös toimituksen haluttomuudesta korjata tekemiään virheitä. Esimerkiksi Maierin (2012) mukaan vajaan pari prosenttia juttulähteiden toimituksille ilmoittamista faktavirheistä lopulta korjataan. Toimitukset eivät halua tunnustaa tekemiään virheitä, lähteiden oikaisuvaatimuksiin ei haluta suostua tai virheiden korjaamisissa aikaillaan. Myös virheisiin liittyvät lähteet ja muut asianomaiset hidastelevat omissa vaatimuksissaan, mieltävät virheet vähäpätöisiksi tai korjaamisen hyödyttömäksi. Lisäksi he voivat pelätä korjausvaatimusten aiheuttavan itselleen ongelmia toimitusten suunnalta.

Sekä Maierin (2005) että Porlezzan ja Russ-Mohlin (2013) selvitykset ovat tuoneet esiin yhdenmukaisia syitä virheiden synnylle. Useimmat virheet liittyivät toimittajien tekemin virheellisiin lainauksiin ja epätarkkaan otsikointiin, ja vähiten niitä tehtiin ihmisten ikien ja osoitteiden kohdalla. Uutislähteiden omat arvioinnit virheiden syntymiselle liittyivät useimmissa tapauksissa toimittajien jo lähtökohtaisesti puutteelliseen käsitykseen raportoimastaan asiasta. Merkitystä oli myös toimittajien kokemuksilla aikataulupaineilla, riittämättömällä asiaan perehtymisellä ja kerrottavien tapahtumien ”sekasortoisuudella”. Vähemmän virheiden syntymisen vaikuta kiivas uutiskilpailu ja se, että toimittajat jättivät kysymättä riittävästi tai oikeita kysymyksiä selvittämästään asiasta. Kaikkein vähiten virheitä synnytti lähteiden mielestä heidän oma toimintansa uutislähteenä.

Oikaisun ja vastineen välttämättömyys

Aikakautisessa julkaisussa, verkkojulkaisussa tai ohjelmassa julkaistujen virheellisen tiedon oikaisuoikeus sisältyy sananvapauslakiin (SVL 2003). Ehtona oikaisemiselle kuitenkin on, ettei tiedon oikaiseminen ”virheen vähäisyyden” vuoksi ole ”ilmeisen tarpeetonta”. Myös eettinen vaatimus virheellisen asiantiedon oikaisemisesta edellyttää olennaisen virheen korjaamista viipymättä, jos kyse ei ole täysin merkityksettömästä virheestä tai tilanteesta, jossa oikaisu voisi aiheuttaa enemmän vahinkoa kuin hyötyä (JO 2013). Sääntely jättääkin virheen vakavuuden arvioinnin pitkälti toimituksen omaan harkintaan, mutta epämääräinen määrittely herättää kysymyksiä sitä, kenellä on ensisijainen tulkintaoikeus virheen vähäisyydestä tai tarpeettomuudesta ja miten lain vaatimusta pitäisi käytännössä tulkita. Vaikka lain sanamuoto ei edellytä kaikkien virheiden oikaisemista, se voi pelotella toimituksia oikaisemaan myös ”liian” pienet virheensä.

Toisaalta oikaisujen kohteena voisivat olla ainakin periaatteessa kaikki virheet tai epätäsmällisyydet, joiden seurauksena juttu saattaa synnyttää yleisölle kerrottavasta asiasta virheellisen käsityksen. Tällöin oikaisut koskisivat myös useita ”pikkuvirheitä”, mutta eivät välttämättä kuitenkaan esimerkiksi sellaisia oikeinkirjoitusvirheitä, joiden kohdalla lukijat pystyisivät itse korjaamaan mielessään virheellisen kirjoitusasun. Kuitenkin myös pienemmät kirjoitusvirheet olisi mielekästä korjata, jos kyseessä olisi esimerkiksi organisaation nimilyhenne ja jos virheellinen lyhenne viittaa johonkin toiseen olemassa olevaan organisaatioon.

Yksilöityjen faktavirheiden sijasta toimitukset voivat saada mielipideluonteisia korjausvaatimuksia, joissa halutaan oikaisua sille, että toimitus olisi käsitellyt jotakin aihetta ”väärin” tai antanut käsittelemästään asiasta ”väärän kuvan”. Käsiteltävässä asiassa voi kuitenkin olla monta näkökulmaa ja tavallaan yhtä monta totuutta. Myöskään jutun kriittistä sävyä ei voida oikaista eikä oikaisulla puuttua toiseikkojen perusteella yleisölle asiasta syntyviin erilaisiin vaikutelmiin ja mielikuviin.

Virheelliseen tietoon kohdistuva oikaisu on eroteltava sinälään todenmukaiseen tietoon kohdistuvasta vastineoikeudesta tai eettisestä oikeudesta esittää oma kannanotto julkaistusta

asiasta. Vastine on eräänlainen puolustuskirjoitus, joka koskee asianosaisen henkilön oikeutta vastata itseä koskevaan loukkaavaan arvosteluun aikakautisessa julkaisussa, verkkojulkaisussa tai vastaavassa toistuvasti lähetävässä ohjelmassa. Vastine voi koskea myös sinällään paikkansapitävää tietoa, jos se voi antaa henkilöstä virheellisen kokonaiskuvan median käsittelemässä asiassa esimerkiksi puutteellisten tietojen tai asiayhteyksien seurauksena. Esitelyltä väitteeltä edellytetään objektiivisesti arvioiden loukkaavuutta ja selkeää kohdistumista johonkin (luonnolliseen) henkilöön tai tunnistettavaan ryhmään. Vastineoikeus ei koske yksittäisiä viestejä tai kertaluonteisesti lähetettyä ohjelmaa, eikä poliittisia tai yhteiskunnallisia mielipiteitä. Vastine tai oikaisu on julkaistava maksutta ja ilman aiheetonta viivytystä asianmukaisessa laajuudessa ja samankaltaisella tavalla kuin vastine- tai oikaisuvaatimuksen perusteena oleva viesti. ”Asianmukainen laajuus” ja ”samankaltaisuus” ovat nekin varsin tulkinnanvaraisia ilmaisuja. (SVL 2003)

Eettisesti oikeus omaan kannanottoon (JO 2013) edellyttää henkilön tunnistamista, yksilöityä arvostelua ja konkreettisia väitteitä. Arvostelun kohteeksi joutuvaa henkilöä olisi pyrittävä kuulemaan jo jutun julkaisemisen yhteydessä, mutta vähintäänkin jälkikäteen toimitetun kannanoton kautta. Kannanoton ulkopuolelle jää kuitenkin tavanomainen yhteiskunnallinen keskustelu, kuten kulttuurikritiikki, poliittinen, taloudellinen tai yhteiskunnallinen arviointi tai muu mielipiteen esittäminen. Vastine ja kannanotto on julkaistava vaikka se kohdistuisi sinällään paikkansapitävään tietoon. Toimituksen ei tarvitse muuttaa asiassa alunperin esittämänsä kantaa.

Virheiden eettiset tulkinnat

Virheistä aiheutuvat eettiset ongelmat on huomattu Julkisen sanan neuvostossa, jossa langettavien päätösten osuus käsitellyistä kanteluista nousi vuonna 2014 uudelle ennätystasolle, 40 prosenttiin. Lähes puolet (42%) näistä ratkaisuista liittyi virheen korjaamiseen. Neuvoston puheenjohtaja Risto Uimonen (2015a) pitää osuutta suurena, koska virheen korjaamisveloitteesta on

ohjeistettu tarkasti Journalistin ohjeissa. Ohjeita ei toimituksissa joko tunneta tai niitä jätetään tarkoituksella noudattamatta.

Median tekemien virheiden määristä on kuitenkin vaikea saada tarkkaa kokonaiskuvaa pelkästään Julkisen sanan neuvostolle tehtyjen kantelujen pohjalta. Kaikkia toimitusten virheitä ei välttämättä huomata, huomatuistakaan ei aina kannella, eikä JSN ota käsittelyynsä kolme kuukautta vanhempia virheitä.

Eettinen ohjeistus (JO 2013) edellyttää olennaisten asiavirheiden korjaamista viipymättä ja siten, että ne tavoittavat mahdollisimman kattavasti virheellisiä tietoja saaneen yleisön. Korjauksen huomioarvo on suhteuttava virheen vakavuuteen. Mikäli jutussa on useita asiavirheitä tai jos virheestä voi aiheutua suurta vahinkoa, toimituksen tulee julkaista uusi juttu, jossa virheellinen tieto yksilöidään ja korjataan. Lisäksi tiedotusvälineen on suotavaa tehdä yleisölle selväksi ne käytännöt ja periaatteet, joiden mukaan se korjaa virheensä.

Ohjeistuksella pyritään vastaamaan yleisön kritiikkiin siitä, että media vähättelisi virheitään tai oikaisisi niitä alakannttiin. Mediaa kohtaan tunnettavan luotettavuuden kannalta myös yleisön on tärkeää tietää, miten toimitus suhtautuu tekemisiinsä virheisiin. Tämäntapaisella oman toiminnan läpinäkyväksi tekemisellä ja yleisölle annettavalla mahdollisuudella arvioida virheiden laatua perinteisen median uskotaan tekevän luotettavuutensa suhteen pesäeroa sosiaaliseen mediaan.

Mediayleisö on kritisoinut nimenomaan isojen virheiden lähes näkymätöntä korjaamista ja käytännössä niiden kätkemistä ns. miinusuutisilla. Uimosen (2015b) mukaan ohjeistusta laadittaessa Julkisen sanan neuvostolla on ollut selkeä kanta aiheutuneen vahingon tai virheen painosarvon sekä virheen korjauksen välisestä selkeästä kausaalisuhteesta. Toimitusten ei ylipäätään ole järkevää kaivaa maata altaan asioissa, joihin se voi kuitenkin itse Uimosen mukaan vaikuttaa. Vastaavasti oikaisujuttujen kohdalla toimituksilla on paras asiantuntemus arvioida tekemänsä uutisen ja sen tietojen painoarvoa ja päättää näin viime kädessä erillisestä oikaisujutusta ja sille annettavasta huomiosta. Virheiden oikaiseminen on Uimosen mielestä osoitus median kantamasta vastuusta siitä, ettei yleisölle jää virheellisiä käsityksiä kerrotuista asioista. Mediayleisö voitaisiin

sitouttaa joukkoviestimiin antama sille mahdollisuuksia tuotteen hiomiseen virheistä ilmoittamalla. Lehtä voidaankin pitää valmiina vasta kun siitä on korjattu virheet. (Taipale 2014a)

Ohjeistuksesta huolimatta Suomessa tuntuu puuttuvan edelleenkin yhdenmukaiset oikaisukäytännöt verkossa. Oikaisujen muoto ja sisällöt vaihtelevat paitsi toimitusten välillä myös yksittäisten toimitusten sisällä. Esimerkiksi verkkovirheen linkittäminen yhteen virheellisen jutun kanssa on usein puutteellista, eikä oikaisukäytännöistä informoida riittävästi (tästä tarkemmin Eero Mäntymaan artikkeliosuudessa tässä kirjassa).

Julkisen sanan neuvoston ratkaisuihin ja niiden luonteeseen vaikuttivat usein toimitusten tekemät asiavirheet, niiden vakavuus sekä virheiden puutteellinen korjaaminen, viivyttely korjaamisessa tai korjaamisen laiminlyönti. Erimielisyydet neuvoston ja toimituksen välillä syntyvät useimmiten virheellisen tiedon tulkinnasta ja tavasta, jolla todettu virhe tulisi oikaista. Korjaamisen sijaan kantelijalle on saatettu tarjota mahdollisuus ilmaista mielipiteen asiasta lehden yleisönosastopalstalla. Vaikka virhe olisikin korjattu alkuperäisessä julkaisussa, sen korjaaminen verkossa on saatettu lyödä laimin.

Langettavaan päätökseen johtavat usein merkittävä asiavirhe yhdistettynä puutteelliseen virheen korjaamiseen. Lisäksi toimitus on saattanut kieltäytyä korjaamasta virhettä oikaisupyynnöstä huolimatta. Asiavirheiksi on saatettu katsoa epäselvyydet faktan ja toimittajan esittämän mielipiteen välillä toimittajan esitettyä mielipiteensä faktan muodossa.

Virhettä koskevat eriävät näkemykset aiheutuvat myös siitä, onko virhe oleellinen vai ei ja missä määrin kantelija on kärsinyt syntyneestä virheestä. Virheen vakavuuden arviointiin on vaikuttanut se, kuinka yhteiskunnallisesti merkittävään aiheeseen se liittyy ja kuinka laajaa joukkoa käsitelty aihe koskee. Asiaan vaikuttaa myös se, kuinka merkittävää vahinkoa virheellisellä jutulla on aiheutettu. Oma eettinen ongelmansa onkin, voiko edes virheen oikaisemisella korjata kantelijalle aiheutunutta vahinkoa.

Neuvostolla ja toimituksilla oli myös erimielisyyksiä virheen oikaisemisen tavasta ja paikasta. Neuvosto on korostanut, että oikaisun yhteydessä yleisölle tulisi kertoa avoimesti myös tehdystä

virheestä. Osassa kantelutapauksissa virhettä on pyritty vähättele-
mään tai jopa kieltämään. Toimitus on voinut vedota asiassa siihen,
että virheellisen tiedon tilalle ei ollut saatavilla luotettavampaa
tietoa tai että varsinaista virhettä jutussa ei ollut, vaikka tekstin
sävy onkin saattanut olla johdatteleva. Haluttomuutta virheiden
korjaamiseksi on perusteltu sillä, että virheellinen tieto oli lähteen
syytä tai irrotettu asiayhteydestään, jolloin se kuulostaa huomatta-
vasti vakavammalta. Kanteluita on tehty varsinaisten virheiden
lisäksi monitulkintaisista sanavalinnoista, jotka syytä tai toisesta
eivät olleet miellyttäneet kantelijaa. Toimitukset saattavat perus-
tella räväkkää otsikkovalintaansa sillä, että lukija kyllä ymmärtää
otsikon luettuaan jutun sisällön.

Jutun pohjalla olevasta laajasta tietoaineistosta oli mahdollista
pimia hyvinkin erilaisia näkemyksiä. Asivirheiden kohdalla
ristiriitoja onkin aiheutunut tilastotietojen tulkinnasta ja tutki-
mustulosten esittämisestä. Jos toimitus ja kantelija tulkitsevat
tilastoaineistoa eri lähtökohdista, kumpaakaan tulkintaa ei voida
pitää olennaisesti toista virheellisempänä.

Oikaiseminen on saatettu häivyttää epämääräisillä sanamu-
doilla ja pyrkiä näin piilottamaan omaa epäonnistumista. Julkisen
sananeuvoston ei tulkitse hyväksyttäväksi menetelmäksi virheen
kutsumista tekstin käsittelystä aiheutuneeksi tai esimerkiksi ”tar-
kennetuksi jutuksi” tai aiemmin raportoituun tapahtumaan tul-
leeksi ”uudeksi käänteeksi”. Eettisiä ongelmia on aiheutunut myös
siitä, jos toimitus ei ole perustellut virheen korjaamista riittävän
yksityiskohtaisesti, mikä tieto alkuperäisessä jutussa oli virheel-
linen tai mitä jutun tietoja oli oikaistu. Toisaalta vaikka toimitus
ei ole välttämättä toiminut tilanteessa eettisesti parhaalla mahdol-
lisella tavalla, sen toiminta ei ole ollut niin vakavaa, että siitä olisi
seurannut langettava päätös.

Vapauttaviin ratkaisuihin olennaisesti vaikuttanut toimi-
tuksen menettely näyttäisi olevan oma-aloitteisuus virheen kor-
jaamisessa, virheen välitön korjaaminen ja korjaamisen avoin
kertominen. Toinen merkittävä tekijä ratkaisujen taustalla on ollut
toimituksen ja kantelijan välinen tulkintaero siitä mitä voidaan
pitää paikkansapitävinä ja luotettavina lähteinä. Tulkintaeroja ei
yleensä ole tulkittu virheeksi.

Verkkovirheet

Verkossa julkaistut virheelliset tiedot leviävät herkästi mediareferoinnin seurauksena mediatalojen ristiin tapahtuvassa tuotannossa ja asian sosiaalisessa mediassa tapahtuvassa jatkokäsittelyssä. Journalistin ohjeissa (JO 2013) verkkovirheiden aiheuttamia ongelmia on pyritty ratkomaan toimituksiin kohdistuvalla vaatimuksella korjata olennainen virhe paitsi alkuperäisessä julkaisussa tai kanavassa myös joukkoviestimen toimituksellisilla verkkosivuilla.

Tietojen paikkansapitävyyden arviointi päivittäin ilmestyvässä paperilehdessä onkin erilaista kuin 24/7-syklissä toimivassa verkossa, jossa julkaisupäätökset tehdään usein reaaliajassa. *Deadline*n puuttuminen ja ”verkossa ensin” –julkaisupolitiikka johtavat siihen, että jutun mahdollisia virheitä ei ennakoida riittävän tarkasti ennen julkaisemista.

Nopean leviämisenä takia olennaista verkkovirheiden korjaamisessa on nopeus. Tässä voi olla apuna yleisöä hyödyntävän palauttejärjestelmän käyttöönotto toimituksissa. Yksittäinen verkkojuttu voidaan varustaa esimerkiksi erillisellä virheilmoitusosiossa, jonka täyttämällä yleisö voi kätevästi esittää epäilynsä verkkosivulla julkaistusta virheellisestä tiedosta. Samassa yhteydessä lukijat voivat antaa toimitukselle vinkkejä haastateltavista ja muista lähteistä aiheen jatkokäsittelyyn. Muutos edellyttää uudenlaisia tehtävänkuvia toimituksessa ja sosiaalisen median strategiaa yhteydenpidossa yleisöön, oikaisupolitiikassa ja tietojen varmistamisessa. Toimituksilta edellytetään myös läpinäkyvyyttä selvitetessä yleisölle virheiden syntymistä ja syitä. Virheiden oma-aloitteinen julkainen oikaiseminen on pitkälti kuitenkin toimitusten velvollisuus. *Register Citizen* -lehden kustantajan Matt DeRienzon mukaan virheitä syntyy jos toimitus ei paneudu käsittelemäänsä aiheeseen riittävän syvällisesti tai jättää huomioimatta tietoja tai näkökohtia, jotka voisivat muuttaa lukijoiden näkemyksen asiasta. Lukijoiden ei voida olettaa tulevan koputtelemaan toimituksen ovea ja etsimään käsiinsä lehden vastaavaa toimittajaa. (Silverman 2010b)

Virheiden korjaaminen ei ole verkossa enää median ”yksinoikeus”. Kun virheet leviävät internetissä herkästi paikasta toiseen, myös mahdollisuudet niiden tunnistamiseksi paranevat. Aktiiviset

verkkokeskustelijat ja blogien ylläpitäjät voivatkin nostaa havaitse-
miaan virheitä laajan verkkokommentoinnin kohteeksi. Vehkoon
(2012) mukaan virheelliset jutut saavatkin sosiaalisessa mediassa
herkästi uusia kierroksia niiden levitessä eri foorumeilla. Sinäl-
lään ongelman ydin ei hänestä ole vanhojen juttujen kierrättä-
minen vaan se, että aiheen käsittelyssä asiassa tapahtuneet ään-
teet tai korjatut virheet eivät käy ilmi lukijoille. Asiaa parantaisi,
jos kaikki juttuun tehdyt korjaukset ja lisäykset, ja etenkin niitä
koskevat vastineet ja oikaisut saataisiin sisällytetyiksi juttuihin.
Alkuperäisen virheellisen jutun julkaisijan olisi levitettävä tietoa
omasta virheestään ja sen korjaamisesta myös juttua siteerannei-
siin välineisiin – sikäli kun niistä ylipäättään on tietoa.

Myös Vanttinen (2012) on nähnyt ongelmaksi sen, että toisten
medioiden siteeraama juttu virheineen jatkaa omaa elämäänsä
verkossa, vaikka alkuperäisen jutun virhe olisikin korjattu. Säh-
köisen jalanjälkensä seurauksena sekä virheet että niiden kor-
jaukset myös säilyvät verkossa, ilman että niillä sellaisenaan olisi
selkeää kytkentää toisiinsa. Virheellisen jutun poistaminen ver-
kosta ei riitä, koska alkuperäisen verkkojutun lukenut ei saa täl-
löin tietoa korjauksesta. Hyvä journalistinen tapa edellyttää, että
lukijalle kerrotaan alkuperäiseen juttuun sisältyneestä virheestä.

JSN on jättänyt toimituksilla vapaat kädet tavasta, jolla virhe
verkossa korjataan. Ainoa edellytys korjaamisessa on, että luki-
joille selviää, mikä virhe oli ja että hän saa asiasta myös oikean
tiedon. Epätietoisuuden korjaamiseksi toimiva ja yleisesti käy-
tetty vaihtoehto olisi virheellisen jutun ja oikaistun virheen lin-
kittäminen toisiinsa. Virheitä on korjattu myös tekemällä korjaus
itse juttuun ja lisäämällä sen loppuun oikaisua koskeva maininta.
(Vanttinen 2015)

Yksi oikaisukäytäntöihin panostanut yhdysvaltalainen sano-
malehti on *Washington Post*. Silverman (2013a) on kuitenkin
nähnyt lehden oikaisukäytännöissä ongelmia. Vaikka virhettä
kuvailtaisiinkin oikaisun yhteydessä, virheellinen tieto jää edelleen
osaksi alkuperäistä juttua. Myös oikaisemista edellyttävän ”huo-
mattavan virheen” määrittely vaihtelee ja aiheuttaa lehdessä vaih-
televia oikaisukäytäntöjä, jotka taas synnyttävät sekaannusta sekä
yleisön keskuudessa että toimituksen sisällä. Virheen korjaamisen

ja vaihtoehtoisen virhettä koskevan täsmennyksen ero aiheuttaa sekaannusta, mistä virheellisessä tiedossa itse asiassa oli kyse.

Washington Postin lukija-asiamies Andrew Alexander (2009) arvioi, että yksittäisten virheiden korjaamatta jättämisestä ei yleensä aiheudu seurauksia toimituksen sisällä. Sitä vastoin mediaa kohtaan tunnettavan luottamuksen kannalta on vaarallista, jos yleisön esiin tuomat virheet jätetään syystä tai toisesta korjaamatta. Virheistä huomauttaneiden pitäisi saada toimitukselta myös nopeasti palautetta. Ongelmia korjaamiskäytäntöjen kehittämiseksi aiheutuu kuitenkin tavasta, jolla virheilmoitukset ohjautuvat toimituksen sisällä. Esimerkiksi lukijoiden sähköposti-ilmoitukset voivat kadota eri puolille toimituksen tietojärjestelmiä. Edes jutun kirjoittanut toimittaja ei välttämättä saa tietää korjausvaatimuksista.

Silverman (2012c) on koonnut hyödyllisimpiä käytäntöjä yleisöyhteistyön kehittämiseksi:

Tarkka ohjeistus. Toimitusten on ohjeistettava yleisö yksityiskohtaisesti virheiden raportoinnissa. Esimerkiksi palautteen pyytäminen ei ole sama asia kuin havaitun virheen korjaamisilmoitus.

Toimiva ilmoitusmenettely. Havaituista virheistä on pystytävä ilmoittamaan erikseen jokaisen yksittäisen verkkojutun kohdalla.

Virheilmoitusten sisältö. Havaittujen virheiden lisäksi lukijoiden on saatava ehdottaa lähteitä ja aineistoja saman aiheen mahdolliselle jatkokäsittelylle.

Virheilmoitusten saavuttaminen. Esitettyjen korjausten on ohjauduttava toimitusten sisällä niille henkilöille, joiden nimenomaisiin tehtäviin kuuluu juttujen asiasisältöjen ja kieliasun tarkistaminen.

Palaute ilmoittajille. Virheen ilmoittajan on saatava tekemästään huomautuksesta kiittäys ja palautetta.

Suhtautuminen virheisiin. Toimittajien on mielleltävä virheiden löytäminen ja tunnustaminen oman työn luonnolliseksi osaksi, ja toimituksen johdon on tuettava tämäntapaista näkemystä. Virheistä ilmoittaneet lukijat itse asiassa auttavat toimitusta parantamaan omia käytäntöjään.

Palkitsemiset. Yleisöä voidaan kannustaa ilmoittamaan toimituksen tekemistä virheistä palkitsemalla niiden löytäjiä.

Virheiden julkaiseminen. Todetut virheet on korjattava näytävästi tai vaihtoehtoisesti lukijoille on kerrottava, miksi virheilmoituksen kohteena ollutta juttua ei ollut tarpeen korjata.

Vaihtoehtoiset ilmoituskanavat. Kaikki vaihtoehtoiset ilmoitustamistavat on sisällytettävä osaksi toimituksellista virheiden korjauskäytäntöä. Verkkosivuston ohella toimitusten on pystyttävä ottamaan vastaan virheilmoituksia myös esimerkiksi puhelimitse tai sähköpostilla.

Virheiden vaikutukset

Mediayleisö ei välttämättä edes ymmärrä virheen korjausta. Lewandowsky *et al.* (2012) tutkimuksessa jopa puolet yleisöstä muistaa oikaisun luettuaankin vain alkuperäisen, virheellisen tiedon. Edes oikaisun näytävyyys tai toistaminen ei auta syrjäyttämään virheellistä tietoa ihmisten mielissä. Oikaisun läpimenoa voidaan kuitenkin helpottaa kahdella tavalla. Jos virheen mahdollisuudesta kerrotaan jo heti kun tieto ensimmäisen kerran julkaistaan, yleisö ei automaattisesti miellä tietoa varmuudella paikkansapitäväksi. Toinen vaihtoehto on oikaisun laajentaminen kokonaan uudeksi esitykseksi alkuperäisestä aiheesta. Tällöin vasta täydellinen, uusi kuvaus asiasta pystyy syrjäyttämään aiemmin syntyneen virheellisen käsityksen.

Vaatimuksen siitä, että oikaisun huomioarvon olisi oltava suhteessa tehdyn virheen vakavuuteen, pitäisi karsia toimituksen vähättelevää asennetta tekemiään virheitä kohtaan ja isojen virheiden liian vähäpätöisiksi jääviä oikaisuja. Journalistin ohjeisiin (JO 2013) sisältyykin ehdotus siitä, että toimitukset kertoisivat yleisölle käytännöstään ja periaatteistaan, joilla ne korjaavat tekemiään virheitä. Tätä kautta toteutuva toimitusten korostunut vastuu tekemiensä virheiden korjaamiseksi mahdollistaisi selkeän journalismin luotettavuutta korostavan pesäeron esimerkiksi sosiaaliseen mediaan ja siellä aika ajoin tapahtuvaan, hyvinkin rajoittamattomaan tiedonvälitykseen.

Turklinin (2013) suomalaisiin sanomalehtiin liittyvässä selvityksessä toimitusten käsitykset tehtyjen virheiden olennaisuudesta vaihtelevat, ja osa lehdistä pitää virheille asetettavaa kynnystä liian matalana. Lisäksi osa selvityksessä mukana olleista toimituksista suhtautuu kriittisesti vaatimuksen kaikkien virheiden julkaisemisesta verkossa. Niille riittäisi, että virhe korjattaisiin sen alunperin julkaisseessa välineessä. Kun verkkojulkaiseminen eriytyy ja verkkosisältöjä eriytetään lehden painetusta versiosta, nykyisten oikaisuvaatimuksen avulla ei saavuteta kovinkaan hyvin alkupe-
räisen virheen lukijoita. Toisaalta sanomalehtien rooli sekoittuu jos verkkolehdestä muokataan kaikkien julkaisukanavien oikaisu-
alusta. Oikaisun kohteeksi voi näin ollen joutua myös lukijoille tuntematon verkkojuttu. Lisäksi kaikki toimitukset eivät välttämättä ole kovin aktiivisia verkkoaineistojen tuottajia. Oikaisuja on vaikeampi tehdä, kun osa lehdistä laittaa sivuilleen pelkän näköis-
lehden.

Journalismin luotettavuus

Toimitusten tärkein menestystekijä

Virheelliset tiedot ja varsinkin niiden korjaamatta jättäminen vaarantavat journalistista luotettavuutta ja uskottavuutta laajemmin median koko toimintaan. Yksittäiset jutun virheet voivat heikentää (ehkä jopa epäreilusti) koko jutun yleistä uskottavuutta. Erityisen ikäviä tämäntapaisessa tilanteessa ovat pienimuotoiset faktavirheet, jotka eivät sinällään vesitä jutun pääviestiä, mutta joihin vetoamalla esimerkiksi ikävään julkisuuteen joutunut taho yrittää väittää koko jutun paikkansapitämättömäksi. Etenkin asioiden ja tapahtumien syy-seuraus-suhteet voivat tulkinnanvaraisina olla hyvinkin kiistanalaisia, vaikka niiden seuraukset olisivatkin helposti nähtävissä.

Kovach ja Rosenstiel (2001) ovatkin todenneet kerrottujen tietojen tarkkuuden olevan se perusta, jonka varaan rakentuu kaikki asiaan liittyvä julkisuus ja asiasta käytävät keskustelut. Jos tällainen perusta on viallinen, kaikki muukin jutussa voidaan mieltää vajavaiseksi. Demokratialla ja journalistisella laadulla onkin Scheurin (2008) mukaan oma keskinäinen kohtalonyhteytensä. Demokratia tarvitsee luotettavaa journalismia, mutta ei voi taata sen säilymistä. Vaikka korkeatasoinen journalismi ei kuolisikaan, se voi marginalisoitua viestinnän kokonaiskentässä.

Journalistiseen toimintaan liitetty yleinen uskottavuus onkin ollut omiaan houkuttelemaan toimitusten ulkopuolisia tahoja hämärtämään journalismin ja pr-toiminnan välisiä raja-aitoja ja sekoittamaan näitä toisiinsa. Tietojen paikkansapitävyys ja uskottavuus ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa, ja myös pr-toimijoiden tuottamat viestit osana toimitusten perinteisiä sisältöjä mielletään todenmukaisemmiksi kuin samat viestit muissa kanavissa. Yksittäisten toimitusten mahdollisuudet vastata tämäntapaisiin ulkopuolisiin viestintäpaineisiin ja säilyttää riippumattomuus omassa

julkaisutoiminnassaan kuitenkin vaihtelevat. Asiaan vaikuttaa paitsi yksittäisen mediayrityksen taloudellinen tilanne ja toimittukselliset resurssit myös muutokset journalistisissa toimintatavoissa, jotka ovat seurausta mm. journalismin kiristyneestä kilpailutilanteesta, aikataulupaineista ja muutoksista yleisön mediankulutuksessa.

Median luotettavuutta asettaa entistä kyseenalaisemmaksi mediayleisön kasvanut tietoisuus virheiden olemassaolosta. Esimerkiksi Lasica (1998) on korostanut journalistien perinteisen portinvartijan roolin olleen jo pidemmän aikaa voimakkaan muutoksen kohteena. Perinteisillä joukkoviestimillä ole enää vastaavanlaista valtaa kuin aiemmin päättää julkiseksi puheenaiheeksi nousevasta asiasta ja sitä koskevasta keskustelusta. Esimerkiksi sosiaaliseen mediaan verrattuna mediayleisö edellyttää joukkoviestimien välittämiltä tiedoilta erityistä todenmukaisuuden varmistamista. Lisäksi asioilta edellytetään tasapuolista käsittelyä, selkeää asiayhteyttä ja riittävän laajaa taustoitusta ja perspektiiviä.

Esimerkiksi internetissä toimivat blogistit mieltävät totuuden enemmänkin verkkokeskustelujen lopputulokseksi. He voivat antaa julkisuutta hyvinkin epävarmoille tiedoille ja odottaa internetin vuorovaikutteisuuden ja aktiivisten verkkotoimijoiden oikaisevan mahdollisia tietoihin sisältyviä virheitä. Blogien ylläpitäjät korostavat kuitenkin oman toimintansa läpinäkyvyyttä. Jotta verkkoyhteisö voisi arvioida kerrottujen tietojen paikkansapitävyyteen, sen on saatava tunnistaa niiden alkuperä ja lähteet, joihin verkossa yleisesti myös viitataan. (Phillips 2010)

Lähdeviittausten sisällyttäminen myös journalistisiin tuotoksiin antaisikin mediayleisölle nykyistä paremmat mahdollisuudet jäljittää julkaistuja tietoja niiden alkuperäisille lähteille ja tarkistaa tätä kautta juttujen paikkansapitävyyttä. Erityisesti verkkojutuissa tämä voidaan toteuttaa linkittämällä juttu ja siinä siteeratut lähteet toisiinsa. Eettisesti on myös tärkeää tiedon alkuperäisen kertojan tunnustaminen.

Vastuullisina ammatinharjoittajina journalistit tuntuvat pitävän kerrottavien tietojen paikkansapitävyyttä ainakin lähtökohtaisesti tärkeänä, vaikka epäilevät samalla omia kykyjään tämän toteuttamisessa. Journalistista kulttuuria selvittävässä 22

maan tutkimuksessa (WJS 2013) toimittajat edellyttävät esitettyjen väitteiden julkaisemiselta vahvaa näyttöä ja luotettavia lähteitä (keskiarvo 4.42 5-portaisessa luokittelussa, jossa 5 = vahvasti samaa mieltä ja 1 = vahvasti eri mieltä). Toimittajat eivät myöskään halua antaa omien uskomustensa tai vakaumustensa vaikuttaa työhön (4.11) ja he tahtovat säilyttää työssään myös tiukan puolueettomuuden (4.11). Hieman tätä vähemmän merkityksellisiksi nähtiin seuraavat toiminnot: ”pysyttelen aina erossa tiedosta, jota en voi vahvistaa” (3.96), ”analysoin tapahtumia ja työssäni käsittelemiäni asioita” (3.94), ”faktat puhuvat omasta puolestaan” (3.90) ja ”pystyn kuvaamaan todellisuutta sellaisena kuin se on” (3.65). Näitä selvästi ongelmallisemmaksi journalistit näkivät mahdollisuutensa selvittää, kumpi osapuolista kiistanalaisessa asiassa on paremmassa asemassa (2.68).

Suomalaisten toimittajien keskuudessa toteutetussa hankkeen erilliskyselyssä (Pöyhtäri et al. 2014) ylivoimaisesti tärkeimmäksi tehtäväkseen (92% vastaajista) nämä arvioivat asioiden todenmukaisen raportoinnin. Vastauksissa korostuivat myös toimiminen riippumattomana tarkkailijana ja ajankohtaisten asioiden analysointi. Todenmukaisuuden tavoittelu heijastui myös toimittajien käsityksissä omista työkäytännöistä. Vähiten oikeutetuiksi menetelmiksi miellettiin rahan vastaanotto lähteeltä (99% vastusti), lainausten manipulointi tai keksiminen (98%) ja valokuvien manipulointi (73%). Sitä vastoin uutistapahtumien rekonstruoinnin tai dramatisoinnin näki aina tai vähintäänkin joskus oikeutetuksi peräti 72% vastanneista. Hyväksyntään on saattanut vaikuttaa sen yleisyys toimitustyössä ja oletus siitä, että katsojat valistuneina median kuluttajina pystyvät erottamaan toisistaan autenttisen ja kuvitetun uutistilanteen. Valokuvien manipuloinnin hyväksyntään saattoi vaikuttaa epämääräinen rajanveto hyväksyttävän (kuten teknisen parantamisen) tai ei-hyväksyttävän manipuloinnin (kuten kohteiden lisäämisen tai poistamisen) välillä. Joissakin tilanteissa anonymihaastateltavan häivyttäminen kuvasta nähtiin jopa välttämättömäksi. 40 % vastaajista piti joskus oikeutettuna luottamuksellisista tiedoista maksamista. Tämänkin hyväksyntään saattoi vaikuttaa maksamisen yleistymisen varsinkin iltapäivälehdissä ja viihdejulkaisuissa, jotka palkkioita vastaan aktivoivat

lukijoitaan kertomaan havainnoistaan tai lähettämään ottamiaan kuvia. Enemmistö vastanneista näki oikeutetuiksi epäavoimet tiedonhankintamenetelmät, kuten toimittajan valehenkilöllisyyden, vastahakoisten tietolähteiden painostamisen, piilotettujen kameroiden ja mikrofonien käytön ja pestautumisen organisaatioon sisäpiiritiedon saamiseksi. Asenteet kuvastanevat toimittajien käsityksiä siitä, että epätavanomaisuudestaan huolimatta menetelmillä nähtiin olevan ainakin joissakin tilanteissa selkeä kytkös hankittavien tietojen paikkansapitävyyteen.

Jutun julkaiseminen ilman kaikkien tietojen varmistamista jakoi vastaajat selkeästi kahteen joukkoon. Ainakin joskus julkaisemisen näki oikeutetuksi 43% vastanneista. Ilmeisesti tänäpäivän epävarmuuden ei nähty vaarantavan ainakaan kohtalokkaalla tavalla vaatimusta tietojen paikkansapitävyydestä, koska lisätietojen julkaiseminen ja virheiden korjaaminen nähtiin mahdolliseksi jälkikäteen. Riski voidaan joskus ottaa, koska sanktiot virheellisen tiedon välittämisestä eivät ole järin suuria. (ibid.)

Eniten toimitustyöhön uskottiin olevan vaikutusta sosiaalisella medialla, mediakilpailun aiheuttamilla tulospaineteillä sekä yleisön tuottamalla sisällöllä ja uutistoimintaan osallistumisella. Tietojen hankintaan ja asioiden taustoitukseen käytetyn ajan, journalismin uskottavuuden ja luotettavuuden sekä journalistien vapauden tehdä toimituksellisia päätöksiä nähtiin vähentyneen samalla kun teknisten taitojen merkitys ja journalistien keskimääräinen työaika ovat kasvaneet. Toimituksilta tunnutaan vaadittavan entistä enemmän aiempaa vähemmällä resursseilla. Toiminnan nopeus ja tuotannon määrä tuntuvat painottuvat tiedonvälityksessä tietojen syvällisyyden ja muun sisällön kustannuksella. Tutkijat sanovatkin pelkäävänsä tämäntapaisen kehityksen heikentävän yleisön tuntemaa luottamusta tietojen paikkansapitävyyttä ja toimitustyötä edellytettävää harkintaa kohtaan. (ibid.)

Savolaisen (2007) mukaan yksittäisiä faktoja tarjoavat lyhyet uutiset mielletään luotettavammiksi kuin pitkät artikkelit tai kolumnit, joissa asioita on mahdollista spekuloida. Tärkeää juttujen luotettavuuden arvioimisessa ovat myös toimittajien esittämät perustelut tulkinnoilleen, henkilökohtainen ammattitaito ja asiantuntemus. Erityisesti internetin hyödyntämisessä ongelmana

on löytää riittävän korkeatasoista informaatiota valtavasta matalantason suodattamattomasta materiaalista. Silti verkkoa voidaan hänen mukaansa pitää lähteenä suhteellisen luotettavana ja täydentää sen avulla muualta hankittuja tietoja.

Verkkotoimittajia haastatelleen Mannisen (2013) mukaan luottamus lähteisiin voi olla pysyvää tai tapauskohtaista. Verkkotoimittajat mieltävät esimerkiksi viranomaiset ”itsestään selvästi” luotettaviksi ja viranomaisten ohella esimerkiksi tutkimuslaitokset ja asiantuntijat luotettaviksi käyttökelpoisuutensa perusteella. Tapauskohtaisesti luotettavuutta yksittäistapauksissa perustellaan sillä, että lähteiden välittämät tiedot ovat laajalti esillä julkisuudessa. Käytännöllis-kynisesti työhönsä suhtautuvat toimittajat pitävät lähteiden luotettavuutta kuitenkin toissijaisena tekijänä siteeratessaan esimerkiksi poliitikkoja tai yksittäistä tiedotusvälinettä.

Ihmiset, jotka haluavat uskoa jotakin, olettavat samalla asian olevan paikkansapitävän. Jackson ja Jamieson (2007) ovat kehittäneet näkökohtia kerrottujen tietojen paikkansapitävyyden arvioimiseksi.

Täydellinen varmuus. Asioista ei ole koskaan mahdollista saada täydellistä varmuutta. Ihmiset elävät sellaisten toiveikkaiden uskomusten varassa joiden paikkansapitävyyttä tai -pitämättömyyttä ei voida tieteellisesti todistaa. Yleinen ”tiedän olevani oikeassa” -asenne on seurausta epäilyksenalaisuuden synnyttämästä psykologisesta epävarmuudesta.

Riittävä varmuus. Täydellisen varmuuden sijasta on usein järkevää tyytyä asioista saatavaan riittävään varmuuteen. Lähtökohtana asioiden riittävässä varmistamisessa kuitenkin on, että faktojen sijasta olennaisia ovatkin niitä koskevat subjektiiviset tulokset. Ihmiset voivat näin ollen olla riittävässä määrin oikeassa jos heidän ei ole (ainakaan vielä toistaiseksi) osoitettu olevan väärässä. Esimerkiksi tuomioistuimet tekevät ratkaisujaan riittäväksi arvioimansa todistusnäytön pohjalta.

Asiantuntijoiden yksimielisyys. Väitteitä koskeva konsensus ei ole osoitus niiden paikkansapitävyydestä. Historia on kuitenkin osoittanut, että myös yksinäinen väitteiden esittäjä on voinut olla

oikeassa laajasta vastustuksesta huolimatta. Kuitenkin paikkansapitävyyden todennäköisyys kasvaa jos arvioinnissa lähtökohtana on monipuolisten asiantuntijoiden laaja yksimielisyys asiassa.

Primäärilähteistä varmistaminen. Toisen käden lähteiden sijasta väitteiden varmistamiseksi olisi etsittävä ja hyödynnettävä ensikäden primäärilähteitä, vaikka kaikkia faktoja ei tarvitse eikä ole edes mahdollista jäljittää niiden alkuperäisille lähteilleen. Toisen käden lähteiden käytössä olisi kuitenkin oltava varovainen, ja vielä tätäkin epäilevämmän olisi suhtauduttava kolmannen käden lähteiden antamiin tietoihin.

Merkitykselliset asiat. Erityisesti numeraalisten väitteiden kohdalla on tiedettävä, mitä lukujen oletetaan esittävän, jotta pystyttäisiin erottelemaan tiedot, joilla on ja joilla ei ole merkitystä käsiteltävässä asiassa. Tässä mielessä myös tilastoja voidaan laatia niin, että ne ”valehtelevat”.

Esittäjän tunnistaminen. Asianosaisuus ei tee esitetystä väitteestä välttämättä paikkansapitämätöntä. Kiistanalaisissa asioissa eri osapuolilla kuitenkin on omat motiivinsa kallistella faktoja suuntaan ja toiseen, eikä väitteitä voi tämän takia hyväksyä sellaisenaan.

Näkeminen ja uskominen. Sanominen ei todista, että esitetty väite olisi paikkansapitävä eikä asian näkeminen omin silmin välttämättä osoita sen paikkansapitävyyttä. Koska ihmiset on varsin helppo saada puhumalla vakuuttumaan eri asioista, kertojan henkilökohtainen kokemus voi johtaa kuulijaa harhaan. Lisäksi ihmiset valikoivat kertomuksiinsa tiettyjä asioita.

Vertaileva varmistaminen. Paikkansapitävyyden varmistaminen edellyttää faktojen painoarvojen arvioimista useammasta näkökulmasta. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi kertojan oma intressi asiassa, lähteen maine, tietojen hankkimisen ja tehtyjen valintojen läpinäkyvyys sekä väitteiden tarkkuus, yksityiskohtaisuus ja yhdenmukaisuus muiden faktojen suhteen.

Kyynisyys ja skeptisyys. Kyyninen ja skeptinen asennoituminen esitettyyn väitteeseen on tärkeää tiedostaa ja pitää myös erillään. Skeptikon vaatiessa (usein myös oikeutetusti) näyttöä esitetyille väitteille, kyynikko arvioi kaikkien tietojen olevan jo lähtökohdiltaan vääristeltyjä. (Jackson & Jamieson 2007)

Datajournalismi

Toimitustyössä 2000-luvulla voimakkaasti yleistyneet tietotekniset sovellutukset ovat synnyttäneet journalisteille uusi ennennäkemättömiä mahdollisuuksia hyödyntää työssään digitaalipohjaisia data-aineistoja. Datajournalismi tuo käsiteltävien tietojen välille keskinäisiä säännönmukaisuuksia, riippuvuuksia ja kytkentöjä, jotka eivät paljastuisi pelkästään tarkastelemalla selvittävää asiaa irrallisten tietojen pohjalta. Massiiviseen tiedonmäärään pohjautuvana datajournalismi mahdollistaa laajempien asiakokonaisuuksien hahmottamisen yksittäisten tietojen pohjalta ja tavallaan ”metsän näkemisen puilta”. Lisäksi data-aineistojen journalistinen hyödyntäminen vie viranomaisilta niiden aiemman yksinoikeuden tulkita omia aineistojaan ja kasvattaa näin myös toimitusten omaa asiantuntemusta selvittävässä asiassa. (Kuutti 2011)

Data-aineistoihin pohjautuvien juttujen uskotaan olevan paikansapitäviä nimenomaan lähdedatalle tehtävän tietoteknisen käsittelyn seurauksena. Tietokoneajoihin pohjautuvien analyysien todistusvoima onkin parhaimmillaan varsin kiistaton, mikäli käytetty data-aineisto on luotettavaa ja analyysi on toteutettu huolellisesti. Esimerkiksi analyysin tuloksiin pohjautuvia toimittajan tulkintoja tai johtopäätöksistä ei lähtökohtaisesti aseteta samalla tavalla kyseenalaisiksi kuin pitkälti toimittajan intuition perustuvassa perinteisessä journalismissa. Data-analyysin tulokset ovat perusteltuja jo senkin perusteella, että tietoteknisiä toimintoja voidaan tarvittaessa tieteellisen tutkimuksen tavoin toistaa ja tarkistaa. (ibid.)

Datajournalismin esi-isänä pidetyn Philip Meyerin (2002) lanseeraamassa ”tarkkuusjournalismissa” (*precision journalism*) journalistiset työprosessit pohjautuvat sosiologisiin tutkimusmenetelmiin. Tiedonhankinnan menetelmillä halutaan korostaa erityisesti kerrottujen asioiden objektiivista luotettavuutta. Tarkkuusjournalismiin kuuluu erilaisen tietokonepohjaisen tiedonhankinnan ohella myös joukkoviestimien itsensä tekemiä tai teettämiä tilastollisesti päteviä mielipidekyselyjä.

Ongelmia data-aineistojen analyysille aiheutuu kuitenkin niiden ”likaisuudesta”. Analyysit tuottavat automaattisesti virheellisiä tuloksia jos tietokantoihin tehdyt merkinnät ovat puutteellisia tai

virheellisiä tai ne on tallennettu väärän paikkaan tietokannassa. Ongelmia tietojen luotettavuudelle voi aiheuttaa myös datan teknisen saatavuuden ja kaikkivoipaisuuden synnyttämä ”data-sokeus”, jos toimittajat eivät arvioi analyysien tuloksia niiden edellyttämällä kriittisyydellä. Data-aineistoja saatetaan hyödyntää huolimattomasti, eikä varmistuta siitä, että datalle tehdään vain sitä, mikä sille on mahdollista. Tulosten tulokinnassa onkin tärkeää varmistua siitä, että jutussa käytettävä data kertoo siitä, mistä sen pitäisikin kertoa. Lisäksi toimittajien olisi varmistettava tulostensa vastaavuus todellisuuteen etsimällä selvitystensä kohteisiin liittyviä asiakirjoja ja henkilöitä ja tekemällä omia havaintoja paikan päällä. Jos data jää jutun ainoaksi lähdemateriaaliksi, tarkistamatomat analyysitulokset johtavat herkästi asian ”yliraportointiin”.

Datajuttujen julkaisemisen yhteydessä korostetaan yleisesti data-analysoinnin läpinäkyvyyttä. Julkaistavan jutun yhteyteen voidaan rakentaa eräänlainen ”nörttilaatikko”, jossa erikseen selvitetään analysoinnin metodologiaa, työvaiheita ja mahdollisia rajoitteita. Datajournalismin luotettavuuden ongelmat, kuten journalismissa ylipäätään, eivät ole niinkään teknisiä, vaan ne liittyvät journalistien kykyyn havainnoida ja tulkita asioita ja pohtia selville saamiensa faktojen merkityksiä.

Bradshaw (n.d.) on oivallisesti tiivistänyt menetelmiä, joiden avulla journalistit voivat varmistaa datajuttujensa paikkansa-pitävyyttä ennen julkaisemista.

- Onko juttuun löydetty kaikki selvittävään asiaan liittyvä data?
- Onko tutkimusmetodi ja toimintamalli oikea ja riittävä asian selvittämiseksi?
- Ovatko datan ja analyysin pohjalta tehdyt johtopäätökset perusteltuja?
- Onko selvittävästä asiasta onnistuttu rakentamaan riittävän laaja kokonaiskuva asiayhteyksineen?
- Onko analysoinnin tuloksista keskusteltu kollegojen, esimiesten ja asiantuntijoiden kanssa ja onko heiltä pyydetty palautetta tehdyistä johtopäätöksistä?
- Voidaanko toteutetusta analyysistä tehdä riittävän läpinäkyvä myös yleisölle?

Plagiaatit ja sepitteet

Yksittäisiä juttujen virheitä suurempia ongelmia toimitustyön luotettavuudelle aiheutuu juttujen plagioinnista ja sepitteellisistä jutuista. Plagioinnissa kysymys on jutussa hyödynnettävien tietojen ”varastamisesta” ja tarvittavien lähdeviittausten puuttumisesta. Sepitejutuissa juttujen tiedot – ja luonnollisestikin samalla myös niille esitetyt lähteet – ovat keksittyjä. Vaikka plagiaattijutut eivät sisältäisikään virheellisiä tietoja, ne ovat omiaan harhauttamaan yleisöä koskien julkaistujen tietojen alkuperää ja toimittajan tekemää tiedonhankintaa. Varomattomasti tai piittaamattomasti toteutettu ”tietovarkaus” voi olla plagiointitapauksessa pienimuotoista ja koskea esimerkiksi tekstin yksittäistä lausetta tai kappaletta. Sepitejuttu sitä vastoin sisältää osittain tai täysin paikkansapitämätöntä tietoa, ja siinä on kyse fiktion luomisesta tilanteessa, jossa vain faktat ovat sallittuja.

Juttujen todenmukaisuuden ja virheettömyyden tarkistamisella on paremmat mahdollisuudet aikakauslehdissä kuin heikemmin toimivissa sanomalehdissä. Tietojen tarkistamisella pyritään estämään ennakolta tahattomien ja epähuomiossa syntyneiden virheiden julkaisemista, mutta siinä ei pääsääntöisesti pystytä puuttumaan toimittajan tietoisesti tekemään plagiointiin tai sepitejuttuihin. Esimerkiksi *New Republic* -lehdessä peräti 27 juttuaan kokonaan tai osittain sepittänyt Stephen Glass oli aloittanut toimittajan uransa faktatietojen tarkistajana! (Dowd 1998)

Vaikka tietojen plagiointi ja sen laajuus onkin usein tulkin-takysymys, sepitejuttu on voimakas epälojaliteetin ilmaus omaa työnantajaa kohtaan ja johtaa näin käytännössä toimittajan irtisanomiseen. Yhdysvaltalaisissa toimituksissa ongelmia on pyritty karsimaan sillä, että toimittajia vaaditaan säilyttämään vähintään kuukauden ajan luettelo käyttämistään lähteistä. Epäillyssä ongelmatapauksessa päällikkötoimittajat voivat tämän pohjalta valita sattumanvaraiseen tarkasteluunsa jutun lähdetietoja niiden tarkkuuden ja lähteiden olemassaolon varmistamiseksi. (ACES 2013)

Silverman (2012b) on pohtinut laajemmin toimitusten mahdollisuuksia varautua jo ennakolta plagioinnin ja sepitejuttujen aiheuttamiin ongelmiin. Toimitusten sisäisissä ohjeissa

olisi määriteltävä tarkasti periaatteet ja käytännöt jutuissa käytettävien lähteiden ja muiden tuottaman materiaalin lainaamiseksi omassa julkaisutoiminnassa. Ohjeissa on määriteltävä päällikkötoimittajien tehtävät ongelmatilanteissa ja selvennettävä tapaa, jolla toimittajien on kuvailtava omaa tiedonhankintaansa. Sitoutumisen kannalta tärkeää on myös avoin sisäinen keskustelu toimituksessa ohjeiden merkityksestä ja toimivuudesta.

Kun toimitus on saanut ilmoituksen epäilystä väärinkäytöksestä, päällikkötoimittajan on välittömästi keskusteltava siitä jutun kirjoittaneen toimittajan ja tämän lähimmän esimiehen kanssa ja pyydyttävä itselleen kaikki ko. jutun taustamateriaali. Plagiointitapauksessa epäilyksenalaisesta jutusta on etsittävä identtisiä ilmaisuja mahdollisen plagioidun aineiston kanssa. Tarkastelussa on kuitenkin muistettava, että plagioinnin laajuus voi vaihdella. Plagioinnin rajat onkin pitänyt määritellä mahdollisimman tarkasti toimituksen ohjeissa. Sepitejutun kohdalla käytetyt lähteet on käytävä läpi yksityiskohtaisesti. Henkilölähteiden ohella on tarkastettava myös jutussa hyödynnetyt verkko- ja muut aineistot ja varmistettava niiden olemassaolo. Tarkasteltavaksi voidaan valita myös ko. toimittajan aiempia juttuja joko sattumanvaraisesti tai kaikki. Osa toimitusta voidaan kiinnittää sepitejuttujen tarkistamiseen. Toimituksen oman luotettavuuden kannalta on tärkeää, että tarkastusten aikana kyseisen toimittajan juttuja ei julkaista lisää. Samaan aikaan olisi pitäydyttävä julkaisemasta myös mahdollisia jatkojuttuja kiistanalaisesta uutisaiheesta. (ibid.)

Jos epäily väärinkäytöksestä varmistuu, asiasta on heti informoitava kyseistä toimittajaa, hänen esimiehiään ja toimitusta. Väärinkäytöksestä ulospäin tiedottamiseen ja jatkokysymyksiin vastaamiseen on kiinnitettävä erityinen henkilö. Lukijoilta ja tapaukseen liittyviltä henkilöiltä on pyydyttävä anteeksi. Lisäksi kaikki mahdollisista lisätapauksista jatkossa esiin nousevat väitteet on tutkittava erikseen ja selvitettävä tutkimusten tulokset sekä omalle yleisölle että juttua mahdollisesti siteeranneille medioille. Paljastanutta ongelmatapausta on käsiteltävä lainaamisen ja lähteiden käytön kannalta toimituksen sisäisissä palaverissa. Samassa yhteydessä on arvioitava nykyisten ohjeiden riittävyttä, päivitystarpeita ja menettelytapojen koulutusta. (ibid.)

Plagiointia ja sepitejuttuja koskevat väärinkäytökset ovat herättäneet keskustelua seurauksista väärinkäytöksiin syyllistyneille toimittajille. Seuraukset ovat vaihdelleet irtisanomisesta työn keskeyttämiseen määräajaksi, virheen korjaamiseen ja lukijoille ilmoittamiseen. Asioiden arviointia kuitenkin hankaloittavat tapahtuneeseen vaikuttaneet useat eri tekijät. Toimitusten olisi arvioitava omissa johtopäätöksissään esimerkiksi sepitejutuista ja plagioinnista annettua ohjeistusta, tapahtuneen väärinkäytöksen vakavuutta sekä väärinkäytökseen syyllistyneen toimittajan työhistoriaa, aiempia ansioita ja henkilökohtaista tilannetta tapahtuman yhteydessä. Myös toimitustyön olosuhteet, kuten toimittajan työkiireet ja tiukka deadline ovat voineet jo sellaisenaan johtaa väärinkäytöksiin. Toimittajan erottamiseen voidaan kuitenkin päätyä jos teko on ollut törkeä, perustunut tämän vakaaseen harkintaan eikä työnantaja ole ollut mitenkään vaikuttamassa tapahtuneeseen. (Tenore 2011)

Tenore (ibid.) on ohjeistanut toimituksia plagioinnin ja sepitejuttujen seurauksista seuraavasti:

- Arvioi toiminnan vakavuutta, dokumentoi tapahtumat huolellisesti, äläkä anna julkisen paineen tai paheksunnan vaikuttaa ratkaisuihin.
- Tarkastele toteutunutta tapausta toimituksen työtapojen näkökulmasta ja tunnista siihen liittyvät lieventävät tekijät, jotka ovat voineet edistää väärinkäytöksen syntymistä. Näitä voivat olla esimerkiksi toimituksen organisaatorakenne, töiden huono suunnittelu, toimintaohjeiden riittävyys ja selkeys sekä ohjeistuksen noudattamisen sisäinen koulutus ja viestintä ja toimituksen aiempi puuttuminen vastaavanlaisiin tapauksiin.
- Selvitä epäkohtaan syyllistyneen toimittajan kohdalla, onko hänen toimintansa ollut tietoista ja itsenäistä vai oliko hän keskustellut asiasta esimiehensä kanssa ennen oman ratkaisunsa tekemistä. Tärkeää on selvittää myös se, olisiko hän ylipäättään voinut toimia jotenkin toisin.

Vaikka sepitejutut ovat mitä suurimmassa määrin epäeettistä toimintaa, niistä ei ole erikseen ohjeistettu Journalismin ohjeissa

(JO 2013). Tietojen lainaamisesta on kuitenkin maininta siitä, että myös toisen työtä käytettäessä on noudatettava hyvää tapaa ja että lähde on mainittava, kun käytetään toisen julkaisemia tietoja. Ohjeissa ei ole määritelty yksityiskohtaisesti, missä määrin toisen työtä on mahdollista käyttää omassa jutussa ilman lähdemainintaa ja kuinka paljon juttuun on sisällytettävä omaa tiedonhankintaa.

Verkojournalismin yleistymisen ja verkossa tapahtuvan uutiskilpailun kovenemisen seurauksena Julkisen sanan neuvosto on julkaissut erillisen periaatelausuman lainaamisesta (JSN 2010). Sitä koskevassa ohjeistuksessa todetaan mm. seuraavaa:

- Toisen tekemää työtä tulee lainata korrektisti ja mahdollisimman lyhyesti.
- Mitä enemmän juttu perustuu toisen työlle, sitä näkyvämmiin lähde on syytä tuoda esiin. Mikäli juttu ei sisällä omaa tiedonhankintaa tai lähdemateriaalilla on jutussa hallitseva rooli, lähde on mainittava jo otsikossa tai heti jutun alussa.
- Jos toimitus lainaa lausumaa sellaisenaan, lähde on mainittava myös sitaatin yhteydessä.
- Kun verkossa julkaistaan toisen työtä sisältävä juttu, siihen pitää liittää lähdemaininnan lisäksi mahdollisuuksien mukaan linkki alkuperäiseen lähteeseen tai kyseisen nettijulkaisun etusivulle.
- Hyvä journalistinen tapa edellyttää, että ainutkertaisia, poikkeuksellista huomiota herättäneitä ja yhteiskunnallisesti merkittäviä sitaatteja käytettäessä alkuperäinen lähde mainitaan, kunnes sitaatin voi katsoa muuttuneen yhteiseksi omaisuudeksi.

Jutussa käytetyn tietolähteen mainitseminen on plagioinnin kohteeksi joutuneelle medialle usein tärkeä menestystekijä uutiskilpailussa ja ”skuuppailussa”. Monet Julkisen sanan neuvostolle tehdyt kantelut ovatkin kohdistuneet kilpailevan välineen asiassa tekemään laiminlyöntiin. Kiistassa on usein tasapainoiltu sen suhteen, kuinka selkeästi alkuperäinen lähde olisi pitänyt tuoda esiin asian uudelleen käsittelyssä, missä määrin plagioiduksi väitetyn jutun taustalla on toimituksen omaa tiedonhankintaa

ja poikkeavtko kiistanalaisten juttujen näkökulmat ja käsittelytavat riittävästi toisistaan. Plagioinnista syytetyn toimituksen oma tiedonhankinta on saattanut käynnistyä jo ennen kuin kilpaileva väline on julkaissut oman uutisensa. Langettavien ratkaisujen taustalla on pääsääntöisesti neuvoston tulkinta siitä, että sysäys jutun tekoon on selkeästi saatu toisen median tekemästä uutisesta. Hivenen poikkeavaa sisältöä ei ole katsottu riittäväksi perusteeksi esittää uutinen omana tuotoksena. Kuitenkaan haastattelulauseuntoja ei ole tulkittu kenenkään yksinoikeudeksi, ja niiden laajakin referointi on nähty hyväksyttäväksi jos alkuperäinen lähde on mainittu.

Journalismin läpinäkyvyys

Oman toiminnan läpinäkyvyydestä on tullut entistä merkittävämpi luotettavuuden mittari toimituksille. Varsinkin internet on avannut mediayleisölle uuden väylän läpinäkyvyyden vaatimiseksi samalla kun se on asettanut journalistien toiminnot tarkkailun alaiseksi. ”Läpinäkyvyysjournalismin” mahdollisuuksia kasvattavat verkossa julkaistavat lähdetiedot kuten tietokannat ja alkuperäisdokumentit. Yleisöllä on oikeus tietää, mistä lähteistä toimitus on kerännyt julkaisemansa tiedot. Ylimalkaisia lähdeviittauksia tyyliin ”luotettavien lähteiden” tai ”toimituksen saamien tietojen” mukaan on vastaavasti vältettävä.

Lähtökohtaisesti toimitustyön ulkopuolisilla ei voi olla kovinkaan tarkkaa käsitystä esimerkiksi siitä, miten juttujen aiheet ja lähteet on valittu ja mistä syystä asioita on käsitelty toteutetulla tavalla. Läpinäkyvyyden puute on omiaan nostattamaan epäilyjä juttujen taustalla vaikuttavista salatuista motiiveista. Toimitus on saattanut esimerkiksi rikkoa tasapuolisuutta uutisvalinnoissa ja asioille antamisissaan painotuksissa. Henkilöitä tai instituutioita on saatettu suosia tai mustamaalata perusteettomasti, lähteitä on voitu hyödyntää kriittikittömästi ja juttuja kuvittaa manipuloivasti.

Kovach ja Rosenthal (2007) kysyvätkin oikeutetusti, kuinka journalistit voivat väittää tietävänsä asiasta totuuden jos he itse eivät toimi todenmukaisesti. Yleisön luottamuksen herättämiseksi toimitusten on oltava avoimia omista toimintatavoistaan. Niiden

on kerrottava paitsi käyttämistään lähteistä ja tutkimusmetodeistaan myös kysymyksistä, joihin jutussa on syystä tai toisesta jätetty vastaamatta. Jutuissaan toimittajat voivat kertoa esimerkiksi ponnisteluistaan tiedonhankinnassa ja perusteista, joilla he luottavat käyttämiinsä lähteisiin ja keskinäisistä ristiriitaisuuksista, joita jutussa kuvailluille asioille jää. Tämä auttaisi yleisöä arvioimaan toimittajan keräämien tietojen tasoa, varmistamiskäytäntöjä ja puutteita. Tämäntapainen läpinäkyvyys myös synnyttää suojaa virheitä ja lähteiden tekemää harhauttamista vastaan.

Yksi tärkeä läpinäkyvyyden elementti liittyy Kovachin ja Rosenthielin (ibid.) mukaan siihen, sisältyykö asian toimitukselliseen käsittelyyn jotakin sellaista, jota olisi selvitettävä erikseen yleisölle. Jotakin asiaa on esimerkiksi saatettu jättää käsittelemättä tai poistaa jutusta.

Mediaa kohtaan tunnettavan luottamuksen kannalta yleisölle on tärkeää tietää myös yksittäisten joukkoviestimien toimituspoliittikasta ja journalistisiin ratkaisuihin liittyvistä valinnoista. Vaikka journalistiset perusteet olisivatkin perusteltu yleisellä tasolla, niitä ei ymmärretä, jos ne jätetään yksittäisten juttujen kohdalla julki-suudelta piiloon. Vastaaminen yksityisesti mahdollisiin yleisön yhteydenottoihin ei kuitenkaan riitä, vaan laajemman luottamuksen ylläpitäminen edellyttää ongelmatilanteiden julkista käsittelyä välineen omilla palstoilla tai verkkosivuilla.

Lähteet

- ACES (2013): Telling the Truth and Nothing But. American Copy editors Society. http://www.rjionline.org/sites/default/files/aces_telling_the_truth_1.pdf
- Ahlmen-Laiho, Ulla (2013): Helpoin tapa välttää langettava. <http://www.jsn.fi/blog/helpoin-tapa-valttaa-langettava/>
- Alexander, Andrew (2009): The Post's corrections process needs correcting. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/20/AR2009032002272.html>
- Amazeen, Michelle (2013): Making a difference. A critical assessment of fact-checking in 2012. Research paper, New America Foundation. http://newamerica.net/publications/policy/making_a_difference_a_critical_assessment_of_fact_checking_in_2012
- Anttila, Jaakko (n.d.): Lähteisiin viittaaminen ja lähdekritiikki. http://muikku.otavanopisto.fi/fi/tiedotteet/ajankohtaista/z_2008_arkistoidut_tiedotteet/lahdekritiikki_ja_lahteidenmerkitseminen.pdf
- Aro, Jessica (2011): Totuus esiin. *Journalisti* 11/2011
- Borowski, Greg (2012): Campaign 2012: Ten tips for fact-checking candidate claims. Paper at 2012 IRE conference. <https://www.ire.org/resource-center/tipsheets/3712/>
- Bradshaw, Paul (n.d.): Ethics in data journalism: accuracy. Online journalism blog. http://onlinejournalismblog.wordpress.com/2013/09/13/ethics-in-data-journalism-accuracy/?relatedposts_exclude=17760
- CMPA (2012): Study: Fact Checkers Disagree on Who Lies Most. Press Release 22.10.2012. The Center of Media and Public Affairs. <http://www.cmpa.com/study-fact-checkers-disagree-on-who-lies-most/>
- Dowd, Ann Reilly (1998): The great pretender. *Columbia Journalism Review*, July-August 1998
- Dunwoody, Sharon (2005): Weight-of-Evidence Reporting: What is it? Why use it? *Nieman Reports*, Winter 2005
- Ettema, James & Theodore Glasser (1993): The Intimate interdependence of truth and value: case studies from journalism. Paper presented to the Philosophy of Communication Division of the International Communication Association Annual Convention, Washington.

- Ettema, James & Theodore Glasser (1998): *Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue*. Columbia University Press
- Forde, Kathy Roberts (2012): The Enduring problem of journalism: telling the truth. *Journal of Magazine & New Media Research*, Vol. 13, No. 1 Spring 2012
- Greenhouse, Linda (2012): Challenging ”He Said, She Said” Journalism. *Nieman Reports*, Summer 2012
- Hanson, Nils & Mark Lee Hunter & Pia Thordsen & Drew Sullivan (2001): Quality Control Techniques and Ethics in Story Based Inquiry. A manual for investigative journalists. Unesco publications. <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/story-based-inquiry-a-manual-for-investigative-journalists/>
- Hart, Ariel (2003): Delusions of Accuracy. *Columbia Journalism Review*, July/August 2003
- Heikkinen, Susan (2013): Himas-passiivi: Miksi Long Playn juttu ei ollut niin ansiokas. Suomen Kuvalehden blogi. <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/mielipide/media/himas-passiivi-miksi-long-playn-juttu-ei-ollut-niin-ansiokas/>
- Hiilamo, Heikki (2014): Manipuloitujen tiedekiistojen jäljillä. *Journalisti* 10/2014
- Ingram, David & Peter Henshall (2008): Facts and opinions. The News Manual. A professorial resource for journalists and the media. http://www.thenewsmanual.net/Manuals%20Volume%203/volume3_56.htm
- Jaakkonen, Pasi (2007): Syväkurkku huijasi meitä. *Journalisti* 26.10.2007
- Jackson, Brooks & Kathleen Hall Jamieson (2007): *Unspun. Finding facts in a world of disinformation*. Random House, New York
- JMSC (n.d.) Principles of Journalism and the News Media. Journalism and Media Studies Center. University of Hong Kong. <http://courses.jmsc.hku.hk/jmsc0101fall2012/files/2012/10/Source-Evaluation-Chart-copy.pdf>
- JO (2013): Journalistin ohjeet. Julkisen sanan neuvosto www.jsn.fi. http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/
- JSN (2010): Periaatelausuma lainaamisesta. Julkisen sanan neuvosto www.jsn.fi. <http://www.jsn.fi/periaatelausumat/lainaminen/>
- Juntunen, Laura (2011): *Leikkaa-liimaa-journalismia? Tutkimus uutismedian lähdekäytännöistä*. Helsingin yliopisto Viestinnän tutkimuskeskus CRC. Viestinnän tutkimusraportteja 4/2011.

- Juutilainen, Ville (2010): Läsnaolon tuntu. Havainnointi journalistin työvälineenä lehtireportaasissa. Tiedotusopin pro gradu -työ. Tampereen yliopisto.
- Kang, Hyunjin, Keunmin Bae, Shaoke Zhang & Shyam Sundar (2011): Source cues in online news. Is the proximate source more powerful than distal sources? *Journalism & Mass Communication Quarterly* 88(3)
- Katches, Mark (2010) Project Bulletproofing. *IRE Journal*, Winter 2010
- Kessler, Glenn (n.d.): About The Fact Checker. The Fact Checker, Washington Post. <http://www.washingtonpost.com/blogs/fact-checker/about-the-fact-checker/>
- Klinenberg, Eric (2005): Convergence: news production in a digital age. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 597(1)
- Kovach, Bill & Tom Rosenstiel (2007): *The Elements of Journalism. What newspaper should know and public should expect*. Three Rivers Press New York
- Kuutti, Heikki (2001): *Tutkittu juttu. Johdatus tutkivaan journalismiin*. Atena
- Kuutti, Heikki (2011): Johdatus tietokantajournalismiin. Heikki Kuutti (toim.): *Julkisuusjournalismi*. Jyväskylän yliopisto.
- Kuutti, Heikki & Ville Manninen (2013): Verkon pelisäännöt hukassa medialta. *Media & Viestintä*, 36(1)
- Lahdenmäki, Ari (2009): Motiivina kosto vai vakaumus? *Journalisti* 18/2009
- Laitinen, Jussi (2004): Vuosaaren satama pohjamutia myöten – tutkivan työprosessin analyysi. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto
- Lassila, Maria (2001): Faktaa fiktion keinoin. Nonfiktiota Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ja Imagessa. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Lappalainen, Tuomo (2012): Huhu on aina totta vaikka sisältö ei olisi. Suomen Kuvalehden blogi. <http://suomenkuvalehti.fi/blogit/paivitys/huhu-on-aina-totta-vaikka-sisalto-ei-olisi>
- Lasica, J.D. (1998): Slow down and make sure it's right. *American Journalism Review*, April 1998
- Lewandowsky, Stephan & Ullrich Ecker & Colleen Seifert & Norbert Schwarz & John Cook (2012): Misinformation and its correction: continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3).

- Maier, Scott (2009) Confessing Errors in a Digital Age. *Nieman Reports*. Fall 2009
- Manninen, Ville (2013): Luottamuksen perusteet. Suomalaisten verkko-toimittajien lähdekäytännöt. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto
- McLellan, Michele (2001): Accuracy must be our journalistic grail. *Nieman Reports Special issue*
- Meyer, Philip (2002): *Precision Journalism. A Reporter's Introduction to Social Science Methods*. Rowman & Littlefield Publishers
- Muraja, Tuomas (2014): Taloussanomien toimituspäällikkö: Lukijat tarkistavat hanakasti tietoja. Faktabaari. <http://faktabaari.fi/eu/taloussanomien-toimituspäällikkö-lukijat-tarkistavat-hanakasti-faktoja/>
- Mäenpää Jenni (2008): *Muokkausta ja manipulaatiota. Digitaalisen kuvankäsittelyn rajat suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä*. Tampere University Press
- Nagel, Thomas (1989): *View from nowhere*. Oxford University Press
- Nyhan, Brendan & Jason Reifler (2012): Misinformation and fact-checking. Research findings from social science. Media policy initiative research paper. New America Foundation February 2012. http://newamerica.net/sites/newamerica.net/files/policydocs/Misinformation_and_Fact-checking.pdf
- Partanen, Anu (2007): Totuuden tulkitsijat. Feature-kirjoittajat journalistisen totuuden jäljillä. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto
- PEW (2005): Public More Critical of Press, But Goodwill Persists. Pew Center for the People and the press. <http://www.people-press.org/2005/06/26/public-more-critical-of-press-but-goodwill-persists/>
- PEW (2014): Principle of Journalism. Pew Research Journalism Project. <http://www.journalism.org/resources/principles-of-journalism/>
- Phillips, Angela (2010): Transparency and the new ethics of journalism. *Journalism Practice* 4:3 373-382
- Pietiläinen, Tuomo (2012): Miten torjun viestintäväen vaikutusyritykset journalismin sisältöön. Luento Tampereen yliopistossa 19.9.2012. http://www.uta.fi/cmt/yhteystiedot/henkilokunta/tuomopietilainen/index/pietilainen2.html_1
- Porlezza, Colin & Stephan Russ-Mohl (2013): Getting the Facts Straight in a Digital Era. Journalistic accuracy and trustworthiness. Chris Peters & Marcel Broersma (2013): *Rethinking Journalism. Trust and participation in a transformed news landscape*. Routledge London New York

- Pöyhtäri, Reeta & Jari Väliverronen & Laura Ahva (2014): Mistä on suomalainen toimittaja tehty? Worlds of Journalism surveyn tuloksia Suomesta. COMET Tampereen yliopisto
- Ray, Regan (2009): The higher the stakes, the more verification is required. The Canadian Journalism Project. <http://j-source.ca/article/higher-stakes-more-verification-required>
- Raivio, Jarmo (2011): Quality Journalism: The View from the Trenches. Reuters Institute for the Study of Journalism. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/fileadmin/documents/Publications/fellows_papers/2010-2011/Quality_Journalism_The_View_from_the_Trenches.pdf
- Raivio, Jarmo (2012): Sumeaa laatupuhetta – siihen syyllistyvät myös journalistit. Suomen Kuvalehden blogi. <http://suomenkuvalehti.fi/blogit/paivitys/sumeaa-laatupuhetta-siihen-syyllistyvat-myo-journalistit>
- Reunanen, Esa (2014): Toimittajan poliittinen identiteetti. Heikki Luostarinen & Pentti Raittila (toim.): *Journalistin vapaus*. Vastapaino
- RL (1889): Rikoslaki (39/1889). Finlex-verkkosivusto. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>
- Salminen, Juho (2011): Epäiletkö poliitikkojen väitteitä? SK:n Totuus-puntari laittaa tosiasiat paikalleen. Suomen Kuvalehden blogi. <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/skn-totuuspuntari/>
- Savolainen, Reijo (2007): Media credibility and cognitive authority. The case of seeking orienting information. *Information Research*, Vol.12, No.3, April 2007
- Scheuer, Jeffrey (2008): *The big picture. Why democracies need journalistic excellence*. Routledge
- Schäfer, Maximilian (2011): Science journalism and fact checking. *Journal of science communication* 10(04)
- Shapiro, Ivor & Coletta Brin & Isabelle Bedard-Brule & Kasia Mychajlowycx (2013): Verification as a strategic ritual. *Journalism practice*, February 2013
- Silverman, Craig (2010a): Inside the World's largest fact checking operation. *Columbia Journalism Review*, April 9, 2010
- Silverman, Craig (2010b): A Fact Check Box on Every Page. *Columbia Journalism Review*, 25.10.2010
- Silverman, Craig (2012a): A new age for truth. *Nieman reports*, Summer 2012
- Silverman, Craig (2012b): How to handle plagiarism and fabrication

- allegations. Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/latest-news/regret-the-error/184895/how-to-handle-plagiarism-and-fabrication-allegations/>
- Silverman, Craig (2012c): 8 best practices for turning readers into copy editors. Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/latest-news/regret-the-error/161004/8-best-practices-for-turning-readers-into-copy-editors/>
- Silverman, Craig (2013a): Washington Post clarifies practices and standards for corrections. Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/latest-news/regret-the-error/200844/washington-post-clarifies-practices-and-standards-for-corrections/>
- Silverman, Craig (2013b): New research details how journalists verify information. Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/latest-news/regret-the-error/203728/new-research-details-how-journalists-verify-information/>
- Silverman, Craig (2014): Creating a verification process and checklists. Silverman, Craig (ed.) (2014): Verification handbook. A definitive guide to verifying digital content for emergency coverage. European Journalism Centre. <http://verificationhandbook.com/book/chapter9.php>
- Smith, Sarah Harrison (2009): *The fact checker's bible. A guide to get it right*. Anchor
- Spark, David (1999): *Investigative Reporting a Study in technique*. Focal Press
- Spivak, Cary (2011): The Fact-Checking Explosion. *American Journalism Review*, December-January 2011
- Steele, Bob (2002): "Who Said That?" Guidelines for Evaluating Sources. Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/uncategorized/1835/who-said-that-guidelines-for-evaluating-sources/>
- Swain, Bruce & Michael Robertson (1995): The Washington Post and the Woodward problem. *Newspaper Research Journal*, Winter 1995
- SVL (2003): Sananvapauslaki. Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003) Finlex-verkkosivusto. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030460>
- Taipale Taru (2014a) Risto Uimonen: Media ei voi korjata isoa virhettä pienellä oikaisulla. Faktabaari. <http://faktabaari.fi/eu/risto-uimonen/>
- Taipale Taru (2014b) Journalistiliiton puheenjohtaja: "Virheiden määrä mediassa lisääntyy". Faktabaari. <http://faktabaari.fi/eu/journalistiliiton-puheenjohtaja-virheiden-maara-mediassa-lisaantyy/>

- Tenore, Mallary (2011): Have newsrooms relaxed standards, sanction for fabrication and plagiarism? Blogi, The Poynter Institute. <http://www.poynter.org/how-tos/leadership-management/136198/have-newsrooms-relaxed-standards-sanctions-for-fabrication-and-plagiarism/>
- Tuchman, Gaye (1978): *Making News. A study in the Construction of Reality*. The Free Press
- Turklin, Mikko (2013): Virheiden korjauskäytännöistä sanomalehdissä. Viestinnän opinnäytetyö, Haaga-Helia ammattikorkeakoulu
- Turner, David (2013): Inside the BBC's verification hub. *Nieman Reports*, Summer 2012
- Uimonen, Risto (2015a): Liian paljon tyhmiä virheitä. JSN blogi. <http://www.jsn.fi/blog/liian-paljon-tyhmiä-virheitä/>
- Uimonen, Risto (2015b): Median eettiset ongelmat. Luento Jyväskylän yliopistolla 3.2.2015
- Ukkola, Jukka (2013): Totuuspuntari: Poliitikot osaavat moniselitteisen puheen. Suomen Kuvalehden blogi. <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/totuuspuntari-poliitikot-osaavat-moniselitteisen-puheen/>
- Uscinski, Joseph E. & Ryden W. Butler (2013): The epistemology of fact checking. *Critical Review: A journal of politics and society* 25:2, 162–180)
- Valkama, Meri (2013): Faktajuttu. *Journalisti* 15/2013
- Vehkoo, Johanna (2011): *Painokoneet seis. Kertomuksia uuden journalismia ajasta*. Teos
- Vehkoo, Johanna (2012): Virheet uusintakierroksella. *Journalisti* 6/2012
- Vehkoo, Johanna (2014a): Storyful keksi uutistoimiston uudelleen. *Journalisti* 12/2014
- Vehkoo, Johanna (2014b): Heikki Kuutin puhelinhaastattelu 22.10.2014
- Virtanen, Matti (2014): Todellisuusharhan vallassa. YLE-blogi. http://yle.fi/uutiset/matti_virtanen_tasapuolisuusharhan_vallassa/7631911
- Vänttinen, Ilkka (2012): Virhe on korjattava aina netissä. JSN blogi. <http://www.jsn.fi/blog/virhe-korjattava-aina-netissa/>
- Vänttinen Ilkka (2015): Henkilökohtainen tiedonanto Heikki Kuutille 9.1.2015
- Ward, S.J.A. (2012): Truth telling and journalism. Chadwick, Ruth (ed.): *Encyclopedia of Applied Ethics*. Second Edition. Academic Press
- Westerstahl, Jörgen (1983): Objective News Reporting. *Communication Research* 10(3)

WJS (2013): Worlds of journalism study. http://www.worldsofjournalism.org/docs/Tables%202011_epistemologies.pdf

YLE (n.d.): Ylen ohjelmatoiminnan ja sisältöjen eettiset ohjeet. <http://yle.fi/yleisradio/toimintaperiaatteet/ots-ohjeet>

Toimituskäytännöt

Toimituskäytäntöjä käsittelevässä luvussa haastateltiin seuraavia suomalaisten toimitusten edustajia: uutistuottaja Anja Harju (Kaleva), uutispäällikkö Veijo Hyvönen (Turun Sanomat), toimituspäällikkö Petri Jauhiainen (Yle Uutiset), uutispäällikkö Elina Koivisto (Ilta-Sanomat), uutispäällikkö Keijo Lehto (Keski-suomalainen), uutispäällikkö Mimma Lehtovaara (STT-Lehtikuva), toimituspäällikkö Mauri Liukkonen (Savon Sanomat), uutispäällikkö Anssi Mehtälä (Länsi-Savo), uutispäällikkö Erkki Meriluoto (Iltalehti), päätoimittaja Antero Mukka (Helsingin Sanomat) sekä uutispäälliköt Seppo Roth ja Suvi Tanner (Aamulehti)

Muut lähteet

Yleisradion Arvokirja (luettu Yle Keski-Suomen toimituksen sisäisestä verkosta 22.9.2014), STT-Lehtikuvan Tyylikirja <http://www.stt.fi/content/tyylikirja>, Turun Sanomien Juoksijapojan käsikirja, kappaleet 5.1, 5.2 ja 5.3 (toimitettu postitse).

Riitta Ollila

Totuus ja sananvapaus

Totuuden merkitys

Totuudella on keskeinen merkitys sekä sananvapauden käytön että tiedotusvälineiden ja journalistien toiminnan arvioinnissa. Totuudenmukainen ja toteen näytetty tieto nauttii lähtökohtaisesti vahvaa suojaa julkaisemisen perusteita arvioitaessa. Jos tieto on tosi, sen julkaisemisen kieltämiselle tai seuraamusten asettamiselle pitää olla vahvat muista oikeuksista lähtevät perusteet. Sananvapautta joudutaan punnitsemaan maineen ja yksityiselämän suojaa vastaan. Viranomaisten on löydettävä tietyn harkintamarginaalinsa puitteissa oikeudenmukainen tasapaino Euroopan ihmisoikeussopimuksen turvaamien sananvapauden ja maineen sekä yksityiselämän välillä, jos ne kilpailevat keskenään.¹

Totuus liittyy julkisen vallan käyttöä koskevan päätöksenteon avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen. Tätä tukevat päätöksenteon avoimuus, julkisuus sekä viranomaistietojen saatavuus. Lehdistön ja tiedotusvälineiden rooli vallankäytön vahtikoirana tukee totuuden kertomista valtaa käyttävien päätöksistä, tekemisistä ja yhteyksistä. Lehdistön vahtikoiran tehtävään kuuluu myös totuuden kertominen asioista, jotka kenties ovat salassa pidettäviä tai päätöksiä tekevät eivät halua paljastaa. Vaikka totuuden kertominen vallankäyttöön liittyvistä seikoista on tärkeää, tähän voi liittyä vääriä, epäolennaisia tai yksityisyyttä paljastavia tietoja.

Totuudella on tärkeä merkitys sananvapauden käyttöä koskevissa sananvapasteorioissa, joissa tarkastellaan sananvapauden käyttöä yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa, eivätkä ne kohdistu erityisesti lehdistön toimintaan. Lehdistöteorioissa tarkastellaan ammattimaisten tiedotusvälineiden tehtäviä ja toimintaa. Sananvapasteoriat käsittelevät yksilön ja yhteiskunnan

suhdetta sananvapauden käytössä. Lehdistöteoriat käsittelevät joukkoviestinnän toimintaa, merkitystä, vastuuta ja velvoitteita.

Sananvapaus on keino ylläpitää tasapainoa yhteiskunnan stabiiliuden ja muutoksen välillä. Sananvapaus ja ihmisten oikeus muodostaa vapaasti mielipiteensä on poliittisen osallistumisen ja demokraattisen yhteiskunnan toiminnan olennainen osa-alue. Sananvapaus sisältää oikeuden osallistua koko kulttuurin ja inhimillisen tiedon rakentamiseen tieteiden, taiteiden, uskonnon ja kaiken inhimillisen tietämyksen aloilla.²

Journalistin velvoitteet totuudenmukaisen tiedon tuottamiseen perustuvat alan itsesääntelyn *Journalistin ohjeiden* 8. kohtaan, jonka mukaan journalistin velvollisuus on pyrkiä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen. Lainsäädännössä journalistille ja julkaisutoiminnalle ei ole asetettu positiivisia tavoitteita ja velvoitteita. Lainsäädännön pohjalta journalistin työ perustuu yleiseen sananvapauden käyttöön. Sananvapaus kuuluu kaikille ja journalistinen julkaisutoiminta on yksi keskeinen keino käyttää sitä. Internet ja sosiaalinen media ovat tuoneet verkossa julkaisemisen ja viestien lähettämisen mahdolliseksi kaikille, joten journalistit eivät ole enää julkaisemisen portinvartijoita. Journalistit ja tiedotusvälineet toimivat myös sosiaalisessa mediassa ja hakevat sieltä tietoja ja aiheita perinteiseen mediaan.

Julkaisemista koskevia journalistisia päätöksiä voidaan arvioida toimitusten sisäisten kriteerien ja ulkopuolisten rajoitteiden pohjalta. Sananvapauslakiin perustuva päätoimittajan velvollisuus johtaa ja valvoo toimitustyötä luo perustan toimitustyön johtamista ja julkaisemispäätöksiä koskeville sisäisille kriteereille. Päätökseen olla julkaisematta jotakin liittyy keskustelu itsesensuurista. Jokapäiväistä julkaisemista koskevat päätökset voivat perustua lehden linjaan, uutiskriteereihin sekä arkipäiväisiin tilanteisiin, kuten nopeimmin saatavilla olevaan tietoon ja tietolähteisiin. Itsesensuuria on helpompi arvioida jälkikäteen kuin päätöshetken tietoisena valintana.

Toimitusten ulkopuoliset rajoitteet perustuvat lainsäädännön ja eettisten sääntöjen rikkomisesta toteutuviin seuraamuksiin. Laki sinällään ei velvoita korkeatasoiseen tai eettiseen journalismiin, vaan julkaisutoiminnan tavoitteista päättäminen kuuluu

journalistiseen vapauteen ja yleisen sananvapauden piiriin. Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä on neutraali julkaisutoiminnan tavoitteiden ja lehden linjan suhteen. Vaikka julkaisutoiminnalla voi olla monenlaisia tavoitteita, tietojen totuudenmukaisuus on keskeinen edellytys arvioitaessa sananvapauden käytöstä seuraavien vastuiden toteutumista.

Lainsäädännössä sananvapauden käytölle on asetettu vastuita ja velvoitteita, joiden rikkominen voi johtaa oikeudellisesti velvoitaviin seuraamuksiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen punninnassa sananvapauteen puuttumisen suhteellisuuden ja välttämättömyyden arvioinnissa journalistin vilpittömälle mielelle ja journalismin eettisten ohjeiden noudattamiselle on annettu merkitystä. Kotimaisessa oikeuskäytännössä kunnianloukkauksen toteutumisen yhteydessä on arvioitu journalistien esittämien tietojen todenperäisyyttä ja velvollisuutta esittää totuudenmukaisia tietoja.

Korkeimman oikeuden käytännössä tiedotusvälineiden esittämien tietojen tarkkuutta ja totuudenmukaisuutta on korostettu erityisesti kunnianloukkauksen toteutumisen arvioinnin yhteydessä. KKO 2000:54 ratkaisussa korostetaan, että tiedotusvälineiden selostukset oikeudenkäynneistä ovat tarkkoja ja totuudenmukaisia. Totuudenmukaiset oikeudenkäyntiselostukset liittyvät epäillyn oikeuteen tulla kohdelluksi syyttömänä kunnes toisin todetaan sekä yleisön tuomioistuinten toimintaa koskeviin tietoihin ja odotuksiin.

Käsittelen tässä totuutta, sen toteutumisen arviointia ja totuudesta poikkeamisesta tulevia seuraamuksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä omaksutun analyysikehikon pohjalta. Käsiteltäviä teemoja ovat:

- faktat ja arvoasetelmat,
- tietojen tarkistaminen
- asiaan liittyvä yhteiskunnallinen keskustelu ja yleinen mielenkiinto,
- journalistin vilpittömän mielen ja eettisten ohjeiden noudattaminen,
- oikaisun ja vastineen toteuttaminen sekä
- sananvapautta rajoittavien keinojen suhteellisuus ja välttämättömyys.

Käsittelen kutakin teemaa koskevaa tulkintaa ja sen kehittymistä sekä kotimaisen oikeuskäytännön että EIT:n käytännön pohjalta. EIT:n käytäntöä koskevat oikeustapaukset ovat enemmänkin kotimaiseen käytäntöön rinnastuvia esimerkkejä kuin kattava kuvaus EIT:n totuudenmukaisia tietoja koskevista ratkaisuista.

Faktat ja arvoasetelmat

Tosiasiatietoja ja niihin liittyviä arvoasetelmia koskeva jaottelu on kehittynyt Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä. EIT on sananvapauden ja väitteiden loukkaavuuden arvioinnissa erottanut tosiseikat ja arvoasetelmat. Tosiseikkojen olemassaolo voidaan näyttää toteen, mutta arvoasetelmista ei voi esittää näyttöä. Näytön vaatiminen arvoasetelmista loukkaa mielipiteiden esittämisen vapautta. Vaikka lausuma olisikin arvoasetelma, sananvapauteen puuttumisen suhteellisuus saattaa riippua siitä, onko lausuman tosiasia-peruste riittävä. EIT:n käytännössä arvoasetelmien suhdetta tosiasioihin on arvioitu voimakkaan arvostelun, liioittelun ja provokaation tilanteissa.

Arvoasetelmat liittyvät median tulkintaan tiedon merkityksestä ja tiedonvälityksen vapausasteeseen. Arvoasetelmat kuvastavat enemmän ilmaisun esittäjän arviointeja ja suhtautumista käsittelyn kohteeseen kuin itse kohteen ominaisuuksia. Kielteisten arvoasetelmien kohteeksi joutuneet henkilöt ovat pitäneet niitä loukkaavina ja ryhtyneet kotimaassaan oikeustoimiin niiden johdosta. EIT on sitten arvioinut, onko kyse tosiasioista vai arvoasetelmista, ja onko arvoasetelmille ollut riittävästi tosiasia-perusteita.

Rikoslain 24 luvun 9 §:n kunnianloukkauksen tunnusmerkistössä on jaottelu valheellisiin tietoihin ja vihjauksiin sekä muihin halventamisiin. Valheelliset tiedot vastaavat faktoja ja vihjaukset sekä muut halventamiset vastaavat arvoasetelmia. Vihjaus voi olla myös epäsuora tai välillinen väite tietyn faktan olemassaolosta. Aiemmassa oikeuskäytännössä ennen 2000-lukua ei ole hyödynnetty EIT:n jaottelua faktoihin ja arvoasetelmiin, vaan kunnianloukkauksen toteutumista on arvioitu tunnusmerkistön osatekijöiden toteutumisen perusteella.

Ratkaisussaan KKO 1983 II 16 korkein oikeus on arvioinut kunnianloukkauksen toteutumista poliittikkoon kohdistuneen kärjekkään ja ivallisen arvostelun yhteydessä.

Kansanedustaja oli velvollinen sietämään, että julkisesti arvostellaan hänen toimintaansa kansanedustajana. Kysymyksessä olevassa ohjelmassa Vennamon ja Kortosalmen toimintaa kansanedustajana oli käsitelty kärjekkäästi, jopa ivallisessa sävyssä. Tämä ei kuitenkaan sellaisenaan ottaen huomioon sekin, että television ajankohtaisohjelmaan kuului tietty iskeyvyys ja kärkeyvyys, osoittanut ohjelmaa esitetyn tarkoituksella loukata Vennamoa ja Kortosalmea.

KKO 2006:62 ennakkopäätöksessä on arvioitu pakinassa esitetyn verotarkastuskertomuksen vuotamista koskevan väitteen yhteyttä rikoksen tekemiseen. Pakinassa oli käsitelty verotarkastuskertomuksen tietojen vuotamista julkisuuteen ja yhdistetty B tietovuotoon. Kirjoituksessa ei suoraan väitetä B:n syyllistyneen rikokseen. Korkeimman oikeuden mukaan alan oikeudelliseen sääntelyyn perehtynyt lukija ymmärtää kuitenkin väitteen raportin jakamisesta viittaavan siihen, että B olisi mahdollisesti syyllistynyt rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaiseen virkasalaisuuden rikkomiseen tai sen tuottamukseen tekemuotoon. Kyse on vakavaa tekoa koskevasta väitteestä, jolta voidaan odottaa riittävän vahvaa tosiasiapohjaa. Väite ei ole pelkkä satiirinen ”heitto”, joka luontevasti sopisi pakinan muuhun tekstiin. Korkein oikeus ei arvioinut sitä mahdollisuutta, että oikeudelliseen sääntelyn perehtynyt lukija osaisi arvioida myös väitteen uskottavuutta sen toteen näyttämisen ja syyttömyyden lähtökohdan kannalta. Jos esitutkintaan ja syytteen käsittelyyn liittyy syyttömyysolettama siihen saakka, kun asia on oikeudessa ratkaistu, valistunut lukija voi arvioida lehtijutussa esitettyjä väitteitä samalta pohjalta. Pakinoitsijankin on tarkistettava faktoina esitettävien väitteiden tiedot. Tosiasioista voidaan sitten tehdä satiirisia arvioita ja arvoasetelmia sisältäviä johtopäätöksiä.

KKO 2013:100 äänestysratkaisussa enemmistö tuomitsi toimittajat törkeästä kunnianloukkauksesta uutislähetysten antaman syyllistävän vaikutelman takia. Väite poliisin paljastamasta idänkauppaan

liittyvästä kirjanpito- ja rahanpesurikoksesta oli syylliseksi leimaava, vaikka esitutkinnan keskeneräisyys oli mainittu uutisessa. Viittaus verotustietoihin ja epäilyn esittäminen äyrikuningattarena tuki syyllisyyttä. Kertominen keskeneräisestä esitutkinnasta nimen mainiten katsottiin myös yksityiselämän loukkaamiseksi. Jutun tiedot olivat tosia ja perustuivat sen hetkisiin poliisin esitutkinnassa esittämiin epäilyihin. Kaikista epäilyistä ei nostettu syytettä ja nostetut syytteet hylättiin myöhemmin käräjäoikeudessa.

Korkeimman oikeuden äänestysratkaisu herättää ihmetystä, voiko keskeneräisestä talousrikosepäilystä tai esitutkinnasta yli-päätään kertoa nimen mainiten. Jos nimi mainitaan jos esitutkintavaiheessa, kyse pitää olla vakavasta rikosepäilystä tai epäilyn liittymisestä poliittiseen tai taloudelliseen vallankäyttöön.³ Suomessa verotustietojen vuosittainen julkaiseminen nostaa julkisuuteen eniten ansainneita henkilöitä, jotka eivät ole muuten suurelle yleisölle tuttuja. Euroopan unionin tuomioistuimen 16.12.2008 asiassa C-73/07 ja korkeimman hallinto-oikeuden KHO 2009:82 tuomioiden mukaan verotustietoja voidaan käsitellä toimituksellisiin tarkoituksiin tietojen ja mielipiteiden esittämiseksi yleisölle. Asiaan voi liittyä yleistä mielenkiintoa, jos tällaista tulotilastojen kärjessä olevaa henkilöä epäillään harjoitettuun elinkeinotoimintaan kohdistuvista talousrikoksista.

Rikostuomioiden uutisointiin liittyy kysymys, voiko totuudenmukaisia tietoja rikostuomioista ja tuomitun nimeä aina kertoa. Epäilyn ja sittemmin tuomitun nimen julkaisemista koskeva ennakkopäätös KKO 2001:96 herätti kritiikkiä ja keskustelua, onko rikos yksityiselämää. EIT antoi samassa asiassa (*Eerikäinen ja muut* 10.2.2009) Suomelle langettavan päätöksen journalistin sananvapauden puuttumisesta sillä perusteella, että julkisten varojen väärinkäyttöön liittyi yleistä mielenkiintoa eikä vahingonkorvauksen tuomitsemista yksityiselämän loukkaamisesta perusteltu riittävin ja relevantein syin. Korkein oikeus oli jo aikaisemmallalla ennakkopäätöksellä KKO 2005:136 muuttanut kantaansa ja todennut, ettei yksityiselämän suoja anna turvaa sellaista maineen menestystä vastaan, joka johtuu omaan rikolliseen tekoon liittyvästä tavanomaisesta seuraamuksesta.⁴

Journalistin ohjeiden 31. ohjekohdan rikoksesta tuomitun nimen, kuvan ja muita tunnistetietoja voi julkaista, jollei se ole tuomitun tekoon tai asemaan nähden selvästi kohtuutonta. Julkisen sanan neuvosto on käsitellyt nimen ja kuvan julkaisemista koskevia kanteluita ja joissakin tapauksissa niissä on tullut langettavia päätöksiä. Rikoksesta tuomitun nimen tai kuvan julkaiseminen ei ole eettisesti perusteltua, jos se vakaviin sosiaalisiin seuraamuksiin tekijälle tai muihin asiaan osallisille tai vaikeuttaa tekijän rangaistuksen jälkeistä sopeutumista yhteiskuntaan. Jos rikostuomiota koskevat tiedot ovat olleet tosia ja niitä on käsitelty totuudenmukaisesti, rangaistuksen ja tai vahingonkorvauksen tuomitseminen kunnian tai yksityiselämän loukkaamisesta huonon harkinnan takia voisi olla suhteetonta sananvapauden puuttumista.⁵

Journalistin ohjeiden 30. kohdan mukaan kaikki julkinen ei välttämättä ole julkaistavissa. Oikeudellisten seuraamusten asettaminen julkisuuslain mukaisten viranomaisen julkisten tietojen julkaisemiselle olisi kuitenkin ristiriitaista julkisuusperiaatteen kannalta.⁶ Jos tiedotusvälineet eivät julkaise rikoksesta tuomitujen nimiä, yksittäiset henkilöt voivat julkaista rikoksia koskevia tietoja internet-sivuilla. Totuudenmukaisten tuomioistuintietojen laajamittainen julkaisu voi tulla arvioitavaksi henkilötietolain vastaisena henkilötietojen käsittelynä ja mahdollisesti henkilörekisteririkoksena. Toisaalta julkisuuslain salassapitoperusteissa pitäisi pystyä ottamaan huomioon, jos jonkin tiedon julkaiseminen voisi tyypillisesti aiheuttaa vahinkoa. Tällaisissa tilanteissa tiedon salassapito tai osittainen julkisuus pitäisi ratkaista viranomaisen päätöksellä jotta tiedon julkaisijaa ei tarvitsisi rangaista huonosta harkinnasta.

KKO 2003:96 oikaisun toteuttamista koskevassa ratkaisussa on tunnustettu asiatietojen oikeellisuus suhteessa kriittiseen käsittelyyn ja korostettu asiatietojen oikeellisuutta kriittisen käsittelyn yhteydessä:

Silloinkin, kun ohjelman sävy on kriittinen tai siinä käsitellyn henkilön kannalta kielteinen, ohjelman tekijöiden on varmistuttava asiatietojen oikeellisuudesta. Vaikka merkittävässä julkisessa asemassa oleva henkilö on velvollinen sietämään enemmän julkista arvostelua

kuin tavallinen kansalainen, on voitava edellyttää, että häneen liittyvä kriittinenkin ohjelma perustuu tosiasioihin.

Ratkaisussa on nähtävissä ero asiatietojen sekä ohjelman omien näkökulmien ja käsitteytävän sävyn välillä. Perusteluissa ei ole vielä hyödynnetty EIT:n jaottelua faktoihin ja arvoasetelmiin. Ohjelmassa esitetyt asiatiedot olivat olleet pääosin oikeita, joten oikaisuvaatimusta ei hyväksytty. Kuitenkin ohjelman epämääräisin vihjauksin ja epätäsmällisin ilmauksin oli pyritty herättämään mielikuvia ja epäilyjä, että kantajan ja hänen edustamansa tutkimusyksikön julkisessa rahoituksessa oli jotakin epäselvää, moitittavaa tai salattavaa.

Epämääräiset ja yleisluontoiset vihjaukset lisäävät jutun huomioarvoa, mutta ne voivat johtua myös journalistisen tiedonhankinnan ja työprosessin keskeneräisyydestä. Tutkivan journalismin työprosessissa asia kannattaa selvittää loppuun saakka, jotta myös epäselviin kysymyksiin saadaan vastaukset. Jos vastaamatta jääminen johtuu kohdehenkilöstä itsestään, perusteltuja kysymyksiä ja niihin liittyviä epäilyjä voi julkaista, jos asia liittyy julkiseen tehtävään tai julkisilla varoilla rahoitettuun toimintaan.

EIT:n käytännöstä löytyy useita tapauksia joissa on käsitelty faktojen ja arvoasetelmien välistä suhdetta sekä arvoasetelmilta vaadittavia tosiasiaperusteita ja näyttöä. EIT:n *Lingens v. Itävalta*-tapaus vuodelta 1986 on lähtökohta herjaustapauksissa vaaditun toteen näyttämistä tarkoittavan velvollisuuden suhteettomuudesta poliittikkoon kohdistuneen arvostelun ja arvoasetelmien yhteydessä. EIT korosti sananvapauden ja erityisesti poliittisen keskustelun vapauden perustavaa laatua olevaa merkitystä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Myöhemmässä käytännössä poliittisen keskustelun sananvapaus on laajentunut kaikkiin yhteiskunnallisiin aiheisiin, joihin liittyy yleistä mielenkiintoa. Yleinen mielenkiinto ei tarkoita pelkästään suuren yleisön uteliaisuuden kohteita, vaan asian täytyy liittyä laajemmin yksilön ja yhteisön välisiin suhteisiin tai toimintaan. Tunnetut julkisuuden henkilöt herättävät suuren yleisön uteliaisuutta mutta heidän toimintaansa ei välttämättä liity yhteisölle tärkeää yleistä mielenkiintoa.

EIT:n käytännössä poliittiseen keskusteluun liittyvät arvotaukset, raportointitekniikat ja esittämistavat kuuluvat sananvapauden suojaan.

EIT arvioi tuomiossa *Oleg Dmitriyevich Fedchenko v. Venäjä* 10.2.2010, että sananvapauden suoja käsitti ajatusten ja tietojen ohella myös tavan, jolla niitä välitettiin. EIT:n mielestä valittaja ei ollut tietyillä sanakänteillään, puhekielen ilmaisuillaan ja slangiin kuuluvilla sanoillaan ylittänyt EIS 10 artiklan salliman liioittelun ja provokaation rajoja. Myöskään valittajan arvoasetelmaksi todettu ilmaisu ei ylittänyt EIS 10 artiklan sallimia rajoja.

EIT:n *I Avgi Publishing and Press Agency S.A., Konstantinos Karis v. Kreikka* -tuomiossa 5.6.2008 poliittisesti vasemmistolaisen lehden artikkelissa oli kritisoitu voimakkaasti KV:n ideologiaa ja käytetty hänestä siinä yhteydessä ilmaisua kiihkonationalisti. Tapaus liittyy poliittisten ääriilikkeiden kehittymiseen ja heidän toisiaan kohtaan esittämään arvosteluun.⁷

Poliittisia ääriilikkeitä koskevia tapauksia löytyy EIT:n käytännöstä paljon aikaisemmilta ajoilta ennen kuin ne ovat puolueina saaneet julkista huomiota kansallisissa parlamenteissa. EIT:n *Hans-Henning Scharsach, News Verlagsgesellschaft mbH v. Itävalta* 13.11.2003 koski arvoasetelmien erottamista tosiasioista ja niiltä vaadittavaa näyttoa.

EIT pani merkille, että asianosaisten argumentointi koski suurelta osin sitä, oliko *komeronatsi* tosiasiatoteamus vaiko arvoarvostelma ja että kotimaiset tuomioistuimet, jotka olivat pitäneet sitä tosiasiatoteamuksena, eivät olleet missään vaiheessa tutkineet, voitiinko sitä pitää arvoarvostelmana. Tosiasiatoteamuksen ja arvoarvostelman erottaminen saattoi monissa tapauksissa olla vaikeaa. Kun kuitenkin EIT:n oikeuskäytännön mukaan arvoarvostelmalla tuli olla riittävä tosiasia-perusta, jotta sitä voitaisiin pitää hyväksyttävänä kommentina EIS 10 artiklan kannalta, ko. käsitteiden välinen ero koski lopulta vaadittavan näytön määrää.

Poliitikkoihin kohdistuvassa arvostelussa tosiasiat pitää tarkistaa ja tietolähteiden luotettavuus varmistaa. Vaikka tosiasioiden pohjalta voi esittää arvostelua ja johtopäätöksiä, arvostelu ilman pohjatietojen tarkastamista ei kuulu sananvapauden suojaan. EIT:n *Rumyana Dencheva Ivanova v. Bulgaria* -tuomiossa 14.2.2008 ei todettu EIS 10. artiklan rikkomista, kun journalisti ei ollut tutkinut asianmukaisesti lähteidensä luotettavuutta ennen poliitikkoa halventaneen artikkelin laatimista ja julkaisemista niin kuin tutkivan journalismin eettisten vaatimusten mukaisesti pitää tehdä.

EIT:n Ungvary ja Irdalom KFT v. Unkari 3.12.2013 tuomiossa parlamentin valitseman perustuslakituomioistuimen jäsenen pitää hyväksyä se, että hänen aikaisempaa poliittista ja julkista toimintaa voidaan arvioida. Yliopistossa puoluesihteerinä vuonna 1983 toimineen henkilön väitettiin olleen turvallisuuspoliisin epävirallinen tiedonantaja. Artikkelin oli perustunut historian tutkijan suljetuista arkistoista saamiin tietoihin.

Pfeifer v. Itävalta 15.11.2007 tuomiossa Itävalta oli loukannut 8 artiklan maineen suojaan, kun toimittajan herjauskanne oli hylätty tilanteessa, jossa hänen oli lehtiartikkelissa väitetty osallistuneen jahtiseuraan, joka oli ajanut kiistanalaisen artikkelin julkaisseen ja myöhemmin kansanmurhan kieltämisestä syytteen saaneen professorin itsemurhaan. Asia liittyi pitkään jatkuneisiin riitoihin Itävallan mediassa ja tuomioistuimissa sekä tosiasiatoteamusten ja arvoasetelmien väliseen eroon ja vaadittavaan näytön asteeseen.

Tosiasiatoteamusten ja arvoasetelmien välistä eroa voidaan arvioida sekä EIS 8. artiklan maineen suojan pohjalta että 10. artiklan sananvapauden rajoittamisen pohjalta. Henkilön pitää saada 8. artiklaan perustuvaa maineen suojaan, jos hänestä on esitetty vääriä tosiasioita ja hän ei ole voinut oikaista tietoja. Arvoasetelmien tosiasiapohjaa ja journalistin vilpittömyyttä mieltä faktoihin ja niistä johdettuihin arvoasetelmiin voidaan arvioida sekä 8. artiklan maineen suojan kannalta että 10. artiklan sananvapauden puuttumisen pohjalta.

Tara, Petru Poiata v. Moldova 16.10.2007 tuomiossa EIT katsoi, että ei ollut ollut relevantteja ja riittäviä perusteita katsoa valittajien herjanneen kansanedustaja Victor Stepaniucia ja määrätä hänelle korvauksia. Ottaen huomioon artikkeleissa käytetyt ilmaisut ja sen, että Stepaniuc oli tapahtuma-aikaan korkea-arvoinen poliitikko ja valittajina olivat julkisesti merkittäviä kysymyksiä käsitelleet sanomalehti ja journalisti, kotimaiset tuomioistuimet eivät olleet erottaneet arvoarvostelmia tosiasiatoteamuksista, joten EIS 10. artiklaa oli näiltä osin rikottu.

EIT:n *M. Lombardo, C. Bonello, A. Debono, J. Zammit v. Malta* 24.7.2007 tuomiossa ei osoitettu, että arvoarvostelmia ei olisi ilmaistu vilpittömässä mielessä. Tosiasiatoteamusten ja arvoarvostelmien erottamisella ei ollut olennaista merkitystä tilanteessa, jossa riidanalainen lausuma esitettiin kiivaan poliittisen keskustelun yhteydessä ja jossa vaaleilla valituilla virkamiehillä ja journalisteilla tuli olla väljät mahdollisuudet kritisoida kunnallisen viranomaisen toimintaa jopa lausumin, joille ei ehkä ollut selkeitä tosiasiaперusteita. Sanktioilla oli haitallinen vaikutus sananvapauden käyttöön.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2011:71 on arvioitu julkisen keskustelun yhteydessä esitettyä arvoarvostelmaa tarkoittavaa lausumaa siitä, oliko pakolaiskeskustoimintaa perusteltua jatkaa Oravaisissa vai Vaasassa. Kysymys oli ollut julkisen huomion kohteena ja herättänyt paikallisesti yleistä mielenkiintoa elokuun 2006 aikana. Korkeimman oikeuden mukaan tällaisen keskustelun käyminen yhteiskunnassa on tarpeellista ja sen mahdollistamiseksi on hyväksyttävää, että lausumat vastaanottokeskusten säilymisen tai lakkauttamisen puolesta ja vastaan voivat olla myös kärjekkäitä ja provosoivia. Korkeimman oikeuden mukaan halventava lausuma on luonteeltaan arvoarvostelma ja sen taustalla on ainakin osittain A:n käymiensä keskustelujen pohjalta muodostama käsitys. Tällaisessa yhteydessä esitettynä lausuma ei täytä kunnianloukkauksen edellyttämää halventamista.

KKO 2013:69 ennakkopäätöksessä on arvioitu kunnianloukkauksen toteutumisesta faktoista tehtyjen päätelmien osalta.

X ja Y ovat olleet ystäviä ja että he ovat 7 päivää -lehdessä 16.6.2005 julkaistun kirjoituksen mukaisesti juhlineet yökerhossa ja yöpyneet samassa hotellihuoneessa. Näiden tosiseikkojen pohjalta lehden kirjoituksessa on vihjattu, että heillä olisi keskenään erityisen läheinen suhde, että X olisi pettänyt silloista naisystävänsä Y:n kanssa ja annettu ymmärtää, että suhteeseen liittyy sukupuolista kanssakäymistä, vaikka tätä ei kirjoituksessa nimenomaisesti väitetä. Korkeimman oikeuden mukaan vihjausta voidaan pitää riidattomiin seikkoihin ja kirjoituksessa käytettyihin ilmaisuihin perustuvana, suhteen luonnetta koskevana päätelmänä. Mielikuvan tasolla olevilta päätelmiltä ja arvoarvostelmilta ei kuitenkaan ole mielekästä edellyttää totuusarvoa. Jutussa mainituista suutelusta, kielikoukuista ja X:n päihtymisestä 7-päivää lehden vastaajat eivät olleet esittäneet näyttöä. Käytetyt ilmaisut eivät ole sillä tavoin voimakkaita tai asiayhteyteen nähden perusteettoman vahvasti muotoiltuja, että niiden voitaisiin katsoa rikoslain 24. luvun 9 §:n 1. momentin 2-kohdassa tarkoitettulla tavalla halventavan X:ää tai Y:tä. Lehdessä esitetyt tiedot ja vihjaukset koskevat yksityiselämän piiriin kuuluvia tietoja. Kirjoitus ei millään tavalla liittynyt merkittävään yhteiskunnalliseen keskusteluun eikä X:n harjoittamaan elinkeinotoimintaan. Kysymys on ollut ainoastaan tietyn lukijakunnan uteliaisuuden tyydyttämisestä. Y:n osalta korkein oikeus on arvioinut asiaa myös RL 24. luvun 8 §:n yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen kannalta. Koska Y on vain kaksi päivää 7 päivää -lehdessä julkaistun kirjoituksen jälkeen käsitellyt toisessa laajalevikkisessä julkaisussa suhdettaan X:ään oma-aloitteisesti ja oman nimensä ja kuvansa julkaistavaksi antaen, se osoittaa, etteivät 7 päivää -lehdessä julkaistut tiedot ole olleet omiaan aiheuttamaan Y:lle vahinkoa tai kärsimystä. Korkein oikeus arvioi vahingon tai kärsimyksen aiheutumista tietojen oma-aloitteisen toistamisen ja niiden paikkansa pitävyyden pohjalta.

Journalistin ohjeiden 11. kohta edellyttää, että yleisö voi erottaa tosiasiat mielipiteistä ja seipitteellisestä aineistosta. Tämä vastaa faktoja ja arvoasetelmia koskevia jaotteluja. Journalistisessa työssä pitää tuoda selvästi esille, mitkä ovat asian faktat ja mitkä haastateltavan tai journalistin omia mielipiteitä tai tulkintoja faktoista. Virheellisten tietojen välttämiseksi samanaikainen kuu-

leminen on tarpeen, jos esitettävät faktat ovat uusia ja kohteelle kielteisiä. Journalistin ohjeiden 21. kohdan velvollisuus samanaikaiseen kuulemiseen viittaa ensisijaisesti tietoihin, jotka voivat saattaa kohdetahon erittäin kielteiseen julkisuuteen. Jos kielteinen arvostelu perustuu tunnettuihin ja tiedossa oleviin faktoihin, samanaikainen kuuleminen ei ole tarpeen.

Jos tulkinnat ja johtopäätökset eivät vastaa kohdehenkilön omia käsityksiä, ne voivat herättää mielipahaa ja tarvetta oikeussuojakeinojen käytölle. Vääriä faktoja kohtaan on käytettävissä samanaikainen kuuleminen ja oikaisu. Samanaikainen kuuleminen ennen jutun julkaisemista antaa journalistille mahdollisuuden tarkistaa tietoja, jotta ne eivät päätyisi juttuun virheellisinä. Journalistilla on oikeus valita jutun näkökulmat ja asian käsittelytavat. Kielteisiä arvoasetelmia ja tulkintoja kohtaan voidaan esittää vastine. Oikaisu tarkoittaa virheellisten faktojen korjaamista. Sananvapauslain mukainen vastineoikeus tarkoittaa luonnollisen henkilön oikeutta vastata loukkaaviin väitteisiin, jotka voivat olla arvoasetelmia. Julkisen sanan neuvoston ratkaisuissa on myös suositeltu oman kannanoton julkaisemista vaikka oikaisun tai vastineen edellytykset eivät tiukasti ottaen täytyisikään.

Tietojen tarkistaminen

Tietojen tarkistaminen voi liittyä sekä henkilön mainetta että yksityiselämän suojaa koskeviin seikkoihin. Väärä tieto voi loukata henkilön kunniaa. Yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä koskevissa tuomioissa tieto yleensä on ollut totta, mutta asianomistaja on katsonut, että tiedon yksityiselämää koskevan luonteen takia sitä ei olisi saanut julkaista. Suomi on saanut useita langettavia tuomioita EIT:lta sananvapauteen puuttumisesta siitä, että julkisista asiakirjoista saatuja tietoja tai muuten tunnettuja tietoja on julkaistu. Kotimaiset tuomioistuimet ovat katsoneet tiedon kuuluneen kohdehenkilön yksityiselämään, mutta EIT on arvioinut asiaan liittyvää yleistä mielenkiintoa. Kotimaiset tuomioistuimet eivät ole arvioineet journalistin vilpittömää mieltä tai sen puuttumista. Tahallisuutta yksityiselämän loukkaukseen on arvioitu tiedon yksityisyyttä koskevan luonteen pohjalta.

Yksityiselämää koskevan tiedon julkaisemiseen on liitetty arvioita sensaatiohakuisuudesta ja toisten henkilöiden yksityiselämän hyödyntämisestä kaupallisessa julkaisutoiminnassa (KKO 2005:85). Kyseisessä tapauksessa seurustelua koskeva tieto oli sinänsä totta, mutta korkeimman oikeuden mukaan asianomistaja presidentin vaalikampanjan tiedotusvastaavana ei ollut sellaisessa asemassa, että häneen olisi sovellettava ns. vallankäyttäjää koskevaa poikkeusta ja oikeutta kertoa vallankäyttäjän yksityiselämästä tietoja, joilla on merkitystä tehtävien hoidon arvioimisen kannalta. EIT arvioi samaa asiaa *Saaristo ja muut v. Suomi* -tuomiossa 12.10.2010 siten, että ottaessaan tehtävänsä vastaan vaalikampanjan tiedottajan on täytynyt ymmärtää, että hän saisi henkilönä julkista huomiota. Hän oli vaalikampanjaan liittyneiden tehtäviensä mukaisesti ajanut julkisesti yhden presidenttiehdokkaan tavoitteita ja päämääriä kuulumalla tämän sisäpiiriin ja esiintymällä siten näkyvästi mediassa kampanjan aikana.

Samaan asiaan liittyvässä EIT:n *Reinboth v. Suomi* -ratkaisussa 25.1.2011 kotimainen tuomio oli perustunut pelkästään tiedon yksityiselämää loukkaavaan luonteeseen. EIT:n mukaan käsillä olevien artikkeleiden esitystapa oli objektiivista, eikä siinä edes väitetty, että valittajat olisivat vääristelleet seikkoja tai toimineet vilpillisessä mielessä. Myöskään ei ollut väitetty, että tiedot vaalikampanjan tiedottajasta olisi saatu salakähmäisesti tai muutoin laittomin keinoin. Artikkeleissa mainittuja tosiseikkoja ei ollut riitautettu edes kotimaisissa tuomioistuimissa. Kotimainen tuomio oli perustunut siihen, että valittaja oli oikeudenkäyntiä koskevassa uutisessa paljastunut uudelleen ne tiedot, jotka oli katsottu yksityiselämää loukkaavaksi.⁸

Vaasan hovioikeuden tuomiossa 26.5.1999 (dnro R 98/736) journalisti tuomittiin tahallisesta kunnianloukkauksesta lähinnä sen takia, että hän oli laiminlyönyt tarkistaa asiakirja, josta hänellä ei ollut tietoa. EIT katsoi samaa asiaa koskevassa *Selistö v. Suomi* 16.11.2004 -tuomiossa, että journalisti oli toiminut vilpittömässä mielessä. Tosiseikoista ei ollut esitetty liioittelevia tai harhaanjohtavia mainintoja. Journalistia ei voinut saattaa vastuuseen sellaista tiedoista, joiden olemassaolosta hän ei ole tiennyt. Silloin kun tietojen kohde ei halua myötävaikuttaa asian selvittämiseen,

journalisti ei välttämättä saa käyttöönsä kaikkia asiaan vaikuttavia tietoja. Jos tiedon palaset ovat toisistaan irrallisia, kaikkien tietojen olemassaoloa ei voi johtaa tunnetuista tiedoista. Journalistin ohjeet edellyttävät tietojen tarkistamisesta, mutta rikosoikeudellinen seuraamus tarkistamisen laiminlyönnistä voi olla suhteetonta sananvapauten puuttumista.

EIT:n *Ristamäki ja Korvola v. Suomi* -tuomiossa 29.10.2013 Suomi sai langettavan päätöksen sananvapauden rajoittamisesta, kun toimittajat oli tuomittu törkeästä kunnianloukkauksesta 30 päiväsakkoon Yleisradion MOT-ohjelmassa esitetystä halventavasta väitteestä. EIT:n mukaan ohjelmassa ei ollut vääriä tietoja. Ohjelmassa oli käsitelty poliisin ja veroviranomaisten yhteistyön puutteita kahden urheilukeskusta pyörittävän yhtiön epäiltyjen väärinkäytösten selvittämisessä. Tässä yhteydessä KU ja toinen vaikutusvaltainen henkilö oli mainittu esimerkkinä. Vaikka ohjelman uudelleen lähetykseen oli lisätty KU:n rahoitukseen osallistumista koskeva oikaisu, Helsingin käräjäoikeus piti 28.6.2006 väitettä halventavana. EIT:n kokonaisarvioinnissa kotimaiset tuomioistuimet eivät pystyneet tasapainottamaan kilpailevia intressejä. Helsingin käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomiossa ei arvioitu tietojen totuudenmukaisuutta, asiaan liittyvän yhteiskunnallisen keskustelun merkitystä eikä tiedon oikaisun merkitystä. Rangaistus oli tuomittu KU:n asianomistajana esittämän vaatimuksen mukaisesti tiedon halventavan ja kärsimystä aiheuttavan väitteen perusteella.

Kasabova v. Bulgaria 19.4.2011 -tapauksessa EIT arvioi epävarmojen tietojen merkitystä sillä, että kun virallisia selvityksiä ei ollut saatavilla ja kun väärinkäytöksiä oli tehty riidattomasti, valittaja oli perustellusti voinut kertoa kaikista saatavilla olleista ja siten myös vahvistamattomista tiedoista. Tilannetta oli tarkasteltava sellaisena kuin se oli näyttäytynyt journalistille asianomaiseen aikaan. Toisaalta EIT:n esille ottamat esimerkit olivat vain yksittäisiä seikkoja monien muiden kotimaisten tuomioistuinten huomioon ottamien seikkojen joukossa. Siten ei ollut ilmeisen perusteetonta katsoa, että valittaja ei ollut tehnyt riittäviä tarkistuksia. Tähän nähden hänen tuomitsemisensa oli saattanut olla välttämätöntä maineen suojan kannalta. Ottaen kuitenkin

huomioon tuomittujen seuraamusten kohtuuttomuuden EIT ei pitänyt tarpeellisena ottaa tuohon kysymykseen lopullista kantaa.

EIT:n *Elisa Polanco Torres, Emma Movilla Polanco v. Portugal* -tuomiossa 21.9.2010 todettiin vakiintunut kanta, että journalistille ei saanut ilman erityisen päteviä perusteita määrätä seuraamuksia siitä, että hän oli lehdistön tehtävien mukaisesti osaltaan levittänyt kolmansien osapuolten lausumia yleistä mielenkiintoa herättäneessä asiassa. Tämän lisäksi arvioitiin sitä, oliko journalisti käsillä olevassa tapauksessa toiminut vilpittömässä mielessä ja tarkistanut riittävästi syytösten totuudenmukaisuutta. Asiassa ei väitetty, että lehti tai sen toimittaja olisivat syyllistyneet rikokseen saadakseen CD-levykkeet haltuunsa. Journalisti oli niin ollen voinut nojautua lähteisiinsä. EIT katsoi, että perustuslakituomioistuin oli perustellut päätöstään riittävästi valittajien kunnian ja maineen suojan kannalta eikä EIS:n 8. artiklaa ollut rikottu.

Suomessa toimittajia on tuomittu kunnianloukkauksesta ja he ovat joutuneet vastuuseen nimettömien tietolähteiden esittämistä tiedoista, jos tietoja ei ole pystytty muuten näyttämään toteen. KKO 2010:88 -tuomiossa television ajankohtaisohjelman toimittaja tuomittiin törkeästä kunnianloukkauksesta kun ohjelmassa oli käsitelty kolmen nimeltä mainitun henkilön toimintaa ja kuulumista ryhmään, joka rahoitti ulkomailla toimivaa terroristijärjestöä. Väitteet ja vihjaukset olivat perustuneet ohjelmassa esitettyjen kahdeksan eri henkilön haastattelulausumiin, joiden henkilöllisyyttä toimittaja ei paljastanut.

EIT:n käytäntö salassa pidettävien tai luottamuksellisten tietojen julkaisua kohtaan perustuu asiaan liittyvän yleisen mielenkiinnon, kansallisen lainsäädännön ja sen soveltamisen sekä tapaukseen liittyvien asianhaarojen arviointiin. Kaavamainen rangaistus pelkästään salassa pidettävien asiakirjojen julkaisemisesta voi olla 10. artiklan vastaista, jos asia liittyy korkeaan virkamieheen ja asialla on suurta yleistä merkitystä.

Pinto Coelho v. Portugal -tapauksessa 28.6.2011 EIT katsoi, että käsillä oleva oikeudenkäyntiselostus kuului niihin asioihin, joilla

oli ilmeistä yleistä mielenkiintoa. Lehdistön tuli informoida yleisöä oikeusjutuista, jotka koskivat korkean virkamiehen toimintaa virassaan. Yleisöllä oli vastaavasti oikeus saada tietoja rikosoikeudenhoidon toimivuudesta. Käsillä olevassa tapauksessa syytettynä oli ollut rikospoliisin ylijohtaja. Valittaja oli tuomittu yksin sillä perusteella, että hän oli näyttänyt televisio-ohjelmassa kahden oikeudenkäyntiasiakirjan fakseja. Tuomiossa oli nojaututtu lain säännökseen, joka perusti rangaistusvastuun automaattisesti sen johdosta, että salassa pidettäviä oikeudenkäyntiasiakirjoja oli julkaistu.

EIT:n mukaan lehdistön tehtävä ulottuu oikeudenkäyntiselostuksiin. Ne edistivät oikeudenkäyntien julkisuutta ja siten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6. artiklan tavoitteita. Korkean virkamiehen toimintaa koskeva oikeusjutulla on ilmeistä yleistä mielenkiintoa ja yleisöllä on oikeus saada tietoja rikosoikeudenhoidosta. Automaattinen rangaistusvastuu salassa pidettävän oikeudenkäyntiasiakirjan julkaisemisesta oli suhteetonta.

EIT:n *Marcel Leempoel, S.A. Editions Cine Revue vs. Belgia* 9.11.2006 -asiassa puolustuksen muistiinpanojen ja yksityisen kirjeenvaihdon julkaiseminen loukkasi parlamentaarisisessa toimikunnassa kuullun tuomarin oikeutta puolustautua ja hänen yksityiselämänsä suojaa. Kyse ei ollut viikkolehden ja sen toimittajan sananvapauden loukkauksesta, kun lehden tietty numero määrättiin sakon uhalla poistettavaksi levityksestä. Vaikka kuuleminen oli näytetty televisiossa suorana lähetyksenä, puolustuksen valmistelua koskevien asiakirjojen julkaiseminen ei kuulunut yleisesti mielenkiintoiseen keskusteluun. Parlamentaarinen toimikunta oli tutkinut poliisi- ja tutkintatuomareiden toimintaa kahden tytön sieppausta ja katoamista koskevassa tapauksessa. Suuren julkisuusarvon saaneiden tapahtumien käsittelyssä puolustuksen muistiinpanot ja kirjeenvaihto kuuluvat yksityiselämän suojaan, vaikka itse tapahtumia on käsitelty tiedotusvälineissä maailmanlaajuisesti ja myös Suomessa.

EIT totesi edelleen, että artikkelissa D:stä esitetty kritiikki koski hänen henkilöään sellaisena kuin se ilmeni toimikunnalle jätetyistä asiakirjoista eikä hänen käyttäytymistään kuulemis-

tilaisuuksissa tai työssään tutkintatuomarina. Sananvapauden rajoituksia oli tulkittava hyvin väljästi, jos tiedot kuuluivat henkilökohtaiselle tasolle. Henkilöllä oli EIT:n oikeuskäytännön mukaan tietyissä oloissa hyväksyttävä odotus yksityiselämänsä suojaan. EIS:n 8. artikla saattoi perustaa valtiolle positiivisia velvollisuuksia yksityis- ja perhe-elämän suojaamiseen jopa yksityisten välisissä suhteissa. EIT oli useissa tapauksissa katsonut, että yksityiselämän suojan ja sananvapauden tasapainoa harkittaessa ratkaisevaa on se, edistikö artikkeli keskustelua yleisesti tärkeistä kysymyksistä. Käsillä oleva artikkeli ei tehnyt niin. Artikkelisiin oli jäljennetty myös D:n yksityistä kirjeenvaihtoa. Täysin yksityisyyden piiriin kuuluvien seikkojen julkaisulla ei voitu edistää yhteiskunnallisesti mielenkiintoista keskustelua. Valittajat eivät myöskään olleet maininneet mitään päteviä syitä sille, että asiakirja oli julkaistu kokonaisuudessaan. Toimikunnalle jätettyjen asiakirjojen käyttäminen ja niiden kommentoiminen artikkelissa koski olennaisesti sitä, millaisen puolustautumistaktiikan D oli omaksunut tai voinut omaksua. Sellaisen taktiikan omaksuminen kuului yksityiselämän intiimiin piiriin ja sellaisten henkilökohtaisten tietojen luottamuksellisuus tuli turvata kaikelta puuttumiselta.

Yhteenvedona EIT totesi, että artikkelilla ja sen levittämällä ei ollut edistetty minkäänlaista yhteiskunnallisesti kiinnostavaa keskustelua. Kotimaiset tuomioistuimet olivat perustelleet tuomioitaan relevantein ja riittävin syin. Toimenpide ei ollut suhteeton tavoitteisiinsa nähden. EIS:n 10. artiklaa ei ollut rikottu. Puolustuksen valmistelu ja tuomioistuinten päätösneuvottelut ovat sellaisia luottamuksellisuuden suojaa edellyttäviä tilanteita, että niitä koskevien tietojen julkaiseminen kuuluu sananvapauden tarkoitamaan oikeuteen saada tietoja, vaikka julkisesti käsiteltävä asia olisi muuten yhteiskunnallisesti merkittävä. EIT:n *Stoll v. Sveitsi* 10.12.2007 -tapauksessa luottamuksellisia tietoja koskevassa suuren jaoston tuomiossa arvioitiin valtion harkintamarginaalia luottamuksellisten tietojen suojaamisessa tarvittaessa syytetoimin.

Journalistienkin tuli noudattaa rikoslain säännöksiä eikä sanottu 2. kohta taannut täysin rajoittamatonta sananvapautta niissäkään tapauksissa, joissa lehdistössä käsiteltiin hyvin vakavia julkisia huolenaiheita. Journalistien oli toimittava vilpittömässä

mielessä nojautumalla oikeisiin tosiasioihin ja tarjottava luotettavaa ja täsmällistä tietoa journalismin etiikan mukaisesti. Median yhteiskunnalliseen vaikutukseen nähden näillä periaatteilla oli erityisen suuri merkitys nykyisin. Tietojen esittämistavalla voitiin vaikuttaa niiden arviointiin. Eettisten normien noudattamisen valvonnalla oli yhä suurempi merkitys, kun suunnattomia määriä tietoja kierrätettiin perinteisessä ja sähköisessä mediassa ja osallistujien määrä kasvoi jatkuvasti. Jos tapaus koski lehdistön vapautta, viranomaisilla oli vain rajoitettua harkintamarginaalia arvioidessaan pakottavan yhteiskunnallisen tarpeen olemassaoloa.

Ihmisoikeussopimuksen 10. artiklan 2-kohta ei antanut juurikaan mahdollisuutta rajoittaa poliittista puhetta tai keskustelua julkisesti tärkeistä kysymyksistä. Euroopan neuvoston kaikissa jäsenvaltioissa oli sääntöjä, joilla pyrittiin suojaamaan luottamuksellisia tietoja tarvittaessa syytetoimenpitein. Kuitenkin säännöissä oli huomattavia eroja paitsi käsitteiden määrittelyssä myös käytännössä ja syytteen nostamisen edellytyksissä. Niin ollen valtioilla oli tällä alueella tiettyä harkintamarginaalia.

Salassapitovelvollisuuden rikkomisesta ja rikkomista hyödyntävien tietojen julkaisemisesta on rikosoikeudellisen rangaistuksen sisältäviä säännöksiä eri maiden rikoslajeissa. Mainitussa EIT:n *Coelho*-tapauksessa automaattinen rangaistus salassapitovelvollisuuden rikkomisesta oli EIS:n 10. artiklan vastainen. Vaikka tieto on ollut alun perin salassa pidettävä, rangaistuksen määräämisessä sen julkaisemisesta on punnittava salassapidon perusteena olevan intressin pakottavuutta ja sananvapauteen puuttumisen suhteellisuutta. Kaavamaista laintulkintaa salassapitovelvollisuuden rikkomisesta seuraavan rangaistuksen tuomitsemisessa ei saa käyttää. Jos asia liittyy tärkeään poliittiseen keskusteluun tai julkisen vallan käyttöä koskevaan kysymykseen, salassa pidettävien tietojen julkaisemisesta rankaiseminen voi olla suhteetonta ja ei ehkä täytä sananvapauteen puuttumisen välttämättömyyden edellytyksiä.

Median pitää noudattaa velvollisuuksiaan ja vastuitaan myös kertoessaan vakavista julkisista huolenaiheista. Niillä on erityinen merkitys, kun hyökätään nimetyn henkilön mainetta tai muiden oikeuksia vastaan. Siten on oltava erityisiä syitä, jotta media voisi

vapautua normaalista velvollisuudestaan tutkia yksityishenkilöitä herjaavien lausumiensa todenperäisyyttä. Vapautumista harkittaessa pitää ottaa huomioon herjauksen laatu ja aste ja se, missä määrin media saattoi perustellusti pitää lähteitään luotettavina asianomaisen väitteen kohdalta. Kansalliset tuomioistuimet ovat usein tuominneet journalistin seurauksiin henkilön mainetta loukkaavien vakavien väitteiden perusteella, jos journalisti ei ole pystynyt näyttämään väitteitään toteen. Silloin kun EIT on hyväksynyt sananvapauteen puuttumisen ja rikosoikeudellisten keinojen käytön, kyse on ollut vakavista kunniaa (*Ruokanen ja muut v. Suomi* 6.4.2010 tuomio) tai yksityiselämää (*Yleisradio Oy ja muut v. Suomi* 8.2.2011) loukkaavista väitteistä.

Yhteiskunnallinen keskustelu ja yleinen mielenkiinto

Rikoslain 24. luvun 8. ja 9. pykälään lisättiin punnintasäännös, jonka mukaan kunnianloukkauksena ei pidetä yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseksi esitettyä ilmaisua, jos sen esittäminen, huomioon ottaen sen sisältö, toisten oikeudet ja muut olosuhteet, ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä. Lakivaliokunta arvioi kyseistä lakiesitystä koskevassa mietinnössään soveltamisen edellyttävän, että ilmaisu on esitetty ”yleiseltä kannalta merkittävän asian” käsittelemiseksi. Yleiseltä kannalta merkittäviä asioita ei voida luetella tyhjentävästi, mutta lähtökohteisesti tällaisina aiheina voidaan valiokunnan mielestä pitää muun muassa seuraavia:

- poliittinen keskustelu yleensä
- poliittisten vallanpitäjien toimintaa koskeva keskustelu erityisesti
- viranomaisten toimintaa koskeva keskustelu
- liikeyritysten toimintaa koskeva keskustelu
- kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhteisöjen toimintaa koskeva keskustelu
- erilaisten järjestöjen toimintaa koskeva keskustelu
- muiden yhteiskunnallisten merkittävien vaikuttajien toimintaa koskeva keskustelu.

EIT on suuren jaoston *Axel Springer AG v. Saksa* -tuomiossa 7.2.2012 linjannut yleisiä periaatteita yhteiskunnallisen keskustelun ja yleisen mielenkiinnon suhdetta maineen ja yksityiselämän suojaan. EIT on korostanut lehdistön tärkeää merkitystä demokraattisessa yhteiskunnassa sananvapauteen puuttumisen välttämättömyyden arvioinnissa. Vaikka lehdistö ei saa ylittää tiettyjä rajoja varsinkaan toisten oikeuksien ja maineen suojelun suhteen, sen on jaettava velvollisuuksiensa ja vastuidensa mukaisella tavalla tietoja ja ajatuksia kaikista julkista mielenkiintoa omaavista asioista. Lisäksi yleisöllä on oikeus saada sellaisia tietoja ja ajatuksia.

Viranomaisten oli löydettävä tietyn harkintamarginaalinsa puitteissa oikeudenmukainen tasapaino EIS:n turvaamien sananvapauden ja maineen suojan välillä, jos ne kilpailivat keskenään. Lopputulos Strasbourgin oikeudenkäynnissä ei saa riippua siitä, onko valituksen tehnyt artikkelin julkaisija EIS:n 10. artiklan nojalla tai artikkelin kohteena ollut henkilö EIS:n 8. artiklan nojalla. Siten viranomaisten harkintamarginaali oli periaatteessa samanlainen kummassakin tapauksessa.

Mainitussa *Axel Springer AG v. Saksa* -tuomiossa oli kyse tunnetun tv-näyttelijän huumeepidätyksestä, oikeudenkäynnistä ja hänen henkilöllisyytensä paljastamisesta lehtijutuissa. Saksalainen tuomioistuin ja EIT olivat eri mieltä siitä, oliko näyttelijän esittämän poliisitarkastajan roolihahmon ja hänen käyttöksensä ristiriita yleistä mielenkiintoa koskeva asia. EIT:n mielestä X oli siinä määrin tunnettu, että häntä oli pidettävä julkisuuden henkilönä. Hän oli eri haastattelujensa yhteydessä kertonut yksityiskohtia yksityiselämästään, joten hänen oli katsottava aktiivisesti hakeneen julkisuutta. Kun yleisö tunsu hänet hyvin, hän ei enää voinut odottaa, että hänen yksityiselämänsä suojattaisiin edelleen tehokkaasti.

EIT viittasi vielä siihen, että samalta syyttäjältä saadut samat tiedot oli julkaistu muissakin lehdissä ja televisiokanavilla ensimmäisen artikkelin ilmestymispäivänä. Jälkimmäisen artikkelin ilmestymisen aikaan X:n tuomio oli jo ollut yleisön tiedossa. Näissä oloissa EIT katsoi, että valittajayhtiö ei ollut toiminut villipillisessä mielessä artikkelit julkaistessaan.

Vaikka näyttelijän roolihahmon ja oman käytöksen välinen ristiriita ei kuulu poliittiseen tai yhteiskunnalliseen keskusteluun, henkilön oma aktiivisuus julkisuuden hakemisessa ja tunnettuus suuren yleisön keskuudessa painoivat huumepidätyksen ja tuomion julkaisemisen puolesta. Kun samat tiedot oli julkaistu muissa lehdissä ja televisiokanavilla, yhden lehden sananvapauden puuttuminen olisi ollut suhteetonta. Artikkeleilla ei ollut paljastettu yksityiskohtia X:n yksityiselämästä, vaan ne koskivat pääasiassa pidätyksen oloja ja sen jälkeisiä tapahtumia. Artikkeleissa ei ollut käytetty halventavia ilmaisuja eikä esitetty perusteettomia väitteitä. Kun samoja tietoja on julkaistu useissa lehdissä ja televisiokanavilla, asianomainen ei voi valikoida, mitä julkaisijaa kohtaan hän ryhtyy oikeudellisiin toimenpiteisiin, jollei eroa voi perustella tietojen ja loukkauksen aste-erolla.

EIT:n *Aleksey Ovchinnikov v. Venäjä* -tuomiossa 16.12.2010 arviointiin kuitenkin, että tietyissä oloissa oli perusteltua rajoittaa jo yleiseen tietoon tulleiden seikkojen toistamista mediassa. Näin voitiin tehdä esimerkiksi silloin, kun haluttiin estää yksityiselämään liittyvien tietojen leviäminen laajemmalti eivätkä tiedot kuuluneet yleisesti merkittävästä kysymyksestä käydyn poliittisen tai julkisen keskustelun alaan. Tässä tapauksessa kyse oli alaikäisen yksityiselämän suojasta. Pojan toistuva nimeäminen lehdistössä kesäleirillä sattuneen moitittavan tapahtuman yhteydessä oli ollut erityisen haitallista hänen moraalinsa ja henkisen kehityksensä kannalta. Näissä oloissa EIT katsoi, että tekoon osallistuneiden nuorten nimien ja heidän omaistensa virka-aseman mainitsemisella ei ollut edistetty keskustelua hyväksyttävästä julkisesta huolenaiheesta.

KKO 2011:72 ennakkopäätöksessä kysymykset olivat samantaisia, kun kirjailijana ja kuvataiteilijana toimiva henkilö oli aikaisemmissa elämänvaiheissaan tuonut yksityiselämänsä koskevia asioita julkisuuteen ja kyseessä olevaa seurustelusuhdetta oli käsitelty myös muissa tiedotusvälineissä. Korkeimman oikeuden mukaan seurustelusuhdetta ja lapsen isyyttä koskevia tietoja oli julkaistu muissa lehdissä ja asianomistaja oli itsekkin käsitellyt asiaa haastattelussa. Näissä oloissa yksityiselämän suojan ydin-

alueen turvaamiseksi ei ole ollut välttämätöntä rajoittaa tällaisen tiedon tai vihjauksen toistamista tiedotusvälineissä. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksen perusteella julkisuudessa esiintyvä henkilö ei voi valikoida oikeudellisten toimenpiteiden kohdistamista siten, että jotkut tiedotusvälineet voisivat julkaista yksityiselämää koskevia tietoja ja joitakin kohtaan ryhdyttäisiin oikeudellisiin toimenpiteisiin.

EIT:n aikaisemmassa *von Hannover v. Saksa* 24.6.2004 -tuomiossa Saksan katsottiin loukanneen 8. artiklan yksityiselämän suojaa, kun Monacon prinsessa Caroline von Hannover ei saanut oikeussuojaa hänestä julkaistuista *paparazzi*-kuvista, koska saksalaiset tuomioistuimet katsoivat hänen kuuluneen ajan merkkihenkilöihin. EIT katsoi kuvien julkaisun tyydyttävän vain tietyn lukijakunnan uteliaisuutta. Ne eivät liittyneet mihinkään yhteiskunnalliseen keskusteluun, vaikka valittaja oli suurelle yleisölle tuttu. Myöhemmässä EIT:n suuren jaoston *von Hannover* tuomiossa 7.2.2012 kuvien julkaisun katsottiin liittyneen valittajan isän ruhtinas Ranierin sairastamista koskevaan uutiseen, joten asia liittyi yhteiskunnalliseen keskusteluun.

EIT pani merkille, että Saksan liittotuomioistuin oli EIT:n *von Hannover*-tapauksessa antaman ensimmäisen tuomion jälkeen muuttanut oikeuskäytäntöään mm. siten, että huomioon tuli ottaa, oliko artikkelilla edistetty tosiasiakeskustelua vai pelkästään haluttu tyydyttää julkista uteliaisuutta. Mitä enemmän julkaisulla oli informaatioarvoa yleisölle, sitä enemmän yksilön suojan tuli antaa periksi. Todetessaan, että myös viihteellinen lehdistö nautti sananvapauden suojaa, liittotuomioistuin oli lausunut, että lukijoiden viihteen tarpeelle tuli yleensä panna vähemmän painoa kuin yksityisyyden suojalle.

Viihdelehdistössä henkilöiden yksityiselämää koskevien tietojen julkaisemista joudutaan arvioimaan asian yleisen mielenkiinnon, kohdehenkilön suostumuksen, henkilön julkisuuteen hakeutumisen ja asiaa koskevien aiemmin julkaisten tietojen pohjalta. Suurelle yleisölle tuttujen henkilöiden yksityiselämä ei sinänsä kuulu yleistä mielenkiintoa koskeviin asioihin, vaikka se voikin herättää enemmän julkista uteliaisuutta kuin poliittinen tai yhteiskunnallinen keskustelu. Kohdehenkilön nimenomaisen

suostumuksen perusteella on mahdollista julkaista jopa arkaluontoista yksityiselämää koskevia tietoja. Suostumus koskee lähtökohtaisesti vain henkilöä itseään. Jos asiaan liittyy muita henkilöitä, myös heidän suostumuksensa on saatava.

EIT:n tuomiossa 14.1.2014 *Ruusunen v. Suomi* on arvioitu seurustelusuhteen toisen osapuolen kertomuksia omasta elämästään ja samalla julkisuudessa tunnetun henkilön yksityiselämää koskevien tietojen paljastamista. Suhteen toinen osapuoli oli tapahtumahetkellä pääministeri eli maan vaikutusvaltaisin poliittinen vallankäyttäjä. EIT hyväksyi KKO 2010:39 perustelut, jonka mukaan pääministerin seksielämää, yksityiselämän yksityiskohtia ja lasten tunteita koskevien tietojen osalta sananvapauteen puuttuminen oli välttämätöntä ja suhteellista. Tapaamisia, seurustelua ja osapuolten jokapäiväisen elämän erilaisuutta koskeviin kirjan tietoihin liittyi yleistä mielenkiintoa ja niistä saattoi kertoa. Faktat pitivät paikkansa ja niitä ei esitetty provokatiivisella tai liioittelevalla tavalla.

Tapauksesta voi päätellä, että vallankäyttäjän sosiaalisista suhteista, kuten seurustelusta tai perhetilanteen muutoksesta voidaan kertoa. Sen sijaan näin ei saa tehdä seurustelun intiimeistä yksityiskohdista tai perheenjäsenten tunteista ja yksityiselämän yksityiskohdista.

Paljon yksityiselämäänsä esille tuovien henkilöiden osalta julkaisemista on arvioitu oletetun suostumuksen perusteella. Korkein oikeus arvioi KKO 2011:72 ennakkopäätöksessä, ettei henkilön pitkäaikaisesta julkisuudesta voi olettaa, että hän olisi antanut hiljaisen suostumuksensa myös sellaisten yksityisasioidensa liittyvien tietojen tai vihjausten esittämiseen, joita hän ei ole itse tuonut julkisuuteen tai jotka eivät jo muutoin ole tulleet julkisiksi. Yksityiselämän ydinalueelle kuuluvista asioista ei voi julkaista tietoja oletetun suostumuksen perusteella.

Henkilön hakeutuminen julkisuuteen johtaa siihen, että hänen on hyväksyttävä asiaan liittyvää keskustelua, palautetta ja tietojen korjaamista. Jos henkilön julkisuuteen hakeutumiseen liittyy yksityiselämää koskevia tietoja, pyrkimyksenä voi olla roolimallin tai julkisuuskuvan rakentaminen. Englannissa esimerkiksi

naimisissa olevien jalkapalloilijoiden seurustelusuhteiden paljastamista koskevaa keskustelua on käyty roolimallin ja massojen uteliaisuuden pohjalta.⁹ Silloin kun julkisuuteen hakeutumiseen ja julkisuuskuvaan rakentamiseen liittyy kaupallisia tavoitteita, asiaa voidaan käsitellä journalistisin perustein liioittelun ja provokaation kautta.

EIT arvioi *Hachette Filipacchi Associes (Ici Paris)* -tapauksessa 23.7.2009, että artikkelilla julkaistut tiedot siitä, miten tunnettu laulaja Johnny Hallyday käytti ja tuhhlaili säästelemättä rahojaan, eivät kuuluneet EIS:n 8. artiklan suojaamaan yksityiselämän intiimin piiriin alaan. Hän oli aiemmin omaelämäkerrassaan paljastanut kyseisiä seikkoja julkisuudessa. Julkaistuilla kuvilla oli kuvitettu kriittisellä tavalla artikkelia, jonka mukaan laulaja myi kuvaansa erilaisiin kuluttajatuotteisiin tyydyttääkseen taloudellisia tarpeitaan.

Levensonin raportissa on käsitelty lehdistön menettelytapoja ja tungettelua vanhempia kohtaan tilanteissa, joissa heidän lapsensa on joutunut henkirikoksen (Milly Dowler) tai kaappauksen (Madeleine McCann) uhriksi.¹⁰ Näissä maailmanlaajuisista julkisuutta saaneista jutuista vanhemmat eivät ole itse hakeutuneet julkisuuteen, mutta lehdistö on kaivanut esiin kaikki tapauksiin liittyneet yksityisasiat. Suomessa jotkut rikosjutut ja niiden julkinen käsittely oikeudessa ovat saaneet vastaavaa julkisuutta. Selvittämättömät henkirikokset herättävät yleisössä oikeutettua mielenkiintoa ja tarvetta saada asiat selvitettyä. Mediamyllytys voi olla lähiomaisille kuitenkin suhteetonta ja kohtuutonta itse tapah-tuman lisäksi. Suomen Journalistin ohjeiden 28. kohta edellyttää hienotunteisuutta onnettomuuksien tai rikosten uhrien uutisoinnissa ja asiaa koskevassa tietojen hankinnassa.

Journalistin vilpitön mieli

Journalistin vilpitön mieli on keskeinen kysymys arvioitaessa EIS:n 10. artiklan sananvapauden suojan toteutumista. Vilpitömän mielen arvioinnin kannalta tärkeitä seikkoja ovat myös informaation hankkimistapa ja todenperäisyys. Journalistien on

toimittava vilpittömässä mielessä oikeiden tosiseikkojen pohjalta tarjotakseen luotettavaa ja oikeaa tietoa journalismin eettisten vaatimusten mukaisesti. Journalismin eettisten vaatimusten noudattaminen liittyy kansalliseen itsesääntelyyn perustuviin eettisiin ohjeisiin. Vilpitön mieli on osa journalistin sananvapauden käytön hyväksyttävyyden kokonaisarviointia. Journalistin vilpitön mieli on eri asia kuin tahallisuus vakavien väitteiden esittämiseen ja niiden pohjana olevien tietojen tarkistamiseen. Vaikka vakavat väitteet voisivat sellaisenaan täyttää kansalliseen lakiin perustuvan herjauksen edellytykset, journalistin vilpitön mieli ja asian yhteiskunnallinen merkittävyys voivat estää journalistin tuomitsemisen ja sananvapauteen puuttumisen.

EIT arvioi *Petre Mihai Bacanu, R SA v. Romania* 3.3.2009 -tuomiossa, ettei ollut päteviä syitä epäillä journalistien vilpittömyyttä. Vaikka eräät väitteet olivat vakavia, niitä ei pidetty tahallisina herjauksina. Väitteiden esittäminen sisältyi journalistiseen vapauteen, joka käsitti myös mahdollisuuden turvautua tiettyyn liioitteluun tai jopa provokaatioon

Poliitikon tuli suvaita kritiikkiä tavallista kansalaista enemmän. Valittajat olivat käsillä olevassa tapauksessa toimineet lehdistön perinteisessä tehtävässä demokratiassa eli yhteiskunnan ”vahtikoirina” ja edistäneet siten viranomaisten toiminnan läpinäkyvyyttä. Journalistien oli kuitenkin toimittava vilpittömässä mielessä tarjotakseen luottamuksenarvoista tietoa journalismin eettisten vaatimusten mukaisesti.

Mitä tuli vilpittömään mieleen, EIT pani merkille, että artikkeleissa ei ollut käsitelty Vacaroiun yksityiselämää, vaan hänen menettelyään korkeana poliittisena vastuuhenkilönä. Lisäksi valittajat olivat pyrkineet tukemaan väitteitään ja suhtautuneet oikeudenkäynteihin vakavasti niiden kaikissa vaiheissa. Niin ollen EIT katsoi, ettei ollut päteviä syitä epäillä heidän vilpittömyyttään. Tosin eräät väitteet olivat olleet vakavia, kun niillä oli syytetty Vacaroiuta korruptiosta. Kuitenkin niille oli ollut tosiasiaperusteita eli vuoden 1999 sopimuksen osoittama Vacaroiun menettely pankin perustamisen yhteydessä ja se, että hänen tileilleen oli maksettu

huomattavia rahasummia, vaikka hän väitti luopuneensa kaikista yhteyksistään pankkiin. Näissä oloissa EIT ei pitänyt väitteitä tahallisina herjauksina.

Jose Masschelin v. Belgia 20.11.2007 -päätöksessä EIT on arvioinut journalistin vilpittömää mieltä silloin, kun hän oli tarjonnut maksua jutuista ja painostanut vanhempia salassa pidettävän asiakirjan paljastamiseen. Jutussa oli kyse alaikäisen A:n vanhempien toimittajalle luovuttamien esitutkinta-asiakirjojen tietojen paljastamisesta, kun tunnettua kuvanveistäjää epäiltiin alaikäiseen A:han kohdistuneesta seksuaalirikoksesta.

Toisaalta EIT totesi, että valittajaa oli pidetty osallisena sanotun rikokseen, kun hän oli painostanut A:n vanhempia ja tarjonnut näille rahaa, vaikka oli tiennyt näiden syyllistyvän rikokseen. EIT katsoi, että yllyttäessään heitä rikokseen rahaa tarjoamalla valittaja ei ollut toiminut vilpittömässä mielessä journalismin eettisten vaatimusten mukaisesti. Niin ollen hänen sananvapauteensa puuttumiselle oli tästä syystä ollut relevantteja ja riittäviä perusteita. Hänelle määrättyjä seuraamuksia ei voitu pitää kohtuuttomina tai sellaisina, että niillä olisi ehkäisevää vaikutusta median sananvapauden käytön suhteen. Siten puuttuminen oli ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa ja valitus oli ilmeisen perusteeton.

Maksu salassa pidettävän asiakirjan paljastamisesta ei useinkaan ole vilpittömässä mielessä toimimista. Jos tietolähde vuotaa salassa pidettäviä tietoja tai asiakirjoja maksua vastaan, tietolähteen motiivit teolle voivat olla kyseenalaiset. Silloin kun salassa pidettävien tietojen vuotaminen perustuu yhteiskunnallisesti merkittävän epäkohdan paljastamiseen ilman palkkiota, tietolähde ja journalisti ovat ehkä vilpittömässä mielessä. Harkitessaan sananvapauteen puuttumisen oikeasuhtaisuutta on EIT:n *Guja v. Moldova* 12.2.2008 suuren jaoston tuomion mukaisesti arvioitava, oliko valittajalla muita tehokkaita keinoja korjata ne vääryydet, joita hän aikoi paljastaa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä paljastamiseen liittyvään julkiseen etuun. Yleisön tarve tietyn informaation saamiseen voi joskus olla niin voimakas, että se syrjäyttää jopa lailla asetetun salassapitovelvollisuuden.

Shekkivihkojournalismia eli palkkion maksamista tiedoista on yleensä pidetty moitittavana toimintatapana vakavasti otettavan julkaisutoiminnan piirissä. *Journalistin ohjeissa* ei ole nimenomaisesti otettu kantaa palkkioiden maksamiseen tiedoista. Jos palkkion maksamiseen pohjautunut julkaistu juttu rikkoo muuten ohjeita, hyvän journalistisen tavan rikkomista arvioidaan julkaistun jutun perusteella. Tunnettujen julkisuuden henkilöiden yksityiselämää koskevat *kiss and tell* -paljastukset on rinnastettu motiiveiltaan *kiss and sell* -toiminnaksi. KKO 2010:39 tuomiossa pääministerin entinen seurustelukumppani ja kirjan kustannusyhtiön edustaja tuomittiin yksityiselämää loukkaavaan tiedon levittämisestä sillä perusteella, että seurustelusuhdetta käsittelevässä kirjassa oli esitetty pääministerin yksityiselämää koskevia tietoja ja vihjauksia.

Suomessa journalisteihin kohdistuvien kunnianloukkausta tai yksityiselämän loukkausta koskevien rikossyytteiden käsittelyn yhteydessä ei ole erikseen arvioitu journalistin vilpittömyyttä tai vilpillistä mieltä. Kunnianloukkauksen yhteydessä arvioidaan yleensä tietojen todenperäisyyttä ja tekijän tahallisuutta sekä tietoisuutta tietojen totuudenmukaisuudesta tai virheistä. EIT katsoi *Selistö v. Suomi* 16.11.2004 journalistin olleen vilpittömässä mielessä, vaikka Vaasan hovioikeus oli tuominnut hänet tahallisesta törkeästä kunnianloukkauksesta. KKO 2011:101 ennakkopäätöksessä on todettu, että kirjoituksissa on kerrottu koulukiitosta asiallisesti eikä tapahtumia ole erityisesti paisuteltu. Esille ei ole tullut seikkaa, josta voitaisiin päätellä toimittajan tärkeästä aiheesta kirjoittaessaan tarkoittaneen tahallaan halventaa asianomistajana ollutta koulun rehtoria. Vaikka tapauksessa ei ole nimenomaisesti käsitelty journalistin vilpittömyyttä mieltä, lehtijutussa olleita vähäisiä epätarkkuuksia ei tulkittu tahallaan esiteytyiksi vääriksi tiedoiksi.

Oikaisu ja vastine

Journalistin ohjeissa korostetaan tietojen tarkistamista ja kriittistä suhtautumista tietolähteisiin. Ohjeissa myös veloitetaan tietojen oma-aloitteiseen oikaisuun kun tieto virheestä on saatu.

Sananvapauslaki ei velvoita tietojen oma-aloitteeseen oikaisuun, vaan päätoimittajan on käsiteltävä virheellisten tietojen oikaisua tai vastineoikeutta koskevat vaatimukset. KKO 2000:54 tuomiossa julkaisemisen jälkeen toimitetulla oikaisulla ei ollut merkitystä kunnianloukkauksen edellyttämän tahallisuuden toteutumisen arvioinnissa. Tässä korkein oikeus on asettanut suorastaan ehdottoman vastuun journalistille virheellisestä tiedosta ilman journalistin vilpittömän tai vilpillisen mielen arviointia EIT:n tapaan.

EIT:n *Niskasaari v. Suomi* 6.7.2010 -tuomiossa on arvioitu oikaisun vaikutusta sananvapauteen puuttumisen edellytyksiin. EIT totesi, että vastuullinen journalismi edellytti lähteiden oikeellisuuden tarkistamista tosiasiavirheiden estämiseksi. Tätä velvollisuutta oli korostettu kotimaisissa journalistien eettisissä ohjeissa. Myöskään ei ollut lainkaan otettu huomioon lehdessä myöhemmin julkaistua oikaisua. Sellaista ajoissa tehtyä oikaisua voitiin pitää asianmukaisena hyvityksenä aiheutetusta kärsimyksestä.

EIT on *Przemyslaw Kaperzynski v. Puola* 3.4.2012 -tuomiossa pitänyt oikaisua ja vastinetta koskevia velvollisuuksia normaalina osana sananvapauden käyttöä painetussa mediassa. Velvollisuudella edistetään pluralismia yhteiskunnallisen keskustelun yhteydessä.

Lehdistölain mukaan valittajan tuli päätoimittajan ominaisuudessaan julkaista tietyn lähinnä toimituksellisin edellytyksin artikkelilla loukatun henkilön oikaisupyyntö tai vastaus. Ellei pyyntöä hyväksytty, asianomaiselle henkilölle oli ilmoitettava epäamisestä ja sen perusteista. EIT katsoi, että lakimääräinen velvollisuus oikaisun tai vastauksen julkaisuun kuului normaalina osana sananvapauden käyttöön painetussa mediassa. Sellaisenaan tuota velvollisuutta ei voitu pitää kohtuuttomana tai perusteettomana. Velvollisuudella edistettiin pluralismia ilmaistaessa mielipiteitä yleisesti kiinnostavista kysymyksistä kirjallisen ja poliittisen keskustelun yhteydessä. Myöskään ei sellaisenaan voitu kritisoida velvollisuutta ilmoittaa epäamisestä ja sen perusteista asianomaiselle. Siten henkilö sai tilaisuuden esittää vastauksensa kysymyksessä olevan lehden toimituskäytännön mukaisena.

Kyse oli kaupungin viemärilaitoksen ongelmia käsitelleestä artikkelista, johon tarjottu oikaisu oli kaksi kertaa pitempi kuin alkuperäinen artikkeli. Lehdistölain sanamuotoon nähden valittajan oli ollut tässä tilanteessa vaikea päättää oikaisupyynnön vilpittömyydestä ja oikaisun julkaisun edellytysten olemassaolosta, vaikka velvollisuus sinänsä oli EIS:n 10. artiklan mukainen. Vastine ja oikaisu tarjoavat lisätietoa ja arvostelun kohteen näkemyksen lukijoille, joten ne edistävät yhteiskunnallista keskustelua asiassa. Tässä tapauksessa päätoimittaja oli tuomittu yhdyskuntapalveluun ja hänelle oli määrätty kielto harjoittaa journalistin ammattia kahteen vuoteen. Kun rikosseuraamus ja ammatin harjoittamista koskeva rajoitus oli määrätty lähinnä menettelyluontoisesta rikkeestä, sananvapauteen puuttuminen ei ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa.

EIT:n *Ristamäki ja Korvola v. Suomi* -tuomiossa 29.10.2013 Yleisradion MOT-ohjelman ensimmäistä lähetystä seuraavaan uudelleen lähetykseen oli liitetty oikaisuna KU:n liikekumppanin ilmoittama tieto vakuutusyhtiön osallisuudesta urheilukeskuksen rahoitukseen. Tälle ei Helsingin käräjäoikeuden 28.2.2006 annettussa tuomiossa annettu lainkaan merkitystä arvioitaessa törkeän kunnianloukkauksen toteutumista. EIT:n käytännössä ajoissa toimitetulle oikaisulle pitää antaa merkitystä arvioitaessa kunnianloukkauksen toteutumista ja journalistin sananvapauteen puuttumisen välttämättömyyttä. EIT:n *Wegrzynowski ja Smolczewski v. Puola* 16.7.2013 -tuomiossa kantajien maineen suojaan koskevan artikkelin poistaminen lehden online-arkistosta ei ollut välttämätöntä, vaan korjaus artikkelin tietoihin ja viittaus oikeuden tuomioon olivat riittäviä.

Välitön virheellisten tietojen oikaisu viittaa journalistin vilpittömään mieleen ja tahallisuuden puutteeseen. Tällaisessa tilanteessa ei pitäisi kaavamaisesti arvioida, että journalisti on vastuussa valheellisesta vihjauksesta riippumatta siitä, ovatko tiedot tosia ja onko asianosaisen ilmoittama oikaisu julkaistu. Jos asiaosainen ei halua vaatia virheellisen tiedon oikaisua heti julkaisemisen jälkeen, hän itse pitkittää virheellisen tiedon aiheuttamaa vahinkoa.

Sananvapauteen puuttumisen keinojen suhteellisuus ja välttämättömyys

EIT:n arvioinneissa on kiinnitetty huomiota sananvapauteen puuttumisen hyväksyttävyyden lisäksi puuttumiseen käytettyjen keinojen välttämättömyyteen ja suhteellisuuteen. Vaikka velvollisuus julkaista lehtiartikkelin johdosta lähetetty oikaisu tai vastaus on EIS:n 10. artiklan mukainen, ehdollinen yhdyskuntapalvelu velvollisuuden laiminlyönnin johdosta merkitsi päätoimittajan sananvapauden loukkausta.

Przemyslaw Kaperzynski v. Puola 3.4.2012 -tapauksessa valittaja ei ollut noudattanut näitä ammatillisia velvollisuuksiaan. Toisaalta kysymykseen liittyi myös rikosseuraamusten määrääminen. Valtion harkintamarginaaliin nähden herjaukseen liittyvä rikosseuraamus ei sellaisenaan ollut suhteeton toimenpide. Tilanne saattoi olla toinen silloin, kun seuraamukset olivat sen luontoisia, että niillä voitiin ehkäistä lehdistöä osallistumasta hyväksyttäviä julkisia huolenaiheita koskevaan keskusteluun. Rikosseuraamusten sananvapauden käyttöä ehkäisevä vaikutus oli ilmeinen. Seuraamusten laatu ja ankaruus tuli ottaa huomioon harkittaessa sananvapauteen puuttumisen oikeasuhtaisuutta. Käsillä olevassa tapauksessa rikosseuraamus oli määrätty lähinnä menettelyluontoisesta rikkeestä.

Kotimaiset tuomioistuimet eivät lain mukaan voineet tällöin kiinnittää huomiota sananvapautta koskeviin näkökohtiin. Erityisen kovana oli pidettävä määräystä siitä, että journalisti ei saanut harjoittaa ammattiaan.

Vaikka rikosoikeudelliset seuraamukset sellaisenaan eivät ole suhteettomia, niiden laatu ja ankaruus on otettava arvioitaessa sananvapauteen puuttumisen suhteellisuutta. EIT on *Lahtonen*-tapauksessa 17.1.2012 todennut: ”EIS:n 10. artikla ei sinänsä estänyt rikosseuraamusten määräämistä median ammattilaisille, jotka julkaisivat henkilön yksityisyyttä loukkaavia artikkeleita. Kuitenkin sellaiset seuraamukset olivat oikeutettuja vain poikkeuksellisissa tapauksissa.”

Jos rikosoikeudellisella seuraamuksella luodaan pelotevaikutus sananvapauden käytölle, ne voivat olla suhteettomia.

Esimerkiksi vankeusrangaistus journalistille luo vakavan pelotevaikutuksen sananvapauden käytölle. EIT:n käytännössä vankeusrangaistuksia ei ole hyväksytty tilanteissa, joissa kyse on ollut henkilön maineeseen kohdistuvista vakavistakin väitteistä (*Katrami v. Kreikka* 6.12.2007, *Kydonis v. Kreikka* 2.4.2009, *Kanellopoulo v. Kreikka* 11.10.2007, *Belpietro v. Italia* 24.9.2013). Silloin kun EIT on hyväksynyt sanavapauteen puuttumisen ja rikosoikeudellisten keinojen käytön, kyse on ollut vakavista kunniaa (Ruokanen ja muut 6.4.2010 -tuomio) tai yksityiselämää (*Yleisradio Oy ja muut* 8.2.2011) loukkaavista väitteistä. Näissäkään tapauksissa kyse ei ole ollut vankeusrangaistuksista. Äänestysratkaisussa 4-3 *Feret v. Belgia* 16.7.2009 EIT on arvioinut kiihotusta rasistiseen syrjintään ja ulkomaalaisvihaan sekä sen suhdetta vaalikampanjaan ja hyväksynyt yhdyskuntapalvelun tai ehdollisen vankeusrangaistuksen.

Rikoslain kunnian ja yksityiselämää loukkaavan tiedon törkeiden tekemuotojen osalta enintään kahden vuoden vankeusrangaistus on mahdollinen. Jos vankeusrangaistus tuomitaan suuren kärsimyksen tai erityisen suuren vahingon aiheuttamisen perusteella, EIT:n langettavat päätökset ovat edelleenkin mahdollisia. EIT on hyväksynyt suuretkin vahingonkorvaukset esimerkiksi 130.000 euroa huoltoriitaan liittyneen alaikäisen henkilöllisyyden paljastamisesta¹¹ tai 15.000 euroa tutkintatuomariin ja syyttäjään kohdistuneista korruptioväitteistä.¹² Mikäli näihin juttuihin olisi liittynyt vahingonkorvausten lisäksi vankeusrangaistuksia, EIT:n arvio puuttumisen hyväksyttävyydestä olisi voinut olla toisenlainen.

EIT on *Kasabeva v. Bulgaria* 19.4.2011 -tapauksessa suhteuttanut tuomittuja sakkoja ja vahingonkorvauksia maan ansiotaan ja valittajan kuukausipalkkaan. Tosin valittajalle oli määrätty herjauksista rikesakot. Toisaalta niin voitiin rikoslain mukaan tehdä vain kerran. Seuraavan kerran häntä mahdollisesti tuomittaessa hänelle määrättäisiin rikoslain mukaisia seuraamuksia. Joka tapauksessa sakkojen määrällä yhdessä korvausten kanssa (kaikkiaan 3797,36 euroa) oli huomattavampi merkitys hänen ja muiden journalistien toimintaa ehkäisevänä seikkana. Tuo summa vastasi yli 70 minimikuukausipalkkaa ja oli yli 35 kertaa valittajan

kuukausipalkka ja hän oli yksin seuraamusvastuussa. Summan maksamiseen oli häneltä kulunut vuosia.

Suomessa yhteensä noin 3700 euron sakot ja vahingonkorvaukset eivät olisi monikymmenkertaisia toimittajan ansiotasoon nähden.¹³ EIT:llä itsellään ei ole yhtenäistä linjaa tuomittujen vahingonkorvausten hyväksyttävyydestä. Vahingonkorvausten hyväksyttävyyttä on arvioitu kansallisen harkintamarginaalin käytön pohjalta ilman että olisi pyritty luomaan yhtenäistä eurooppalaista korvaustasoa ja standardia eri loukkaustilanteissa mahdollisista vahingonkorvauksista. Vahingonkorvauksia arvioidaan maan yleisen ansiotason ja korvausvelvollisen median tai toimittajan maksukyvyyn mukaan. Vahingonkorvauksia arvioidaan sananvapautteen puuttumisen hyväksyttävyyden ja loukkauksen vakavuuden perusteella. Silloin kun sananvapautteen puuttumista ei ole pidetty hyväksyttävänä, tuomittuja sakkoja ja vahingonkorvauksia arvostellaan ankariksi. Toisaalta vakavissa loukkauksissa suuretkin vahingonkorvaukset on hyväksytyt.

Joissakin Britanniaa ja Irlantia koskevissa tapauksissa vahingonkorvauksen määrää ja sananvapautteen puuttumisen suhteellisuutta on arvioitu *common law* -järjestelmän juryn harkintavallan oikeasuhteisuuden pohjalta. *Independent News and Media plc, Independent Newspapers Ireland Limited* tuomiossa 16.6.2005 hyväksyttiin juryn määräämä 380.000 punnan vahingonkorvaus vakavista väitteistä, kun EIT katsoi jääneen näyttämättä, että takeet kohtuuttomia korvauksia vastaan olisivat tehottomia tai riittämättömiä. Sen sijaan suhteellisuusvaatimuksen puuttuminen Englannin oikeudesta oli johtanut siihen, että 1,5 miljoonan punnan vahingonkorvausta *Tolstoy Miloslavsky*-tapauksessa 13.7.1995 oli pidetty erityisen kyseenalaisena.

Johtopäätöksiä

Totuudenmukaisten tietojen esittämisen suoja yleistä mielenkiintoa koskevissa asioissa on vahva silloin kun journalisti on ollut vilpittömässä mielessä ja tietoja on tarkistettu. Tulkintaongelmat liittyvät näistä lähteviin rajatilanteisiin. Toimittajia on tuomittu kolmansien osapuolten esittämistä tiedoista, jos tietoja ei ole pystytty

muuten varmentamaan. EIT on antanut tällaisissa tapauksissa langettavia päätöksiä, jos toimittaja on ilman vakavia perusteita saatettu vastuuseen kolmansien osapuolten esittämien tietojen raportoinnista. Suomessa toimittajia on tuomittu kunnianloukkauksesta tiedon tai vihjauksen antaman mielikuvan perusteella, vaikka tiedot itsessään olivat olleet tosia. Rikoslain 24. luvun 9 §:n kunnianloukkauksen edellyttämä valheellinen tieto tai vihjaus voi johtaa tilanteisiin, että rangaistuksia vaaditaan vakavuudeltaan ja vahingollisuudeltaan eriasteisista ilmaisuista. Tunnusmerkistö ei edellytä konkreettista ja toteutunutta vahinkoa maineelle, vaan väitteen pitää olla omiaan aiheuttamaan kärsimystä ja vahinkoa. Tämä voi johtaa tilanteisiin, joissa arvioinnin lähtökohtana on asianomistajan kokemus mielihapaa eikä tiedon virheellisyys ja siitä aiheutunut vahinko maineelle.¹⁴ Kynnys tuomita kunnianloukkauksesta voi olla Suomessa edelleenkin liian matala, vaikka lain muutoksella edellytetään, että aihepiiriin liittyvä yleinen mielenkiinto ja sitä koskeva EIT:n käytäntö otetaan huomioon.¹⁵

EIT on myös kiinnittänyt huomiota, onko tiedot saatu julkisista oikeudenkäyntiasiakirjoista tai muuten julkisista lähteistä. Vaikka kaikki julkista asiakirjoista saatu tieto ei olisikaan julkaisutavissa, tuomio julkisesta oikeudenkäynnistä saatujen tietojen julkaisemisesta on suhteetonta silloinkin kun julkaisemisen tarpeellisuutta voisi arvostella. Jos oikeudenkäynnissä esitettyjen tietojen julkaisemisesta on odotettavissa vahinkoa, julkaisuutta pitäisi säädellä osittaisella salassapidolla ja oikeuden määräyksillä. Suomessa ei ole käytössä tuomioistuinten *contempt of court* -määräyksiä, mutta tietojen osittainen salassapito on laissa määritellyillä perusteilla mahdollista.

Journalistin vilpityn mieli edellyttää, että journalistin tahallisuutta kunnianloukkaukseen arvioidaan esitettyjen ja käsiteltyjen tietojen pohjalta. Tietolähteisiin on suhtauduttava kriittisesti, ja tiedot on tarkistettava käytettävissä olevien mahdollisuuksien mukaan. Journalistia ei voi saattaa vastuuseen sellaisten tietojen esittämättä jättämisestä, joiden olemassaolosta hänellä ei ole ollut tietoa. Kunnianloukkauksen edellyttämä tahallisuus koskee tahallisuutta sekä virheellisiin tietoihin että niistä aiheutuneeseen vahinkoon ja kärsimykseen. Journalistin vilpittömän mielen suoja edellyttää

tavoitetta tuottaa yleisön saataville yleistä mielenkiintoa koskevia tietoja journalismin eettisten vaatimusten mukaisesti. Asioiden kyseenalaistaminen, kriittinen käsittely ja jonkinasteinen liioittelu ja provokaatio voivat sisältyä journalistin vilpittömään mieleen.

Totuudenmukaisten tietojen esittämisen yleistä mielenkiintoa koskevissa yhteiskunnallisissa asioissa pitäisi kuulua vahvaan sananvapauden suojaan. Jos tiedot ovat puutteellisia, harhaanjohtavia tai antavat väärän mielikuvan, sitä vastaan on käytettävissä oikaisu, vastine tai oma kannanotto. Totuudenmukaisen uutisoinnin ei pitäisi johtaa rikostuomioon sen takia, että kohdehenkilö ei halua käsitellä asiaa tai se on hänen kannaltaan kielteinen tai syyllistävä. Suomi on saanut EIT:sta langettavia päätöksiä journalistien sananvapauden puuttumisesta tilanteissa, jossa tiedot ovat todenmukaisia ja ne on saatu julkisista lähteistä tai esitetty objektiivisella ja tasapainoisella tavalla. Näissä olosuhteissa sananvapauden ja maineen välisen punninnan ei pitäisi johtaa asianomistajan etujen painottamiseen.

Viitteet

- 1 *EIT Axel Springer AG v. Saksa* 7.2.2012
- 2 Sananvapauteorioista ks. Ollila, Riitta (2004): *Sananvapaus*. Tietosanoma Oy, s. 19–120.
- 3 KKO 2005:136 ennakkopäätöksessä on punnittu nimen julkaisemisen puolesta ja vastaan puhuvia seikkoja.
- 4 Tapauksesta Ollila, Riitta (2006): KKO 2005:136 – onko rikos yksityiselämää? *Lakimies* 2006:5, s. 847–858.
- 5 Mm. Yhdistyneen kuningaskunnan *Defamation Act* 2013 mukaan totuudenmukainen oikeudenkäyntejä koskeva raportointi kuuluu ehdottoman oikeuden (*absolute privilege*) alaan, www.legislation.gov.uk.
- 6 Vertaa Mäenpää, Olli (2008): *Julkisuusperiaate*. WSOY Pro, s. 29.
- 7 Lehden vuonna 2000 julkaistun artikkelin mukaan ensimmäisen lauantaina pidetyn mielenosoituksen takana oli *Aamurusko* -niminen fasistinen järjestö, jonka jäsenet olivat kokoontuneet Aleksanteri

- Suuren patsaan eteen ja marssineet pitkin katuja kantaen maan ja fa-sistien lippuja samaan aikaan kun *Pysäyttäkää Haider* -niminen ryh-mä oli järjestänyt vastamielenoitituksen. Tällä hetkellä vuonna 2014 *Kultainen aamurusko* –puolue on Kreikan parlamentissa.
- 8 Tiilikka, Päivi (2007): *Sananvapaus ja yksilön suoja, lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaaminen*. WSOY Pro, s. 464.
  - 9 Näissä yhteyksissä on haettu ennakkollisia *interim injunction* -julkaisu-kieltoja, ks. Gavin Phillipson: Max Mosley goes to Strasbourg: Article 8, Claimant Notification and Interim Injunctions, *Journal of Media Law* 2009, issue 1, a. 73–99.
  - 10 An inquiry into the culture, practices and ethics of the press: report [Leveson] Volume 2, November 2012, s. 538–571. http://www.official-documents.gov.uk/document/hc1213/hc07/0780/0780_ii.asp
  - 11 EIT:n ratkaisu *Krone Verlag GmbH v. Itävalta* 19.6.2012. EIT pani mer-kille, että seuraamukset eivät olleet rikosoikeudellisia mutta tuomitun vahingonkorvauksen määrä oli poikkeuksellisen suuri, 130 000 euroa, mikä EIT:n oikeuskäytännön mukaan saattoi antaa aiheen katsoa rikotun EIS:n 10. artiklaa. Toisaalta valittajayhtiö oli artikkeleillaan ja niillä jatkuvasti toistetuilla tiedoilla Christianin elämän intiimeistä yksityiskohdista luonut tiettyssä määrin jatkuvan häirinnän ilmapiirin ja herättänyt hänessä hyvin voimakkaan tunteen tunkeutumisesta hä-nen yksityiselämäänsä tai jopa vainosta.
  - 12 EIT *Karpetas v. Kreikka* 30.10.2012. Valittaja ei ollut esittänyt eikä edes yrittänyt esittää näyttöä korruptioväitteidensä totuudenmukaisuudesta. Hän ei ollut yrittänyt välttää sekaannusta aiheuttavia ilmaisuja eikä hän suuttumuksensa voinut oikeuttaa niin kovaa oikeuslaitoksen halveksuntaa. Ylioikeus oli alentanut tuomitun korvauksen määrän 15 000 euroon. Vaikka summa oli suuri, sitä ei kuitenkaan voitu pitää kohtuuttomana. EIS:n 10. artiklaa ei ollut rikottu.
  - 13 Tiilikka arvostelee EIT:n korvauskäytäntöä epäyhtenäisyydestä. Tii-likka, Päivi (2012): Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen harkin-tamarginaalioppi sananvapauden ja yksityiselämän suojan punnin-nassa, s. 98–100, *Viestintäoikeuden vuosikirja* 2012, Nettiajan oikeus, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.
  - 14 Joissakin tuomioistuinratkaisuisissa kunnallispolitiikassa toimivia hen-kilöitä on tuomittu kunnianloukkauksesta kunnan päättäjiin kohdis-tuneesta arvostelusta, ks. Itä-Suomen hovioikeuden tuomio 14.8.2014 R 13/589, Keski-Suomen kärjäoikeuden tuomio 17.9.2014 R 14/1848, Oulun kärjäoikeuden tuomio 10.12.2014 R 14/1734. Tuomiot eivät ole lainvoimaisia.
  - 15 HE 19/2013 vp. ja lakivaliokunnan mietintö 11/2013 vp.

Ville Manninen

Todenmukainen verkkojournalismi

Toimitustyö siirtyy internettiin

Varhaisten toimittajien kauppatavara oli raaka tieto, ja ensimmäiset uutislehtiset olivat lähinnä tapahtumaluetteiloita. Aikojen muuttuessa toimitusten käsiin päätyvän tiedon määrä kuitenkin paisui ja työkäytännöt hienostuivat. Tietoja alettiin koota erimittaisiksi tarinoiksi ja niitä arvottaa taitolla: ajan myötä syntyi pääjuttuja ja pikku-uutisia, talousartikkeleita ja *human interest*-tarinoita. Journalismi alkoi saada lisäarvoa paitsi tiedosta myös sen esitystavasta.

Teknologinen kehitys toi journalismiin uusia välityskanavia, muotokieliä ja tyylejä. Lehdistössä, radiossa ja televisiossa kehittyi kussakin omat journalismin lajinsa. Tuorein tulokas journalismin lajistoon on internetin mukanaan tuoma verkkojournalismi.

Verkkojournalismi ei – kuten ei internetkään – syntynyt yhdessä pistemäisessä inspiraation välähdyksessä. Viitteitä ja esimuotoja kummastakin on nähtävissä jo aiemmin. Varhaisia verkkosovelluksia oli joissain toimituksissa käytetty tiedonhaun apuna jo 1980-luvulla. Eräs tutkimuksessani haastattelemanani verkko-toimittaja taas katsoi nykyisen työnsä olevan luonnollista jatketta aiemmalle tehtävälleen teksti-tv:n uutisten parissa. Mielekäs raja on kuitenkin aloittaa internetin historia sen yleistymisestä suuren yleisön parissa, 1990-luvun alkupuolelta. Tuolloin alettiin julkaista helppokäyttöisiä, graafisella käyttöliittymällä varustettuja verkkoselaimia, ensimmäinen laajalle levinnyt niistä oli Mosaic vuonna 1993.

Internetin yleistyessä moni toimittaja siirtyi sujuvasti käyttämään sitä omassa työssään. Kun myös suuri yleisö alkoi tottua

verkkoon, mediayhtiöissä virisi halu alkaa valloittaa uutta väli-
nettä. Internetin vaistottiin olevan tulevaisuuden media, mutta
se oli liian uusi, jotta perinteikkäät journalismin tuottajat olisivat
osanneet hyödyntää sitä kaupallisesti. Aluksi toimitukset julka-
sivat muuhun käyttöön tuotetut juttunsa sellaisenaan verkossa ja
keskittyivät olemaan tyytyväisiä saamastaan näkyvyydestä. Inter-
netin käyttäjäkunnan laajeneminen kuitenkin pakotti journalis-
min sopeutumaan uuteen välineeseen paremmin istuvaksi.

Houkutteleva, tiivis ja äärimmäisen nopea. Verkkojournalis-
missa yhdistyy niin päivälehdistön, radion kuin televisionkin omi-
naisuuksia. Siitä on tullut oma journalisminsa niin muotonsa kuin
tuotantonsakin puolesta. Verkkojournalismia tuotetaan pääasiassa
erillisissä verkkotoimituksissa ja niissä työskenteleviä journalisteja
kutsutaan verkkotoimittajiksi. Silloinkin, kun verkossa julkaistava
journalismi on printti-, radio- tai televisiotoimittajan tuottamaa,
se versioidaan internetiä varten. Suorien kopioiden, *shovelwaren*,
aika on auttamattomasti ohi.

Eriytyminen ei kuitenkaan ole tuonut verkkojournalismille
tasavertaista asemaa mediamaisemassa. Osana perinteisiä media-
taloja verkkotoimituksia ovat karsastaneet niin omistajat kuin
toimittajakollegatkin. Toisaalta ”tulokkaiden” on pelätty laskevan
journalismin tasoa, mutta silti varastavan yleisöä ja nostavan
palkkaa tuomatta tuloja. Pelkästään verkossa julkaisevat toimi-
tukset ovat jääneet harvinaisiksi tuottavuusongelmien takia.

Pitkään kestänyt ilmaiseksi julkaisemisen ja kehnon mai-
nostuoton yhdistelmä on yleisesti ottaen tehnyt verkkojourna-
lismista huonosti kannattavaa tai tappiollista liiketoimintaa. Sen
lopettamisesta tai maksulliseksi muuttamisesta aiheutuvia ima-
gohaittoja peläten ilmaista verkkosisältöä on kuitenkin pidetty
yllä aivan lähiaikoihin asti. Niinpä liiketaloudellisesti ”välttä-
mättömäksi pahaksi” koetut verkkotoimitukset ovat olleet kautta
historiansa alimiehitettyjä. Ylikuormitettu työvoima yhdistettynä
nopeuden vaatimukseen verottavat verkkojournalismin uskotta-
vuutta.

On huolestuttavaa, mutta ei yllättävää, että toimittajat itse
ovat jo kauan pitäneet verkkojournalismia muita journalismin
aloja epäluotettavampana (esimerkiksi Cassidy 2007). Syksyllä

2013 *Journalisti*-lehti julkaisi Suomen journalistiliiton ja sen sisärjestöjen kanssa teettämän tutkimuksen, jonka mukaan tilanne on Pohjoismaissa yhä sama: toimittajien ylivoimainen enemmistö uskoi verkkojournalismissa syntyvän muuta journalismia enemmän virheitä (Rusila 2013).

Onko verkkojournalismi todella muuta journalismia huonompaa? Vastaus riippuu hyvän journalismin määritelmästä ja esimerkiksi nopeuden arvottamisesta suhteessa tarkkuuteen. Yksiselitteistä vastausta kysymykseen ei ole, ja kullakin journalismin lajilla on puolensa. Tämä luku käsittelee niitä puolia, jotka saattavat vaarantaa journalismin ytimen eli tiedon todenmukaisuuden. Uuden teknologian ja uusien muotojen myötäkin toimittajat pohjimmiltaan yhä myyvät tietoa, ja käydäkseen kaupaksi sen todenmukaisuuteen on voitava luottaa. Opinnäytteessäni haastattelemani verkkotoimittajan mukaan ”uutisvälineiden olemassaolo perustuu siihen, että niillä on pakko olla jotakin luotettavuutta, koska ne eivät muuten olisi edes olemassa”.

Riskit verkkojournalismin todenmukaisuudelle

Journalististen tuotteiden, ”juttujen”, ominaisuuksiin vaikuttavat monet tekijät, kuten toimittajien taustat, työruutiinit ja koko mediaorganisaation taloudelliset kytkökset (Shoemaker & Reese 1991). Eri toimituksissa ja eri osastoilla nämä tekijät ovat erilaisia, ja myös verkkotoimittajat ovat eriytyneet omaksi toimittajien alalajikseen ja verkkotoimitukset omiksi toimituksellisiksi osastoikseen (Juntunen 2011, Quandt 2008). On siis perusteltua käsitellä erikseen verkkotoimittajien työkäytäntöjä ja niiden vaikutuksia journalistisen lopputuotteen todenmukaisuuteen.

Verkkojournalismiin liittyy koko joukko sen todenmukaisuutta uhkaavia riskejä. Osa niistä on kaikelle journalismille yhteisiä, osa puolestaan verkkoympäristölle ominaisia. Yhteistä riskeille on mahdollisuus hallita niitä toimittajien ammattitaidolla ja toimitukselliseen työhön käytetyllä vaivalla. Valitettavasti viimeksi mainittu työkalu on suuresta osasta verkkojournalismia hukassa. Verkkotoimittajat tuottavat yleensä enemmän ja nopeammin kuin kollegansa.

Verkkotoimitusten kiireeseen johtaneet syyt ovat moninaisia. Ne löytyvät konvergenssikehityksestä eli välineiden yhdistymisestä, akuuteista taloudellisista paineista sekä verkkojournalismin nopeuden eetoksesta.

Konvergenssilla tarkoitetaan journalismista puhuttaessa suuntausta, jossa esimerkiksi sanomalehdet alkavat julkaista myös liikkuvaa kuvaa tai podcasteiksi kutsuttuja äänitteitä. Yleisesti voidaan todeta, että usean eri journalismin muodon tuottaminen ”saman katon alla” on konvergoitunutta journalismia. Myös *multimediaalistumista* on käytetty kutakuinkin samassa merkityksessä, mutta konvergenssi sisältää laueammin myös organisaatioon ja työmenetelmiin liittyvät uudistukset.

Kutsutaan ilmiötä sitten miksi tahansa, se on laajentunut internetin kehityksen seurauksena. Digitaalitekniikka on mahdollistanut printtiä, radiota tai televisiota varten tuotetun materiaalin vaivattoman hyödyntämisen internetissä ja tuonut lähes kaikille perinteisille toimituksille myös verkkoulottuvuuden. Lisäksi kuvaus-, äänitys- ja editointitekniikan halpeneminen on avannut printtitoimituksille mahdollisuuden tuottaa ja julkaista myös kuvaa ja ääntä.

Kehityksen tuomiin mahdollisuuksiin on tartuttu laajasti, mutta uudistusten tarkoituksista ja vaikutuksista vallitsee erimielisyyksiä. Moni toimittaja kokee ”välttämättömytenä” markkinoidut muutokset tosiasiaassa vastikkeettomana työmäärän lisäämisenä. Etenkin verkkojournalistien työnkuva usein kattaa paljon enemmän ja monipuolisempia tehtäviä, kuin perinteisen ”yhden välineen toimittajan”. Kriitikoiden mukaan kehityksen varjolla toimituksissa on tehty liiketaloudellisia päätöksiä jotka leikkaavat kuluja, mutta heikentävät journalismin laatua.

Liiketoiminnassa aina läsnä olevan tulospaineen lisäksi mediayritykset kärsivät myös akuuteista talousvaikeuksista. Vuodesta 2008 alkanut, suurta osaa läntisestä maailmasta koskettava taantuma vaikuttaa myös journalismia tuottavien yritysten toimintaan. Vaikka media-alan voittomarginaali onkin perinteisesti ollut korkea, supistuvan mainonnan jättämää aukkoa tuloihin ei ole voitu jättää huomiotta. Vuosina 2013 ja 2014 Suomessakin käytiin monet yt-neuvottelut, joiden seurauksena yleensä oli journa-

listisen työvoiman leikkaaminen. Tämä asettaa jäljelle jäävien toimittajien kannettavaksi entistä suuremman työtaakan myös verkkotoimituksissa.

Lopulta työtahtiin vaikuttavat myös verkkotoimittajien ihanheet. Silloinkin kun työn paljous ei aja verkkotoimittajia kiireeseen, he saattavat kiirehtiä ajatellen nopeuden olevan verkkojournalisille erityisen oleellista. Toki nopeuden ideaali elää myös lukijoiden mielissä. Internetissä tieto leviää niin nopeasti, ettei uutista kannata odottaa suosikkilehden verkkosivulle, jos jokin toinen on jo ehtinyt sen julkaista. Nopeuden ihannointi joka tapauksessa lisää kiirettä ja sitä kautta riskejä verkkojournalismin todenmukaisuudelle.

Kiireeseen liittymättömänä huomiona mainittakoon verkkotoimittajien olevan suhteellisen nuoria kollegoihinsa verrattuna. Ilman erillistä tutkimusta syitä ikäjakaumalle voidaan vain arvailla. Joissain ulkomaisissa toimituksissa tehdyissä tutkimuksissa mainitaan verkkotoimitusten hyljeksitty asema journalismin sisäisessä hierarkiassa. Osissa maailmaa verkkotoimittajille maksetaan muita toimittajia huonompaa palkkaa, eikä heitä aina edes ajatella journalistisen ammattikunnan jäseniksi.

Mikäli verkkojournalismiin kohdistuu Suomessakin jonkinlaista ammattikunnan sisäistä vähättelyä, verkkotoimitusten voi olla vaikea säilyttää kerryttämäänsä osaamista. Jos toimittajat näkevät verkkotoimittajuuden vain siirtymävaiheena urallaan kohti kunnioitetumpaa ammattiasemaa, jää verkkojournalismi aina laadultaan ja uskottavuudeltaan muiden journalismien muotojen varjoon.

Lähdevalintaan liittyvät riskit

Verkkojournalismissa käytetään harvempia ja helpompia lähteitä kuin muussa journalismissa. Nopeasti internetin kautta saatavilla olevien lähteiden luotettavuutta on vaikea arvioida oikein, joten verkkotoimittajilla on huomattava riski päätyä käyttämään epäluotettavia lähteitä. Tällaisia ovat esimerkiksi vanhentunutta tietoa sisältävät verkkosivustot tai tahallisesti toimittajaa harhauttavat sähköpostiviestit. Verkkotoimittajat yrittävät välttää näitä riskejä

käyttämällä vain ehdottoman luotettavina pitämiään lähteitä, kuten virkavaltaa. Tämä kuitenkin vinouttaa verkkojournalismin välittämää maailmankuvaa ja latistaa journalismin asemaa ”neljäntenä valtiomahtina”.

Se, mihin lähteisiin journalistinen tuote sisältönsä perustaa, on yksi sen tärkeimpiä ominaisuuksia. Tärkeimmäksi niistä on kenties syytä nostaa aihevalinta, jolla yhteiskunnallista keskustelua ja jopa muutosta on mahdollista rohkaista riippumatta keskustelun faktuaalisuudesta. Tällaista todellisuuteen perustumatonta materiaalia ei kuitenkaan voi kutsua journalistiseksi. Näin ollen ”oikeat” lähteet ovat se, mikä erottaa journalismin esittävästä taiteesta. Muut seikat, kuten esityksen tyyli tai muoto ovat toki journalistisille merkittäviä, mutta eivät sitä määritä.

Täydellistä lähdettä ei ole olemassa, saati journalistin hyödynnettävissä. Jokainen dokumentti, lausunto tai artefakti on tiettyssä tilanteessa ja tarkoituksessa syntynyt, eikä niiden sisäsyntyisen subjektiivisuuden laadusta voida saada täydellistä varmuutta. Perusteltuja arvioita kuitenkin voidaan ja pitää tehdä. Tällöin puhutaan lähdekritiikistä. Kritiikin lopputuloksena syntynyt arvostelma lähteen käyttökelpoisuudesta voi johtaa joko lähteen käyttämiseen tai sen hylkäämiseen. Journalistit eivät kuitenkaan tutki ja kohdista lähdekritiikkiä kaikkiin mahdollisiin lähteisiin ja sen jälkeen käytä jutuissaan kaikkia käyttökelpoisiksi tuomitsemiaan lähteitä. Lähdevalintaan vaikuttaa myös moni lähteiden ominaisuuksista riippumaton muuttuja.

Lähdevalinnan tutkiminen ei ole helppoa. Julkaistusta jutusta voi usein päätellä, mitä lähteitä siinä on käytetty, mutta toimittajan hylkäämiä lähteitä on vaikea ottaa selville. Käytettyjäkään lähteitä ei aina jutuissa mainita, kuten Juntunen (2011) on havainnut. Jotain lähdevalinnan prosessista voidaan kuitenkin päätellä käytettyjen lähteiden ja toimittajahaastattelujen perusteella.

Juntusen (2011) tutkimus ”leikkaa ja liimaa –journalismista” paljasti suomalaisista verkkouutisista sen, mikä maailmalla oli jo aiemmin havaittu: verkkojournalistit ovat muualla mediassa työkenteleviä kollegoitaan riippuvaisempia tiedote- ja uutistoimistomateriaalista (mm. Brennen 2009, Granado 2011). Juntusen mukaan noin viidennes suomalaisista verkkouutisista perustuu

muualta mediasta lainattuihin tietoihin ja reilu kolmannes on uutistoimistomateriaalia. Omaa tuotantoa uutisvirrasta on siis alle puolet, ja vielä siitäkin osa pohjautuu pelkästään pr-materiaaliin.

Myös oma tutkimukseni päätyi Juntusen laskelmia mukai-leviin tuloksiin. Hieman yli puolet havainnoimistani jutuista (N=113) perustui vain tiedotteisiin tai muualta mediasta lainattuihin tietoihin. Erään haastattelemani verkkotoimittajan ohimennen antama kommentti on kuvaavampi kuin mitä haastateltu luultavasti edes itse arvasi. Hän perusteli erään kunnallisen toimijan lähettämän tiedotteen perusteella kirjoittamaansa juttua toteamalla, että ”siitä teki helposti taas yhden jutun, ja kuvankin sai arkistosta”. Eräs toinen verkkotoimittaja soitti työvuoronsa aikana neljä puhelua ja totesi tehneensä ”aika paljon haastatteleja”, enemmän kuin yleensä. Hänen mukaansa tietoa haetaan yleisemmin muusta mediasta ja tiedotteista. Useampi haastatelluista verkkotoimittajista totesi suoraan, että jos juttuja ylipäättään aikoi saada julkaistua (tai erään haastatellun mukaan ”pitää mylly pyörimässä”), niitä oli nostettava muilta verkkosivuilta tai uutistoimistojen syötteistä.

Tietenkään harva, jos yksikään, toimittaja voi lähteä työajalla etsimään juttuaiheita kadulta, mutta verkkotoimittajien riippuvaisuus valmiista materiaalista on aivan omaa luokkaansa. Syy löytyy mutkienkin kautta verkkojournalismin kroonistuneesta kiireestä. Pavlik (2001) kuvaili nopeasti vanhentuneessa visiossaan, kuinka painokoneista ja lähetysojoista riippumaton verkkojournalismi pystyisi syventymään aiheisiinsa kaikessa rauhassa ja julkaisemaan jutut vasta kun ne todella olisivat valmiita. Verkkojournalismin alkuaikojen utopiat lytättiin nopeasti (Scott 2005). Mahdollisuutta julkaista milloin tahansa käytetään mahdollisimman nopeaan julkaisuun, ei työstöajan venyttämiseen, vaikka lisätiedolle olisikin tarvetta.

Kiire ajaa verkkojournalistit käyttämään helppoja, tuttuja ja nopeasti käsillä olevia lähteitä. Lähdevalintaan vaikuttaa myös kiireen johdannaisena syntynyt kahle verkkotoimittajan ja työpisteen välillä. Kun sähköpostiin kolahtanut tiedote, kilpailijan verkkosivulla julkaistu uutinen tai uutistoimiston lähettämä sähke vaatii pikaista reagointia, ei verkkojournalistin ole mahdollista

poistua toimituksesta. Myös tämä supistaa verkkojournalistien liikkumavaraa niin lähde- kuin aihevalinnassa.

Suuria yleisöjä keräävän verkkojournalismin lähdevalintojen urautuminen ja vaihtoehtojen harveneminen sopii mainiosti mainostajille, tiedottajille ja pr-asiantuntijoille. Jo varhain havaittiin, että toimittajat karsastivat verkkotyökaluja, kun taas markkinamiehet olivat luottavaisempia internetin tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan (Shin & Cameron 2003). Hienoinen epäluottamus verkkoa kohtaan jatkuu yhä. Vaikka toimittajat käyttävätkin verkkoa paljon, he suhtautuvat varauksellisesti sieltä hankittuihin tietoihin (Mitchelstein & Boczkowski 2009, Prasad 2009). Syy tähän on ymmärrettävä huoli julkaistun todenmukaisuudesta.

Internet ei median muuta lähdettä epäluotettavaksi eikä painokone luotettavaksi. Verkkojournalistien riippuvaisuus verkkolähteistä, kuten sähköposteista tai verkkosivuista on kuitenkin ongelmallista siksi, että tiedon taustalla olevasta (tai sieltä puuttuvasta) pätevyydestä on vaikea saada luotettavaa tietoa. Tiedolla voi olla useita lähteitä, kirjoittajia, tarkoituksia ja sidonnaisuuksia eikä internetissä mikään takaa, että ne kaikki (jos yksikään) olisi esitelty avoimesti. (Metzger & Flanagin & Medders 2010). Tarkoituksellinen harhauttaminen on helppoa ja vielä helpompaa on vilpityn vanhentuneen tai muuten virheellisen tiedon levittäminen.

Mainion kotimaisen esimerkin aiheesta tarjoaa hiljattainen *Enkeli-Elisan* -tapaus, jossa yksittäinen bloggaja sai markkinoitua keksimänsä tarinan tositapahtumana valtakunnalliseen mediaan (ks. tarkemmin Kuutti & Manninen 2013). Tuolloin kyse oli tarkoituksellisesta harhauttamisesta, mutta verkossa leviää runsaasti myös arvolatauksensa takia vääristynyttä tietoa. Esimerkiksi verkon terveystiedosta suuri osa on joko puutteellista tai virheellistä (Metzger 2007). Aihealueesta kirjoittaminen vaatisikin toimittajalta kuin toimittajalta huomattavaa asiantuntemusta ja paneutumista jo yleisen turvallisuuden nimissä. Verkkotoimittajien on kuitenkin vaikea pysytellä erossa paljon keskustelua herättävästä ja lukijoita keräävästä aiheesta – vaikka he siitä kirjoittaessaan joutuisivatkin turvautumaan helppoiin verkkolähteisiin.

Vaikka verkkojournalistit joutuvatkin kiireensä takia käyttämään lähteinään tiedotteita, uutistoimistomateriaalia ja erilaisia verkkosivustoja, he eivät kuitenkaan ole sokeita työtapojensa ongelmille. Verkkotoimittajien arvomaailma ja journalistin ammattiylpeys eivät poikkea muissa tehtävissä työskentelevistä kollegoistaan, ja myös he pitävät arvossaan tuttuja luotettavuuden ja tarkkuuden ihanteita (Gladney & Shapiro & Castaldo 2007). Ihanteiden ja kiireisen todellisuuden välinen ristiriita heijastuu lähdevalintaan tietynlaisena varman päälle pelaamisena. Jos verkkolähteen luotettavuutta tai esitetyn tiedon paikkansapitävyyttä ei pystytä (tai pikemminkin: ehditä) varmentamaan, se jätetään käyttämättä.

Verkkotoimittajat toimivat vaikeassa tilanteessa kuten parhaiten pystyvät. Lähdekritiikki vie aikaa, joten valtavassa tiedon ja lähteiden meressä kauhovan verkkotoimittajan on helppo hylätä päänvaivaa tuottanut lähde ja siirtyä seuraavaan. Kiireessä lähdevalinta tyypistyy lähteisiin, joiden luotettavuuden arvioimiseen ei tarvitse käyttää kallista työaika. Tällaisina yleensä näyttäytyvät esimerkiksi viranomaiset ja uutistoimistot, mutta myös vakiintuneet kilpailijat. Epäluotettavia puolestaan ovat keltainen lehdistö sekä yleisö. ”Varmoihin” lähteisiin rajoittuminen toki tuottaa nopeaa ja yleensä kohtuullisen todenmukaista uutisointia, mutta lähdekirjon supistuessa yksityiskohdat, kytkökset, näkökulmat ja uudet tiedot jäävät löytämättä. Samalla toimittaja joutuu alttiiksi luottamiensa tahojen hyväksikäytölle, eikä ideaali ”vallan vahtikoirasta” toteudu.

Eräs haastatteleman verkkotoimittaja otti spontaanisti esille erään, aiemman tapahtuman. Siinä asianomainen oli väittänyt kahta poliisiin tiedotteen perusteella tehtyä juttua virheellisiksi ja vaatinut niiden oikaisemista. Tilanteessa oli poliisin sana asianomaisen sanaa vastaan, joten toimittaja oli päättänyt olla tekemättä oikaisua. Haastattelussa hän näytti kuitenkin epäroivän tuolloisen päätöksensä oikeellisuutta ja pohti, olisiko hänen kuitenkin pitänyt tutkia tapausta huolellisemmin. Lopulta toimittaja kuitenkin päätyi perustelemaan päätöstään sekä poliisin yleisellä luotettavuudella että ajan puutteella.

Työrutiineihin liittyvät riskit

Verkkojournalistien työrutiineihin kuuluu paljon erilaisia tehtäviä, joista kaikki eivät liity journalismiin. Tehtävät keskeyttävät usein toisensa, mikä rikkoo työpäivän hyvin lyhyiden työtehtävien tasapaksuiseksi sarjaksi. Sekalainen ja katkonainen työpäivä ei mahdollista keskittymistä pitkiin tutkimusprosesseihin, mikä altistaa virheille ja helpoimpien työmenetelmien aiheuttamalle pinnallisuudelle. Verkkojournalismille tyypillisiä työrutiineja ovat esimerkiksi tiedotteiden, uutistoimistosähkeiden ja muualta mediasta lainattujen juttujen uudelleenkirjoittaminen, ideoiden ja juttujen etsiminen muualta mediasta, lisätietojen hankkiminen tiedotteeseen vain tiedotteen lähettäjältä, jutun julkaiseminen ilman toimituksellista valvontaa ja jopa jutun julkaiseminen tietojen tarkistamatta. Rutiinit ovat läsnä kaikkialla työssä ja työn ulkopuolisessa elämässä. Ne nopeuttavat toimintaa samankaltaisina toistuvissa tilanteissa ja vähentävät toimijan kognitiivista rasitusta. Rutiinit voivat olla myös laadun ja tasamuotoisuuden tae, mikä on huomattava etu etenkin tuotantotyössä. Vaihtelevissa ja luovuutta vaativissa töissä kaavoihin kangistuminen voi kuitenkin olla haitaksi jos se estää parhaiden työmenetelmien käyttämisen.

Shoemaker ja Reese (1991) lukevat työrutiinit yhdeksi journalistista lopputuotetta muokkaavista, vaikutushierarkiamallinsa tasoista. Kirjoittajien käyttämää esimerkkiä mukaillen rutiinin vaikutuksen voisi kärjistää seuraavasti. Jos toimittajan työrutiiniin kuuluu soittaa joka aamu paikalliselle poliisilaitokselle, jutut käsittelevät usein rikoksia, niiden lähteet ovat usein poliiseja ja näkökulmat virkavaltaa myötäileviä. Jos toimittaja soittaa pelastuslaitokselle, lopputulos on hieman erilainen, puhumattakaan siitä, että toimittaja istuisi aamupäivän rikollisten suosimassa kappassa. Tällaiseen rutiineihin sisältyy niin juttujen ideointi kuin tiedonhankintakin.

Rutiinit ovat kehittyneet nopeuttamaan ja helpottamaan toimituksellista prosessia. Mitä monotonisempia työtilanteet ovat ja mitä vähemmän aikaa niiden hoitamiseen on, sitä jäykempiä rutiineista muodostuu. Verkkotoimittajat ovat rutiineiden suhteen valitettavassa asemassa. Vaikka todellisuus on jokaisen juttuaiheen kohdalla ainutkertainen, ovat verkkotoimituksen toi-

mintaan sysäivät ärsykkeet usein hyvin määrämuotoisia: viranomais- tai pr-tiedotteita. Vaatimus toimitusprosessin nopeudesta kallistaa vaakakupin useimmiten erittäin vahvan rutinoitumisen puoleen. Verkkjournalismin luotettavuudesta puhuttaessa olenaisia ovat etenkin tietojen varmistamisen ja toimituksellisen valvonnan rutiinit. Myös lähdevalintaan ja -kriittikkiin muodostuu rutiineja.

Verkkotoimittajien työrutiinin silmiinpistävä ero muuhun toimitukselliseen työhön verrattuna on sen tasapaksuus. Koska julkaisurytmin jäsentämän uutispäivän sijaan verkkotoimittajat elävät jatkuvassa uutisvirrassa, ei työrutiiniin mahdu pitkiä yhtäjaksoisia työvaiheita. Saksalaisia verkkotoimituksia tutkiessaan Quandt (2008) laski yksittäisen tehtävän kestävän keskimäärin vain reilut kaksi minuuttia, minkä jälkeen verkkotoimittaja poikkesi tekemään jotain muuta. Omat havaintoni suomalaisissa verkkotoimituksissa tukevat Quandtin tuloksia. Työtehtävät keskeyttävät toisiaan jatkuvasti. Sähköpostia tarkkaillaan herkeämättä, jotta kiireelliset uutisaiheet pystytään nostamaan vähempiarvoisten ohi. Samoin tarkkailun alla ovat uutistoimistojen syötteet. Koska skuuppien elinaika on verkossa enää ”muutamia minuutteja” (Juntunen 2011), verkkotoimittajan on oltava jatkuvasti valmis keskeyttämään työskentelynsä reagoidakseen kiireelliseen uutistapahtumaan.

Uutisvirran niin salliessa verkkotoimittajat surffailevat sekä kotimaisten että ulkomaisten kilpailijoidensa verkkosivuilla uutisaiheita etsien. Lisäksi verkkotoimittajien työnkuvaan saattaa kuulua hyvinkin paljon tehtäviä, jotka eivät varsinaisesti liity omaan journalistiseen tuotantoon. Seuraava on yhden, tyypillisesti yksin työskentelevän verkkotoimittajan kuvaus työstään. Laaja-alaisuudessaankin se vastaa haastattelemini toimittajien valtaosan kertomuksia.

Verkkotoimittajan työhön kuuluu juttujen kirjoittaminen, keskustelupalstan moderointi, palautteisiin vastaaminen, tai jos palaute ei koske meitä, niin se pitää välittää sitten sille taholle jota se koskee. Me vastataan myös uutispäivystyksen vinkkipuhelimeen, eli meille tulee kaikki uutisvinkit. Siihen tulee paljon myös palautetta suoraan

lukijoilta, joka me otetaan vastaan vaikka se ei koskisikaan meidän juttuja. Tietenkin koko verkkosivun ilme on mun vastuulla eli tehtäväni on pitää sivu tuoreen näköisenä ja laittaa sinne myös muilta toimittajilta tulleita juttuja. Ne voi tulla sähköpostilla tai ne voi tulla toimitusjärjestelmään, mutta sieltäkin ne pitää monesti nostaa käsin. Sitten myöskin kuvitan usein jutut, eli varsinkin aamuisin kun tulee [uutistoimistolta] juttuja, niin niihin sitten etsitään kuvia. Kyllä siinä ehkä vähän tekee semmoista toimitussihteerimäistäkin työtä. Että tarkistelee jotain ja korjaa. Varsinkin otsikoita pitää lyhentää ja muuttaa raflaavammiksi.

Myös Quandt (2008) mainitsee verkkotoimittajien käyttävän huomattavan paljon aikaa muiden tekstien muokkaamiseen niiden uudelleenjulkaisua varten. Havaitsin saman myös omilla tarkkailuillani. Melko yleinen käytäntö oli kopioida tiedote sellaisenaan tekstikenttään ja kirjoittaa se kappale kappaleelta uusiksi. Työ muistutti vaikuttavasti simultaanitulkkausta. Samalla kun toimittajan katse seurasi kopioitavan tekstin rivejä, tämän sormet naputtelivat luetun uusin sanakääntein lähes reaaliajassa.

Tällainen työrutiini on loppujen lopuksi varsin puuduttavaa. Brannon (2008) vertaakin sitä vanhanaikaisen höyrykoneen lämmittäjän raskaaseen ja yksitoikkoiseen työhön: ”on vaikeaa olla innovatiivinen, kun on koko päivän lapioinut hiiliä”. Brannon viittasi innovatiivisuudella uuden teknologian täysimittaiseen hyödyntämiseen, mutta huomio pitää paikkansa myös journalismin perinteisemmällä osa-alueilla, kuten lähdevalinnassa ja -kriitikkissä. Esimerkiksi käy lisätiedon hankkiminen tiedotteiden rinnalle. Vaikka omassa tutkimuksessani havainnoiduista jutuista vain noin neljännes perustui pelkkiin tiedotteisiin, suurimpaan osaan ”useamman lähteen jutuista” lisätiedot saatiin puhelimitse tai sähköpostitse tiedotteessa mainitulta taholta. Lisätietojen hankkiminen tiedotteen lähettäjältä on yleistä kaikessa journalismissa, mutta verkkojournalismissa se näyttäisi rutiininomaisesti korvaavan tietojen varmentamisen muista lähteistä. Vaikka tiedottajilla harvemmin olisikaan motivaatiota suoranaisesti valehdella toimittajille, edellä kuvaillulla rutiinilla ei voida saavuttaa neutraalia ja tasapuolista uutisointia. Tämä tekee verkkojournalismin

todenmukaisuudesta vähintäänkin vajavaista myös silloin, kun julkaistut tiedot eivät varsinaisesti ole vääriä.

Liukuhihnarutiinin riskejä verkkojournalismissa lisää myös työn suhteellinen itsenäisyys. Nopeusvaatimuksen takia julkaisupäätöksen tekee lähes aina toimittaja itse ilman oikolukua tai valvontaa. Harva verkkotoimittaja kuitenkaan on asemassa, jota perinteisessä toimituskulttuurissa katsottaisiin vaadittavan julkaisupäätöksen tekemiseen. Vaikka oman tutkimukseni suppeaan otantaan ei poisvetoja sattunut, rutiininomainen ilman esimiehen valvontaa julkaiseminen voi johtaa tavallista useammin tilanteisiin, joissa julkaistut jutut eivät täytä journalistisia standardeja. Toisaalta tämäkin käytäntö voidaan ymmärtää *breaking news*-toimittamisen kehyksessä. On kuitenkin syytä harkita tarkkaan, tulisiko kaikkien juttuaiheiden käsitteleminen hyväksyä tässä viitekehyksessä. Eräs haastateltu kuvaili nopeuden olevan verkkotoimituksessa ammattiyhteisön asia, joten ensitieto yritetään aina saada välittömästi ulos, vaikka edes yhdellä lauseella. Kun uutinen on saatu näkymään omalle etusivulle ja *ampparit.comiin*, voi toimittaja ”täydentää sen loppuun ja huolehtia ettei siellä ole kirjoitusvirheitä”.

Lähteiden osoittamiseen liittyvät riskit

Journalismin alalla yleisesti hyvinä pidettyihin tapoihin kuuluu ilmaista lainajutun alkuperäinen julkaisija. Verkkojournalismissa tämä ei kuitenkaan aina tapahdu. Koska verkkojournalistit tästä huolimatta lainaavat toisiltaan, olisi lähteiden huolellinen ilmaiseminen erityisen tärkeää. Tietolähteiden mainitseminen (olivat ne sitten kilpailevia julkaisuja tai yritystiedotteita) vaikeuttaa jutussa esitettyjen tietojen luotettavuuden arvioimista, helpottaa tämän seurauksena virheellisen tiedon leviämistä ja edelleen vaikeuttaa virheiden paljastumista. Samat hankaluudet koskevat myös niitä lukijoita, jotka haluaisivat itse tutkia jutussa käsiteltyä aihetta.

Verkkojournalistien runsaasti käyttämän verkkotiedon ongelma on sen todenmukaisuuden vaikea varmistettavuus. Ongelman pääosa ei muodostu suoranaisten huijausten yleisyydestä,

vaan puutteellisista lähdetiedoista. Tiedon taustat (lähteet, kirjoittajat, rahoitus, muut sidonnaisuudet) eivät ole aina avoimesti näkyvillä, ainakaan kokonaan (Metzger & Flanagin & Medders 2010). Lähteiden puutteellinen osoittaminen on yksi verkkjournalismin kollektiivista luotettavuutta ja potentiaalisesti myös todenmukaisuutta heikentävä tekijä.

Verkkotoimittajien keskuudessa yleinen tapa lainata tietoja muilta uutissivustoilta ei ole täysin läpinäkyvä. Juntusen (2011) tutkimuksessa suomalaisten verkkotoimittajien havaittiin olevan enimmäkseen avoimia ja kertovan, mistä mediaorganisaatioista julkaistut tiedot ovat peräisin. Siltikin tutkituista, kotimaisista lainajutuista neljännes varastettiin ilman mainintaa jutun alkuperäisestä julkaisijasta. Ulkomaisen median kohdalla moraali löystyi vielä lisää, ja niistä nostetuista jutuista 35 prosenttia kopiointiin ilman alkuperäisen lähteen mainitsemista. Saman myönnettiin myös omista haastatteluissani. Ulkomaisista julkaisuista on helpompi lainata, koska niitä ei koeta ”niin suoranaisesti kilpailijoiksi”.

Verkkjournalistit kuitenkin hahmottavat selkeästi, että alkuperäisten lähteiden ilmoittaminen on osa luotettavuutta. Tästä huolimatta alkuperäiseen lähteeseen viittaamisen käytännöt vaihtelevat. Esimerkiksi juttuja saatetaan julkaista aluksi kilpailijaa siteeraten, mutta sitaatit voidaan poistaa vähin äänin kun toimitus saa hankittua samat tiedot itse. Useampi haastateltu verkkotoimittaja mainitsi pyrkimyksen kammata sitaattijutut ensin yhteistyöjutuiksi ja lopulta kokonaan omiksi jutuiksi. Tavoitteena on pönkittää toimituksen journalistista uskottavuutta häivyttämällä todisteita medialainoihin turvautumisesta.

Tiedon alkuperäisen lähteen tunnistaminen on tärkeää, koska lähde on olennainen osa tiedon luotettavuudesta tehtyä arviota (Vraga & Edgerly & Wang & Shah 2011). Koska verkkotoimittajien tuottamasta materiaalista huomattavan suuri osa on heidän kollegoiltaan lainaamaa, saattavat lainausketjut muodostua paikoin pitkiksikin. *Rikkinäinen puhelin* -leikkiä muistuttava tilanne hankaloituu entisestään, jos yksi lenkeistä lyö laimin lähteidensä osoittamisen. Tällöin alkuperäisen lähteen jäljittäminen ja sen tietojen tarkastaminen muuttuu huomattavasti työläemmäksi.

Pitkät lainausketjut laskevat todennäköisyyttä siihen, että uutissivustoilla julkaistut tiedot edes jossain välissä tulevat varmistetuiksi. Kuitenkin monen verkkotoimittajan usko median itseohjautuvuuteen on vahva. Eräs haastateltu myönsi virheiden olevan mahdollisia, mutta kertoi kirjoittamiensa juttujen luotettavuuden ”perustuvan myös siihen, että media valvoo itse itseään”. Joku lopulta huomaa virheen, ja siitä päästään tekemään oikaisu. Itsekorjautuvuus ei kuitenkaan aina toteudu (esimerkiksi Kuutti & Manninen 2013). Varsinkin verkkournalistien on vaikea ryhtyä median sisäisen totuuspoliisin rooliin. Heidän aikansa ei yksinkertaisesti riitä kollegoidensa tietojen tarkistamiseen. Osa verkkotoimittajista kertoikin oppineensa alkuperäisten lähteiden käyttöön kantapään kautta.

E erityisen työlästä on alkuperäisten pr-lähteiden jäljittäminen. Niitä käyttävissä jutuissa lähteen mainitseminen on pääsääntöisesti harvinaisempaa kuin medialainoissa, joten lainajuttuina internetissä leviävän tiedon alkuperäinen lähde saattaa olla vain yhden toimituksen, jopa yhden ainoan toimittajan tiedossa. Daviesin (2008) käyttämässä esimerkissä uutinen brittiläisen vakuutusyhtiön myymästä erikoisesta vakuutuksesta levisi näyttävästi ympäri maailman. Tekaistu sopimus oli yhtiön masinoima julkisuustempu, mutta tämä jäi toisiaan lainaavalta medialta huomaamatta. Lainaamisen yleisyyden takia myös virheellinen tieto leviää verkossa räjähdysmäisesti. Lähteiden leväperäinen osoittaminen taas vaikeuttaa virheiden paljastumista entisestään. Tämä koskee tietenkin niin verkkournalistien kuin yleisönkin julkaisemia tietoja.

Lähdekritiikkiin liittyvät riskit

Verkkosivustojen, sosiaalisen median tilien tai sähköpostiviestien luotettavuuden arvioiminen ei ole helppoa. Silti juuri tällaiset, internet-välitteisinä kasvottomat lähteet ovat verkkournalismille tyypillisiä. Verkkournalisteilta vaaditaan siis erittäin huolellista lähdekritiikkiä, johon heillä kuitenkin on vain vähän aikaa ja intoa. Verkkournalistit yrittävät välttää virheellisen luotettavuusarvion riskiä paitsi lähdevalinnalla myös muotoilemalla

lähteen tiedot sitaatiksi sen sijaan, että esittäisivät tiedot faktoina. Huolellisen lähdekritiikin sivuuttaminen joko ottamalla virheen riski, valitsemalla vain ”varmoja” lähteitä tai sitaatin käyttämisellä johtaa kuitenkin aina journalismin tason heikkenemiseen. Viimeksi mainitussa vaihtoehdossa vaarana on oikean tiedon esittäminen epävarmana mielipiteenä ja toisaalta väärän esittäminen varteenotettavana totuutena.

Lähdekritiikki on lähteen ja sen esittämien tietojen arvioimista. Lähdekritiikkiä harjoitetaan – tai sitä ainakin olisi syytä harjoittaa – niin lähdevalintaa ennen kuin sen jälkeenkin. Jo aiemmin mainitusta täydellisten lähteiden olemattomuudesta johtuen lähdekritiikkiä on tärkeää kohdistaa myös jo käyttökelpoisiksi tuomittuihin lähteisiin. Sen myötä toimittaja arvioi esimerkiksi mitä lähteestä saatuja tietoja voi käyttää, mitkä vaativat tarkistamista ja miltä osin lähteen voi olettaa kertoneen kaiken oleellisen. Lähdekritiikkiä tarvitaan paitsi lähdevalinnan tekemiseen, myös tiedon syventämiseen. Ilman lähdekritiikkiä luotettaviakin lähteitä käyttävä journalismi on pelkkä lausunnonantajan megafoni.

Verkko toimittajat hankkivat valtaosan käyttämästään tiedosta internetin kautta. Rajaus internetiin lähteenä on siis auttamattoman riittämätön, sillä sen sisään mahtuvat niin viranomaisten tiedotteet kuin lukijan sähköpostiviestitkin. Onkin syytä erottaa välineen (internetin) ja varsinaisten lähteiden (esimerkiksi kansalaisjärjestöjen) merkitys lähdekritiikille. Näistä ensiksi mainittu on verkkojournalismille tunnusmaisempi vaikka internetin käyttö ei rajoitukaan verkkotoimituksiin eikä lähteiden sisäisten ominaisuuksien vaikutus niiden ulkopuolelle.

Kasvottomuudessaan internet on kuitenkin epävarma välittäjä. Kenen tahansa on helppo esiintyä auktoriteettina riippumatta todellisesta pätevydestään. Lievimmissä tapauksissa lähteen asiantuntijuus voi olla liioiteltua, räikeimmissä lähteen koko identiteetti nimeä ja oppiarvoja myöten voi olla väärennetty. (mm. Kuutti & Manninen 2013). Näin on toki aina ollut, mutta ilman suoraa kontaktia vilpin havaitseminen on äärimmäisen vaikeaa. Keskustelun dynamiikkaan ja ulkonäköön perustuva intuitiivinen arviointi ei ole enää mahdollista, joten verkkolähteen luotetta-

vuotta suoralta kädeltä arvioidakseen pitäisi tuntea itse aiheena oleva asia. Valitettavasti verkko tarjoaa vain kourallinen hienovaraisia johtolankoja, joiden seuraaminen on työstä jos ei peräti mahdotonta. Verkkournalistit kuitenkin vaikuttavat melko luottavaisilta sen suhteen, että viestien lähettäjät tai julkaisijat todella ovat heitä, joiksi esittäytyvät. Asiasta kysyttäessä he kuitenkin tunnistivat huijauksen mahdollisuuden.

Verkkotietoon liittyvät ongelmat havaittiin ja nostettiin huolen aiheeksi jo varhain. Väärän tiedon vaikutuksia pelättiin niin tavallisen kansan (Metzger 2007) kuin journalistienkin puolesta (Garrison 2000). Samasta syystä verkkotiedon luotettavuutta ja sen arviointia on myös tutkittu runsaasti, ja tutkija toisensa jälkeen on tarjonnut ohjenuoria arvioinnin tueksi. Fritch ja Cromwell (2001) tarjoavat monivaiheisuudessaan kömpelön ja sen takia lähinnä kiireettömään tutkimukseen soveltuvan arviointimallin, jossa verkkolähteen ominaisuudet käydään läpi url-osoitteesta alkaen. Pavlik (2001) puolestaan vaatii tarkistamaan kaikki tiedot myös muista kuin verkkolähteistä.

Hyvin nopeasti huomattiin myös, että verkkotiedon luotettavuuden huolellinen arvioiminen on varsin työläs tehtävä, ja huomioon otettavia asioita on paljon (Greer 2003). Lisäksi havaittiin, että myös vaille tietoista huomiota jääneet seikat, kuten linkit ja ulkoasu, vaikuttavat lukijan arvioon verkkosivuston luotettavuudesta (Wathen & Burkell 2002). Lähdekritiikkiä tulisi siis harjoittaa huomattavalla keskittyneisyydellä, mutta vain harvalla internetin käyttäjällä on siihen motivaatiota. Metzger (2007) peräänkuulutaakin realismia tarkistuskäytäntöjä opettaessa: liian vaikeiden menetelmien saarnaaminen valuu hukkaan, jos niiden noudattaminen on käytännössä ylivoimaista.

Selvää on, että verkkournalistit ovat luopuneet ainakin Pavlikin (2001) tiukasta linjasta, jonka mukaan pelkkään verkkotietoon ei koskaan tulisi luottaa. Verkkoon liittyvät luotettavuusongelmat eivät kuitenkaan ole tyystin unohtuneet toimittajilta, vaikka toimittuksellista prosessia onkin höylätty entistä nopeammaksi. Kun osa lähdekritiikistä ohitetaan jo lähdevalinnoilla, käytettäviksi valittujen lähteiden kohdalla varmentamisen voi puolestaan sivuuttaa tarkalla siteerauksella. Kun toimittaja ainoastaan kertoo lähteensä

näkemyksen ottamatta kantaa väitteen todenperäisyyteen, lähteen väitettä ei koeta tarpeelliseksi tarkistaa.

Edellä kuvaillut käytännöt ovat vanhoja, eivätkä ne missään nimessä rajoitu pelkästään verkkotoimituksiin. Verkkotoimittajilla on kuitenkin niiden käyttämiseen suurempi paine, koska aikaa omalle tutkimukselle on vähemmän. Tämä näkyy paljaimmillaan tiedote- ja lainajuttujen muotoilussa. Koska faktoja ei ole voitu tarkistaa itse, joudutaan tietojen luotettavuus kuittaamaan attribuomalla ne lähteelleen. Eräs verkkotoimittaja tiivistä käytännön osuvasti: ”Me uutisoidaan se, mitä poliisi kertoo, ei että asia on näin”.

Osa verkkotoimittajista katsoi joidenkin tahojen lausunnot uutisarvoisiksi riippumatta niiden paikkansapitävyydestä. Tällaisia lähteitä ovat esimerkiksi poliitikot ja virkavalta. Myös kilpailijoitaan siteeratessa osa verkkotoimittajista suhtautui julkaistun todenmukaisuuden varmistamiseen melko huolettomasti. On mahdollista, että he ajattelivat kilpailijan virheen paljastumisen olevan omalle työnantajalleen yhdentekevää. Jotkut haastatelluista verkkojournalisteista kuitenkin osoittivat huomattavaa varauksellisuutta kilpailijoitaan kohtaan. On tosin epäselvää, missä määrin kyse on epäluottamuksesta ja missä määrin ammattiylpeydestä, halusta saada juttu ”omiin nimiin”.

Yhtä kaikki, tutkimustyön ohittaminen sitaattien avulla on yleistä, oli lähde sitten viranomainen, poliitikko tai kilpaileva toimitus. Tuchmanin (1972) ”objektiivisuuden strategiseksi rituaaliksi” nimeämää käytäntöä on laajalti syytetty valheellisen epävarmuuden lietsomisesta. Kun luotettavasti todennettuja faktoja esitetään sitaatteina, luodaan mielikuva tiedon mielipiteenomaisuudesta. Jos juttuun nostetaan myös eriäviä näkemyksiä vastaavina sitaatteina, alkaa tilanne näyttää täysin kahden vaiheilla olevalta. Poliitiikkaa koskevissa väittelyissä lähestymistapa on mielekäs, mutta esimerkiksi ilmastonmuutosta uutisoidessa käytäntö voi johtaa perusteettomaan *denialismiin*.

Varmentamattomien tietojen kohdalla siteeraaminen on järkevää ja ainakin täytenä totena esittämistä rehellisempää. Ongelmatonta se ei kuitenkaan ole, varsinkaan jos tieto on hankittu internetin kautta ja se julkaistaan internetissä. Lainausketjuissa

kerrostuneet lähteet nimittäin sekoittuvat helposti lukijan mielessä, ellei niihin kiinnitä erityistä huomiota (Kang & Bae & Zhang & Sundar 2011). Luotettavana pidetty julkaisu voi siis huolimattoman lukijan mielessä lainata arveluttavalle sitaatille omaa arvoltaansa. Vaarallisia ovat esimerkiksi poliittisten kommentaattoreiden blogit, jotka saattavat näyttäytyä (ja esiintyä!) kohtuullisen luotettavina lähteinä, vaikka ne eivät tarkemmin katsottuna täytäisikään journalistisia kriteereitä (Leccese 2009).

Ongelma koskettaa myös hätäisen sitaattijutun julkaisutta toimittajaa. Lähtökohtaisesti arveluttava tieto näyttäytyy todellisuutta julkaisukelpoisempänä, jos sen välittää uutistoimisto tai kilpaileva verkkosivusto. Kang et al. (2011) mukaan huolimattoman lukijan lähdekritiikkiin vaikuttaa eniten lähdekerrostuman päällimmäisin välittäjä, kun vastaavasti tarkkaavainen tutkiskelija perustaa arvionsa tiedon alkuperäiseen lähteeseen. Valitettavasti ainakin suurta yleisöä tutkittaessa suurimman osan verkkotietoa koskevasta lähdekritiikistä on havaittu tapahtuvan intuitiivisesti, ei niinkään analyttisesti (Lucassen & Schraagen 2012).

Ovatko verkkotoimittajat tai toimittajat yleensä siis huolellisempia lähdekritiikissään kuin keskivertoiset internetin käyttäjät? Koska verkkotiedon ongelmat ovat jo laajalti tunnettuja, ero ammattitoimittajan ja yksityiskäyttäjän välillä pitäisi syntyä etenkin motivaatioissa. Verkkotoimittajien motivaatiota lähdekritiikkiin ajaa ammattiyhteisyys ja siihen liittyvät ihanteet, toisaalta heitä nakertaa kiire saada juttu julkaistua mahdollisimman nopeasti. Wathen ja Burkell (2002) huomioivatkin tiedon tarpeen yhdeksi verkkotiedon luotettavuusarvioon vaikuttavista tekijöistä. Mitä suurempi tarve lähteen tarjoamalle tiedolle on, sitä pienemmäksi motivaatio lähdekritiikkiin kutistuu. Tarvetta tiedolle voi kasvattaa esimerkiksi uhkaavasti lähestyvä deadline.

Daviesin pamflettimainen teos *Flat Earth News* (2008) luettelee useita tapauksia, joissa helposti valheelliseksi todennettava tieto on levinnyt kyseenalaistamatta jopa globaalissa mediassa. Syyttävä sormi osoittaa toimittajien kiireeseen. Jos toimittaja kirjoittaa työpäivänsä aikana jopa kymmenen juttua, journalistisista standardeista ei voida pitää kiinni, Davies järkeilee. Teoksen esimerkit ja tutkimuksen kohteet olivat brittilehdistöstä nostettuja,

mutta kiireen kipurajaa voidaan pitää maa- ja välinerajat ylittävänä. Omaan tutkimukseeni osallistuneet suomalaiset verkkotoimittajat kirjoittivat työvuoronsa aikana keskimäärin 7,5 juttua, eräs heistä jopa 27. Jos työajasta vähennetään ei-journalistiset tehtävät, yksittäisen jutun tutkimiseen ja kirjoittamiseen kului keskimäärin vain reilut 20 minuuttia. Aikaa tai intoa kovin pitkälistää lähdekritiikkiä varten jää vain vähän, vaikka verkkotoimittajat itse toisin toivoisivatkin. Toki he tekevät myös harkittuja päätöksiä ajankäytöstään. Pelkkään tiedotteeseen perustuvasta jutustaan eräs verkkotoimittaja totesi, ettei ”verkon resursseilla” edes ollut mahdollista pureutua aiheeseen tiedotetta syvällisemmin. Hieman pohdittuaan hän tunnusti, ettei edes pidä sitä tehtävänä, ja syvälinen journalismi on jonkin muun kuin verkkomedian leiviskä.

Toinen haastateltava ekysi epistemologian puolelle pohtimaan siteerauskäytäntöjä ja verkkojournalismin roolia. Verkkotoimittajaksi poikkeuksellisen kokeneen journalistin kommentissa korostuu tasapainoilu journalististen ihanteiden ja työn todellisuuden välillä: ”Me ei voida ihan oikeasti tässä maailmassa tietää miten asiat ihan oikeasti on, me voidaan vain kertoa miten niiden kerrotaan olevan”. Verkkjournalismin käytännöille haetaan oikeutusta journalististen tavoitteiden uudelleenmuotoilulla. Ainakin osa verkkotoimittajista näkee verkkouutiset pikemmin prosesseina kuin itsenäisiä kokonaisuuksia muodostavina tietopaketteina.

Tuchmanin 1978 muotoilemia uutisluokkia modernin verkkotoimituksen näkökulmasta päivittäessään Hartley (2011) toteaa prosessimaisuutta vaativien *breaking news* -uutistapahtumien olevan verkkojournalismin vahvinta aluetta. Mahdollisuus uusien tietojen välittömään julkaisemiseen tekee verkosta ihanteellisen median tällaisiin tilanteisiin, ja tällaisen potentiaalın haaskaaminen olisi suoranainen häpeä. On kuitenkin tärkeää tehdä ero herpaantumattoman seurannan alla olevien aiheiden ja yhdellä jutulla kuitattujen pikku-uutisten välille. Silti vaikka vajavainen lähdekritiikki prosessimaisuuden nimissä hyväksyttäisiinkin, käytäntö ei ole täysin ongelmaton. Lainauskäytäntöjen takia virheellinen tieto voi jatkaa leviämistään vielä senkin jälkeen, kun päivitetty ja korjatut tiedot on julkaistu.

Suuntaviittoa todenmukaisempaan verkkojournalismiin

Verkkojournalismin todenmukaisuuden parantamiseen ei ole helppoja patenttiratkaisuja. Journalistinen laatu on, todenmukaisuus mukaan luettuna, toimittajan ammattitaidon ja vaivannäön summa. Suurimmaksi osaksi konstit laadun varmistamiseen ovat samat välineestä riippumatta: lähteiden monipuolinen etsiminen ja niiden kriittinen tutkiminen, tietojen tarkistaminen, jutun huolellinen kirjoittaminen ja editoiminen sekä kollegoiden ja esimiesten kokemukseen tukeutuminen. Verkkojournalismille ominaiset ongelmakohdat näyttäisivät liittyvän lähdekritiikkiin ja etenkin kaiken taustalla vaikuttavaan ajankäyttöön. Tutkimuksen perusteella ehdotan seuraavia muistutuksia, vaikka ne eivät mulistavia tai edes uusia lienekään.

Älä luota kilpailijaan. Muilta uutissivustoilta voi saada ideoita tai juttuaiheita, mutta niiden tietoihin luottaminen on aina riski. Alkuperäisiä lähteitä tulisi käyttää aina kun se on mahdollista ja muita uutisvälineitä lainata mahdollisimman vähän. Vaikka juttu alkaisikin huomautuksella ”Sanomalehti X kirjoittaa”, antaa uudelleenjulkaisu tiedolle lisää arvovaltaa. Lukijalla on oikeus odottaa, ettei verkossakaan julkaista pelkkiä kuulopuheita.

Älä luota tiedotteisiin. Tiedotteet kirjoitetaan mahdollisimman helposti hyödynnettäviksi. Etenkin yritykset ja yhdistykset tiedottavat asioista, joista ne haluavat kerrottavan ja tavalla, jolla ne haluavat asioista kerrottavan. Houkutus ja paine käyttää tiedotteiden tietoja sellaisenaan on suuri, mutta lukijalla on oikeus olettaa myös verkkojournalismin tarjoavan tasapuolisen ja laajan kuvan maailmasta.

Mainitse lähde ja linkitä siihen. Jos uutisessa on olosuhteiden pakosta jouduttu käyttämään kilpailevan toimituksen julkaisemia tietoja, tästä on mainittava. On myös järkevää linkittää kilpailijan sivuille, koska kiinnostunut lukija löytää sinne joka tapauksessa – suora linkki on vain lukijalle helposti tuotettu lisäpalvelu. Sama koskee muitakin lähteitä, joissa maininta on minimi ja linkitys

suositeltavaa. Tämä myös lisää virheiden paljastumisen riskiä, mutta virheen nopea korjaaminen on yleisön etu. Yleisö luottaa toimitukseen, jonka katsoo palvelevan etuaan.

Käytä työaika järkevästi. Verkkotoimitukset ovat kiireisiä, ja ellei toimitusten työvoimaa lisätä, ne myös pysyvät sellaisina. Ammattitaitoisen toimittajan aikaa ei ole järkevää käyttää uutistoimistosähkeiden ja lainajuttujen uudelleenkirjoittamiseen. Jos työhön ei liity itsenäistä tutkimusta, se ei tuota jutulle paljoakaan lisäarvoa. Juuri lisäarvoa sivustolle tulevat lukijat kuitenkin odottavat ja maksumuuria käyttävillä uutissivustoilla heillä on myös sitä oikeus vaatia.

Käytä lähteitä monipuolisesti, mutta varauksella. Internet tarjoaa toimittajalle valtavasti mahdollisuuksia kontaktien ja erilaisten asiakirjalähteiden löytämiseen. Mahdollisuuksien hyödyntäminen vaatii kuitenkin aikaa, vaivaa ja terävää silmää, sillä verkko on väärällään myös sutta ja sekunda. Pelkkien ”varmojen lähteiden” käyttöön linnoittautuminen on kuitenkin karhunpalvelus sekä itselle että yleisölle.

Kiireenkin keskellä uusia lähteitä kannattaa hakea. Jos uuteen löytöön ei heti ehtisikään tutustua, saattaa se osoittautua myöhemmin arvokkaaksi. Lähteitä voi etsiä vaikkapa käyttämällä eri hakukoneita ja hakusanayhdistelmiä sen sijaan, että surffaisi suoraan jo entuudestaan tutulle sivustolle. Myös erilaiset harrastefoorumit tai keskustelukanavat voivat auttaa vähemmän tunnettujen lähteiden jäljille. Varovaisuus ja tietojen tarkastaminen on kuitenkin tärkeää, sillä huijaukset mahdollisia.

Käytä triagea. Kiireisissä ensihoitopisteissä, kuten kenttäsaaraloissa, käytetään *triagea* eli kolmijakoa, jossa hoitoon tuotavat potilaat luokitellaan kiireellisiin, kiireettömiin ja auttamattomiin. Verkkotoimittaja voi jakaa juttuaiheensa hieman samaan tapaan. Kiireellisillä aiheilla tarkoitan tässä tapauksessa Hartleyn (2011) kuvailemia *breaking news* -tilanteita. Tällöin uutinen on niin tärkeä, että se on syytä julkaista välittömästi vaikka se pitäisikin lainata kokonaisuudessaan kilpailijalta. Tällaisia kiireellisiä uutis-

aiheita pitää kuitenkin pystyä seuraamaan ja tietoja päivittämään herpaantumatta.

Jos kiinteään seurantaan ei pystytä tai tapahtuman saattaminen yleisön tietoon ei ole kiireellistä, tulisi aihe pudottaa kiireettömään kategoriaan. Kiireettömän kategorian juttuaiheisiin tulisi suhtautua samaan tapaan kuin vaikkapa sanomalehtiartikkelisiin. Jutun tulisi olla julkaistaessa ehyt ja itsenäinen, huolellisesti valmisteltu paketti. Jos tähän ei ole resursseja, on syytä harkita kannattaako aiheesta ollenkaan tuottaa omaa juttua. Verkkotoimituksissa olisi ylipäättään keskusteltava rajanvedosta kiireellisten ja kiireettömien juttujen välillä: kuinka moni nykyään pikajulkaisuista uutisaiheista todella on kiireellisiä ja kuinka kiireellisinä julkaistujen juttujen seuranta toteutuu.

Murehdi vain pakon edessä. Nopeuden ei pitäisi olla itseisarvo. Kun ensitieto uutistapahtumasta on julkaistu jossain osassa mediaa, yleisö alkaa kaivata ja etsiä parempaa tietoa. Ensimmäisenä julkaistu juttu ehkä nappaa lukijat siltä muutaman minuutin ajalta kun tietoa ei ole muualta saatavissa, mutta parhaat tiedot tarjoava juttu kerää kaikki aiheesta kiinnostuneet lukijat päivien ajan. On syytä pohtia missä tilanteissa pyrkimys nopeuteen palvelee yleisön etua ja missä toimituksen imago kilpailijoiden silmissä.

Artikkeli pohjautuu kirjoittajansa opinnäytetyöhön: Ville Manninen: Luottamuksen perusteet. Suomalaisten verkkotoimittajien lähdekäytännöt. Journalistiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2013

Lähteet

Brannon, J. (2008): Maximize the medium: assessing obstacles to performing multimedia journalism in three U.S. newsrooms. Teoksessa C. Paterson & D. Domingo (toim.) *Making online news: the ethnography of new media production*. New York: Peter Lang, 99–113.

- Brennen, B. (2009): The future of journalism. *Journalism* 10(3), 300–302.
- Cassidy, W. P. (2007): Online news credibility. An examination of the perceptions of newspaper journalists. *Journal of Computer-Mediated Communication* 12(2), 144–164.
- Davies, N. (2008): *Flat Earth news. An award-winning reporter exposes falsehood, distortion and propaganda in the global media*. Lontoo: Chatto & Windus.
- Fritch, J. W. & Cromwell, R. L. (2001): Evaluating Internet resources. Identity, affiliation, and cognitive authority in a networked world. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 52(6), 499–507.
- Garrison, B. (2000): Journalists' perceptions of online information-gathering problems. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 77(3), 500–514.
- Gladney, A. G., Shapiro, I. & Castaldo, J. (2007): Online editors rate web news criteria. *Newspaper Research Journal* 28(1), 55–69.
- Granado, A. (2011): Slaves to journals, serfs to the web. The use of the Internet in newsgathering among European science journalists. *Journalism* 12(7), 794–813.
- Greer, J. D. (2003): Evaluating the credibility of online information. A test of source and advertising influence. *Mass Communication & Society* 6(1), 11–28.
- Hartley, J. M. (2011): Routinizing breaking news. Categories and hierarchies in Danish online newsrooms. Teoksessa D. Domingo & C. Paterson (toim.). *Making online news vol. 2.: Newsroom ethnographies in the second decade of Internet journalism*. New York: Peter Lang, 73–85.
- Juntunen, L. (2011): *Leikkaa-liimaa-journalismia? Tutkimus uutismedian lähdekäytännöistä*. Helsinki: Viestinnän tutkimuskeskus CRC. Viestinnän tutkimusraportteja 4/2011.
- Kang, H., Bae, K., Zhang S. & Sundar, S. S. (2011): Source cues in online news. Is the proximate source more powerful than distal sources? *Journalism & Mass Communication Quarterly* 88(3), 719–736.
- Kuutti, H. & Manninen, V. (2013): Verkon pelisäännöt hukassa medialta. *Media & Viestintä*, 36(1), 81–87.
- Leccese, M. (2009): Online information sources of political blogs. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 86(3), 578–593.
- Lucassen, T. & Schraagen, J. M. (2012): Propensity to trust and the influence of source cues in credibility evaluation. *Journal of Information Science* 38(5), 1–12.

- Metzger, M. J. (2007): Making sense of credibility on the web. Models for evaluating online information and recommendations for future research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 58(13), 2078–2091.
- Metzger, M. J., Flanagin, A. J. & Medders, R. B. (2010): Social and heuristic approaches to credibility evaluation online. *Journal of Communication* 60, 413–439.
- Mitchelstein, E. & Boczkowski, P. J. (2009): Between tradition and change. A review of recent research on online news production. *Journalism* 10(5), 562–586.
- Pavlik, J. V. (2001): *Journalism and new media*. New York: Columbia University Press.
- Prasad, K. (toim.) (2009): *E-journalism. New media and news media*. Delhi: B.R. Publishing.
- Quandt, T. (2008): Old and new routines in German online newsrooms. Teoksessa C. Paterson & D. Domingo (toim.) *Making online news. The ethnography of new media production*. New York, NY: Peter Lang, 77–97.
- Rusila, H. (2013): Nopeutta ja klikkejä laadun kustannuksella. *Journalisti* 11/2013, 14.
- Scott, B. (2005): A contemporary history of digital journalism. *Television & New Media* 6(1), 89–126.
- Shin, J. H. & Cameron, G. T. (2003): The interplay of professional and cultural factors in the online source-reporter relationship. *Journalism Studies* 4(2), 253–272.
- Shoemaker, P. & Reese, S. 1991. Mediating the message. *Theories of influence on mass media content*. White Plains: Longman Publishers.
- Tuchman, G. (1972): Objectivity as strategic ritual. An examination of newsmen's notions of objectivity. *The American Journal of Sociology*, 77(4), 660–679.
- Vraga, E. K., Edgerly S., Wang, B. M. & Shah, D. V. (2011): Who taught me that? Repurposed news, blog structure, and source identification. *Journal of Communication* 61, 795–815.
- Wathen, C. N. & Burkell, J. (2002): Believe it or not. Factors influencing credibility on the web. *Journal of American Society for Information Science & Technology* 53(2), 134–144.

Eero Mäntymaa

Verkkovirheet ja niiden korjaaminen

Hukatut pelisäännöt

Syy rokotteen aiheuttamaan narkolepsiaan selviämässä (*Turun Sanomat*). Ilmapallojen puhaltaminen kielletään lapsilta (*MTV Uutiset*). Tietovuotaja Snowden Wienissä (*Yle*). Tyrmistyttävä lakiehdotus Egyptissä: miehelle oikeus seksiin kuolleen vaimon kanssa (*Ilta-Sanomat*). Ministeri Paavo Arhinmäki meinasi saada turpaansa Haapaveteläisessä vessassa (*Kaleva*).

Otsikot ovat peräisin suomalaisten tiedotusvälineiden verkkosivuilla julkaisemista uutisista, joista yksikään ei pidä paikkaansa. Tähän yhtäläisyydet sitten loppuvatkin. Osa näistä virheellisistä uutisista on oikaistu, osa ei. Osa uutisista on oikaistu Journalistin ohjeiden mukaan, osa enemmän tai vähemmän puutteellisesti.

Journalismin painopiste siirtyy kiihtyvällä nopeudella perinteisistä joukkoviestimistä internetiin. Uutisten julkaisu ja jakelu ei koskaan ennen ole ollut niin nopeaa ja helppoa kuin nyt, kun maantiede, maiden väliset rajat tai television kaltaiset painavat laitteet eivät enää rajoita uutisten kulkua toimittajilta lukijoille. Keskustelupalstat ja sosiaalisen median kaltaiset uudet työkalut antavat toimittajille mahdollisuuden tehdä toimitusprosessista läpinäkyvämpää ja rehellisempää. Uudet työkalut tuovat kuitenkin mukanaan uusia tapoja tehdä asioita väärin. Koska tänä päivänä uutisella on potentiaali levitä koko maailman tiedotusvälineisiin vain minuutteja julkaisunsa jälkeen, niin yhtä helposti – joskus jopa helpommin – leviää tieto, joka ei pidä paikkaansa. Internetiin ladattu tieto on myös helposti saatavissa ja säilyy arvaamattoman pitkään.

Ennen internetiä paikallinen tieto pysyi helpommin paikallisena tietona (mm. Boyce&Curran&Wingate 1978, Silverman 2007). Maakuntalehden torstaina julkaisema virhe oikaistiin perjantaina. Virheen oikaisu myös huomattiin, sillä vaihtoehtoisia uutisväyliä ei juuri ollut. Uskolliset lukijat näkivät toimittajien aiemmin tekemät virheet tulevista lehdistä (Silverman 2007). Sen sijaan verkossa uutiset päätyvät silmien eteen suositusten, hakusumien ja puhtaan sattuman kautta. On yhä epätodennäköisempää, että virheellistä verkkojuttua kerran lukenut saa joskus etensä oikaistun version. Näiden syiden vuoksi toimittajien tulisi pohtia, kuinka laajalle levinneen virheellisen tiedon aikaansaamat vahingot tulisi korjata, toisin sanoen kuinka verkkoon julkaistua tietoa tulisi oikaista.

Virheiden oikaisussa lehtimiehiä ohjaavat sanomalehtien oikaisukäytännöt vakiintuivat nykymuotoonsa 1970-luvulla (Silverman 2007, 229). Jos huomattiin, että lehteen on painettu virhe, seuraavaan lehteen painettiin vakiintuneelle paikalleen lyhyt artikkeli, jossa virheellinen tieto oikaistiin. Mutta kuinka tämä oikaisu tulisi tehdä, kun virhe on digitaalisessa muodossa toimituksen verkkosivuilla? Milloin oikaisu tehdään ja mitä siinä tulisi lukea? Tarvitseeko kaikista kömmähdyksistä edes mainita lukijalle? Vai tulisiko toimituksen julkaista erillinen oikaisuartikkeli, kuten printissä on tapana tehdä? Tuleeko verkkojuttuun suoraan tehtyä korjausta edes kutsua oikaisuksi?

Alussa mainittujen kaltaisia virheitä julkaistaan verkossa joka päivä. Aina näitä ei huomata ja virheellinen tieto jää internetin uumeniin arvaamattoman pitkäksi aikaa. Toisinaan verkko-oikaisu tehdään puutteellisesti tai epäselvästi. Juttuja myös ”siivotaan” virheistä ilmoittamatta tästä lukijoille. Tämä viestii toisaalta 24 tunnin uutissykliin siirtyneiden verkkotoimittajien kiireestä, huolimattomuudesta (Manninen 2013) ja inhimillisestä houkutuksesta peitellä tekemiään virheitä, mutta myös siitä, että suomalaisten tiedotusvälineiden oikaisukäytännöt eivät ole kehittyneet käsi kädessä uutisten julkaisuteknologian kanssa (Silverman 2007, 233). Se viestii myös siitä, että toimittajat laiminlyövät toistuvasti *Journalistin ohjeita* (2014), jotka velvoittavat virheen sattuessa selkeiden, välittömien ja tarpeen vaatiessa näyttävien verkko-oikaisujen

julkaisuun. Ohjeiden oikaisua koskevaa ohjeistusta päivitettiin vuoden 2014 alussa nimenomaan riittämättömien verkko-oikaisujen vuoksi. Kuten Julkisen sanan neuvoston puheenjohtaja Risto Uimonen (2013) toteaa, ”Isojen virheiden pienet korjaukset ovat syöneet yleisön luottamusta mediaa kohtaan”.

Journalismin uskottavuus rakentuu oikaisun kaltaisten käytäntöjen varaan ja tämä uskottavuus on parhaillaan koetuksella. Journalismin luotettavuutta mittaavien tutkimusten mukaan usko toimittajiin laskee sekä Yhdysvalloissa (Pew 2012, Doherty 2005), Euroopassa (TNS Opinion and Social 2013, TNS Opinion and Social 2011), sekä myös Suomessa. Yli 3000 suomalaisen arvoja ja asenteita kyselytutkimuksella kartoittaneen T-Median mukaan 51 prosenttia suomalaisista luottaa mediaan vähän ja 18 prosenttia ei ollenkaan (Kansan arvot 2013). Valitut Palat -lehden ja Wyman Dillon -tutkimuslaitoksen vuonna 2014 tekemän kyselyn mukaan 66 prosenttia suomalaisista luottaa toimittajiin vähän tai ei ollenkaan, mikä tekee ammatista maan viidenneksi epäluotetuimman (Reader’s Digest 2014,24). Luottamuksen laskun ja tiedotusvälineiden tekemien virheiden välinen suhde on selkeä. Mitä enemmän lukijat havaitsevat uutisissa virheitä, sitä vähemmän he luottavat kyseiseen julkaisuun, mutta myös journalismiin instituutiona. Luottamusta eivät syö pelkästään sisällön kannalta merkittävät asiavirheet, vaan myös pienet kirjoitusvirheiden kaltaiset virheet (Urban 1999). On selvää, että puutteelliset, ja ”piilotetut” oikaisut nakertavat luottamusta entisestään. Oikaisut sen sijaan luovat luottamusta toimittajien ja lukijoiden välille (Urban 1999).

Meneillään oleva aikakausi on toistuvasti rinnastettu (mm. Vehkoo 2011, Manninen 2013) Gutenbergiin painokoneen synnyttämään mediamurrokseen, eikä syyttä. Prosessi on mielenkiintoinen, mutta ei mutkaton. Toimittajien maailma oli kenties yksinkertaisempi, kun julkisesta tiedosta päätti se, jolla oli rahaa lähettää satelliitteja kiertoradalle tai ostaa mustetta tynnyrimitalla. Tuo maailma on kuitenkin menneisyyttä. Toimittajat eivät enää ole tiedon portinvartijoita, joten heidän on perusteltava yleisölleen, miksi heidän toimittamaansa tietoon kannattaa luottaa ja miksi siitä kannattaa maksaa. Jälleen kerran mediamurros on tuonut mukanaan uusia ongelmia, joihin journalististen instituutioiden on

löydettävä uusia, vakiintuneita ratkaisutapoja. Yksi näistä uusista ongelmista on virheellisen tiedon oikaisu verkkojulkaisussa.

Suomalaiset toimituskäytännöt

Suomalaisten verkkotoimitusten oikaisukäytäntöjä selvitettiin haastatteleamalla kahdeksaa verkkotoimituksen esimiestä (ks. tämän artikkelin lähteet). Kaikilla toimituksilla oli olemassa oikaisukäytännöt verkossa tapahtuvaa oikaisua varten. Käytäntöjen kirjaaminen on kuitenkin hyvin vaihtelevaa. Ohjeistus voi olla kirjattuna yhdelle asiakirjalle, jota välitetään toimittajille tarpeen vaatiessa esimerkiksi sähköpostitse, ohjeistus voi koostua useasta dokumentista, ”useista sähköposteista” tai olla olemassa ainoastaan toimittajien ja heidän esimiestensä päässä. Tarkasteluista medioista ainoastaan Yleisradiolla on oikaisuohjeet verkossa.

Oikaisuvastuu vaihtelee toimituksittain ja riippuu virheen vakavuudesta. Esimerkiksi *Aamulehden* erillisistä oikaisuartikkeleista päättää *uutisdeski*, mutta toisaalta verkkojuttuun tehtyjä korjauksia ei pidetä oikaisuina. Isommilla toimituksilla verkko-oikaisua koskevista linjanvedoista vastuussa saattaa olla internet-päällikön kaltaisella tittelillä varustettu, erityisesti verkkotoimintaan keskittyvä esimies. Pienemmillä toimituksilla henkilö saattaa olla uutispäällikkö, joka vastaa verkkotoiminnasta muiden tehtäviensä ohella. Useasta toimituksesta koostuvan *Yleisradion* uutiskoneiston tuottamissa uutisissa ensisijainen vastuu oikaisusta on sillä toimittajalla tai toimituksella, joka on virheen tehnyt.

Haastatelluista toimituksista merkkimäärältään perusteellisimmat oikaisukäytännöt on Yleisradiolla, jonka *Ohjelmatoiminnan ja sisältöjen eettiset ohjeet* sisältävät 921 merkkiä pitkän virheiden korjausta koskevan ohjeistuksen. Lisäksi yhtiöllä on 866 merkkiä pitkä verkko-oikaisua yksityiskohtaisemmin käsittelevä sisäinen ohjeistus. *MTV Uutisten* verkko-oikaisua koskeva kirjallinen ohjeistus on yhteensä 212 merkkiä pitkä. Kovin suppea kirjallinen ohje jättää verkko-oikaisun käytännössä suullisen ohjeistuksen toimittajan oman harkinnan tai esimiehen mielipiteen varaan. Haastatteluissa toistuva ohje olikin, että virheen sattuessa toimittajan tulee ilmoittaa asiasta esimiehelleen.

Taulukko 1. Oikaisuohjeistuksen muoto ja vastuu oikaisusta.

Media	Oikaisuohjeistuksen muoto	Oikaisuvastuu
Aamulehti	Kirjallinen	Toimituksen verkkodeski (erillinen oikaisu) ja toimittaja (oikaisu tehty juttuun).
Helsingin Sanomat	Suullinen	Ei tiukkaa käytäntöä. Oikaisun tekee vaihtelevasti esimies, uutispäällikkö tai toimittaja. Kaikista korjauksista keskustellaan.
Iltalehti	Osittain kirjallinen, erillisiä sähköposteja	Toimituksen esimies. Toimittaja voi tehdä pienet korjaukset itsenäisesti kunhan mainitsee esimiehelle.
Ilta-Sanomat/ Taloussanomat	Kirjallinen	Toimituksen uutisdeski.
MTV Uutiset	Kirjallinen	Toimittaja. Oikaisuista pyritään keskustelemaan esimiehen tai päällikön kanssa.
Uusi Suomi	Suullinen	Päätoimittaja
Kymen Sanomat, Kouvolan Sanomat, Etelä-Saimaa	Kirjallinen	Toimittaja tai vuorossa oleva online-toimittaja
Yle	Kirjallinen	Toimittaja/toimitus

Annettiinpa oikaisuohjeistus missä muodossa tahansa ohjeet poikkeavat toisistaan suuresti (taulukko 2). Osa toimituksista oikaisee vakavat virheet julkaisemalla erillisen oikaisuartikkelin tai kirjoittavat verkko-oikaisun virheellisen verkkojutun päälle. Joidenkin toimitusten ohjeistuksissa ei ole mainintaa oleellisista asioista, kuten verkkojutun poistosta tai virheen laadun avaamisesta lukijalle. Toimituksilla ei myöskään ole vakiintuneita käytäntöjä.

täntöjä siitä, millä sanamuodoilla tehdystä oikaisusta kerrotaan lukijalle. Verrattuna printtimaailman vakiintuneisiin oikaisu-käytäntöihin verkossa oikaisumenetelmät ovat toistaiseksi hyvin kirjavat virheiden korjauksissa käytettyjä fraaseja (korjaus, oikaisu, tarkennus) myöten.

Taulukko 2. Viiden haastatellun toimituksen verkko-oikaisun kirjallisen ohjeen sisältö.

Media	Oikaisutapa	Havaittuja puutteita
Aamulehti	<ul style="list-style-type: none"> - virhe korjattava ja korjauksesta mainittava - korjauksen ajankohta ja virheen laatu ilmoitettava - julkaistava erillinen oikaisuartikkeli, ellei virhettä huomata ”kohtuullisen” ajan kuluessa tai jos virhe ei ole ”olennainen” - juttujen ristiinlinkitys 	<ul style="list-style-type: none"> - verkkojutun poistoa ei erikseen kielletä - ohjeistus erillisen oikaisun julkaisemisesta monitulkintainen
Ilta-Sanomat/ Taloussanomat	<ul style="list-style-type: none"> - virhe korjattava ja korjauksesta mainittava - korjauksen ajankohta ja virheen laatu ilmoitettava - suuri virhe korjattava tekemällä verkkojutun tilalle oikaisujuttu, joka otsikoidaan ”oikaisuksi” - artikkelin poisto kielletty 	<ul style="list-style-type: none"> - virheellisen jutun korvaaminen oikaisuartikkelilla on ongelmallista, sillä oikaisu ei välttämättä saa näkyvyyttä. - ohjeissa ei mainintaa oikaistun artikkelin nostamisesta takaisin etusivulle
MTV Uutiset	<ul style="list-style-type: none"> - virhe korjattava ja korjauksesta mainittava - virheen laatu ilmoitettava 	<ul style="list-style-type: none"> - artikkelin poistoa ei erikseen kielletä - ohjeessa ei mainintaa suurempien virheiden näkyvästä korjauksesta esimerkiksi erillisellä oikaisuartikkelilla - ohje ei velvoita ilmoittamaan artikkelin muokkauksen ajankohtaa

Taulukko 2 (jatkuu).

Media	Oikaisutapa	Havaittuja puutteita
Kymen Sanomat, Kouvolan Sanomat, Etelä-Saimaa	<ul style="list-style-type: none"> - virhe korjattava ja korjauksesta mainittava verkkojutun lopussa ”jutua on korjattu/muutettu” - korjauksen ajankohta ja virheen laatu ilmoitettava - korjaavan lehden on varmistettava, että muut konsernin lehdet tietävät virheestä 	<ul style="list-style-type: none"> - ohjeessa ei mainintaa suurempien virheiden näkyvästä korjauksesta esimerkiksi erillisellä oikaisuartikkelilla - artikkelin poistamista ei kielletä
Yle	<ul style="list-style-type: none"> - virhe korjattava ja korjauksesta mainittava artikkelin lopussa - korjauksen ajankohta ja virheen laatu ilmoitettava, kirjoitusvirheistä, yms. pienistä virheistä ei tarvitse mainita - artikkelin poisto kielletty 	<ul style="list-style-type: none"> - ohjeessa ei mainintaa suurempien virheiden näkyvästä korjauksesta esimerkiksi erillisellä oikaisuartikkelilla

Kaikki haastatellut toimitukset ovat yhtä mieltä siitä, että verkkoon julkaistu virhe on korjattava välittömästi. Juttujen poistaminen verkkosivuilta tuomitaan jyrkästi, vaikka asiasta ei välttämättä toimituksen oikaisuohjeistuksessa mainittaisikaan. Toimituksissa ilmeisesti ymmärretään, että hetkenkin verkkosivuilla ollut virhe voi kerätä suuren määrän lukijoita.

Verkko mahdollistaa virheellisen jutun välittömän oikaisun ja oikaisusta ilmoittamisen. Tämä on pakottanut toimittajat miettimään, milloin jutun muokkauksesta pitää ilmoittaa lukijalle. Haastatellut toimitukset ohjeistavat ilmoittamaan lukijoille verkkojuttuihin tehdyistä korjauksista silloin kun korjattu virhe on sisällön kannalta oleellinen. Haastateltujen toimitusten mielestä lukijoiden ei kuitenkaan tarvitse tietää kirjoitusvirheistä, typoista ja ”sisällön kannalta merkityksettömistä” virheistä. Tulkinnanvaraiseksi kuitenkin jää, mikä on sisällön kannalta merkityksentöntä ja mikä merkityksellistä.

Verkkojuttuun tehdystä korjauksesta ohjeistetaan useimassa toimituksessa niin, että ensin virhe korjataan, jonka jälkeen jutun alaosaan lisätään kursivilla ilmoitus muokkauksesta (taulukko 3). Ilmoituksen sijoittaminen verkkojutun loppuun on osittain sattuman satoa. Kaikissa toimituksissa sijoituspaikkaa koskevaa laajempaa keskustelua ei ole kuitenkaan käyty. Joissakin tapauksissa tieto juttuun tehdyistä muutoksista saatetaan sijoittaa ennen leipätekstiä, joskus jopa sen sisälle. Poikkeukset riippuvat virheen vakavuudesta, ja ilmoitus saatetaan haluta sijoittaa heti jutun kärkeen, mikäli oikaistu virhe on poikkeuksellisen vakava. Tehdyn korjauksen ajankohta ilmoitetaan aina.

Taulukko 3. Ilmoittaminen verkkojuttuun tehdystä korjauksesta.

Media	Ilmoituksen sijoituspaikka	Ilmoituksen muotoilu
Aamulehti	Artikkelin lopussa	Kursiivi tai lihavointi
Helsingin Sanomat	Poikkeustapauksissa jutun kärjessä tai leipätekstin sisällä	Lihavointi hieman leipätekstiä pienemmällä fontilla
Iltalehti	Jutun lopussa	Kursiivi
Iltta-Sanomat/ Taloussanomat	Jutun lopussa	Kursiivi, lihavointi tai molemmat
MTV Uutiset	Jutun lopussa	Kursiivi
Uusi Suomi	Poikkeustapauksissa jutun kärjessä tai leipätekstin sisällä	Kursiivi
Sanoma Lehtimedia	Jutun lopussa	Kursiivi
Yle	Poikkeustapauksissa jutun kärjessä tai leipätekstin sisällä	Kursiivi

Ohjeistuksien mukaan ilmoituksissa on aina tultava ilmi korjauksen ajankohta. Verkkojuttujen linkityksen merkitys on myös selkeä asia suomalaisille toimituksille. Kaikki erillisiä oikaisuartikkeleita tekevät toimitukset kertoivat linkittävänsä alkuperäiset jutut oikaisuartikkeleihin ja päinvastoin. Virheen avaaminen eli virheen laadusta kertominen ei kuitenkaan ole haastattelujen perusteella rutiininomainen toimenpide suomalaisissa toimituksissa. Pieniksi koettuja virheitä ei välttämättä koeta tarpeelliseksi avata, vaikka tehdystä korjauksesta lukijalle ilmoitettaisiinkin. Yksikään tarkasteltu toimitus ei kerää oikaisuja omalle palstalleen.

Oikaisuja koskevat huomiot

Yksikään oikaisutapa ei erotu selkeästi toisia yleisemmäksi. Verkkojuttujen oikaisukäytäntöjä selvitettiin myös tarkastelemalla verkkouutisia. Tarkastellusta 70 virheellisistä verkkojutusta 23 eli vajaa kolmannes oli oikaistu ainoastaan korjaamalla alkuperäistä artikkelia. 21 artikkelia oli oikaistu julkaisemalla erillinen oikaisuartikkeli alkuperäisen jutun korjaamisen lisäksi. Niiden lisäksi otannassa oli kymmenen virheellistä verkkojuttua, joiden vuoksi toimitus julkaisi erillisen oikaisuartikkelin, mutta jätti alkuperäisen sivuille korjaamattomana. Lisäksi otannassa oli kaksi verkkojuttua, joihin kyllä laitettiin ilmoitus jutussa olevista virheistä, mutta virheet jätettiin leipätekstiin. 16 verkkojuttua ei tätä kirjoittaessa oltu oikaistu millään lailla.

Nämä yhteensä 28 verkkojuttua ovat siis tavalla tai toisella oikaisemattomia ja siten jatkavat virheellisen tiedon levittämistä arvaamattoman pitkään. Vaikka tutkimuksessa tarkasteltu otanta on pienehkö, voidaan kuitenkin olettaa merkittävän määrän virheellisistä verkkojutuista jäävän verkkoon virheellisinä. Silverman (2007) kuvaileekin oikaisemattomia artikkeleita ”pahimmanlaatusimmiksi virheiksi”, sillä niiden vuoksi virheet jäävät ikuisesti tietokantoihin, arkistoihin ja verkkoon. Tiedotusvälineet luonnollisesti siteeraavat omia ja toisten toimitusten tekemiä uutisia, ja näin virheelliset verkkojutut synnyttävät uusia virheellisiä uutisia. Jos virheellinen tieto jää sivuille korjaamattomana, toimitus saattaa

käyttää vanhaa virheellistä uutistaan uusien juttujensa lähteenä ja luo näin virheellisen tiedon kierteen.

Suuri osa oikaisuista ei noudata Journalistin ohjeita. Tarkastelluista 70 virheellisestä verkkojutusta 42 on jollakin lailla Journalistin ohjeiden vastainen. Yhteensä 26 verkkojuttua oikaistiin jollakin tavalla, mutta kuitenkin Journalistin ohjeiden vastaisesti. Otannassa oli lisäksi neljä verkkojuttua, jotka oli jossain vaiheessa poistettu sivuilta kokonaan.

Yhteensä 44 verkkojuttua oli muokattu jollakin tavalla. Yhdeksän jutun muokkauksesta ei mainittu lukijoille mitään.

Merkittävä osa verkkojutuista oli oikaistu epämääräisesti. Otannassa oli yhteensä kymmenen verkkojuttua, jotka oikaisivat aiemmin tehtyä virhettä, mutta joista ei selviä mistä virheestä oli kyse. Näistä kaksi oli erillisiä oikaisuartikkeleita ja kahdeksan oli korjattuja verkkojuttuja. Hyvä esimerkki epämääräisestä verkko-oikaisusta on MTV Uutisten juttu *Euroviisubabushka* löysi vihdoin isänsä haudan, jossa olleen käännösvirheen vuoksi venäläisen euroviisuesiintyjän joukkohautaan päätyneen isoisän kerrottiin kuolleen ”Nazisin taistelussa”, eikä taistelussa natsuja vastaan. Virheen korjauksesta kerrotaan kuitenkin vain jutun alalaidassa olevalla ilmoituksella, jonka mukaan ”jutussa ollut käännösvirhe on korjattu”. Lukija ei siten voi päätellä millaisesta käännösvirheestä on ollut kyse ja missä kohtaa juttua virhe oli.

Linkitys puuttuu usein. Linkityksen puuttuminen erillisen oikaisuartikkelin ja alkuperäisen artikkelin välillä on yleinen ongelma.

Otannan joukossa oli 29 verkkojuttua, jotka olisi pitänyt linkittää virheellisen tiedon leviämisen estämiseksi. Näistä 18 jutun linkityksessä oli puutteita. Linkitys oli kunnossa 11 verkkojutussa, eli noin kolmasosassa linkitystä vaativista artikkeleista. Linkityksen puute vähentää erillisen oikaisuartikkelin näkyvyyttä, sillä verkko-oikaisu ei tavoita mahdollisimman suurta määrää lukijoita, jos sitä ei linkitetä alkuperäiseen verkkojuttuun. Jos oikaisuartikkeli ei johda alkuperäiseen juttuun, lukija ei välttämättä osaa arvioida tapahtuneen virheen vakavuutta tai ei edes ymmärrä itse oikaisua. Pahimmassa tapauksessa linkin puuttuminen jättää

lukijan virheellisen tiedon varaan. Otannan perusteella esimerkiksi STT:n uutisten tilaajat julkaisevat asianmukaisesti verkkosivuillaan myös STT:n oikaisut, mutta laiminlyövät linkityksen kahden verkkojutun välillä. On hyvin epätodennäköistä, että verkkosivujen selailija löytää verkko-oikaisun sattumalta. Näin virheellinen tieto jää elämään. Vähintäänkin linkityksen puuttuminen turhauttaa uteliasta lukijaa.

Otannan 44 muokatusta verkkojutusta 28:een ei oltu merkitty muokkauksen ajankohtaa. Puutetta voidaan luonnehtia vähäiseksi, mutta oikaisun ajankohdan puuttuminen on yhtä kaikki Journalistin ohjeiden vastaista.

Korjauksesta ilmoitetaan useimmiten artikkelin alalaidassa. Maininta verkkojuttuun tehdystä korjauksesta laitettiin useimmiten jutun alalaitaan leipätekstin ja kommenttipalstan väliin. Otannassa oli yhteensä 44 alkuperäistä verkkojuttua, joita oli korjattu. Ilmoitus korjauksesta oli 35 jutussa, joista 24:ssä ilmoitus oli sijoitettu vain jutun alalaitaan. Ilmoittamistyyli vaihtelevat suuresti sekä toimitusten välillä että toimitusten sisällä. Otantaan päätyi esimerkiksi yhdeksän Ylen julkaisemaa korjattua verkkojuttua, joista lähes jokaisessa oli sanamuodoltaan erilainen ilmoitus korjauksesta. Juttuun tehdystä muokkauksesta ilmaistiin oikaisuna, korjauksena tai jutusta poistettuna virheellisenä tietona tai ilmoittamalla, että ”juttua korjattu”, ”tiedot on korjattu”, ”juttua ja otsikkoa on korjattu” tai ”juttua on muokattu”. Yhdessä artikkelissa korjauksesta ilmaistiin kellonajalla: ”Klo 14.20. Jutun tiedot ovat osoittautuneet virheellisiksi”.

Oikaisuja koskevat huomiot

Käytännöt ovat vasta vakiintumassa. Suomalaisille toimituksille on syntymässä kaksi vakiintunutta tapaa oikaista virheellinen verkkojuttu. Näistä toinen on virheellisen jutun korjaaminen ja korjauksesta ilmoittaminen jutun alalaidassa leipätekstistä erottuvalla fontilla, yleisimmin kurstiivilla. Toinen tapa oikaista verkkojuttu on julkaista tämän lisäksi erillinen oikaisuartikkeli, joka linkitetään ristiin alkuperäiseen verkkojuttuun. Edellistä mene-

telmää tunnutaan tulosten perusteella käytettävän yksittäisten asiavirheiden korjaamiseen ja jälkimmäistä perustavammanlaatuisten virheiden verkko-oikaisussa. Erillinen oikaisuartikkeli otsikoidaan joissakin toimituksissa aina oikaisuksi, jonka käyttöä joissakin toimituksissa vältetään.

Haastatellut toimitusten esimiehet olivat yhtä mieltä siitä, että kerran julkaistua verkkojuttua ei saa poistaa tai että juttuun tehdystä muutoksesta ei tarvitse ilmoittaa, mikäli muutos on sisällön kannalta merkityksetön. Tällaisia ovat esimerkiksi kirjoitusvirheet ja työt tai väärän etunimen antaminen haastateltavalle, mikäli seikka ei vääristä itse uutisen sisältöä. Mikä sitten on sisällön kannalta merkityksellinen korjaus ja siten kerrottava lukijalle, on kuitenkin tulkinnanvarainen kysymys.

Oikaisujen ohjeistus on puutteellista. Tarkastelluista 11 verkkojulkaisusta kolmella ei ole kirjallista ohjeistusta verkkojuttujensa oikaisemiseksi. Merkittävät suomalaiset tiedotusvälineet jättävät asian siis suullisen ohjeistuksen varaan. Lisäksi kirjallinen ohjeistus saattaa olla hyvin suppea eikä tarjoa edes yleisimmissä tilanteissa pätevää toimintaohjetta. Ohjeistuksissa ei välttämättä mainita oleellisia asioita, kuten millaisten virheiden korjauksesta pitää kertoa lukijalle, saako verkkojutun koskaan poistaa tai millaisessa tilanteessa juttu tulisi oikaista virheen korjaamisen lisäksi erillisellä oikaisuartikkelilla. Kirjallisen ohjeistuksen ollessa suppea virheellisen verkkojutun oikaisu on käytännössä pitkälti toimituksen esimiesten mielipiteen tai jutun kirjoittaneen toimittajan harkinnan varassa.

Verkkotoimittajan varsin itsenäisen työtoimenkuvan huomioon ottaen voidaan olettaa, että verkkotoimittajat kiireessä, tietämättömyyttään tai vahingossa korjaavat virheitä niistä ilmoittamatta, vaikka virheet olisivatkin olennaisia uutisen sisällön kannalta.

Haastateltavat painottivat Julkisen sanan neuvoston ohjeistuksen noudattamista verkko-oikaisujen kohdalla. Ohje on hyvä, mutta kuitenkin riittämätön verkko-oikaisun ohjeistuksen suhteen. Journalistin ohjeet ei ole yksityiskohtainen manuaali oikeapoppisen verkko-oikaisun tekemiseen, eikä niissä esimerkiksi

mainita yksityiskohtaisesti, millaisissa tilanteissa toimittajan tulee tehdä verkkoon erillinen oikaisujuttu tai miten lukijalle tulee ilmoittaa tehdystä oikaisusta.

Oikaisussa on suuria puutteita. Toimittajien ajatukset oman toimituksen ja koko alan harjoittamista oikaisukäytännöistä voivat poiketa suuresti siitä, miten oikaisuja käytännössä tehdään. Käytännössä suuressa osassa tehdyistä verkko-oikaisuista on vakavia puutteita, kuten korjauksen maininnan puuttuminen, linkityksen puute oikaisuartikkelin ja alkuperäisen jutun välillä tai tehdyn virheen vakavuuden jättäminen hämärän peittoon. Tulosten pohjalta voidaan todeta, että mainitut puutteet eivät ole harvinaisia ja niihin syyllistyvät kaikki suomalaiset tiedotusvälineet.

Koska otantaan päätyi niin monta edelleen virheellistä verkkojuttua, voidaan päätellä, että suomalaiset toimitukset tuottavat verkkoon merkittävän määrän jollain tavalla virheellistä tietoa, jota ei oikaista mahdollisesti koskaan. Virheellisten verkkojuttujen poistaminen toimituksen sivuilta mainitsematta asiasta lukijoille on vaikeasti tutkittava laiminlyönti. Tämän tutkimuksen pohjalta ei voida sanoa kuinka yleistä juttujen poisto on. Otantaan päätyi kuitenkin neljä verkkojuttua, jotka jossain vaiheessa poistettiin verkkosivuilta. Verkkojuttuja siis poistetaan ja sitä tapahtuu mitä todennäköisemmin edelleen, vaikka toimitusten omat oikaisukäytännöt tuomitsevat tämän jyrkästi. Yhden haastateltavan mukaan jutunteossa on varmaan tullut paniikki, ja virheellinen verkkojuttu poistamalla koetetaan hengähtää ja miettiä mitä asialle voitaisiin tehdä.

Oikaisuista ilmoitetaan epäselvästi. Toisin kuin sanomalehdessä, verkossa jutun voi oikaista ilman erillisen artikkelin julkaisemista. Toimituksen ei tarvitse ilmoittaa virheestä otsikkotasolla, vaan se voi tyytyä verkkojuttuun lisättyyn ilmoitukseen korjauksesta. Tämä näyttää synnyttäneen oikaisuun tasoeroja kun toimitukset korjaavat verkkojutuista selkeitä asiavirheitä, mutta saattavat paikata virheen korjaamalla artikkelin ja ilmoittamalla siitä lukijalle tyyliin ”artikkeliä on korjattu” tai ”artikkeliä on täsmennetty” tai jättämällä maininnan pois kokonaan. Toimitusten vapaus

ilmoittaa muokkauksista haluamallaan tavoilla saattaa johtaa oikaisu-termin välttelyyn ja korvaamiseen korjauksella tai muilla painoarvoltaan lievemmiiksi koetuilla sanoilla.

Oikaisu-termin välttely verkossa on itse asiassa ymmärrettävää. Maininta tiedotusvälineiden oikaisuvelvollisuudesta löytyy Suomen sananvapauslaista, mutta oikaisua ei kuitenkaan esiinny enää nykyisissä Journalistin ohjeissa, joissa se korvattiin vuonna 2005 termillä korjaus. Tämä viestii toimittajille, että termiä oikaisu tulisi käyttää vain hyvin vakavissa asiavirheissä.

Tavat ilmoittaa verkkojuttuun tehdystä korjauksesta vaihtelevat käytännössä suuresti myös toimitusten sisällä. Otantaan päätyi esimerkiksi yhdeksän Ylen julkaisemaa, korjattua verkkojuttua, joista lähes jokaisessa oli sanamuodoltaan erilainen ilmoitus korjauksesta. Tämä nostaa esiin oikaisujen tarkkailuun liittyvän ongelman. Kun toimitukset eivät kokoa verkko-oikaisuja omille sivustoilleen ja oikaisut nimetään vaihtelevilla tavoilla, lukijoiden tai toimitusten on lopulta mahdotonta tietää tekemiensä oikaisujen lopullista määrää. Esimerkiksi Yleisradion kaltainen noin 250 verkkojuttua päivässä julkaiseva tiedotusväline julkaisee päivittäin myös virheitä. Vain osa näistä korjataan ja vain osa korjauksista nimetään oikaisuisiksi. Miten tiedotusvälineet voivat parantaa toimintaansa virheiden ja niiden korjaamisen suhteen, jos ne eivät edes tiedä kuinka paljon oikaistavaa syntyy?

Oikaisukäytännöistä ei kerrota avoimesti. Suomalaisista merkittävistä tiedotusvälineistä vain Hufvudstadsbladetille ja Yleisradiolla on verkkosivuillaan löydettävissä maininta julkaisun harjoittamista oikaisukäytännöistä. Ilmoitukset, joiden mukaan toimitus sitoutuu noudattamaan Journalistin ohjeita tai noudattaa ”eettisiä periaatteita” eivät vielä varsinaisesti avaa toimituksen linjaa esimerkiksi virheiden oikaisun suhteen. Mainitsematta oikaisukäytännöistään lukijoille toimitukset laiminlyövät Journalistin ohjeita. Tutkimukseen haastatellut kertoivat puutteen syyksi muun muassa sen, ettei asiaa ole tultu ajatelleeksi, asian eteen ei ole ehditty muiden kiireiden vuoksi tehdä mitään tai että toimitus ei ylipäätään pidä käytäntöjen mainitsemista tarpeellisena.

Joka tapauksessa haastateltavat pitivät oikaisukäytäntöjen mainintaa verkkosivuilla hyvänä ideana. Maininnat oikaisukäytännöistä luvataankin lisätä toimitusten verkkosivuille. Julkaisu-
tujen oikaisujen keräämistä verkkoon erilliselle palstalle ei pidetty tarpeellisena, vaan verkkosivujen hakutyökalun nähtiin riittävän oikaisujen löytämiseen.

Virheiden peittely on inhimillistä. Miksi suomalaiset toimitajat ovat sortuneet ja sortuvat edelleen verkkojuttujen poistoon, epämääräisiin oikaisuihin tai muihin laiminlyönteihin verkko-oikaisun suhteen? Virheiden peittely on inhimillistä ja kun virheet on mahdollista poistaa vaivihkaa, houkutus tähän on suuri etenkin nolosten virheiden kohdalla.

Verkkotoimittajan työ on itsenäistä ja itse julkaisuprosessi on printtiin verrattuna nopea ja välitön. Sen vuoksi oikolukijoiden, taittajien, juttua tarkistavien toimittajakollegojen ja muiden suotimien puute julkaisuprosessissa ei ainoastaan edesauta virheiden livahtamiseen verkkoon vaan se myös mahdollistaa virheiden peittelyt ja tahattomasti tehdyt huonot oikaisut. Kehnot oikaisukäytännöt voivat johtua myös siitä, että verkko on nähty printtiä vähempiarvoisemmaksi mediaksi ja painetun lehden sivutuotteeksi. Kokematon verkkotoimittaja tekee paineen alla tai tietämättömyyttään enemmän virheitä myös verkko-oikaisun suhteen. Toisaalta tilanteen uskotaan korjaantuvan kun arvostus verkkotoimittajan ammattia ja lehden verkkojulkaisua kohtaan kasvaa.

Kohti parempia oikaisukäytäntöjä

Vaikka tulosten tarkastelu ei piirrä mairittelevaa kuvaa suomalaisen verkkojournalismin oikaisukäytännöistä, voidaan nähdä kehitystä parempaan. Voimakkaimmin tämän puolesta puhuvat lukuisat näyttävät ja esimerkilliset verkko-oikaisut, joita niitäkin sisältyi virheellisten artikkelien otantaan. Lisäksi suomalaistoimittusten haastatteluissa toistui vahva usko siihen, että virheiden peittelyn aika on ohi ja että näyttävät ja avoimet oikaisut kasvattavat lukijoiden luottamusta journalistiseen toimintaan.

Verkkotoimitusten esimiesten ajatukset eivät kuitenkaan läheskään aina realisoidu Journalistin ohjeiden mukaisina oikaisuina. Voidaan kuitenkin olettaa, että hyvät toimintatavat lopulta valuvat ylhäältä alas. Verkkotoimittajista on tullut hyvin keskeinen osa toimitusta, mikä todennäköisesti nostaa heidän toimenkuvansa arvostusta. Kun tehtävään palkataan entistä kokeneempia toimittajia, myös tehtyjen verkko-oikaisujen laatu paranee.

Verkko-oikaisun ohjeistus on muutostilassa, mikä voi olla ennen kaikkea reaktio huonojen verkko-oikaisujen nostattamaan paheksuntaan. On yksinkertaisesti nopeampaa ja yksinkertaisempaa julkaista ripeästi näyttävä oikaisu verkkosivuille kuin vastaanottaa kiukkuista lukijapalautetta, jonka mukaan virhettä ei ole korjattu riittävän näkyvästi. Yhden haastateltavan mukaan mitä suurempi on virhe ja mitä isommalla sivustolla se julkaistaan, sitä todennäköisempää on, että joku on napannut siitä *screenshotin* ja julkaisee sen Twitterissä tai Facebookissa.

Toimittajat ovat omaksuneet käytännön puhua ”oikaisusta” silloin kun toimitus korjaa tekemiään sisällön kannalta merkittäviä virheitä. On selvää, että verkkouutisissa tämä ei tällä hetkellä ole vallitseva käytäntö. Sekä toimitusten että journalismia valvovien elimien tulisi käydä vuoropuhelua siitä, mikä merkitys oikaisu-termille halutaan jatkossa antaa. Tyydytäänkö siihen, että oleellinen virhe ”korjataan” verkkosivuille ja ”oikaisusta” aletaan puhua vasta sitten kun virhe on luonteeltaan hyvin vakava? Journalismin luotettavuuden kannalta on ongelmallista jos oleellisista asiavirheistä muokattujen verkkojuttujen lopussa lukee vaihtelevia ilmoituksia jutun ”korjaamisesta”, ”täsmäntämisestä” tai siitä, että ”jutusta on poistettu virhe”. Oikaisun määritelmä saattaa hämärtyä, jos asiavirheen korjausta ja tästä ilmoittamista ei kutsuta oikaisuksi.

Ilmoitettiinpa verkko-oikaisusta millä sanoilla ja millaisella fontilla tahansa, verkko-oikaisun muodon on vakiinnuttava. Tunnistettava, leipätekstistä selkeästi erottuva ja vakiintunut elementti osoittaisi tekstiä lukemattomallekin lukijalle, että jutussa on ollut virhe. Oikaisukäytäntöjen vaihtelevuus toimitusten välillä ja jopa niiden sisällä tekee verkkojournalismista tarpeettoman vaikeaselkoista. Virheiden ja korjaustoimenpiteiden vakiintunut

nimeäminen ja arkistointi helpottaisi myös virheiden jälkikäteistä tarkastelua. Tiedolla voitaisiin oppia yleisimpien virheiden syntymisprosessia ja edelleen kehittää menetelmiä, joilla virheiden määrää vähennetään.

Toimitukset myös tarvitsevat uusia työkaluja julkaisujärjestelmiinsä. Monelta puutteelliselta verkko-oikaisulta todennäköisesti välttyttäisiin, mikäli verkkotoimitusten julkaisujärjestelmissä olisi omat työkalunsa verkko-oikaisuja varten. Työkalut, joilla tehdyistä verkko-oikaisuista kerrottaisiin lukijoille, ovat itse asiassa jo olemassa. Maailman suuret tietotoimistot AP ja Reuters käyttävät jo nyt järjestelmiä, joiden avulla verkkojuttuihin voidaan lisätä metadataa (Vehkoo 2011). Ilmoitus juttuun tehdystä päivityksestä, korjauksesta tai oikaisusta on juuri tällaista metadataa, jota voitaisiin tarjoilla lukijalle helposti jo nyt. Jopa Facebookissa on ominaisuus, jonka avulla lukija näkee kommentteihin aiemmin tehdyt muutokset. Toimitusten tulisikin miettiä miten oikaisuprosessia saataisiin tehostettua ja yksinkertaistettua.

Toimitusten pitää tehdä oikaisukäytäntönsä selväksi sekä toimittajille että yleisölle. Suomalaisista merkittävistä tiedotusvälineistä vain kahdella on verkkosivuillaan löydettävissä maininta julkaisun harjoittamista oikaisukäytännöistä verkossa. Puutetta on selitetty sillä, että virheiden oikaiseminen nähdään itsestään selvänä toimenpiteenä eikä siitä mainitseminen ole tarpeellista. Oikaisukäytäntöjen lisääminen toimituksen verkkosivuille erillisen sivun kaltaisena staattisena elementtinä olisi kuitenkin yksinkertainen toimenpide, joka tuottaa paljon hyötyä.

Toimitusten pitää myös helpottaa julkaistujen oikaisujen löytämistä. Arvostetut länsimaiset mediat, kuten *New York Times*, *The Guardian* ja *BBC* keräävät tekemänsä oikaisut verkkosivuilleen lukijoiden tarkasteltavaksi. Esimerkiksi yhdysvaltalaisen *New York Timesin* verkkosivuilla on helposti löydettävä oikaisupalsta, jonne ei ainoastaan koota sanomalehden viimeisimpiä oikaisuja vaan myös verkkosivuilla oikaistut uutiset. Samalla sivulla on ohjeet oikaisun vaatimisesta virheen huomanneelle lukijalle.

Mediamurros on edelleen käynnissä ja tulevaisuus on arvaamaton. On mahdotonta ennustaa, millaisia muutoksia tämä tarkoittaa yhä enemmän verkkoon painottuvalle journalismille ja

mikä vielä tällä hetkellä merkittävien tiedotusvälineiden asema on Suomen mediakentällä esimerkiksi vuonna 2030. Yksi syy tämän päivän oikaisukäytäntöjen moninaisuuteen on itse asiassa juuri verkon ja netinkäyttötottumusten nopea muuttuminen. Verkkoon julkaistun materiaali on muututtava julkaisualustan mukana.

Mitä oikaisun kannalta merkitsee sosiaalisen median kasvava rooli uutisten välittäjänä? Tulisiko toimitusten rutiininomaisesti oikaista myös virheitä sisältävät Facebook-päivityksensä ja tweettinsä? Oman kysymyksensä asettavat verkkosivujen maksumuurit. Isot uutiset leviävät maksumuurista huolimatta ja tiedotusvälineestä toiseen, mutta miten lukija saa tietää jälkikäteen tehdystä oikaisusta jos se on verkkosivuilla, jota ei ilmaiseksi lukea? Vakiintuneita ja yhdenmukaisia toimintatapoja verkon oikaisun suhteen saataneen vielä odottaa.

Artikkeli pohjautuu kirjoittajansa opinnäytetyöhön: Eero Mäntymaa: ”Juttua on korjattu”. Verkkjournalismin oikaisukäytännöt päivityksen tarpeessa. Journalistiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2014

Lähteet

- Boyce, George, Curran, James, Wingate, Pauline (1978): *Newspaper History from the Seventeenth Century to the Present Day*. Lontoo, Constable.
- Doherty, Carroll (2005): The Public Isn't Buying Press Credibility, *Nieman Reports*, Summer 2005, 47-48.
- Journalistin ohjeet (2014). http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/
- Kansan Arvot (2013): T-Media. http://www.t-media.fi/wp-content/uploads/2013/09/Kansan_Arvot_P%C3%A4%C3%A4raportti.pdf
- Manninen, Ville (2013): Luottamuksen perusteet. Suomalaisten verkko-toimittajien lähdekäytännöt, Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Pro-gradu -tutkielma.

- Pew Research Center for the People & the Press. (2012) ”Further decline in credibility ratings for most news organizations.” Washington, D.C.: Pew Research Center. <http://www.people-press.org/files/2012/08/8-16-2012-Media-Believability1.pdf>> Viitattu 30.12.2013.
- Reader’s Digest (2014): The Brands You Trust. Reader’s Digest European Trusted Brands Survey 2014.
- Silverman, Craig (2007): *Regret the Error: How Media Mistakes Pollute the Press and Imperil Free Speech*. New York: Sterling Publishing, 2007.
- TNS Opinion and Social (2013): Standard Eurobarometer 80 Autumn 2013. Media use in the European Union.. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_media_en.pdf
- Uimonen, Risto (2013). Julkisen Sanan Neuvoston tiedote. Haastattelu. <http://www.jsn.fi/uutiset/media-ottaa-lisaa-vastuuta-virheiden-korjaamisesta/>.
- Urban, Christine D. (1999): *Examining Our Credibility: Perspectives of the Public and the Press*. American Society of News Editors. http://files.asne.org/kiosk/reports/99reports/1999credibilityshort/p7-10_Accuracy.html
- Vehkoo, Johanna (2011): *Painokoneet seis! Kertomuksia uuden journalismin ajasta*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Helsinki.

Tutkimushaastatteluihin osallistuneet toimitusten edustajat:

Toimituspäällikkö Petri Korhonen (Taloussanomat ja Ilta-Sanomat), internet-päällikkö Mika Rahkonen (Yleisradio), kehityspäällikkö Teemu Kammonen (Uusi Suomi), verkko- ja radiopäätöimittaja Anu Kuistiala (MTV Uutiset), kehitysjohtaja Seppo Roth (Aamulehti), uutispäällikkö Tomi Tyysteri (Helsingin Sanomat), kehityspäällikkö Tomi Tiilikainen (Etelä-Saimaa, Kouvolan Sanomat, Kymen Sanomat), verkon esimies Timo Melari (Iltalehti)

Matleena Ylikoski

Vahtikoirien verkkovartijat

Viides valtiomahti median vahtina

Taloudellisen, sosiaalisen ja eksistentiaalisen kriisin (esim. Vehkoo, 2011) kanssa kamppaileva journalismi on vihdoinkin luonut vakavan, journalistisen katseen internetiin. On käymässä selväksi, että verkko ei ole pelkästään journalismin kevyt liitännäinen, vaan se toiminta-alue, jossa on – tai pitäisi olla – myös journalismin tulevaisuus.

Toimittajat ja mediatalot kyselevätkin nyt itseltään ja toisiltaan, miten he voisivat tuottaa ilmaista tietoa pursuavaan internetiin journalismia, josta ihmiset olisivat valmiita maksamaan. On tullut aika selvittää, tarvitsevatko verkossa liikkuvat ihmiset journalismia tai ainakaan maksullista sellaista. On selvää, että jos journalismi haluaa tulevaisuudessakin olla se instituutio, joka tuottaa yhteiskuntaan luotettavaa, uskottavaa ja syvällistä tietoa, sen on kyettävä vakuuttamaan ihmiset kyvystään ja taidostaan sen tuottamiseksi (Lehtinen 2013). Vain erottamalla selkeästi internetiin tuotetusta ”kenen-tahansa-mistä-tahansa-näkökulmasta”-tiedosta journalismi voi pitää kiinni yleisöstään (Kortesuo 2013). Vehkoon (2011) mukaan kyse on lopulta siitä, että perinteisten uutisorganisaatioiden on tehtävä (verkko)journalismista tarpeellista ja välttämätöntä, toisin sanoen niin laadukasta, ettei se ole helposti korvattavissa.

Tämän hämmennyksen keskellä journalismin ennen niin kovin säyseä yleisö on noussut kapinaan. Erilaisia vastajulkisuksia ja ruohonjuuritason mediakritiikkiliikkeitä nousee esille aika ajoin myös Suomessa (esim. Laaksonen 2012), saati sitten meren takana Yhdysvalloissa, jossa erityisesti sen sotatoimet Lähi-idässä ja valtamedian raportointi näistä aiheista ovat jatkuvan kriiikin kohteina sosiaalisessa mediassa (Cooper 2006).

Sosiaalinen media onkin tehokas alusta journalismikritiikille. Linkkien ja ruudunkaappauskuvien avulla mediatalojen tekemät virheet ja kömmähdykset leviävät erityisesti Facebookissa ja Twitterissä kulovalkean tavoin. Voidaankin ajatella, että sosiaalisessa mediassa vallan makuun päässeet journalismin sidosryhmät toteuttavat paitsi valvontaa ja vaikuttamista myös hanakasti eräänlaista rankaisijan roolia. Tätä tapahtuu erityisesti kun maine-kriisissä on journalismin kaltaista symbolista instituutiota edustava taho (Laaksonen 2012). Tällaista *vahtikoiran vartija* -tehtävää toteuttavat verkossa paljon liikkuvat nettiaktiivit, jotka kuluttavat journalismia keskimäärin enemmän kuin tavalliset lehden lukijat tai uutisten katsojat. Nämä usein äänekkäät ja mielipiteensä kärjekkäästi argumentoivat aktiivit ovat netin tärkeitä mielipidevaikuttajia ja juuri se porukka, jonka toimittajat on-lineissa todennäköisimmin kohtaavat (Vainikka et al. 2013).

Erityisesti vahtikoiran vahtikoira -roolia on soviteltu bloggaajien hartioille (Cooper 2006). Cooperin mukaan (ibid.) journalismikriittiset blogit toimivat vahtikoiran roolissaan samankaltaisesti kuin journalismi itse vahtiessaan yhteiskunnallista vallankäyttöä. Journalismilla, sen paremmin kuin blogeillakaan ei ole institutionaalista (rankaisu)valtaa, vaan niiden toiminta-alueena on ideoiden ja ajatusten markkinat. Molemmissa tapauksissa vahtikoiran ”puraisu” tarkoittaa uskottavuuden heikkenemistä. Poliitikoiden osalta tämä johtaa äänikatoon, valtamedian osalta taas sen tuotteiden kysynnän laskuun. Cooper jopa esittää, että *blogosfääri* on kypsymässä täysimääräiseksi, itseohjautuvaksi ja -säänteleväksi yhteiskunnalliseksi instituutioksi eli ”viidenneksi valtionmahdiksi” (*fifth estate*) (ibid.). Samaa käsitettä on käyttänyt myös Dutton (2007) kuvaamaan koko internetin tiedollista ja verkostollista, siis demokraattista, voimaa.

Onkin aiheellista kysyä ”viidenneltä valtionmahdilta” itseltään, millaista journalismia se pitää laadukkaana ja luotettavana, ja missä kohden nykyisenkaltainen journalismi pahiten epäonnistuu. Tämän artikkelin pohjana olevassa tutkimuksessa tämä kysymys on esitetty suomalaisille bloggaajille. Vaikka yleisön mielipidettä journalismista ja sen puutteista on tutkittu Suomessa verraten paljon, valtaosa näistä tutkimuksista on tehty ennen

internetin aikakautta tai sitten muuten vain internetin ulkopuolella (esim. Ahva et al. 2011). Käsitys nettiyleisön mielipiteistä on siis vielä melko hahmoton.

Tässä tutkimuksessa bloggaajien journalismikritiikkiä hahmoteltiin heidän tuottamistaan teksteistä käsin määrällisen sisällönanalyysin keinoin. Näin pyrittiin tavoittamaan nettiväen ensisijainen ja spontaani kritiikki. Omaehtoisessa blogikirjoittelussa nousevat näkyviin asiat, jotka harmittavat ihmisiä journalismin arkisessa esiintymisessä. Määrällisen blogiaineiston lisäksi bloggaajien arvioita journalismin tilasta kuten sen onnistumisista, epäonnistumisista, todenmukaisuudesta ja luotettavuudesta karotettiin tutkimuskyselyssä.

Bloggaajat paljastuivat enimmäkseen miehiksi, iältään 20–60-vuotiaiksi ja valtaosin korkeakoulutetuiksi. Heidän ammattitaitonsa on hyvin kirjava, joskin ammateissa on nähtävissä selvä painottuminen viestinnän alalle, ja mukana oli valokuvaajia, yrittäjiä, viestintäkonsultteja, tutkijoita, kirjailijoita, kansanedustajia, opettajia, freelance-toimittajia, insinööri ja graafisen- ja IT-alan suunnittelijoita. Moni oli siis lähtenyt alalta, mutta tunki yhä mielenkiintoa journalismiin.

Bloggaajien syyt kirjoittaa journalismikritiikkiä ovat moninaiset. Monet heistä eivät kokeneet harjoittavansa varsinaisesti journalismikritiikkiä, vaan journalismikriittiset aiheet syntyvät ikään kuin vahingossa muiden aiheiden ohella. Toisaalta bloggaajien joukossa on heitäkin, jotka kirjoittavat journalismikritiikkiä työkseen tai työnsä puitteissa. Muutama bloggaaja mainitsee, että journalismikritiikkiä tehdään Suomessa liian vähän tai että journalismi on niin tärkeä yhteiskunnallinen vaikuttaja, että se tarvitsee valvojaa. Kuitenkin tärkein teema, jonka ympärille bloggaajien motiivit tehdä journalismikritiikkiä kietoutuvat, on kokemus journalismin laadun heikkenemisestä tai pikemminkin sen kahtia jakautumisesta. Yhtäällä on laadukas journalismi, johon lukeutuvat esimerkiksi pitkät, syväluotaavat uutisilmiöanalyysit, reportaasit sekä tutkiva ja datajournalismi, toisaalla taas nopea-tempoinen, pinnallinen ja faktapohjaltaan ontuva klikki-, kohu- tai *copypaste*-journalismi. Bloggaajat kertoivat haluavansa tukea kritiikillään laadukasta journalismia ja antaa eväitä sen edelleen

kehittämiselle, mutta samalla he haluavat myös nostaa esiin laaduttoman journalismin virheitä ja kestättömyyttä. Moni haluaa antaa eväitä medialukutaidon kasvattamiseen ja tuoda esiin journalismin asiavirheitä tai puolueellisia tuotoksia.

Blogien journalismikritiikki

Sensuuri, kritiikittömyys ja journalismi äänitorvena. Suurin yksittäinen kritiikinaihe (12%) blogien aineistoissa paljastui journalismin harjoittamaksi sensuuriksi tai asioiden tarkoitukselliseksi esittämiseksi harhaanjohtavasti. Tämä yhdessä toimittajien kritiikittömyyden, asioihin perehtymättömyyden ja yksipuolisuuden (11%) sekä jonkin tahon äänitorvena (8%) toimimisen kanssa muodostavat kokonaisuuden, jonka sisällä bloggaajat kritisoivat journalismia oleellisen tiedon pimittämisestä ja kiltteydestä suhteessa lähteisiinsä tai yhteiskunnan eliittiin. Lisäksi toimittajia syytetään oman agendan ajamisesta tekemällä valitsemalla juttuihinsa itselleen sopivia näkökulmia, haastateltavia tai faktoja.

Vääränlainen tieto voi olla esimerkiksi puolueellista. Toisaalta vääränlaisen tiedon tuottamiseen voi johtaa se, ettei toimittaja ymmärrä kyseenalaistaa ja kritisoida ilmiöiden taustoja tai hänelle tarjottuja ”faktoja”. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että faktojen tarjoajana on ”armoitettu asiantuntija” tai ”päivystävä dosentti”. Usein on niinkin, että toimittajalta jää monia tärkeitä asioita ja näkökulmia kokonaan huomaamatta.

Monet bloggaajat kokevat, että itseään kriittisinä pitävät toimittajat ovat tosiasiaissa oman maailmankuvansa vankeja. He tuottavat työssään automaattisesti yhteiskunnassa vallitsevan ”totuuden mukaista tietoa” kykenemättä kuitenkaan kyseenalaistamaan sitä. Bloggaajien mukaan usein onkin niin, että journalismi toimii huomaamattaan jonkin tahon juoksupoikana tai äänitorvena. Toisaalta bloggaajat väittävät myös journalismin myötäilevän ja miellyttävän tarkoituksellisesti tiettyjä yhteiskunnan tahoja. Oli äänitorvena toimiminen sitten tarkoituksellista tai tahatonta, journalismi instituutiona joka tapauksessa ylläpitää vallitsevia valtasuhteita. Keiden kaikkien asioilla journalismi kriitikoiden mukaan

sitten juoksee? Blogistien mukaan luettelo on pitkä: markkinat ja teollisuus, vallanpitäjät ja poliitikot, ideologinen ja taloudellinen eliitti, länsimaiset hallitukset, tietovuotajat, mielensä pahoittajat, nettirasistit, ”hyvät” järjestöt, darwinistinen totuus, viranomaiset ja asiantuntijat ja mainosnikkarit. Blogikirjoitusten mukaan nämä tahot käyttävät tai saavat käyttää journalismin tuottamaa tietoa omaksi edukseen.

Kysymys ”vääränlaisen” tiedon tuottamisesta on journalismin todenmukaisuuden kannalta ensiarvoisen tärkeä. Jos journalismin oletetaan tuottavan todenmukaista tietoa yhteiskunnasta, silloin se myös rakentaa – omilla ehdoillaan ja omilla tavoillaan – totuutta. Näin ollen jos journalismin tuottama tieto on puolueellista, väritynyttä tai kritiikitöntä, myös totuus rakentuu näillä reunaehdoilla. Blogikritiikin mukaan journalismin tuottama yhteiskunnallinen totuus on tällä hetkellä markkinatalouden, poliittisten ja ideologisten vallanpitäjien sekä armoitettujen (viranomais)asiantuntijoiden totuutta.

Millaista sitten olisi oikeasti todenmukainen journalismi, joka rakentaisi oikeasti totuudenmukaista kuvaa yhteiskunnasta? Bloggaajien mukaan sellainen journalismi olisi ainakin nykyistä huomattavasti moniäänisempää. Paljon useamman näkökulman ja argumentin tulisi päästä julkisuuteen, eikä pelkästään marginaalisen kuriositeetin rooliin puettuna vaan vakavasti otettavana yhteiskunnallisena tulkintana. Yhtä aikaa toimittajien kuuluisi tiedostaa heidän ”oma totuutensa” ja astua ulos siitä tai vaihtoehtoisesti tehdä journalismia avoimesti omista ideologisista lähtökohdistaan käsin.

Media-alan rakenteet ja muutokset. Sensuurikritiikin jälkeen suurin yksittäinen kritiikin aihe liittyy on media-alan rakenteisiin ja niiden muutoksia koskevaan analyysiin (11%). Bloggaajat pohtivat monin tavoin sitä, mikä journalismin rakenteissa on nykyisellään pielessä ja mihin suuntaan alaa pitäisi kehittää, jotta se voisi pysyä elinvoimaisena. Bloggaajat näkevät journalismin reagoivan hyvin jähmeästi – ellei suorastaan kieltäytyvän itsepäisesti reagoimasta – muutoksiin ympäröivässä yhteiskunnassa ja ihmisten odotuksissa.

Jos ja kun joitakin muutoksia sitten tapahtuu, ne tehdään liian pienillä panostuksilla ja riittämättömästi. Esimerkiksi *Aamulehden* ja *Helsingin Sanomien* maksumuurin taakse siirtymistä kritisoitiin siitä, että verkkotoimitukselle ei ole annettu riittävästi työvoimaa ja -aikaa, jotta se voisi todella tehdä ”maksun arvoista” verkkojournalismia. Jotkut bloggaajat luopuisivat painetusta journalismista kokonaan, toiset haluaisivat selvyyttä *Yleisradion* ja kaupallisen median ja toisaalta *Julkisen sanan neuvoston* ja lehtien omaehtoisen valvonnan suhteisiin. Jotkut arvostelevat mainonnan runsautta ja erityisesti piilomainonnan lisääntymistä.

Mediatilojen epävarma tulevaisuuteen suuntautuminen näkyy bloggaajien mukaan myös siinä, että kustantajat eivät osaa päättää, pitäisikö niiden panostaa halpaan uutistuotantoon vai taustoittavaan laatujournalismiin. Journalismin todenmukaisuuden kannalta jälkimmäinen vaihtoehto on luonnollisesti parempi. Kun journalismia tehdään huolellisesti ajan kanssa ja asioihin kunnolla perehtyen virheiden mahdollisuus vähenee ja moniäänisyys kasvaa.

Viihteellisyys. Journalismin viihteellisyys, kuten vakavien asioiden viihteellinen käsittelytapa, hömppä- ja kohujutut keräsivät 10 prosenttia blogikirjoituksissa esitetystä kritiikistä. Bloggaajat ärsyntyvät siitä, jos uutinen tehdään ilman todellista uutisen aihetta, se tekaistaan jostakin (kohujutut), uutinen on triviaali tai ei kestä lähempää tarkastelua (hömppä- ja huuhaa-jutut). Kohua ja ”pöhinää” synnytetään jopa arkipäiväistenkin asioiden ympärille. Oma lukunsa on iltapäivälehtien ”kohujournalismi”, jossa jokaiselle päivälle pitää löytyä oma pikku kohunsa. Jos sitä ei ole luonnollisesti tarjolla, se vaikka tehdään erikseen.

Otsikot. Viihteellisyyttä koskevan kritiikin rinnalle voidaan nostaa aihepiiriltään hyvin samankaltainen otsikkokritiikki (8%). Otsikoita kritisoidaan tarkoituksellisesta kohujen nostattamisesta, harhaan johtamisesta tai katteettomuudesta, sanalla sanoen otsikoita tehtaillaan ”klikkien kalastamiseksi”. Bloggaajien mukaan tämän lajin journalismille on ominaista juokseminen saman uutisen perässä kun toisen median klikkejä houkutteleva otsikko

on saatava myös oman median verkkosivuille. Uutisten tekeminen ei-uutisaiheista ja klikkejä kalasteleva otsikointi koetaan bloggajien mielestä (plagioinnin ohella) kaikkein suurimmiksi virheiksi, jotka rikkovat ihmisten luottamusta journalismiin. Kyse on samasta kritiikistä kuin edellä kuvaillussa viihteellisyys- ja otsikokritiikissä. Totuudenmukaisen journalismin kannalta kyseessä on tärkeä huomio. Vaikka ”se-ja-se”-julkkis on eroamassa pitkäaikaisesta kumppanistaan” tai ”Tämä yllätti etelänmatkaajat” olisikin sinänsä totta, esitetty tieto ei ole merkityksellinen eikä siksi edusta hyvää journalismia

Hyvä juttu. Ehkä hiukan yllättävästi suurehkoksi kritiikkiluokaksi tutkimuksessa nousi hyvän jutun esiin nostaminen tai suosittelu (9%). Aineiston blogeissa esiteltiin hyviä juttuja paitsi mainintoina, myös analyttisesti erittelemällä jutun onnistumiseen johtaneita seikkoja. Esimerkiksi *Friikkuelämää*-blogin kirjoittaja keräsi tietyn aiheen ympäriltä kirjoitettuja ja onnistuneita artikkeleita niitä hetkiä varten, kun pikajournalismiin väsynyt lukija haluaa syventyä ”hitaaseen” lukemiseen. Tämän kritiikkiluokan suuruus tukee sitä tutkimuskyselyn viestiä, jossa bloggajat kertoivat suomalaisen journalismin kyllä olevan periaatteessa laadukasta ja toimittajien olevan ammattitaitoisia mikäli heille vain annettaisiin riittävästi aikaa ja resursseja tehdä sellaista journalismia, johon he parhaimmillaan kykenevät.

Toimittajan persoona. Vaikka journalismin virheet lankeavatkin usein koko toimittajakunnan harteille, näkivät bloggajat kuitenkin yksittäisten toimittajien persoonan olevan oleellinen vaikuttaja journalismin kentällä. Omine persoonallisine piirteineen varustetut toimittajat tekevät omannäköistään journalismia, niin hyvässä kuin pahassakin.

Toimittajia moitittiin ylimielisiksi, elitistisiksi ja kovakorvaisiksi kun he eivät reagoi samaansa palautteeseen. Lisäksi he ovat tietämättömiä, moraalittomia, möläyttelijöitä, epäreiluja, herkkähipiäisiä, loukkaavia ja pessimistisiä valittajia. Toimittajien arvioidaan myös käyttäytyvän monella tavoin moitittavasti haastattelutilanteissa ja suhteessaan toisiin ihmisiin. He menettävät

hermonsa, sallivat huumorin varjolla vääränlaisen diskurssin, käyttävät valtaansa väärin, inttävät ja jyräävät haastateltavansa, naureskelevät ja mitätöivät toisia, vähättelevät lehtensä tai juttunsa aiheuttamaa vahinkoa ja ”hutkivat ennen kuin tutkivat”. Aina toimittajien käyttäytyminen ei kuitenkaan ole tietoista.

Journalismin todenmukaisuuden kannalta on kiusallista, jos toimittajan persoona ja käyttäytyminen vaikuttavat merkittävästi jutun lopputulokseen. Jos esimerkiksi toimittaja ei kerrassaan pysty tavoittamaan haastateltavansa kokemusmaailmaa, myös haastattelun ja jutun totuusarvo jää pieneksi. Kokonaan oma ongelmansa ovat tilanteet, joissa toimittaja ei ymmärrä edes hakea käsittelemälleen aiheelle oikeaa haastateltavaa, vaan pyrkii selvittämään käsittelemäänsä asiaa testaamalla sitä itse.

Muut huomiot. Seuraavaksi suurin kritiikkiluokka (Muu, 6%) koostuu monenlaisista huomioista journalismin tilasta. Useampia huomautuksia kerryttävät tilanteet, joissa journalismin ammattilainen ei toimi asemansa edellyttämällä tavalla. Juttua käsittelevä editoija ei ymmärrä olla julkaisematta epäsoveliasta kirjallisuus-kritiikkiä, päätoimittaja ei puolusta toimittajansa sananvapautta tai vastustaa avoimesti *Julkisen sanan neuvostoa* tai iltapäivälehtien kuvankäsittelijät tai taittajat manipuloivat kuvia ilman omantunnon tuskia.

Toisaalta tässä luokassa huomioidaan useamman kerran, miten journalismi instituutiona ei joko pysty lunastamaan paikkaansa tai toimii liiankin omavaltaisesti. Erään kriitikon mukaan journalismi on käsittänyt sananvapautensa liian laajaksi. Toinen kritisoi median kyvyttömyyttä synnyttää hyvää julkista keskustelua. Kolmas toteaa, että kriittisellä journalismilla ei ole tarpeeksi valtaa vallitsevan ”media-apatian” keskellä. Edes journalismin todenmukaisuus ja yllättävät paljastukset eivät välttämättä takaa journalismin vaikuttavuutta.

Asiavirheet ja oikaisut. Asiavirheitä tai oikaisun tarvetta tai riittämättömyyttä osoittavaa kritiikkiä kertyi aineistosta 5 %:n verran. Pienten asiavirheiden, kuten nimien tai numeroiden virheiden sijasta kritiikki kohdistui journalismin epäonnistumisiin ja puutteisiin.

siin. Seuraava esimerkki kertoo tapauksesta, jossa bloggaaja (*Ajatuskuvia*, 9.1.2014) löysi *Taloussanomien* ulkomaisesta tiede uutisesta käännetyistä jutusta useita merkittäviä asiavirheitä. *Taloussanomien* tarttui vinkkiin ja alkoi korjata artikkeliaan. Ensin korjaukset tehtiin kaikessa hiljaisuudessa muuttamalla alkuperäistä artikkelia. Myöhemmin artikkelista julkaistiin kokonaan uusi versio, mikä on *Julkisen sanan neuvoston* ohjeistuksen mukainen toimintatapa. Alun perin virheet huomannut bloggaaja huomauttaakin:

Talouselämän jutussa on useita virheitä, joten journalistin ohjeiden mukaan toimituksen tulee julkaista uusi juttu. Virheet pitää yksilöidä ja korjata. Yleisölle pitää selvittää, mikä virhe on sekä miten ja milloin se on korjattu. Hiljainen editointi ei näitä vaatimuksia täytä. Uskokaan nyt, hyvät journalistit: verkossa on tilaa. Juttujen muokkaaminen jälkikäteen ei paranna uskottavuutta vaan murentaa sitä. Jos virheitä sattuu, ei muuta kuin lapa pystyyn ja uutta artikkelia kirjoittamaan.

Ratkaisemattomaksi jäi kuitenkin se ongelma, että alkuperäinen virheellinen artikkeli oli ehtinyt levitä sosiaalisessa mediassa erittäin laajalle ennen oikaisujen tekemistä. Bloggaajan mukaan virheiden korjaaminen sosiaalisen median aikakaudella onkin yllättävän vaikeaa:

Tapaus tuo esiin ison ongelman myös journalistin ohjeissa. Periaatteena on, että virhe pitää korjata ja saattaa mahdollisimman kattavasti alkuperäisen lukijakunnan tietoon. Jos samaan aiheeseen liittyy useita uutisia, muuttuvat tiedot pitäisi julkaista osapuilleen samalla intensiteetillä. Vaan miten toimitetaan korjaus sosiaalisessa mediassa? Talouselämän juttua on suositellut 13 000 ihmistä. Kuinka moni suosituksen nähnyt näkee korjauksen alkuperäisessä uutisessä? Kuinka moni jakaa uutena juttuna julkaistun uutisen? Ehkäpä sittenkin olisi helpompaa tarkastaa faktat ennen julkaisua.

Plagiointi. Asiavirheiden ja oikaisujen puutteen rinnalle nousee lähteiden puuttumisen ja plagiointin kritiikki (3%). Bloggaajat toivat monin tavoin esiin sen, miten helppoa ja luontevaa alkuperäisiin lähteisiin linkkaaminen internetissä on. Päinvastoin

kuin perinteisessä mediassa, jossa lukijan on luotettava siihen, että haastateltava on sanonut niin kuin toimittaja sen kertoo, verkossa alkuperäinen lähde voidaan liittää jutun perään sellaisenaan. Jos lukija epäilee journalistin tuottamaa tietoa, hän voi helposti tarkistaa sen alkuperäisestä lähteestä. Tämä onkin yksi laadukkaan verkkojournalismin parhaista puolista ja todenmukaisen journalismin ehkä tärkein tae. Jostain syystä tätä etua ei kuitenkaan kovin ahkerasti verkkojournalismissa käytetä, väittävät bloggaajat.

Bloggaajat korostivat, että on eri asia mainita jutun lähde kuin linkittää tietolähde juttuun sellaisenaan. Varsinaisesta plagioinnista puhutaankin silloin, kun lähde ei ole mainittu ollenkaan, vaan juttu on esimerkiksi käännetty ulkomaisesta julkaisusta ja esitetty ”omana” tuotantona. Mutta kuinka suuri ero suoranaisella plagioinnilla ja puutteellisella lähteisiin linkittämisellä on?

Copypaste-journalismissa lähde saatetaan mainita, mutta siihen ei useinkaan linkitetä. Monesti on kyseenalaista, olisiko koko tai melkein koko tekstin lähes suora kääntäminen oikeutettua, vaikka lähteeseen viitattaisiinkin. Onko se sitten yhtään parempaa kuin plagiarismi vai pelkästään tekopyhää? ”Enhän minä edes väittänyt kirjoittaneeni tätä itse.” [Maijan ilmestykset, 11.9.2012]

Todenmukaisen journalismin kannalta onkin oleellista, että verkkojournalismin lähdekäytäntö vakiintuu sellaiseksi, että kaikki mahdolliset lähteet linkitetään näkyviin alkuperäisinä. Jos tämä käytäntö laajentuisi koskemaan myös nauhoituksia tehdyistä haastatteluista (ottamalla huomion myös haastateltavan yksityisyydensuoja ja muut eettiset näkökulmat), pääsisi journalismin totuusarvo aivan uudelle tasolle. Kyse ei ole loppujen lopuksi kovin suuresta muutoksesta toimitustyön käytännön näkökulmasta, vaan enemmänkin asennemuutoksesta. Toimittajille ei liene helppoa asettaa omaa toimitustyötä alttiiksi näin avoimelle tarkastelulle.

Argumentointi, negatiivisuus, virhetulkinnat ja kielivirheet. Blogiaineistojen analyysissä pienimmiksi kritiikkiluokiksi jäivät huono argumentointi (4%), jossa arvostelu koskee pääkirjoituksia,

kolumneja tai muita henkilökohtaisia näkemyksiä sisältäviä kirjoituksia. Muita luokkia olivat uutisten (asenteellinen) negatiivisuus (2%), arvostelevat kirjoitukset ja maininnat virhetulkinnosta eli sinänsä oikeiden faktojen kertominen väärissä asiayhteyksissä (3%) sekä maininnat kielivirheistä tai huonoista sanavalinnoista (1%).

Journalismin todenmukaisuus

Kysymykseen journalismin todenmukaisuudesta bloggaajat vastasivat melko yksituumaisesti. Bloggaajista 28 piti journalismia yleensä paikkansapitävänä ja 8 jonkin verran paikkansapitävänä. Muita vaihtoehtoja (erittäin paikkansapitävä, ei kovinkaan paikkansapitävä, ei koskaan paikkansapitävä) ei valittu kertaakaan.

Avoimessa kysymyksessä bloggaajia pyydettiin täsmentämään vastauksiaan journalismin todenmukaisuudesta. Kävi ilmi, että tässäkin asiassa journalismin koetaan jakautuneen voimakkaasti kahtia laatujournalismiin, joka ansaitsisi todenmukaisuuden arvosanakseen jopa ykkösen (erittäin paikkansa pitävää) ja näennäisuutisia tarjoavaan ”keltaiseen journalismiin”, jonka paikkansapitävyydestä ei ole kerrassaan mitään takeita. Toisaalta hajontaa koettiin olevan myös laatumedian sisällä.

Moni vastaaja kuitenkin korosti sitä, että yleisellä tasolla faktojen oikeellisuus on journalismissa kunnossa. Ongelmia todenmukaisuuden suhteen syntyy pikemminkin näkökulmien vähäisyyden ja journalismissa äänessä olevien tahojen yksipuolisuuden takia. Haastateltavat ja tietolähteet valikoituvat usein toimittajan henkilökohtaisten vaikuttimien ja maailmankuvan mukaan, mutta toisaalta asiantuntijoiden ja viranomaisten tarjoamat faktat hyväksytään sellaisinaan. Eräs haastateltu bloggaaja piirtää tälle näkökulmattomuuden ongelmalle suuremmat raamit:

Jos tarkoitetaan yksittäisiä faktoja, pidän suomalaista journalismia melko todenmukaisena. Jos todenmukaisuus laajennetaan koskemaan yhteiskunnallisia kokemuksia, näen journalismin erittäin ongelmalliseksi. Toimittajat tapaavat olla keskiluokkaisia säädyllisyyttä vaativia moralisteja, joiden kirjoituksilla ei ole mitään tekemistä minun tai tuttujeni elämien kanssa. Totuus ja suomalainen

journalismi ovat aivan eri ulottuvuuksissa, jos todenmukaisuus laajennetaan koskemaan vielä yhteiskunnallista tilannetta ja vaikkapa sitä, miten ilmastonmuutokseen pitäisi suhtautua ja missä määrin journalistit antavat palstatilaa ja aikaa kullekin aiheelle.

Oma lukunsa tietojen oikeellisuudessa ovat journalismin rakennekriisin aiheuttamat muutokset työtavoissa ja -olosuhteissa. Moni bloggaaja toi esiin sen, että kun toimituksissa tehdään kiireellä uutisia, virheiden mahdollisuus kasvaa huomattavasti. Toisaalta virheiden lisääntymistä selitettiin myös toimittajien laiskuudella ja asenneongelmalla. Oma kritiikkinsä kohdistui faktojen ”vähyyteen”.

Vallalle on päässyt minä-journalismi, jossa toimittaja tekee jutun siitä, että katsoo ikkunasta ulos ja näkee siellä linnun. Koska juttu on tehtävä vartissa, tunnissa tai päivässä, toimittaja ei enää pääse ikkunan takaa ulos todella katsomaan, mitä maailmassa pihaa kauempana tapahtuu. Siksi faktat voivat sinänsä olla oikeita, mutta niitä on vaan liian vähän. Laajempien asioiden, kuten syy- ja seuraussuhteiden ymmärtämiseen ei jää enää journalismissa aikaa.

Journalismin luotettavuus on todenmukaisuutta tai paikkansapitävyyttä laajempi ja haastavampi käsite. Bloggaajien arvioissa luottamustaan journalismiin tulokset ovatkin journalismin kannalta vähemmän mairittelevia kuin tietojen paikkansapitävyyttä arvioitaessa. 21 bloggaajaa sanoo luottavansa journalismiin yleensä melko paljon, 13 ei luota paljon eikä vähän. Selkeässä vähemmistössä ovat erittäin paljon (1) tai vain vähän (1) journalismiin luottavat bloggaajat.

Monet bloggaajat huomauttivat avoimissa vastauksissa, että on vaikeaa arvioida journalismin luotettavuutta yleensä, kun journalismin käsitekin on epäselvä. Luottamus laskee jos esimerkiksi aikakauslehdet ja Seiskan tyyppiset ”viihdelehdet” lasketaan mukaan journalismiin. Tämä määrittelyongelma on läsnä yleisestikin aina, kun luottamusta mediaan tai journalismiin mitataan.

Mikä sitten haavoittaa ihmisten luottamusta journalismiin? Vastauksien mukaan tässä suhteessa vaarallisimpia virheitä ovat

harhaanjohtavat tai katteettomat otsikot, lähteiden puuttuminen tai suoranainen plagiointi sekä ”näennäisjournalismi”, jossa uutisia tehdään aiheista, jotka eivät ole uutisten arvoisia. Neljänneksi suurimmaksi luottamuksen rikkojaksi nousevat asiavirheet. Tässä lähestymistavassa tarkoituksellinen harhaanjohtaminen, näkökulmien vähyys ja toimittajien asiaan perehtymättömyys olivat vastaajien mielestä hiukan vähäisempiä virheitä kuin blogiaineiston perusteella olisi voinut olettaa. Selkeästi vähemmälle huomiolle jäävät asioiden viihteellinen käsittely (kuten politiikan karnevalisointi), journalismin negatiivisuus, kielivirheet ja toimittajien käyttäytyminen. Muu-luokassa mainittiin huuhaasta uutisoiminen, jutun ”läpi pääseminen” keskeneräisillä tiedoilla, enemmistökantojen puolustelu ja se, että ”kaikkien mielipiteiden ei tarvitse päästä lehteen”.

”Mitkä asiat mielestäsi eniten haavoittavat ihmisten luottamusta journalismiin”.

Vastaukset luottamuksen rikkoutumisesta asettuvat mielenkiintoiseen yhteyteen blogiaineistojen määrällisen analyysin tulosten kanssa. Merkittäviä eroja löytyy esimerkiksi suhteessa

plagiointiin. Tutkimuskyselyssä plagiointi nousee toiseksi tärkeimmäksi luottamuksen rikkojaksi, kun blogien aineistoissa lähteiden puuttumista tai plagiointia kritisoitiin vain kolmessa prosentissa analyysiyksiköitä. Toisaalta tutkimuskyselyssä otsikointi nousee kaikkein tärkeimmäksi luottamuksen rikkojaksi, kun blogien aineistoissa otsikkokritiikkiä esitettiin viidenneksi eniten. Myös asiavirheet ja oikaisujen puuttuminen nousevat tutkimuskyselyssä tärkeämmiksi aiheiksi kuin blogiaineistojen analyysin perusteella voisi olettaa. Toimittajien huonoa käyttäytymistä ei kyselyssä pidetty merkittävänä ongelmana, mutta aineistossa siihen tarttuu yllättävän moni.

Tietenkään valmiiksi strukturoitu kysymys luottamuksen rikkoutumisesta ja blogiaineistoista erotetut kritiikkiluokat eivät ole symmetrisiä, eikä niiden antamia tuloksia voi suoraviivaisesti yhdistää. Valistuneita arvauksia voi silti tehdä. Kun esimerkiksi plagiointia pidetään vakavana rikkeenä ja silti blogeissa vain harva tarttuu aiheeseen, voidaan olettaa, että bloggaajat törmäävät plagiointiin suhteellisen harvoin. Toisaalta kun blogiaineistojen perusteella asiavirheitä ja oikaisujen puutteita ei pidetä journalismin pahimpana virheenä, virheiden vakavuutta ei voi ohittaa ainakaan tutkimuskyselyn perusteella. Painotusero saattaa johtua siitä, että blogiaineistoissa asiavirheitä koskeva kritiikki usein ”hukkuu” muiden kritiikin lajien alle. Sekä blogiaineistojen että tutkimuskyselyn perusteella ihmiset ovat hyvin kyllästyneitä klikkejä hamuavaan otsikointiin ja näennäisiä uutisia (=kohuja) koskevaan uutisointiin. Tätä viestiä toimittajien ei enää kannattaisi ohittaa.

Laadukkaan ja todenmukaisen journalismin suhde

Tutkimuskyselyssä vastaajia pyydettiin ideoimaan, miten nykyisenkaltaista journalismia voisi parantaa. Vastaukset luovat ikään kuin yhteenvedon bloggaajien aiemmasta journalismikritiikistä.

Avointen vastausten kaksi johtoaajatusta journalismin parantamisessa ovat tarpeellisten resurssien antaminen toimitustyöhön ja journalismin avoimuuden ja keskusteleavuuden lisääminen.

Bloggaajien mukaan hyvää journalismia kyllä osataan tehdä jos siihen annetaan aikaa ja mahdollisuuksia.

Journalismiin pitäisi satsata enemmän aikaa ja ihmisiä. Toimittajille pitäisi jäädä aikaa yllätyksille, penkomiselle ja haahuilulle. Tehdasmaiseksi muuttunut toimitustyö ei suosi laajempaa ymmärrystä. Hyvä toimittaja ei enää pengo, vaan tekee kiltisti sen mitä käsketään.

Toisaalta myös toimittajien omissa asenteissa on parantamista.

Ei mennä siitä, mistä aita on matalin edes vaikeissa aiheissa eikä oteta luuria heti käteen ja vedetä juttua ensimmäisen satunnaisen *asiantuntijan* suusta. Sen sijaan perehdytään aiheeseen ihan itse ja kun jotain tiedetään mennään paremmin kysymyksen sen *asiantuntijan* jos toisenkin pakeille.

Bloggaajien mukaan journalismin avoimuutta taas on huolellinen linkittäminen alkuperäisiin lähteisiin, jutun lähtökohtien ja jutuntekoproessin auki kirjoittaminen, mahdollisten korjausten näkyväksi tekeminen, journalistisen prosessin avaaminen yhteistyölle yleisön kanssa ja palautekanavien kuntoon laittaminen. Taustat olisi otettava haltuun ja resursseja varata sille, että avoimuus ja läpinäkyvyys hyödyttäisivät myös todenmukaisen journalismin tekemistä. Huolellista työtä tehdessä virheiden riski vähenee, ja läpinäkyvyyttä lisäämällä journalistiset tuotteet altistettaisiin yhä useammalle arvioivalle katseelle, jolloin palautteen myötä myös journalismin totuusarvo kasvaisi. Bloggaajien mukaan terve itsekritiikki ja rohkea antautuminen keskusteluyhteyden ihmisten kanssa olisikin journalismille tarpeen.

Kriittisen itsetarkastelun ja keskusteluun kannustamisen kautta myös ”yleisöä” voitaisiin osallistaa journalismiin. Aito dialoginen ote tulee juuri kriittisen keskustelun kautta, vaikka kritiikillä ikävä klangi onkin tässä ”positiivisuuden” ja ”aitouden” ajassa.

Itse asiassa yllättävän moni bloggaaja näkisi mielellään rohkeammin kantaa ottavaa journalismia.

Ongelma ehkä kiteytyy siinä, että journalismi koetaan raportoiniksi eikä keskusteluun osallistumiseksi, ja kritiikki, erimielisyys ja kantojen ottaminen koetaan kaikki riskeiksi. Keskusteleva journalismi ei olisi lehden täyttämistä ”näin ajattelin tänään”-kolumneilla tai vierailevien kirjoittajien palkkaamista, vaan sitä, että asioista otettaisiin selkoa ja niistä käynnistettäisiin keskustelua. Pitäisi päästä eroon konsensus-Suomen yhden totuuden ajattelusta kohti nykyaikaista keskustelevaa yhteiskuntaa, jossa on sallittua olla monta mieltä kunhan pystyy ajatuksensa tolkkullisesti esittämään.

Bloggaajien mukaan toimittajien kuuluisi tunnistaa ja tunnustaa ”oma ideologinen kotipesänsä” ja tehdä pesäero objektiivisuuden ja neutraaliuden ideaaleihin. Subjektiivisuuden tunnustaminen johtaisi yhteiskuntakriittisempään otteeseen, jossa ”naiiville” objektiivisuudelle tai tasapuolisuudelle ei tarvitsisi antaa tilaa.

Pyrkimys naiiviin objektiivisuuteen, jossa kreationisti ja tiedemies ovat samanarvoiset keskustelijat ja rasismi ja vihanlietsonta ”maahanmuuttokritiikkiä” tuhoavat journalismia. Tulee pyrkiä ymmärtämään asioihin ja ilmiöihin liittyviä taustoja ja sidonnaisuuksia, kysyä kenen annetaan puhua ja kenet vaiennetaan, ja ylipäänsä minkälaista sosiaalisesti rakentuvaa todellisuutta luodaan omalla toiminnalla.

Todenmukainen ja laadukas journalismi ei siis välttämättä ole pakotetun objektiivista tai neutraalia. Toimittajien ei kuulu pelkäänsä raportoida yhteiskunnan tapahtumista, vaan heidän on myös tulkittava, ymmärrettävä ja arvottava ilmiöitä ja yhteiskunnallisia puheenvuoroja. Yllättäväksi tämänsuuntaisen kritiikin tekee se, että toisaalla tutkimusaineistossa journalismin puolueellisuutta, tarkoituksellista harhaan johtamista ja jonkun tahon äänitorveksi asettumista arvostellaan kovin sanoin. Onkin mielenkiintoista miettiä, millaista voisi olla laadukas journalismi, joka on yhtä aikaa sekä sidoksissa tekijöidensä arvoihin ja maailmankatsomukseen että yhteiskunnallisesti relevanttia, kaikki näkökulmat huomioon ottavaa.

Eräs bloggaaja tekee ehdotuksen:

Toimittajille pitäisi antaa riittävästi aikaa työhönsä, freelancereiden palkkioita pitäisi nostaa, toimittajiksi pitäisi nostaa massiivisesti monipuolisemmin erilaisia ihmisiä (eri etnisyyksiä, luokkia, sukupuolia jne.) ja jokaisen toimittajan pitäisi hioa yhteiskuntakriittisempää kulmaa työhönsä.

Ainakin resursseja olisi suunnattava oleelliseen toimintaan: tiedonhankintaan, asioihin perehtymiseen, erilaisten haastateltavien ja näkökulmien etsimiseen. Tämä voitaisiin saavuttaa harventamalla ilmestymiskertoja ja vähentämällä merkityksettömiä juttuja, luopumalla uutisvoittokilpailusta ja siirtymällä painojulkaisuista kokonaan internetiin. Toisaalta lisäresursssia toimitustyöhön olisi saatavilla verkosta, jossa ovat sekä vaihtoehtoiset sisältötuottajat että journalismin tekemisestä kiinnostuneet median kuluttajat. Avoimeksi jää kuitenkin kysymys siitä, pitäisikö tämän kapean tien journalismin olla korostetusti vanhojen journalistien arvojen mukaista, objektiivista, tasapuolista ja neutraalia vai uudenaikaisesti keskustelevampaa, kantaa ottavampaa ja arvosi-donnaisempaa kuin ennen.

Kaiken kaikkiaan tulokset kertovat journalismin jakautumisesta nopeaan, halpaan ja huonoon klikkijournalismiin ja hitaaseen ja taustoittavaan laatujournalismiin. Bloggaajat näkevät journalismin edessä olevan kaksi tietä, josta toinen pitäisi valita. Molemmilla ei voi kulkea yhtä aikaa, niin kuin tällä hetkellä yritetään.

Artikkeli pohjautuu kirjoittajansa opinnäytetyöhön: Matleena Ylikoski: Journalismikritiikki suomalaisissa blogeissa. Journalistiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2014

Lähteet

- Ahva, Laura & Heikki Heikkilä & Jaana Siljamäki & Sanna Valtonen (2011). ”Onpas fiksuja lukijoita!” Yleisön ja toimittajien kohtaaminen journalismikritiikin kolmella tasolla. *Media & viestintä* 2011:34, 8–25.
- Cooper, Stephen, D. (2006). *Watching the Wathdog. Bloggers as the Fifth Estate*. United States of America: Marquette Books.
- Dutton, William, H. (2007). *Through the Network (of Networks) – the Fifth Estate*. University of Oxford. Verkkolähde: <http://ssrn.com/abstract=1134502>
- Kortesuo, Katleena (2013). Henkilökohtainen tiedonanto 4.10.2013, Jyväskylä.
- Laaksonen, Salla-Maaria (2012) Aamulehden kantapäähkoulu – kun sosiaalinen media rankaisee. *Media & Viestintä* 1/2012, 55–65.
- Lehtinen, Aki Petteri (2013). Objektiivisuus 2.0: muslimien raivo ja journalistinen tieto. *Media & viestintä. Journalismikritiikin vuosikirja* 2013, 94–105.
- Vainikka, Eliisa & Elina Noppari & Ari Heinonen & Jukka Huhtamäki (2013). *Twitteryhmiä ja uutispäivittelyä. Toimittajana sosiaalisessa mediassa*. Tampere: KopioNiini.
- Vehkoo, Johanna (2011). *Painokoneet seis! Kertomuksia uuden journalismin ajasta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Tutkimuksessa tarkastellut blogit:

- Ajatusjalostamo: <http://ajatusjalostamo.fi> (blogi poistettu, tilanne 20.5.2014)
- Ajatuskuvia: <http://ajatuskuvia.blogspot.com>
- Havaintovihko: <http://www.bjorksten.fi/blogi/>
- Jälkijättöistä jupinaa: <http://jalkijupinaa.blogspot.fi/>
- Kansandemokratia Go-Go: <http://sosiokeiju.blogspot.fi/>
- Maijan ilmestykset: <http://www.ilmestykset.net>
- Mediaseuraaja: <http://mediaseuraaja.wordpress.com/>
- Media terveyden lähteillä: <http://ulljarvi.blogspot.fi>
- Päivän pannu – yön ryypänny: <http://ripuli-suurimouhijrvierikoisnumero.blogspot.fi/>
- Reijo Liinamaa: <http://reijoliinamaa.fi>
- Vallankumouksen hedelmiä: www.vallankumous.org/blogi

Markus Mykkänen

Todenmukainen pr

Totuus ja pr

Yhteisöviestinnällä, organisaatioviestinnällä, suhdetoiminnalla, on kansan suussa monta nimeä. Nykyisellään alasta puhutaan pääsääntöisesti yhteisöviestinnästä, sillä viestinnän rooli pelkästä vanhakantaisesta, yksisuuntaisesta tiedottamisesta on muuttunut sitä mukaa, kun viestinnän kanavat ja tiedon määrä ovat viimeisten vuosikymmenten aikana muuttuneet. Myös mediasuhteiden hoito on muuttunut. Viestinnän lähtökohtia on jouduttu tarkistamaan monessa yrityksessä ja työyhteisössä tiheään tahtiin. Tämä luku pureutuu pr:n (*public relations*) eli yhteisöviestinnän ja sen tuottaman ja välittämän tiedon eettisyyteen tarkastellen erityisesti median näkökulmaa ja tiedon oikeellisuutta.

Suomessa public relations kääntyi 1940-luvulla suhdetoiminnaksi, jonka myötä vuosikymmenien aikana alan maine muuttui kyseenalaiseksi, sillä Yhdysvalloissa pitkät perinteet omaava pr-toiminta ymmärrettiin Suomessa väärin ja tiedolla vaikuttamisen sijaan tavoitteita alettiin tavoitella muiden, helpompien ja kyseenalaisempien keinojen avulla (Siukosaari 2012). Julkihallinnon puolella tiedottaminen medialle koettiin aluksi tärkeäksi, kun taas yritykset keskittyivät suhdetoimintaan. Hajaantuneet käsitteet ja työn sisällöt tarkentuivat vasta myöhemmin koulutuksen ja alan järjestöjen yhdistymisen myötä.

Alan järjestöt ja niiden periaatteet ovat sittemmin ohjanneet todenmukaisen PR:n perusteita. Perinteinen mediasuhteiden hoito vie enää reilun kolmanneksen ammattilaisten työajasta (ECM 2012).

Suomessa viestintäalan ammattilaisten verkosto ProCom (2012) on linjannut, että kaiken yhteisön viestinnän on kes-tettävä julkisuutta ja että toiminnan läpinäkyvyys, eettisyys ja

vastuullisuus ovat entistä tärkeämpiä. Entiset raja-aidat ovat kaatuneet ja rajan vetäminen sisäisen ja ulkoisen viestinnän osalta on yhä vaikeampaa. Todenmukaiselle PR:lle tämä on myös tarkoittanut muutoksia. Eurooppalaiset viestinnän ammattilaiset ovat arvioineet eettisten näkökulmien tulleen viimeisen viiden vuoden aikana entistä merkittävämmäksi (ECM 2012). Tuoreimmassa ECM:n raportissa (2014) luotettavuus ja tehokas läpinäkyvä viestintä on rankattu ykköseksi todenmukaisen PR:n osalta.

Niin yleisessä viestinnän organisoinnissa kuin myös yhteistyössä median kanssa korostuvat kunkin yhteisön ja yrityksen omat toimintamallit. Organisaatioiden mediayhteistyötä ei siis voida niputtaa vain yhteen lokeroon. Organisaatiot voivat toimia median kanssa hyvinkin läpinäkyvästi ja eettisesti. Toisaalta jotkut organisaatiot voivat salata voimakkaasti tarkoituksensa ja motiivinsa mediayhteistyössä ja PR:ssä (Ukkola 2014). Osalla organisaatioista ei myöskään ole minkäänlaista johdettua viestintää, jolloin median tiedontarvetta saatetaan hoitaa täysin ammattitaidottomasti.

Alan eettiset ohjeistukset

Kaikkien kansainvälisten viestintäalan järjestöjen käyttöön on luotu erilliset eettiset ohjeet. Suomessa viestinnän ammattilaisia edustavan ProComin käyttöön on tarkoitettu sen omat yhteisöviestinnän periaatteet (ProCom 2012) sekä niin kutsutut *Ateenan koodi* (*Code de Athens*) ja *Lissabonin ohjeisto*. Yritykset, jotka taas hoitavat viestintäänsä omin päin ilman palkattuja viestintäammattilaisia ovat tuskin kuulleetkaan viestintään liittyvistä eettisistä vaatimuksista. Heitä ohjaa tällöin oma moraalinen ja eettinen tausta.

Ateenan koodi on kansainvälisesti sovitut etiikan säännöt, jotka hyväksyttiin vuonna 1965 CERPin (*European Confederation of Public Relations*) yleiskokouksessa. Sen säännöissä pyritään luomaan sellaisia viestintätapoja ja -kanavia, jotka mahdollistavat olennaisen informaation vapaan kulun jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle sekä medialle. Todenmukaisen pr:n näkökulmasta Ateenan koodi asettaa totuuden muita toiminnan tavoitteita tär-

keämmäksi. Sen mukaan informaation levittämisessä täytyy pidättäytyä muista kuin todistettaviin ja tarkistettaviin perustuvista tosiseikoista. Viestintähenkilöstö on silti riippuvainen organisaatioidensa tuottamasta tiedosta eikä voi mennä aina täydelliseen takuuseen tiedon paikkansapitävyydestä. Viestitty tieto voi olla jo muuttunut, mutta viestinnällä ei siitä olekaan käsitystä.

Vuonna 1978 CERP hyväksyi eurooppalaiset suhdetoiminnan säännöt. Näiden tarkoituksena on ollut yhtenäistää PR-alan ja suhdetoiminnan harjoittamista. Suomessa Lissabonin ohjeiston säännöt sitovat ja koskevat jokaista ProComin jäsentä. Ne velvoittavat kunnioittamaan lehdistön vapauden periaatteita, jotka takaavat yksilön oikeuden saada tietoa. Viestintäammattilaisen päivittäiseen työhön liittyvä luottamuksellisuus on kuitenkin huomioitava todenmukaisessa pr:ssä.

Viestijä ei saa käyttää keinoja tai menetelmiä, jotka ovat ristiriidassa ohjeistuksen kanssa. Pr:n tulee olla avointa ja sen erilaisten toimenpiteiden tulee olla tunnistettavissa. Harhaanjohtavia lausuntoja tai väärien tietojen antaminen yleisölle tai medialle ei ohjeistuksen puitteissa ole missään tapauksessa sallittavaa. Journalistisen työn kannalta on edellä mainitun lisäksi merkittävää myös se, että muiden viestinnänharjoittajien kanssa viestinnän ammattilaisten tulee kunnioittaa näiden sääntöjä ja tapoja. Lissabonin ohjeistuksen yleinen henki vaalii median ja tiedotusvälineiden riippumattomuutta. Selkeästi mediaa ja journalistista työtä kohtaan kohdistettu kiristys, lahjominen tai muu sopimaton vaikuttaminen on säännöissä ehdottomasti kielletty ja medialle uutiset tulee antaa aina maksutta. Julkaisuihin ei saa liittyä mitään salaisia kahdenkeskisiä sopimuksia tai palkkioita.

Kohti luotettavampaa ja kuuntelevampaa pr:ää

Melbournen mandaatissa yli 800 pr-ammattilaista 29 maasta sopi vuonna 2012 yhteiset yhteisöviestinnän periaatteet, jotka korostavat vastuullisuutta organisaation yleisöille sekä näiden kuuntelemista. Lyhykäisytyksessään mandaatti vaatii organisaatioiden pr:ltä jatkuvaa rehellistä viestintää, jonka myötä myös organisaation luotettavuus voidaan säilyttää paremmin. Median näkökulmasta

tämä tarkoittaa, että organisaatioiden tulisi omaksua yleisöjensä kuunteleminen entistä enemmän osaksi toimintaansa. Se korostaa myös todenmukaisen pr:n vastuuta yhteiskunnalle, organisaatiolle ja ammatille itselleen. Mandaatin toteuttamiseen on julkaistu omat työkalut päivittäiseen työhön (Global Alliance 2014). ProCom (2014) valvoo, että alan eettisiä ohjeistuksia noudatetaan, eikä yhdistyksen mukaan yhdistyksen jäsen voi toimia vastoin eettisiä ohjeita. Valvonnassa vastuu jää tosin jäsenelle, sillä jos työtehtävät ovat eettisten ohjeiden vastaisia, jäsenen on ilmoitettava tästä toimeksiantajalleen. ProCom voi harkintansa mukaan erottaa yhdistyksestä epäeettisesti toimivan jäsenen. Yhdistyksen mukaan sen historiassa selviä pr:n väärinkäyttötapauksia on ollut harvassa ja puheenjohtajan Elina Melginin (2014) mukaan suomalainen viestintäosaaminen nojaa vahvasti alan eettisiin ohjeisiin. Ohjeita myös noudatetaan, sillä selvitettäviä ongelmatapauksia ei juuri ole ollut. Ohjeistukset ovat jääneet yksilötasoiseen neuvontaan, eikä hallitukseen ole tullut käsiteltäväksi tapauksia epäeettisestä jäsenten toiminnasta. Yhdistys kuitenkin ottaa julkisesti kantaa organisaatioiden tiedon pimittämiseen, kuten se teki muun muassa vuonna 2013 Soneran X-kampanjan jälkimainingeissa, joissa yrityksen viestintäosasto ei aluksi myöntänyt, että kyseessä oli mainoskampanja (Taloussanomat 2013). Väärinkäytökset langettavat aina pitkäaikaisen epäilyksen organisaation viestintää kohtaan. Soneran tapauksessa heräsi vielä pitkään elävä kysymys, kertooko viestintä kaiken tälläkään kertaa, kun se aiemmin jätti kertomatta asioita.

Tiedon panttaaminen ei palvele organisaation etua

Vastuullisuus ja eettisyys korostuu toimittajien kanssa tehdyssä yhteistyössä, jonka keskiössä on tiedon jakaminen (Nurmi 2012). Todenmukaisen pr:n perusedellytys on tiedon jakaminen eteenpäin. Vastuulliset organisaatiot tiedottavat usein negatiivisistakin asioista etukäteen proaktiivisesti tai reagoivat avoimesti jälkikäteen. Silti toisinaan organisaatiot ovat valmiita tinkimään tietojensa paikkansapitävyydestä. Tietoa panttaava tai salaileva organi-

saatio arvelee usein, että pään piiloon työntämällä negatiivista julkisuutta pääsee pakoon. Syynä tähän voivat muun muassa olla yksittäisen ihmisten tavat ja asenteet, koko organisaation toiminta, kokemattomuus vastaavista viestintätilanteista tai näköalattomuus median toiminnasta. Esimerkiksi pitkään hyvää julkisuutta nauttineen organisaation maineen pelätään kokevan kolhun, jos ikävästä asiasta tai kriisistä viestitään oma-aloitteisesti. Jos median tarvitsemaa tietoa pantataan tai sen antamisessa viivytellään yrityksissä, eikä sitä viestitä eteenpäin toimittajille, media käyttää muita lähteitä haluamansa tiedon keräämisessä. Tällöin suurin vaara on, että keskustelu organisaation ympärillä kehittyy epäedulliseen suuntaan. Tietojen oikeellisuuden tinkiminen voi olla myös uhka organisaation maineelle ja lopulta sen taloudelliselle tulokselle, erityisesti pörssiyhtiöissä. Kielteisistä asioista vaikeneminen tai tiedon panttaaminen lisää median mielenkiintoa ja pitää yllä keskustelua organisaation ympärillä. Tällä on vaikutusta myös organisaation sisäiseen viestintään ja ilmapiiriin. Suuri yleisö luo kuvan organisaatiosta usein sen perusteella, mitä siitä uutisoidaan perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa. Tietojen panttaamisella voi olla vaikutusta myös muihin sidosryhmiin ja organisaation pitkän aikavälin toimintaan näiden kanssa.

Tiedon panttaamisella voi olla organisaatiolle toisinaan myös hyötyä. Erityisesti kriisitilanteissa organisaatioilla on usein tarpeen luoda itselleen ymmärrettävä kuva kriisistä ja sen haasteista ennen kuin virallisesti aletaan viestiä asiasta eteenpäin medialle. Tällaisissa tapauksissa organisaatio ottaa tietoisesti riskin ja kuva sen todenmukaisesta pr:stä voi kokea kolauksen. Salaisellakin tiedolla on tapana paljastua, joten varsinkaan kriisitilanteissa tiedon täydellinen salaaminen ei nykyisellään palvele organisaation etuja. Tiedon panttaamisella tai sen oikeellisuudesta tinkimisellä organisaatio voi yrittää ohjata sen ympärillä käytävää keskustelua jos organisaatiossa voidaan varmistua, että asia ei tule tietoon muuta kautta. Organisaatioilla voi olla halu ohjata toimintansa autonomisuutta, varjella kilpailukykyään, liikesalaisuuksia tai sisäistä motivaatiotaan. Tiedon panttaamisen taustalla voi olla myös inhimillisiä motiiveja, kuten mediajulkisuuden aiheuttaman pilkan pelkääminen (Thummes 2014). Liiallinen julkisuus tai liiallinen

avoimuus saatetaan kokea riskinä, jolloin mediayhteistyöstä saatetaan osin pidättäytyä.

Asetukset ja lait ohjaavat myös tiedon julkisuutta

Viestinnän kädet voivat toisinaan olla sidottuja, jolloin organisaatio ja viestinnän ammattilaiset eivät voi tiedottaa tai julkaista median haluamia tietoja. Yrityksissä jo pelkästään arvopaperimarkkinalaki voi sitoa viestinnän kädet medialle kerrottavissa asioissa. Viestinnän ammattilaisten työhön median kanssa vaikuttavat myös muun muassa perustuslaki, rikoslaki, laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä, tekijänoikeuslaki ja tietosuoja laki (Rydenfelt 2013).

Viranomaispuolella taas lait ja asetukset velvoittavat toimimaan luottamuksellisesti, jolloin tämä myös vaikuttaa viralliseen viestintään medialle ja muille sidosryhmille. Keskeisimpiä esimerkkejä laista ovat ainakin laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) ja asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta (1030/1999). Laissa edellytettyjen salassapitojen takia yhteistyö tiedotusvälineiden kanssa voi toisinaan olla ongelmallista. Viranomaisten omista viestintäohjeistuksista taas hyvä esimerkki on myös poliisin organisaatiota koskeva viestintäohjeisto, joka ohjeistaa poliisin toimintaa niin mediassa kuin muussa ulkoisessa viestinnässä (Poliisin viestintästrategia 2014)

Valtionhallinto pyrkii omassa ohjeistuksessaan (Valtionhallinnon viestintäsuositus 2010) takaamaan, että viestintä on luotettavaa. Sen mukaan todenmukaisen pr:n edellytyksenä on annettujen tietojen oikeellisuus, selkeys ja riittävyys. Tietojen antajana täytyy olla toimivaltainen viranomainen. Luotettavuudesta ei ohjeistuksen mukaan saa tinkiä nopeuden kustannuksella, vaikka medialla on kiireiset aikataulut. Ohjeistuksen mukaan vuorovaikutteisuus perustuu kaksisuuntaisuuteen ja palveluhenkisyteen. Toisinaan tiedon julkistaminen ja viestintä vaatii varovaisuutta, kuten joulukuussa 2012 kun kaksi suomalaista siepattiin Jemenissä. Viranomaiset olivat tuolloin tarkkoja siitä, mitä tietoja

uhrien henkilöydestä annetaan julkisuuteen ja medialle (Lehto 2013). Tapaus osoitti, että viralliset viestintäkanavat toimivat liian hitaasti nykyisen median tiedontarpeen suhteen. Viranomaisen viestintä voi kuitenkin pohjautua vain faktoihin eikä huhuihin ja mielikuviin, ja ihmisten yksityisyyttä on suojeltava. Medialle vastaavat lähtökohdat eivät usein ole sen uutisointia ohjaavia periaatteita. Mahdollisesta vastakkainasettelusta huolimatta viranomaisten on edistettävä median tiedonsaantia (Viestinnän lainsäädäntöä 2014).

Saadaanko organisaatioilta luotettavaa tietoa?

Mistä tunnistaa luotettavan tiedon? Tieto on perinteisesti määritelty hyvin perustelluksi tosi uskomukseksi. Tietoihimme päivittäisistä asioista vaikuttavat entistä enemmän erilaisten organisaatioiden tuottama tieto ja viestintä. Viestintätoimisto Pohjoisranta (2011) selvitti, millaista tietoa suomalaiset pitävät luotettavimpana. Tutkimukseen osallistuneet arvioivat tuolloin median luotettavimmaksi tiedonlähteeksi. Esimerkiksi organisaatioiden tuottamat omat verkkosivut arvioitiin viidenneksi luotettavimmaksi.

Viestintäosastoilla on hyvin erilainen rooli organisaatioiden strategisessa viestinnässä. Vaikka median näkökulmasta tiedottajat ja viestintäpäälliköt voidaan niputtaa samojen nimikkeiden alle eri organisaatioiden osalta, joissakin niissä johdon viestinnälle antama liikkumavara viestinnän ja tiedottamisen osalta voi olla hyvinkin niukka tai parhaassa tapauksessa hyvin laaja. Niukimmillaan viestinnälle jää vain johdon päätöksien ja linjauksien viestiminen yleisölle ja medialle. Johto siis päättää kuinka vähän tai paljon asioista kerrotaan ja on hyvin usein jopa sananvapauden esteenä (Salminen 2014). Viestintä ei aina pääse vaikuttamaan tiedon luotettavuuteen tai sen määrään. Viestintä ei välttämättä isoissakaan organisaatioissa osallistu päätöksentekoon, vaan johto sanelee, mistä asioista tiedotetaan ja mistä ei. Todenmukaisen pr:n tavoitteet ja linjaukset voivat siis valua hukkaan, kun johdon halu tai organisaatiokulttuuri pitää kiinni niukasta tiedotuslinjasta. Parhaimmassa tapauksessa viestintäosasto on strateginen kumppani johdolle ja pääsee suunnittelemaan viestintää yhteistyössä

johdon kanssa. Tällöin viestien sisällöt ja tiedon määrä voi olla suunniteltu tarkemmin eri yleisöjen, mukaan lukien myös median suhteen. Yrityksen johdon omalla viestinnällä ja asenteella mediaa ja toimittajan työtä kohtaan on myös iso merkitys organisaation maineeseen median keskuudessa ja siihen, kuinka luotettavana organisaation kertomia asioita pidetään. Oikeaksi oletettukin tieto voi myöhemmin osoittautua vääräksi, kuten kävi Finnairille heinäkuussa 2014 (Ryndenfelt 2014a). Organisaatioiden palkkaamat viestintäkonsultit tuovat taas omat käytäntönsä ja eettisen taustansa viestintään, joka voi poiketa paljonkin organisaation aiemmasta linjasta. Konsultit saattavat myös joutua toimimaan tiukkojen, ennalta asetettujen rajojen puitteissa mediayhteistyössään (Helgesson 2014).

Ajalle tyypillisen median murroksen takia moni journalisti on vaihtanut työnsä organisaatioiden puolelle. Kehitystä on vauhdittanut muun muassa toimitusten pieneneminen, työmäärän kasvaminen ja muun viestintäalan parempi palkkakehitys. Esimerkiksi Yhdysvalloissa pr-alalla työskentelevien määrä on jo ohittanut journalistien määrän (Arnett 2014). Moni organisaatio on myös kaivannut viestintäänsä journalistitaustaisia henkilöitä, joilla yleensä on valmis vahva kontaktiverkosto, taito kirjoittaa ja luoda tarinoita sekä ajankohtainen tieto median toimintatavoista. Pr-alalla journalistisia taitoja arvostetaan, kun vastaavasti toimittajien keskuudessa viestinnän ammattilaisten journalistinen tausta tai osaaminen herättää edelleen ristiriitaisia tunteuksia (Macnamara 2012). Yhdysvaltalaisen pr-järjestön PRSA:n mukaan (Fiske 2011) tämä palvelee monen organisaation etua ruokkia jutuilla tiukkojen aikataulujen puitteissa toimivaa mediaa ja kertoa yleisöä kiinnostavia tarinoita elävästi tiedotteiden kautta. Samalla kuitenkin ollaan usein valmistautumattomia kohtaamaan pr:n pitkän aikavälin strategiset haasteet organisaation ja muiden yleisöjen osalta, eikä myöskään mahdollisesti olla tietoisia alan omista eettisistä säännöksistä. Organisaatioiden tietoa halutaan siis pukea entistä enemmän tarinoiden muotoon. Todenmukaisen pr:n kannalta on merkittävää, onko tiedottajaksi tai viestintäpäälliköksi siirtyvä toimittaja pelkkä operatiivinen kirjoittaja vai vastuussa viestinnän kehittämisestä.

Tiedotteiden määrä kasvaa

Tiedoteaineistoa käytetään entistä enemmän toimitustyössä, ja yhä useampi tiedote kääntyy suoraan uutiseksi joko printtilehteen tai sähköiseen versioon. Yhdysvaltalaisen viestintäammattilaisten järjestön PRSA:n mukaan (Corbett 2012) syitä tähän on mm. se, että pitkän valmisteluprosessin jälkeen julkaistun tiedotteen jatkojulkaisussa organisaatio on valmis antamaan toimituksille teksteinsä vapaat kädet. Organisaatiot ovat valmiita katsomaan sormien läpi tiedotteiden suoraa käyttöä ja kopiointia, vaikka alalla siltä tätä pidettäisiin eettisesti vääränä tai jopa plagiointina. Tiedote- ja pr-materiaalin määrä on kasvanut myös viestinnän ammattilaisten määrän kasvamisen myötä (MacNamara 2012). Kun myös viestinnän työt ovat monipuolistuneet organisaatioissa vuosien aikana, osa toimittajista on tullut riippuvaisiksi viestijöiden tuottamasta lähdeaineistosta. Toimitustyötä helpottavia juttuideoita, kuvausmahdollisuuksia ja taustamateriaaleja on tarjolla (Louw 2010).

An Inconvenient PR Truth -sivusto (2010) tutki tiedoteaineiston määrää Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian toimituksissa vuonna 2009. Tulosten mukaan toimittajat saavat vuosittain 1,7 miljardia tiedotetta. Toimituksiin lähetetyistä tiedotteista vain 22 prosenttia oli jollakin tapaa toimittajille relevantteja. Keskimääräisesti jokainen toimittaja sai 54 tiedotetta päivässä.

Kasvavan tiedoteaineiston synnä on myös pienentyneet toimitukset. Organisaatiot myös itse tuottavat suuren määrän viestintämateriaalia erityisesti sosiaaliseen mediaan, mikä tarkoittaa niiden vahvaa viestinnällistä läsnäoloa esimerkiksi Twitterissä ja Facebookissa. Toimitusten painetta reagoida kasvavaan sosiaalisen median läsnäoloon helpotetaan myös toimitukseen tulleilla tiedotteilla, joista voidaan nopeasti muokata tableteilla tai kännyköillä luettavia uutisia. Kaikki viestintämateriaali ei todenmukaisen pr:n kannalta ole relevanttia, vaan osa sisällöstä on ajanhengen mukaista ”viestintäpöhinää”, jolla luodaan läsnäoloa sosiaalisessa mediassa. Viestintäammattilaiset itsekkin suhtautuvat ristiriitaisesti tällaiseen toimintaan, mutta näkymättömyys some-kanavissa voi pr:n kannalta olla ongelmallisempaa kuin kanavien täyttäminen osin merkityksettömillä viesteillä.

Tiedote on valmis juttu

Toimittajien ja toimitusten sähköposteihin kolahtaa päivittäin sadoittain lehdistötiedotteita. Niiden pääsääntöinen jakelukanava onkin nykyään sähköposti, vaikka perinteistä maapostia saatetaan käyttää edelleen käyttöä erityistapauksissa. Tiedotteiden laatu on perinteisesti vaihdellut melkoisesti. Tiedote nykyisellään on kuitenkin oma tekstilajinsa ja sen kirjoittamiseen opastetaan perusteellisesti kirjoittamisen ja kielenhuollon kursseilla.

Tiedotteen lähettäjä ei aina ole pr-alan ammattilainen. Tiedotteissa on kuitenkin alettu yhä enemmän käyttää journalismin puolelle perinteisesti pidettyjä tyylikeinoja. Toimitustyön näkökulmasta yhä useammat tiedotteet vaikuttavat valmiilta lehtijutuilta. Taitavat tiedotteiden kirjoittajat ottavat mielellään mallia perinteisestä uutisen mallista, jossa tärkein asia sijoitetaan tiedotteen alkuun. Myöhempi sisältö sitten laajentaa alun uutiskärkeä. Organisaatioiden viestintäammattilaiset saavat pohjakoulutuksensa myötä nykyään myös vahvan osaamisen suomen käyttöön. Tiedotteiden ohjeistuksissa korostuu lyhyt ytimekkyys. Edelleen tiedotteella pyritään ensisijaisesti herättämään toimittajan kiinnostus jutun tekoon. Koska sähköisen jakeluun siirtymisen myötä tiedotteen mitalle ei enää aseteta niin tarkkoja rajoja kuin ennen, entistä useammin tiedote sisältää enemmän asiaa ja mahdollisesti myös pitkiä sitaatteja. Tämän myötä tiedotteet ovat usein täysin sanomalehtityylisten juttujen näköisiä. Myös tiedottajien ammatillisessa taustassa on tapahtunut muutoksia. Organisaatiot, joilla on vahva tarve mediasuhteiden hoitoon, palkkaavat nykyisin mielellään toimittajataustaisia tiedottajia ja viestintäpäälliköitä. Aikaisempaa taustaa toimittajana tai media-alalla arvostetaan organisaatioissa, ja toimittajan on helppo tuoda jutunteossa käytetty ammattitaito myös tiedotteisiin.

Organisaatiot myös arvostavat tiedotteissa entistä monipuolisempaa näkemystä, sillä samaa tiedotemateriaalia voidaan käyttää organisaatioiden muissa julkaisuissa sekä tarvittaessa myös sosiaalisessa mediassa. Viestintäkoulutusten tarjonta on viime vuosina kasvanut ja sen myötä organisaatioiden on entistä helpompi hankkia koulutusta, joka palvelee median tiedon tarpeita. Perinteiset journalistiset organisaatiot tarjoavat organisaatioille viestintäkoulu-

tusta journalististen tarpeiden näkökulmasta ja jotkut jopa omia tiedotepalveluitaan yritysten viestinnän ja markkinoinnin tueksi. Mediaorganisaatiot ovat valmiita tinkimään vain journalistisesta ulottuvuudestaan antamalla organisaatioille eväitä uutismaisten tiedotteiden kirjoittamiseen. Todenmukaisen pr:n kannalta tämä merkitsee sitä, että jatkossa tiedotettavat asiat ovat median toivomassa valmiissa uutisformaateissa. Kiireisessä toimitustyössä tällainen tiedote voidaan nopeasti käyttää median uutiskanavissa.

Murroksessa oleva pr

Viestintäala on vuosien aikana kasvanut, muuttunut ja sen työtehtävät ovat monipuolistuneet. Yhä useammalla organisaatiolla on palkattuna ihmisiä, jotka työkseen hoitavat organisaationsa viestintää samalla kun entistä useampi yrittää viestiä ilman alan ammattilaisia. Samalla myös viestinnälle asetetut vaatimukset ovat kasvaneet viestintämaiseman muuttuessa yhä enemmän sähköiseksi. Viestinnän ammattilaisen työ on useassa organisaatiossa entistä näkymättömämpää median edustajille. Työn arvo ei näy ulospäin tiedotusvälineille, mutta sen tehokkuutta mitataan järjestelmällisesti sisäisesti. Loppupeleissä organisaatiot arvottavat viestintää kuitenkin sen vaikutuksella organisaation tulokseen, ja viestinnällä tulee tulevaisuudessa olemaan isompi merkitys liiketoimintastrategian toteuttamisessa (Viestintä 2020). Lisäksi painotus mediasuhteiden hoidossa siirtyy entistä enemmän sosiaaliseen mediaan. Siellä kuitenkin vaaditaan enemmän tunnetta ja läsnäoloa, jolloin todenmukainen ja tietoon perustuva PR voi peittyä herkästi organisaatioiden ”viestintäpöhinään”. Vaikka mediaan edelleenkin luotetaan, viestintäalalla median rooli nähdään entistä enemmän uutisoivan kanavan sijasta täydentävänä ja taustoittavana. Organisaatiot ymmärtävät, että uutisiin on entistä vaikeampaa päästä ja yleisöt voidaan tavoittaa nopeammin omilla sähköisillä kanavilla ilman median apua (Hodgson 2014).

Viestinnän muutos tuo haasteita ja mahdollisuuksia alan eettisyydelle ja tiedon todenmukaisuudelle. Amerikkalaisen PRSA uskoo, että yhteisviestintä toimii tulevaisuudessa entistä enemmän organisaatioiden omanatuntona (Tisch 2014). Media ei ole enää

organisaation ainoa äänekäs yleisö, sillä sosiaalinen media on tuonut ihmiset lähemmäs organisaatioita. Ala odottaakin esimerkiksi printtimedian merkityksen vähenevän lähes puoleen nykyisestä sähköisten medioiden osuuksien kasvaessa (European Communication Monitor 2014). Pr-ammattilainenkaan ei enää vastaa ainoana organisaation julkisuuskuvasta ja kerrottavien tietojen todenmukaisuudesta, vaan organisaatioiden työntekijät jakavat yrityksen asioita sosiaalisessa mediassa. Epämääräisen tiedon levittäminen synnyttää nykyisellään kuitenkin helposti kielteistä julkisuutta, jolloin asiat kääntyvät organisaatiota itseään vastaan.

Todenmukaiseen pr:ään kuuluu entistä enemmän ongelmien ja kriisien ennakoitua ja niistä etukäteen viestimistä jälkikäteen reagoimisen sijasta. Eettiset näkemykset ja periaatteet voivat tulevaisuudessa olla organisaatioiden viestinnän ankureita myös kestävään yhteistyöhön median kanssa. Organisaatioiden viestinnän täytyykin tulevaisuudessa kiinnittää enemmän huomiota siihen, että eettiselle arvioinnille merkityksellistä tietoa välitetään organisaation ulkopuolelle (Rydenfelt 2014b). Viestintäteknologia kuitenkin muuttaa organisaatioiden tapoja viestiä, ja muutosvauhti on nopeaa. Työtään tekevät ihmiset muuttuvat viestintäteknologiaa hitaammin, ja todenmukaisuus PR:ssä perustuu edelleen ihmisten asenteisiin, osaamiseen ja eettisyyteen.

Lähteet

- An Inconvenient PR Truth (2010). Press Release Irrelevance Survey Findings. January 2010. <http://inconvenientprtruth.com/research/> Viitattu 30.6.2014.
- Arnett, R. (2014). Public Relations: Levinas's call for ethics & justice. Esitys EUPRERA-kongressissa Brysselissä 11.9.2014.
- Corbett, G. (2012). Of Press Releases and Plagiarism. <http://prsay.prsa.org/index.php/2012/07/20/of-press-releases-and-plagiarism/> Viitattu 27.6.2014.

- ECM (2012): European Communication Monitor 2012. <http://procomfi.virtualserver27.hosting.fi/wp-content/uploads/2014/01/Euro-pean-Communication-Monitor-2012-tiivistelm%C3%A4-suo-meksi-ProCom.pdf> Viitattu 27.6.2014.
- ECM (2014): European Communication Monitor 2014. <http://www.zerfass.de/ecm/ECM-2014-Results-ChartVersion.pdf> Viitattu 11.7.2014
- Fiske, R. (2011). Why journalists don't always make the best PR pros. <http://www.poynter.org/latest-news/top-stories/142682/why-journalists-dont-always-make-the-best-pr-pros/> Viitattu 1.7.2014.
- Global Alliance (2014). The Melbourne Mandate. <http://www.globalalliancepr.org/website/page/global-knowledge> Viitattu 27.6.2014.
- Helgesson, E. (2014). On the Borderline of Advocacy – Situational Professional Ethics in the Identity Construction of Public Relation Consultans. Esitys EUPRERA-kongressissa Brysselissä 13.9.2014.
- Hogdson, B. (2014). Trust, Engagement & the Media – Trends in 21st Century communications. Esitys EUPRERA-kongressissa Brysselissä 12.9.2014.
- Lehto, L. (2013). Voiko viranomaisten viestintä koskaan tyydyttää täysin yleisön ja tiedotusvälineiden tarpeet. Blogi-kirjoitus Viestijät.fi. <http://viestijat.fi/voiko-viranomaisten-viestinta-koskaan-tyydyttaa-taysin-yleison-ja-tiedotusvalineiden-tarpeet/> Viitattu 27.7.2014.
- Louw, E. (2010). *The Media and Political Process*. London; Thousand Oaks, C.A.; New Delhi; Singapore: Sage Publications.
- Macnamara, J. (2012). Journalism and Public Relations: unpacking myths and stereotypes. *Australian Journalism Review*, vol. 34(1), 33-50.
- Melgin, E. (2014). Sähköpostihaastattelu. 20.4.2014.
- Nurmi, K. (2012). Hyvin viestitty vastuullisuus näkyy viivan alla. Blogi-kirjoitus Viestijät.fi. <http://viestijat.fi/hyvin-viestitty-vastuullisuus-nakyy-viivan-alla/> Viitattu 23.1.2015.
- Pohjoisranta. 2011. Medialuotettavuus 2011. <http://www.slideshare.net/Pohjoisranta/medialuotettavuus-2011-id-10376> Viitattu 27.6.2014.
- Poliisin viestintästrategia (n.d.) <http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/0EAAB3CF5C823CECC225770D0037242E?opendocument> Viitattu 16.10.2014.
- Procom (2012). Kohti vuotta 2020 – strategista viestintää ja leimahtavia julkisuuksia. Yhteisöviestinnän periaatteet. <http://procom.fi/viestintaala/ohjeet-ja-periaatteet/yhteisoviestinnan-periaatteet/> Viitattu 27.6.2014.

- ProCom (2014). ProComin eettiset ohjeet. <http://procom.fi/viestintaala/ohjeet-ja-periaatteet/procomin-eettiset-ohjeet/> Viitattu 27.6.2014.
- Rydenfelt, H. (2013) Mediaetiikka. <http://etiikka.fi/media/mediaetiikka-2013/> Viitattu 23.9.2014
- Rydenfelt, H. (2014a). Tiedottajan paha päivä. <http://etiikka.fi/tiedottajan-paha-paiva/> Viitattu 23.1.2015.
- Rydenfelt, H. (2014b). Etiikka organisaation ydinosaamisena. <http://etiikka.fi/viesti/etiikka-ydinosaamisena/> Viitattu 27.7.2014.
- Salminen, H. (2014). Organisaatioiden johto – sananvapauden estekö? Blogi-kirjoitus Viestijät.fi. <http://viestijat.fi/organisaatioiden-johto-sananvapauden-esteko/> Viitattu 23.1.2015
- Siukosaari, A. (2012). Teoksessa: Von Hertzen, P., Melgin, E. & Åberg, L.: *Vuosisata suhdetoimintaa – Yhteisöviestinnän historia Suomessa*. Otava, Helsinki
- Taloussanommat (2013). ”Sonerassa tapahtui erityisen paha virhe” <http://www.taloussanommat.fi/mainonta/2013/08/20/sonerassa-tapahtui-erityisen-paha-virhe/201311567/135> Viitattu 26.7.2014.
- Thummes, K. (2014). No privacy, no dialogue. Function of secrecy in dialogic public relations. Esitys EUPRERA-kongressissa Brysselissä 11.9.2014.
- Tisch, D. (2014). A role for #PRin2014: Communication with conscience <http://prsay.prsa.org/index.php/2014/01/23/a-role-for-prin2014-communication-with-conscience/> Viitattu 27.6.2014
- Ukkola, S. (2014). L’Oréalin pikku kirjurit. http://yle.fi/uutiset/sanna_ukkola_lorealin_pikku_kirjurit/7458287 Viitattu 8.9.2014.
- Valtionhallinnon viestintäsuositus (2010). Valtioneuvoston kanslia 2/2010. <http://vnk.fi/julkaisut/listaus/julkaisu/fi.jsp?oid=306919> Viitattu 27.6.2014.
- Viestintä 2020. Miltä näyttää viestinnän tulevaisuus? ProComin ja Pohjoisranta Burson-Marsteller Oy. 2014. http://procom.fi/wp-content/uploads/2014/01/Viestint%C3%A4-2020_Pohjoisranta-BM_Anu-Vuokko.pdf Viitattu 27.6.2014.
- Viestinnän lainsäädäntöä (n.d). <http://www.avoin.helsinki.fi/kurssit/viestinnän-materiaali/luku5.html> Viitattu 23.9.2014

Liite 1. Virheiden lajeja: Tapaus Helsingin Sanomat

Vanhentunut tieto. Olli Polo ei ole enää professori toisin kuin sivulla A7 5.5.2014 kerrottiin. (7.5.2014)

Voimakkuusaste. 16.2.2014 oli virhe Palkansaajien tutkimuslaitoksen ennustepäällikön Eero Lehdon kannassa Suomen velkaantumiseen. Velkaantuminen on Lehdon mielestä jonkin verran huolestuttavaa, ei erittäin huolestuttavaa. (17.2.2014)

Termi. 6.5.2014 kerrottiin, että joissakin pyörämalleissa voi säätää ohjaustankoa. Kyse on ohjainkannattimesta, joka yhdistää ohjaustangon etuhaaran putkeen. (10.5.2014). Toisin kuin 9.5.2014 kerrottiin, Belavezskaja Pustan kansallispuistossa Valko-Venäjällä ei ole jalopeuroja vaan jalohirviä. (10.5.2014)

Tilastotieto. 10.1.2014 osassa painoksia käsiteltiin Helsingin lähikoulujen suosion muutoksia prosentteina, vaikka kyse oli muutoksista prosenttisyksikköinä (11.1.2014). 19.1.2014 väitettiin, että THL:n 2012 ilmestyneen tutkimuksen mukaan joka seitsemäs Suomessa asuva somalitaustainen nainen on ympärileikattu. Tosiasiassa ympärileikattuja oli seitsemän kymmenestä tutkimukseen osallistuneesta. (20.1.2014) Julkisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta ei ole 58 prosenttia toisin kuin 1.2.2014 väitettiin. Suomessa julkisyhteisöjen menojen suhde bkt:hen on 58 prosenttia (4.2.2014). 4.12.2014 kerrottiin, että alle 25-vuotiaista espanjalaista kuusi kymmenestä on työttömänä. Vailla työtä on todellisuudessa noin 60 prosenttia työvoimaan kuuluvista nuorista, eikä kaikista alle 25-vuotiaista. (10.12.2013)

Kokoluokka. Jordania ei ole lupautunut viemään 30-50 miljoonaa kuutiolitraa vettä Punaisestamerestä Israeliin. Kuutiolitrojen sijaan olisi pitänyt puhua kuutiometreistä. (19.1.2014)

Asian ennakointi. Toisin kuin 9.3.2014 kerrottiin, Egyptin asevoimien komentaja Abdel Fattah al-Sisi ei ole vielä virallisesti ilmoittanut presidenttiehdokkuudestaan. (10.3.2014)

Ajankohta. Lisa Nilssonin konsertti Finlandia-talossa pidetään vasta tänään lauantaina, ei eilen perjantaina kuten 28. maaliskuuta sivulla B21 kerrottiin. (29.3.2014) Toisin kuin otsikko 26.9.2014 kertoo, Ukraina ei tähtää EU:n jäseneksi vuonna 2020, vaan pyrkii silloin hakemaan EU:n jäsenyyttä. (27.9.2014)

Puuttuva tieto. 8.1.2014 kerrottiin virheellisesti, että Helsingin Sanomat olisi ainoa keskeinen suomalainen kaupallinen media, jonka toimituksensa ei ole ennen tätä viikkoa ollut laajamittaisia irtisanomisista. Myöskään Iltä-Sanomien toimituksessa ei ole ollut laajoja irtisanomisista (9.1.2014). [Helsingin pörssin tuoreita tulokkaita koskevasta] listasta 11.12.2013 oli jäänyt pois asuntorahasto Orava, josta tuli päälistan yhtiö lokakuussa. (12.12.2013).

Suma. 6.5.2014 oli kolme virhettä Teknoraattori-palstalla. Ylen tekstityksen kokoa kasvatettiin äskettäin, ei kaksi vuotta sitten fonttimuutoksen yhteydessä. Ylen tekstityksen kontrastia parantavat mustat palkit eivät ole uutuuskokeilu, toisin kuin mainittiin. Jutussa haastateltiin Ylen päällikkö Christoffer Forssellia, ei johtaja Christopher Forssellia. (7.5.2014)

Henkilön nimi. 8.12.2013 kutsuttiin Suutarilan yläasteen koulun yhdeksäsluokkalaista Nur Mehryksi. Hänen oikea nimensä on Nur Mesry. (9.12.2013)

Ikä. 12.12.2013 oli virhe koskien Jari Lindströmin ikää. Hän on 41-vuotias. (13.12.2013)

Kotipaikka. Kansanedustaja Sampsa Katajan (kok) kotipaikka oli väärin 8.1.2014. Kataja on satakuntalainen, ei pirkanmaalainen. (9.1.2014)

Ammatti. Taidehuutokauppaa käsitelleessä kirjoituksessa väitettiin taideharrastaja Juri Mykkästä valtio-opin professoriksi. Mykkänen on nykyisin valtio-opin yliopistonlehtori. (16.12.2013)

Taustayhteisö. Juhani Tamminen ei pelannut jääkiekkoa NHL:ssä vaan WHA:ssa (16.12.2013)

Henkilökuva. Jukka Laajarinteen romaanin arvioinnin yhteydessä julkaisiin 8.12.2013 virheellisesti graafikko Timo Mänttärin kuva. (10.12.2013, oikaisun yhteydessä julkaistiin Jukka Laajarinteen kuva)

Henkilöjärjestys kuvassa. Väestöliiton kondomikampanjaa käsitelleessä jutussa 26.3.2014 olivat kuvatekstissä nuorten nimet väärin. Vasemmalla kuvassa on Aino Poroila ja oikealla Tekla Kosonen. (27.3.2014)

Siteerattu henkilö. 9.2.2014 luki virheellisesti, että perussuomalaisten Jari Lindström olisi vastannut Pirkko Ruohonen-Lernerin syytöksiin myyräntyöstä sanomalla ”en ole edes myyrän näköinen”. Todellisuudessa näin sanoi perussuomalaisten Kaj Turunen, ei Lindström. (10.2.2014). Myyjä saattaa yliarvostaa mökkiä kun on itse kasvattanut siellä lapsensa, jotka ovat pulikoineet rantavedessä, sanoi 7.3.2014 kiinteistövälittäjä Tiia Järvi, ei Jari Leino. (8.3.2014)

Toiminnan kuvaus. Pyhäjärven kaupunginvaltuusto ei erottanut kaupunginjohtaja Tita Rinnevaaraa, vaan hyväksyi hänen irtisanoutumisensa (12.12.2013). Finnkinno ei osta Bio Rex Cineman elokuvateattereita sekä Espoosta että Rovaniemeltä. Sen sijaan Espoon Sellon teatteri siirtyy Bio Rexiltä Finnkinolle ja Rovaniemen teatteri siirtyy Finnkinolta Bio Rexille. (22.12.2013)

Markkina-asema. Neste Oy on Suomen suurin yritys liikevaihdoltaan, ei markkina-arvoltaan. (6.2.2014) 8.1.2014 väitettiin virheellisesti, että Kesko on tytäryhtiöitä veroparatiisissa. Kesko on vähemmistöosakkaana kahdessa hongkongilaisessa yrityksessä, mutta sillä ei ole yhtään tytäryhtiötä veroparatiisissa (9.1.2014).

Viranomaisprosessi. Syyttäjä ei ole tehnyt syyttämättäjäättämispäätöstä Levi Ski Resortin toimitusjohtajan Jouni Palosaaren toiminnasta, toisin kuin 15.9.2014 kerrottiin. Poliisi lopetti esitutkinnan, koska hissiyhtiön uusi hallitus perui aiemmin jätetyn tutkintapyyntöä (18.9.2014)

Lähde. 4.2.2014 Talvivaaraa käsitelleessä uutisessa kerrottiin, että Talvivaara-yhtiö arvosteli viestimiä ja luonnonsuojeluliikettä katastrofimieliänsä lietsomisesta. Näin totesi Onnettomuustutkimus raportissaan, ja Talvivaara ilmoitti blogissaan olevansa samaa mieltä. (6.2.2014)

Puuttuva lähde. Tiistaina 10. helmikuuta sivuilla A10-A11 keskustan keskiolutkannoista kertoneessa jutussa ei mainittu uutisen alkuperäistä lähdettä. Asiasta kertoi ensin Stara.fi (11.2.2015)

Siteeraus. Toisin kuin 16.9.2014 kerrottiin, vihreiden puheenjohtaja Ville Niinistö ei Fennovoiman ydinvoimahakemusta maanantaina vihreiden tiedotustilaisuudessa arvostellessaan ihmetellyt sitä, että joku ”nationaalinen” ihminen voisi harkita sen hyväksymistä, vaan hän käytti sanaa ”rationaalinen”. (17.9.2014)

Yksittäinen kirjain. Helsinki Stadion Management Oy:n on HJK:n omistaja, ei omistaja. (11.1.2014)

Tekstin editointi. Työterveyslaitoksen vanhemman tutkijan Antti Kasvion mielipidekirjoitukseen oli tullut toimituksen käsittelyssä virhe. Talvi- ja jatkosodan sisältäneellä kaudella eli vuosina 1937-47 talouden kasvu oli noin 15 prosenttia, ei 5 prosenttia. (28.12.2013)

Ymmärrys. 14.2.2014 kirjoitettiin virheellisesti, että työeläkerahastojen pienentyminen on alkanut. Koska työeläkemaksu ei enää kata maksettavia eläkkeitä, työeläkeyhtiöt joutuvat nykyisin käyttämään sijoitustensa tuottoa eron kattamiseen. Itse rahastojen ei ennusteiden mukaan kuitenkaan tarvitse pienentyä. (17.2.2014). Toisin kuin 14.9.2014 kerrottiin, kaksisuuntainen mielialahäiriö ei periä 60-90 prosentin todennäköisyydellä, vaan 60-90 prosenttia sairastumisesta selittyy perintötekijöillä (18.9.2014). Energiatodistuksen kertoimet eivät perustu energiamuotojen päästöihin vaan jalostamattoman luonnonenergian kulutukseen. Lukuarvoissa otetaan huomioon myös uusiutuvan energian käyttö sekä energiatuotannon yleinen tehokkuus. (26.4.2014) 9.11.2014 oli virhe venäläismatkailijoiden määrästä kertoneen jutun kuvatekstissä. Kuvan Allegro-juna saapui Helsingin rautatieasemalle tyhjänä Ilmalan varikolta, ei Pietarista. (11.11.2014)

Liioiteltu väite. Toisin kuin Leningradin piirityksen vuosipäivää koskevassa uutisessa tiistaina 28. tammikuuta sivulla C21 väitettiin, kukaan venäläisen Dozd-televisiokanavan toimittajista ei saanut potkuja Dilentany-keskusteluohjelmassa esitetyn, puna-armeijan antautumisen mahdollisuutta koskeneen yleisökysymyksen vuoksi. (30.1.2014)

Grafiikka. 18.2.2014 grafiikassa oli virheellisiä prosenttilukuja kuvaamassa Antti Rinteen ja Jutta Urpilaisen suosiota eri puolueiden kannattajien keskuudessa. Kannatusta kuvaavat väripalkit vastasivat oikeita prosenttiosuuksia. Ohessa kannatusgrafiikka, johon myös luvut on korjattu oikeiksi. (19.2.2014).

Peittävä kuvitus. 4.11.2014 vertailtiin eläinlääkäriasemien hintoja. Mustan piirroskissan hännän alle jäi tämä osa tekstistä: ”Kennelliiton viestintäpäällikkö Maria-Teresia Westerback ei sanoisi näin. Hänen mukaansa omistajat ovat valmiita maksamaan lemmikkien hoidosta, oli vakuutus tai ei. Siksi hoitoja myös tarjotaan.” Häntä peitti myös Lohjan Animagin erikseen tehtävän mikrosirutuksen hinnan, joka on 90,10 euroa. (6.11.2014)

Grafiikan otsikko. 19.1.2014 Kreikan köyhyyttä kuvaavassa grafiikassa oli osassa tehty virheellinen alaotsikko. Virheellinen otsikko kuului ”Köyhyysrajan alapuolella elävät käytettävissä olevien tulojen perusteella”. Oikea oli ”Köyhyysrajan alapuolella elävät ennen tulonsiirtoja”. (20.1.2014)

Kuvan ja tekstin yhteys. 12.12.2104 kerrottiin virheellisesti lehdessä olleesta viinitestistä. Kuvassa olivat testin valko- ja punaviinien parhaat, Domaine Laroche Chablis ler Cru Les Vaudevey ja Chateau Bonnin Pichon, mutta tekstissä kuvailtiin testin muita viinejä. (13.12.2013)

Oikaisun oikaisu. Oikaisussa 28.1.2014 kerrottiin väärin Jaakko Hintikan teoksen ”Hän valitsi nimekseen Merrill Hintikka” arvion ilmestymispäivä. Arvio oli 25.tammikuuta sivulla C14. (30.1.2014)

Liite 2. Kirjallisuuskatsaus

Faktat

Schäfer, Maximilian 2011. Science journalism and fact checking. *Journal of Science Communication*, 10(4), 1–5. Saksalaisen Der Spiegel -lehden tiedejuttujen faktantarkistuksesta vastaava Schäfer kirjoittaa kokemuksistaan. Teksti esittelee tiedejournalismin faktantarkistukseen liittyviä ongelmia, mutta monet havainnoista pätevät myös arkisempiin aiheisiin.

Maury, Laurel 2007. It's a fact – Brits don't check. *British Journalism Review*, 18(1), 39–44. Yhdysvalloissa työskentelevä toimittaja kirjoittaa kokemuksistaan tietojen varmistamisessa. Hänen mukaansa, ja vastoin yleistä luuloa yhdysvaltalainen media on faktojen tarkistamisessa brittiläistä tunnollisempi.

Flanagan, Jack 2013. Who said anything about sources? *British Journalism Review*, 24(2), 33–37. Kirjoittaja huomauttaa sosiaalisessa mediassa leviävien tietojen epävarmuudesta ja niiden julkaisemisen vaaroista. Niimenomaisena esimerkkinä hän käyttää Bostonin maratonin pommitusta, mitä seuranneessa kuohunnassa viattomia ihmisiä syytettiin iskuista.

Turner, David 2012. Inside the BBC's verification hub. *Nieman Reports*, 66(2), 10–13. Brittitoimittaja kirjoittaa BBC:n osastosta, joka vastaa toimituksen ulkopuolelta tulevan materiaalin tarkistamisesta. Lyhyt artikkeli kuvailee muutamia ongelmatapauksia, sekä keinoja joilla osasto pyrkii välttämään virheet.

Shapiro, Ivor; Brin, Colette; Bédard-Brûlé, Isabelle & Mychajlowycz, Kasia 2013. Verification as a strategic ritual. *Journalism Practice*, 7(6), 657–673. Kirjoittajat tutkivat kanadalaistoimittajien tapoja varmistaa juttujensa tiedot. Toimittajat pitivät varmistamista ehdottoman tärkeänä, mutta sen käytännöt olivat hyvin vaihtelevia. Toimittajat joutuivat myös tekemään paljon kompromisseja huolellisuuden ja resurssiensa välillä.

Murphy, James B.; Ward, Stephen J. A. & Donovan, Aine 2006. Ethical ideals in journalism: civic uplift or telling the truth? *Journal of Mass Media Ethics*, 21(4), 322–337. Kirjoittajat pohtivat journalistien velvollisuuksia toisaalta yhteiskunnan tarpeiden ja toisaalta todenmukaisuuden suhteen. Journalismin on ennen kaikkea kerrottava totuus ja koko totuus, vaikka se saattaisikin olla ”epäisänmaallista”. Kirjoittajat käyttävät esimerkkinä sotilasyksiköihin sijoitettuja yhdysvaltalaisoimittajia syyskuun 11. terrori-iskujen jälkeen.

Spivak, Cary 2010. The fact checking explosion. *American Journalism Review*, 32(4), 38–43. Yhdysvaltalaisoimittaja kirjoittaa maan lehdistössä yleistyneestä faktantarkistuksen käytännöstä. Siinä poliitikkojen julkisten lausuntojen paikkansapitävyys tarkistetaan sen sijaan, että yleisölle kerrottaisiin vain lausunnon sisältö. Poliitikkojen harmiksi tarkistaminen on hyvinkin kärkeästä.

Virheet

Maier, Scott R. 2005. Accuracy matters: a cross-market assessment of newspaper error and credibility. *Journalism & Mass Media Quarterly*, 82(3), 533–551. Yhdysvaltalaisissa lehdissä toteutettiin tutkimus, jossa juttujen todenmukaisuutta kysyttiin niiden lähteiltä. Huomattavassa osassa juttuja oli virheitä, mikä vähensi sekä lehtien uskottavuutta että lähteiden halukkuutta myöhempään yhteistyöhön.

Mensing, Donica & Oliver, Merlyn 2005. Editors at small newspapers say error problems serious. *Newspaper Research Journal*, 26(4), 6–24. Tutkimuksessa haastateltiin pienten yhdysvaltalaislehtien esimiehiä. Heistä suurin osa oli huolissaan virheiden määrästä lehdessään. Tutkimus erittelee virheiden syyt ja tapoja niiden välttämiseen.

Palmer, Ruth A. 2013. Context matters: what interviews with news subjects can tell us about accuracy and error. *Journalism Studies*, 14(1), 46–61. Yhdysvaltalaisutkimuksessa haastateltiin lehtijutuissa esiintyneitä ihmisiä. Moni heistä oli anteeksiantavainen juttujen virheitä kohtaan, mutta tietyt kontekstiin liittyvät tekijät vaikuttivat heidän asenteisiinsa virheitä kohtaan, riippumatta virheiden mittaluokasta.

Stocking, S. Holly & Gross, Paget H. 1989. Understanding errors, biases that can affect journalism. *Journalism Educator*, 44(1), 4–11. Katsauksessa

luetteloidaan niitä psykologisia syitä, jotka saattavat johtaa virheelliseen tai harhaanjohtavaan uutisointiin. Teksti käsittelee sekä toimituksessa että lukijan mielessä syntyviä virheitä.

Lewandowsky, Stephan; Ecker, Ullrich K. H.; Seifert, Colleen M.; Schwarz, Norbert & Cook, John 2012. Misinformation and its correction: continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131. Artikkelinä käsittelee virheellisen tiedon syntymistä, leviämistä ja säilymistä väestössä sekä virheiden oikaisua. Media mainitaan yhdeksi virheellisen tiedon lähteeksi. Ongelmakohtien lisäksi artikkeli esittelee psykologiseen tutkimukseen perustuvia keinoja, joilla virheellinen tieto on tehokkainta oikaista.

Porlezza, Colin; Maier, Scott R. & Russ-Mohl, Stephan 2012. News accuracy in Switzerland and Italy: a transatlantic comparison with the US press. *Journalism Practice*, 6(4), 530–546. Kirjoittajat toisintavat Yhdysvalloissa yleisen tarkkuustutkimuksen Euroopassa. Italialais- ja sveitsiläislehtien artikkeleista 52 ja 60 % sisälsi jonkinlaisia virheitä. Yhdysvalloissa vastaavat tutkimukset ovat päättyneet noin 48 % osuuteen. Vaikka suurin osa virheistä oli melko harmitonta, ne silti heikensivät lehtien uskottavuutta.

Painotukset

Edwards, David & Cromwell, David 2009. *Newspeak in the 21st century*. Lontoo: Pluto. Kirjoittajat kritisoivat rajusti brittimedian kyvyttömyyttä rehellisyyteen ja riippumattomuuteen. Heidän mukaansa Iso-Britannian media on äärimmäisen konsensushakuista ja johdateltavissa. Yleiseen linjaan sopimattomien tietojen ja mielipiteiden sensuroimisella on kirjoittajien mukaan vakavia seurauksia.

Marchi, Regina 2012. With Facebook, blogs, and fake news, teens reject journalistic "objectivity". *Journal of Communication Inquiry*, 36(3), 246–262. Yhdysvaltalaisnuorisoa koskenut haastattelututkimus sai selville, että nuoret eivät enää arvosta journalismin objektiivisuutta vanhempiensa tavoin. He ovat kiinnostuneita uutisista, mutta seuraavat niitä mieluiten mielipiteellisten ja poleemisten esitysten kautta.

Tumber, Howard 2006. The fear of living dangerously: journalists who report on conflict. *International Relations*, 20(4), 439–451. Artikkelinä kä-

sittelee sotatoimittajien työtä ja sen vaikeuksia. Konfliktialueet ovat käytännöllisesti vaikeita toimintaympäristöjä, ja niillä käsiteltävät aiheet vaikeita toimittajille. Toimittajat pyrkivät objektiivisuuteen, mutta heidän työnsä ei välttämättä läpäise päätoimituksen seula muutoksitta.

Rodgers, James 2011. Piercing the fog of propaganda. *British Journalism Review*, 22(4), 79–84. Kirjoittaja varoittaa esseessään toimittajia valtiollisen propagandan vaaroista. Toisinaan yritykset ovat läpinäkyviä ja toke-roitä, mutta viime aikoina jotkut valtiot ovat alkaneet palkata länsimaisia pr-ammattilaisia puolestapuhujikseen.

Miljan, Lydia & Cooper, Barry 2003. *Hidden agendas: how journalists influence the news*. Vancouver: UBC Press. Kanadalaisia toimittajia ja heidän juttujaan tutkittuaan kirjoittajat tulivat siihen tulokseen, että toimittajien poliittiset kannat vaikuttavat merkittävästi näiden kirjoittamien juttujen sisältöön. Kirjoittajien mukaan toimittajien maailmankatsomuksella on juttujen kannalta suurempi merkitys kuin mediatalojen omistajilla.

Christian, Sue Ellen 2013. Cognitive biases and errors as cause – and journalistic best practices as effect. *Journal of Mass Media Ethics*, 28(3), 160–174. Toimittajien ajattelutavat ja ennakkoluulot vaikuttavat heidän juttujensa todenmukaisuuteen. Ongelmia voidaan helpottaa joillain toimituskäytännöillä ja toimittajakoulutuksen painotuksilla.

De Bens, Els; Hauttekeete, Laurence & Lagast, Heidi 2002. Disinformation in the coverage of the Kosovo war in the Flemish daily press. *Journalism Studies*, 3(2), 241–256. Tutkimuksessa arvioidaan hollantilais-lehdistön asennoitumista Kosovon sotaan. Analyysin perusteella uutisointi oli Nato-myönteistä ja nojasi Naton lähteisiin. Tutkimus esittelee tapoja, joilla puolueellisuus ilmeni lehdissä.

Donbasch, Wolfgang 2004. Psychology of news decisions: factors behind journalists' professional behavior. *Journalism*, 5(2), 131–157. Artikke-li käsittelee journalistien ammatillisiin valintoihin liittyviä, psykologisia mekanismeja. Kirjoittajan mukaan vetoavimmat psykologiset tekijät ovat pyrkimys havaintojen sosiaalisen hyväksyttävyyteen ja toisaalta nykyisen maailmankuvan säilyttämiseen.

Finnegan, Lisa 2007. *No questions asked: press coverage since 9/11*. Westport: Praeger. Kirja kuvaa yhdysvaltalaisen median kyseenalaistamatonta suhtautumista maansa hallintoon heti syyskuun yhdennentoista terrori-

iskujen jälkeen. Kirja on paitsi mediakritiikki myös tutkielma ”viralliseen totuuteen” taipumisen syistä.

Ruigrok, Nel 2008. Journalism of attachment and objectivity: Dutch journalists and the Bosnian War. *Media, War & Conflict*, 1(3), 293–313. Artikkeliki käsittelee hollantilaistoimittajien välittämiä näkemyksiä Bosnian sodasta. Analyysin mukaan näkökulma oli liiaksi aiheeseen kiintynyt ja siten puolueellinen.

Ruigrok, Nel 2010. From journalism of activism towards journalism of accountability. *International Communication Gazette*, 72(1), 85–90. Kirjoittaja tutkii syitä, jotka johtivat hollantilaislehdistön yksipuoliseen kuvaukseen Bosnian sodasta. Kirjoittajan mukaan journalistien tulisi ainakin olla avoimempia päätöksistään ja näkökannoistaan, jotta yleisö voisi paremmin arvioida saamiensa tietojen todenmukaisuutta.

Scanlon, Joseph 1998. The search for non-existent facts in the reporting of disasters. *Journalism & Mass Communication Educator*, 53(2), 45–53. Katsaus kritisoi toimittajille katastrofiuutisoitinta varten annettuja ohjeita. Sekä ohjeet että niiden välittämät mielikuvat ovat vääriä ja johtavat virheelliseen uutisointiin. Toimittajat pyrkivät esimerkiksi hakemaan tuhoalueilta uutisia ryöstelystä, vaikka tyypillisesti rikollisuus on varsin harvinaista.

Brown, Paige 2012. Nothing but the truth: are media as bad at communicating science as scientist fear? *EMBO reports*, 13(11), 964–967. Tiedetoimittaja Brown kirjoittaa tiedeuutisten virheisiin johtavista syistä. Hänen mukaansa toimittajat usein liioittelevat uutisia ja rinnastavat epätieteellisiä mielipiteitä tutkimustietoon. Kirjoittajan mukaan osasyllisiä ovat myös tutkijat ja tutkimuslaitosten tiedottajat, jotka saattavat värittää tekstiään medianäkyvyyden takaamiseksi.

Muuta

de la Piscina, Txema Ramirez; Gorosarri, Maria Gonzáles; Aiestaran, Alazne; Zabalondo, Beatriz & Agirre, Antxoka 2014. Differences between the quality of the printed version and online editions of the European reference press. *Journalism*, 15(5), 1–23. Kirjoittajat vertailivat tutkimuksessaan joidenkin eurooppalaisten sanomalehtien digitaalisen ja printtiversion laatuja. Tutkimuksen perusteella digitaaliset versiot ovat hieman heikompileatuisia, oletettavasti suuremman nopeuspaineen takia.

Skovsgaard, Morten 2013. Watchdogs on a leash? The impact of organizational constraints on journalists' perceived professional autonomy and their relationship with superiors. *Journalism*, 15(3), 344–363. Tanskalaisoimittajia käsittelevää artikkelia varten on tutkittu heidän työskentelyvapauttaan rajoittavia tekijöitä. Tutkimuksen perusteella heillä on suurimmaksi osaksi vapaus pyrkiä kohti journalistisia ihanteitaan, mutta toisinaan toimituksen taloudelliset resurssit tai esimiesten näkemykset asettuvat pyrkimystä vastaan.

Lasorsa, Dominic L. & Lewis, Seth C. 2010. Reports, inferences, and judgments in deceptive and legitimate news stories. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 87(2), 378–392. Yhdysvaltalaislehdissä julkaistuja juttuja tutkittuaan kirjoittajat havaitsivat, että tarkoituksella harhaanjohtavat jutut poikkeavat tietyillä tavoilla rehellisistä jutuista. Huijaamaan pyrkivät jutut ovat tyypillisesti muita pidempiä ja sisältävät hieman rehellisiä juttuja enemmän johtopäätöksiä ja vähemmän faktalausuntoja.

Tumber, Howard & Webster, Frank 2006. *Journalists under fire: information war and journalistic practices*. Lontoo: Sage. Teos erittelee laajasti modernin sodankäynnin ja etenkin sen tiedonvälitykselliseen kohdistuvan paineen merkitystä journalismille. Todenmukaisen journalismin tuottaminen sodasta on entistä vaikeampaa, mutta kirjoittajat pyrkivät teoksellaan neuvomaan journalisteja pahimpien sudenkuoppien ympäri.

Juntunen, Laura 2011. Leikkaa-liimaa-journalismia? Tutkimus uutismedian lähdekäytännöistä. Helsinki: *Viestinnän tutkimuskeskus CRC, Viestinnän tutkimusraportteja 4/2011*. Suomalaista uutismediaa tutkiesaan kirjoittaja huomasi, että merkittävä osa journalismista perustuu yksinomaan tiedotteisiin ja pr-materiaaliin. Niiden vaikutus erityisen suuri verkkojournalismissa.

Knowlton, Steven R. & Reader, Bill 2009. *Moral reasoning for journalists*. Westport: Praeger. Teos kokoaa eri toimittajien tapauskuvauksia vaikeista eettisistä valinnoista, joita he ovat työssään joutuneet tekemään. Kuvaukset käsittelevät laajasti aiheita journalismin todenmukaisuudesta tasapuolisuuteen ja yhteiskunnalliseen vastuuseen.

Mizuno, Yasuhiro; Narimatsu, Hiroto; Kishi, Yukiko; Kodama, Yuko; Murashige, Naoko; Yuji, Koichiro; Matsumura, Tomoko & Kami, Masa-hiro 2010. Structural problems of reporting medical news in newspapers: a verification of news reports on an incident of mass nosocomial Serratia

infection. *Journal of Infection & Chemotherapy*, 16(2), 107–112. Artikkeliki käsittelee tutkimusta, jossa seurattiin japanilaissairaalassa sattuneen epidemian uutisointia. Suurin osa uutisten tiedoista piti paikkansa, mutta uutisointi lopetettiin liian aikaisin. Tämän seurauksena suurin osa yleisöstä ei koskaan saanut tietää epidemian todellista syytä. Kirjoittajat suosittelevat, että lääketieteen ammattilaiset seuraavat uutisointeja tarkkaan ja tarjoavat toimittajille taustatietoja ilman eri pyyntöä.

Davies, Nick 2008. *Flat Earth News: an award-winning reporter exposes falsehood, distortion and propaganda in the global media*. Lontoo: Chatto & Windus. Poleeminen, mutta tutkimukseen perustuva teos esittelee brittiläisen uutismedian puutteita ja niiden syitä. Kirjoittajan mukaan suurin syyllinen virheelliseen, harhaanjohtavaan, pelkistettyyn ja yksipuoliseen uutisointiin on toimitusten resurssien riittämättömyys.

Unspun. Finding facts in a world of disinformation.

Todenmukainen journalismi

Puhuvatko faktat puolestaan mediassa?

Todenmukainen journalismi -kirjassa tarkastellaan toimitustyön ehkä tärkeimmän piirteen, faktoihin pohjautuvan raportoinnin mahdollisuuksia ja rajoitteita. Arvioinnin kohteena on journalistinen tiedonhankinta ja lähteiden kriittinen hyödyntäminen, julkaistavien tietojen paikkansapitävyyden varmistaminen, virheellisten tietojen läpinäkyvä oikaiseminen ja toimittajien huolellisuuden merkitys joukkoviestintää kohtaan tunnettavalle luottamukselle.

Erikseen tarkastellaan amerikkalaisperäisiä *fact-checking*-käytäntöjä poliitikkojen esittämien väitteiden todenmukaisuuden arvioimisessa ja varmistamisessa.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

9 789513 961008

Kannen kuvat: iStockphoto, ulkoasu: Elegant Design